

Anna PLIŠKOVÁ
(ed.)

Rusínska kultúra a školstvo
po roku 1989
(Zborník vedeckých a vedecko-populárnych príspevkov I.)

Prešovská univerzita v Prešove
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Prešov 2008

Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989

(Zborník vedeckých a vedecko-populárnych príspevkov I.)

Zostavovateľka a jazyková úprava: **PhDr. Anna Plišková, PhD.**

Recenzent: **doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc.**

Grafická úprava: **Mgr. Alexander Zozulák**

© Prešovská univerzita v Prešove, Ústav rusínskeho jazyka
a kultúry

**Realizované v rámci projektu „Deň otvorených dverí na PU“
s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR – program
Kultúra národnostných menšín 2008.**

Tlač: GRAFOTLAČ Prešov

Náklad: 200 ks

ISBN 978-80-8068-867-7

Slovo na úvod

Ako motivácia k zostaveniu tohto zborníka nám poslužil návrh projektu pod názvom „Deň otvorených dverí na Prešovskej univerzite“ (autorka: PhDr. Kvetoslava Koporová), s ktorým sa Prešovská univerzita v Prešove úspešne uchádzala o grant v grantovom systéme Ministerstva kultúry Slovenskej republiky – Kultúra národnostných menšín 2008. Zámerom tohto projektu bolo počas štyroch stretnutí so stredoškolskou mládežou predstaviť rusínsku národnostnú menšinu na Slovensku v rozličných sférach jej činnosti, a tým prebudiť u mladej generácie záujem o kultúrne dedičstvo Rusínov vo všeobecnosti, a perspektívne aj o štúdium danej problematiky či už v rámci strednej školy, alebo konkrétne v rámci študijného programu rusínsky jazyk a literatúra na Prešovskej univerzite.

Na základe získaných ohlasov zo stretnutí so stredoškolákmi si myslíme, že tento projekt, ktorý realizoval Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU, bol úspešný a má zmysel ho realizovať aj v budúcnosti. Presvedčil nás, že mládež nemá dostatok informácií o histórii Rusínov a o aktuálnom postavení rusínskej národnostnej menšiny v rámci Slovenskej republiky a v rámci iných štátov karpatského priestoru, o problematike rusínskeho jazyka v minulosti, ale najmä po jeho kodifikácii v roku 1995, o vydavateľskej a spolkovej činnosti Rusínov, a v neposlednom rade o možnostiach vzdelávania sa v rusínskom jazyku. Na základe toho sme sa rozhodli z vystúpení jednotlivých odborníkov na rusínske otázky, ktoré odzneli na stretnutiach so stredoškolákmi, zostaviť tento zborník, do ktorého sme v záujme ucelenejšieho pohľadu na problematiku zaradili aj štúdie zahraničných rusinistov. Veríme, že takto koncipovaný zborník bude osožný nielen pre účastníkov projektu, ktorým je prednostne venovaný, ale pre každého, koho daná problematika zaujíma.

Anna Plišková,
zostavovateľka

Rusíni v prelomoch dvoch tisícročí

Stanislav KONEČNÝ

(Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)

Minulosť, história, tradície predstavujú dôležitú stránku každej ľudskej spoločnosti, pretože zvýrazňujú kontinuitu jej existencie a demonštrujú vzájomnú previazanosť všetkých svojich členov. Nie je preto náhodou, že národné dejiny, alebo ich významnejšie obdobia či udalosti, sú spravidla pevnou súčasťou národnej ideológie a často významným argumentom pri formovaní politickej koncepcie národného hnutia. Pre Rusínov to platí ešte o čosi viac, pretože ich národotvorný proces z viacerých dôvodov nebol priamočiary, prechádzal určitými etapami a musel sa vyrovnávať s mnohými nepriaznivými okolnosťami.

Pravda, ani história rusínskeho etnika na juh od Karpát, vrátane severovýchodného Slovenska, sa nerodila ľahko, pretože mu chýbal štátoprávny aspekt v priebehu vývoja a celé desaťročia aj vyhranená národná identita. Preto sa tiež dejiny Rusínov na dlhé obdobia stali súčasťou uhorských, československých, maďarských, sovietskych či ukrajinských dejín, hoci nechýbali ani pokusy o autentické dejiny Rusínov, spravidla však zviazané s históriou cirkvi.¹ Práve z týchto dôvodov je potrebné venovať veľkú pozornosť nielen historickému výskumu, ale aj popularizácii dejín Rusínov, hlavne v radoch mladej generácie. V tejto súvislosti by sme chceli zatiaľ len poukázať na niekoľko historických javov, ktoré sú síce známe zo svetových či slovenských dejín, ale významnou mierou poznačili ďalší vývoj rusínskeho obyvateľstva v Karpatoch.

Prvým z nich bolo **slovanské osídlenie** horného Potisia a priľahlej časti Slovenska, pretože skýtske, dácke, trácke, gótske a avarske vplyvy na kultúrny vývoj v tejto oblasti boli len dočasné a z hľadiska ďalšieho vývoja mali okrajový význam. Uskutočnilo sa v dôsledku tzv. sťahovania národov, ktoré sa začalo v roku 375, keď Húni prekročili Don a nimi porazené početné germánske kmene pohli sa smerom na západ. Na juh migrovali z pôvodných sídel aj slovanské kmene, v oblasti dnešnej južnej Ukrajiny však narazili na sarmatské skupiny Antov, ako aj Chorvátov a Srbov, ktoré sa vtedy presúvali ďalej na západ.

1 Pozri napr. КОНДРАТОВИЧ, И. М.: *История Подкарпатскоѣ Руси для народа*. Ужгород : Выдавецтво товариства „Просвита“, 1924, 120 s.

Od 5. storočia sa týmto smerom pohli aj slovanské kmene, ktorých byzantské pramene nazývali Sklavíni. Usídlili sa v oblasti horného Potisia, Sedmohradska, no i Dunajskej nížiny. V roku 567 však do tejto oblasti vtrhli Avari a vytvorili aj štátny útvar, tzv. kaganát, v ktorom žili zvyšky pôvodného romanizovaného obyvateľstva a germánskych kmeňov, ale aj Slovania. Kmeňový zväz, tzv. **Biele Chorvátsko**, v 6. storočí vytvorili pôvodne iranojazyčné alanské kmene pozdĺž severných svahov Karpát, a to od horného Dnestra až po rieku Labe. Pod vplyvom slovanskej väčšiny sa *Bieli Chorváti* rýchle slavicizovali, najmä keď ich značná časť sa usadila v Ilýrii, a to odmenou za účinnú pomoc, ktorú poskytla, spolu s Bielymi Srbmi, byzantskému cisárovi **Herakleiovi** v boji proti Avarom v roku 627 pri Konštantínopole.

Pravda, odchod početnej skupiny Chorvátov na Balkán citeľne oslabil kmeňový zväz, udržal sa však na severnej strane Karpát, ba rozšíril svoj vplyv aj na ich južné svahy. Porážka Avarov **Karolom Veľkým** v roku 799 vytvorila vhodné podmienky aj pre vznik kniežatstiev v Podunajsku, ktorých spojením vznikla **Veľkomoravská ríša**. Veľká Morava v čase svojho najväčšieho rozmachu za **Svätopluka** v poslednej štvrtine IX. storočia rozšírila zvrchovanosť aj na **Biele Chorvátsko** s centrom v Krakove. Jej vplyv sa s veľkou pravdepodobnosťou aspoň čiastočne prejavil aj na východnom Slovensku a v hornom Potisí.

Slovanské obyvateľstvo v tomto priestore sa vtedy živilo najmä poľnohospodárstvom a chovom dobytká. Rodová spoločnosť sa nachádzala v svojej poslednej vývojovej fáze, ktorú nazývame *vojenská demokracia*. Ľudia žili už v obydliach, ktoré boli rozmiestnené do malých usporiadaných skupín, tzv. hniezd, ale vyskytovali sa aj osamotené objekty, ba aj hradiská. Používali žiarové pochovávanie, urny spravidla ukladali do neveľkých mohýl. Práve Slovania z horného Potisia sa tak ocitli na rozhraní dvoch štátnych útvarov: juhovýchod Podkarpatska sa dostal pod priamy vplyv **Bulharska**, rovinatú juhozápadnú časť dozaista ovplyvňovala **Veľkomoravská ríša**. To pravdepodobne rozhodlo aj o nositeľoch kristianizácie ľudu v tejto oblasti a o vcelku logickom prijatí východnej formy kresťanstva.² Vyhranilo sa tak územie, na ktorom sa v ďalších storočiach formovalo východoslovanské rusínske etnikum.

Veľmi významným faktorom rastu početnosti rusínskeho obyvateľstva v Podkarpatsku a na severovýchode Slovenska, ale aj formovania jeho etnického charakteru, bola kolonizácia. Hoci prvými kolonistami v tomto regióne

2 POP, I.: *Podkarpatská Rus*. Praha : Nakladatelství Libri, 2005, s. 16-18.

na konci 13. storočia boli roľníci pozvaní z Poľska a Haliče, ktorí sa usadzovali na základe tzv. nemeckého práva, podstatne výraznejší vplyv ale zanechala tzv. valašská kolonizácia.³ V prvej polovici XIV. storočia sa totiž začala prvá fáza kolonizácie na valašskom práve, ktorú pôvodne uskutočňovali rumunskí pastieri z Valaška, Moldavska a Sedmohradska.

Cieľom valašskej kolonizácie bolo hospodárske využitie horských a podhorských oblastí pre chov väčších stád hovädzieho dobytku, kôz, ošípaných, koní, ale hlavne oviec.⁴ Valašské osady mali často až dvadsaťročnú lehotu v odovzdávaní feudálnej renty. Naturálne dávky osadníkov (syr, bryndza, kožené popruhy, vlnené prikrývky) boli pomerne nízke a neplatili ani cirkevný desiatok, keďže boli pravoslávneho vyznania. Vzhľadom na stanovenú povinnosť vojenskej a strážnej služby boli oslobodení od roboty. V porovnaní s osadenstvom roľníckych dedín, ktoré sa riadili zvykovým právom, boli preto obyvatelia valašských, neskôr hlavne rusínskych osád, evidentne zvýhodnení voči maďarským alebo aj slovenským obciam v regióne.⁵

Rýchlejší a bezprostrednejší bol prírastok počtu rusínskych osád hlavne v severných a východných častiach dnešného Zakarpatska, pretože práve tam smerovali Rusíni, ktorí boli vytláčani z južných regiónov skupinami maďarského obyvateľstva, resp. aj privilegovanými kolonistami z nemeckých krajín. Do týchto oblastí prúdili valašskí osadníci z juhovýchodu, ale aj východní Slovania spoza Karpát. Pôvodnú prevahu rumunského živlu medzi valašskými kolonistami dokazuje aj to, že v Zakarpatsku sa zachovalo dvesto rumunských topografických názvov a v ukrajinčine je viac ako sto rumunských slov, okrem všeobecných valašských výrazov.⁶

Od začiatku 14. storočia sa valašskí kolonisti usadzovali už aj v Užskej župe. Išlo však ešte o rumunských pastierov, ktorí prišli z juhovýchodu. Z maďarského názvu Rumuna *Olah* vznikol termín *valach* vo význame chovateľ, resp. pastier oviec. Musíme mať na zreteli, že dobový termín *Valachi-Rutheni* mal v ďalších storočiach skôr sociálno-právny než etnický alebo teritoriálny obsah.⁷ Priama účasť Rusínov na kolonizovaní valašského typu je v tomto priestore doložená síce až v 15. storočí, násilné i dobrovoľné usade-

3 ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice: Východoslov. vydavateľstvo, 1990, s. 469.

4 BEŇKO, J.: K problematike osídlenia a dosídľovania Slovenska. In *Historický zborník 7 (1997)*. Martin: Matica slovenská, 1997, s. 32.

5 Podrobnejšie pozri napr. RATKOŠ, P.: Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In *Historické štúdie*, roč. 24, 1980, s. 181-224.

6 HALAGA, O.R.: *Slovanské osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci*. Košice: Svojina, 1947, s. 78.

7 RATKOŠ, P.: Rozvoj valašského ovčiarstva a jeho prírodné podmienky v 14. – 17. storočí. In *Nové obzory 26*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 143.

nie sa východoslovanského etnika v juhokarpatskej oblasti však možno sledovať už od 11. storočia.⁸

Na západ od rieky Uh sa však usadilo menej rumunských Valachov, pretože tí boli slavizovaní asi pôvodným obyvateľstvom Potisia. Napriek tomu, názvy niektorých obcí na východnom Slovensku sú tiež odvodené od rumunských slov, ako napr. *Miková*, *Ňagov* apod. Slová rumunského pôvodu sa dodnes používajú v oblasti pastierstva a chovu oviec. Pravda, uvedení kolonisti boli stále viac premiešaní východoslovanským živlom, najprv z Bukoviny a východnej Haliče. Kolonisti s rusínskymi a ukrajinskými prvkami jazyka a kultúry sa dostali až na stredné a západné Slovensko, dokonca na Moravu i do Sliezska.

Valasi prejavujúci rusínsky pôvod alebo rás sa objavili v Šariši až na prelome 14. a 15. storočia. Išlo o menšie skupiny, z ktorých viaceré boli v službách hradov alebo miest a plnili úlohy ich ochrancov a strážcov. K výraznejšiemu rusínskemu zaľudneniu severného Šariša došlo koncom 15. storočia. Nové rusínske obyvateľstvo vtedy nielen zakladalo osady v neobývaných horských údoliach a v podhoroch, ale usadzovali sa aj v dedinách, ktoré boli z rôznych dôvodov vyľudnené (napr. *Svidník*, *Nižný Orlik*, *Vyšný Orlik*, *Dubová*, *Cernina*, *Jakubany*, *Ruské Pekľany* apod.).⁹

Rusínskych pastierov, ale čoraz viac aj roľníkov, veľmi radi prijímali feudáli, akými boli Drughetovci, Peréniovci, Petöovci a Péchyovci. Tí vlastnili rozsiahle majetky, a to nielen v Podkarpatsku a na východnom Slovensku, ale i v maďarských stoliciach. Okrem bohatých panstiev, akými bola hlavne *užhorodské*, *činadejevske* a *mukačevské*, aj na východe Slovenska vznikli veľké feudálne domínia. Išlo napr. o *makovické*, *stropkovské*, *čičavské* alebo *humenské* panstvo. Šľachtickí vlastníci v ich rámci podľa potreby neraz premiestňovali aj celé skupiny poddaných. Aj takýmto spôsobom sa mnohí rusínski roľníci z Podkarpatska dostali do svojich dnešných sídel na východnom Slovensku.

V 16. storočí na Slovensku existovalo asi dvesto obcí na valašskom práve. Pravda, to vôbec neznamená, že všetky tieto dediny založili a žili v nich Rumuni či Rusíni. Osídlenie sa v stredoveku veľmi často menilo. Poznáme Nemcami založené obce, ktoré sa stali rusínskymi (*Detrik*, *Becherov*, *Štelbach*, *Pucák*, *Veľkrop*), ale ešte častejšie boli rusinizované pôvodne

8 ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Užskej župy*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 1995, s. 308-311.

9 VARSÍK, B.: *Osídlenie Košickej kotliny III* (s osobitným zreteľom na celé východné Slovensko a horné Potisie). Bratislava : Veda, 1977, s. 384.

slovenské, ba niekedy i maďarské obce, hlavne v Podkarpatsku. Pravda, v ďalších storočiach dochádzalo častejšie k opačnému procesu. Rusínske osídlenie ale nemožno úplne stotožňovať s valašskou kolonizáciou, pretože neprejavovala etnickú výlučnosť a priamo neurčovala vývoj národnostnej štruktúry stredovekého osídlenia.¹⁰

Relatívne veľmi pestré etnické zloženie osídlenia horného Potisia i východného Slovenska sa však v jednotlivých regiónoch postupne stávalo čoraz viac homogénnym. Obyvateľstvo, ktoré sa ocitlo vo výraznejšej menšine v určitom socio-geografickom priestore, sa totiž prispôsobilo väčšine a asimilovalo sa. Tento prirodzený proces uľahčovala skutočnosť, že v uhorskom stavovskom štáte vtedy etnická identita nebola veľmi významným faktorom. Životné osudy a spoločenské postavenie človeka oveľa viac determinovala sociálna a náboženská príslušnosť.

Z nášho hľadiska preto ďalším z dôležitých medzníkov sa stala tzv. **užhorodská únia**, ktorá znamenala odstránenie určitého napätia medzi katolíckou cirkvou a ortodoxnými veriacimi v severovýchodnom Uhorsku, ktoré sa stupňovalo hlavne od 14. storočia. Na christianizácii týchto oblastí sa totiž začiatkom XI. storočia podieľali tak grécki mnísi zo Sedmohradska a Bulharska, ako aj latinskí misionári, napr. sv. Vojtech a sv. Bruno. Grécko-slovanský obrad sa v Uhorsku vďaka tolerantnému postoju niektorých panovníkov z roku **Arpádovcov** pomerne dlho udržal. Aj keď už od čias **Kolomana I.** sledujeme rýchlu latinizáciu cirkvi a istý úpadok východného obradu v Uhorsku, niektoré enklávy zostávali verné „starej vire“. Tá však vtedy, pravdepodobne až do polovice XV. storočia, nemala schizmatický ráz a bola pod jurisdikciou katolíckej cirkvi.¹¹

Nový impulz pre pravoslávie v Uhorsku priniesla až valašská kolonizácia. Znamenala postupný príchod značného počtu kolonistov z Rumunska, z Moldavska, Bukoviny a z Haliče, ktorí sa hlásili ku grécko-byzantskej ortodoxnej cirkvi. Pravoslávie sa na podklade zostatkov „starej viry“ bez problémov ujalo a rozvíjalo nielen v župách Podkarpatska, ale aj na východe a severe Slovenska.¹² Organizačne pravoslávnu cirkev v Uhorsku spravoval mukačevský biskup, hoci väčšiu stabilitu táto funkcia získala až v 16. storočí, Biskupi boli až príliš závislí od vládcov mukačevského domínia, od sedmohradských kniežat i od uhorských kráľov.

10 KUČEROVÁ, K.: Etnické zmeny na Slovensku od 16. storočia do polovice 18. storočia. In *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 4, s. 529.

11 VASIL, C.: 350. Výročie Užhorodskej únie. In *Slovo*, roč. 28, 2. 6.1996, č. 11, s. 11.

12 HALAGA, O.R.: *Slovanské osídlenie Potisia*, s. 77-78.

S úpadkom sociálneho postavenia Rusínov klesala prestíž ich náboženstva. Východná cirkev bola cirkvou poddaných, pretože šľachta a mešťania sa hlásili k rímskej cirkvi a od 16. storočia aj k protestantizmu. Práve nástup reformácie a čiastočný úspech *Brestskej* únie boli silným podnetom k zjednoteniu pravoslávnej a katolíckej cirkvi. Zástancami únie sa stala časť pravoslávnych kňazov, pretože boli v podstate v rovnakom postavení s poddanými. Duchovní mali voči zemepánovi feudálne povinnosti: pracovali, odovzdávali naturálnu, aj časť robotnej renty. Od 16. storočia sa i od pravoslávnych veriacich vymáhal cirkevný desiatok, teda stratili istú výhodu.

V prvej fáze hlavnou formou katolizácie boli individuálne prestupy ortodoxných kňazov i veriacich na katolícku vieru, v druhej sa rozvinula misijná činnosť jezuitov na základe aktivity grófa **Juraja Drugheta** z Humenného. Uzavretie únie pripravoval v úzkej spolupráci s prazemšťanským zjednoteným biskupom **A. Krupeckým** od roku 1613, avšak pokus o jej vyhlásenie na Turíce v roku 1614 pri príležitosti vysviacky znovupostaveného chrámu v Krasnom Brode sa však nevydaril. Počas slávnosti za účasti asi 13 tisíc ľudí došlo totiž k vzburе a k násilnostiam, ktoré mali aj sociálne pozadie.

Isté sympatie k únii však prejavovali aj mukačevskí pravoslávni biskupi: **Sergej, Joann**, a najmä jeho nástupca **Vasil' Tarasovič** (1633 – 1651), ktorý v roku 1642 vo Viedni prijal katolícku vieru. V prospech zjednotenia aktívne vystupoval aj rád baziliánov a grófka **Anna Jakušičová**, vdova po **Jánovi Drughetovi** a sestra jágerského biskupa **J. Jakušiča**. Dňa 24. apríla 1646 celkom 63 pravoslávnych kňazov zložilo v kaplnke užhorodského zámku do rúk jágerského biskupa vyznanie viery, vrátane uznania primátu pápeža. Na druhej strane, zástupcovia katolíckej cirkvi akceptovali tri podmienky ortodoxných veriacich: zachovanie „gréckeho“ obradu, právo voľby biskupa a rozšírenie práv katolíckeho kléru na zjednotených duchovných.¹³

Vytváranie organizačnej štruktúry novej zjednotenej cirkvi však nebolo jednoduché. Novým biskupom sa roku 1651 stal **P. Parthenius**, no **Rákoczi-ovci** ako kalvíni neuznávali *Úniu* a vymenovali za mukačevského biskupa pravoslávneho kňaza **Joanikija Zejkana**. Preto biskup P. Parthenius fakticky spravoval len farnosti v Užskej župe a na východe Slovenska.¹⁴ Únia však, napriek veľmi zložitej situácii, získavala stále väčšiu podporu. Kým v roku 1650 ju rešpektovalo asi sto kňazov, do roku 1661 ich celkový počet stúpol na 500. Veľkú pomoc biskupovi poskytovali baziliáni, ktorí zriadili svo-

13 HARAKSIM, L.: Užhorodská únia a východné Slovensko. In *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 2, s. 201-203.

14 SMETANA, K.: Príspevok k dejinám pravoslávnej a gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. In *Proglas*, roč. 6, 1995, č. 1, s. 17-18.

je kláštor (monastýri) v Užhorode, Krasnom Brode, Jasenove a v Blatnom Potoku.¹⁵

Kňazi a veriaci z Berežskej a Ugočskej stolice sa k únii pridali až v roku 1664, keď biskup P. Parthenius presídlil do Mukačeva. Marmarošský pravoslávni kňazi úniu akceptovali až za biskupa **Byzantija** v roku 1721, keď sa k nej pripojilo 144 kňazov. Pravda, niektorí tak urobili až po smrti tamjšieho pravoslávneho biskupa **Dosifeja Fedoroviča** v roku 1733.¹⁶ K posilneniu Únie došlo už v období protireformácie, keď z iniciatívy nového ostrihomského arcibiskupa kardinála grófa **L. Kolonicsa** sa v roku 1690 stal mukačevským biskupom veľmi vzdelaný grécky baziliánsky mních **Jozef de Camellis**.

Biskup J. de Camellis (1690 – 1706) sa zaslúžil o zrovnoprávnenie grékokatolíckych kňazov v ekonomickej a sociálnej oblasti. Vymohol u cisára **Leopolda I.** vydanie dekrétu o prídeloch pôdy a finančnom zabezpečení duchovných a cirkevných inštitúcií. Zabezpečil priznanie miest a štipendií pre rusínskych študentov v Trnave a vo Viedni. Hoci bol cudzinec, skoro pochopil hlavné problémy Rusínov, najmä vo vzdelávacej a kultúrnej oblasti, a veľmi aktívne sa zapojil do ich riešenia. Zabezpečil vo Viedni tlačenie kníh cyrilikou a sám bol autorom učebníc. Napriek zložitým pomerom, v ktorých pôsobil, zohral významnú úlohu pri rozšírení a upevnení Únie v Uhorsku, ale aj pri získavaní a rozširovaní poznatkov o Rusínoch, pri ich zviditeľňovaní, ale aj pri zvyšovaní ich vzdelanostnej a kultúrnej úrovne.

Užhorodská únia tak zapustila, najmä na slovenskom území, pomerne silné korene. Nesporne pomohla k zblíženiu rusínskeho a slovenského etnika na východnom Slovensku a prispela k oslabeniu náboženskej diferenciácie a k vytváraniu určitej regionálnej identity ľudu pod Karpatmi. Únia tiež obmedzila vplyv miestnych zemepánov na cirkevné záležitosti. Hoci veriacim priniesla aj novú cirkevnú daň (*koblinu* a *rokovinu*), zároveň im však otvorila oveľa širšie možnosti štúdia a vzdelávania. Rusíni mohli študovať najprv v Trnave a vo Viedni (*Barbareum*), neskôr tiež v Jágri a v Pešti. Začala sa formovať kňazská inteligencia, ktorá takmer 300 rokov zohrávala v národnom hnutí Rusínov kľúčovú úlohu.

Revolúcia 1848 – 1849 v Uhorsku síce nebola úspešná, priniesla však isté významné zmeny. Spoločenský rozvoj sa viedenskej reakcii nepodarilo zastaviť, občiansky princíp nahradzoval stavovské usporiadanie a značne osla-

15 HARAKSIM, L.: *Užhorodská únia*, s. 196-204.

16 HADŽEGA, V.: Přehled církevních dějin na Podkarpatské Rusi. In ZATLOUKAL, J. (Ed.): *Podkarpatská Rus : Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Bratislava : Klub přátel Podkarpatské Rusi, 1936, s. 275-276.

bené bolo aj prepojenie štátu a cirkvi. Tieto nové podmienky umožnili vznik a rozvoj **rusínskeho národného obrodenia**. Týmto pojmom nazývame druhú fázu rusínskeho národného hnutia v druhej polovici 19. storočia, ktorá istým spôsobom nadväzovala na prvé kroky v národnom živote Rusínov za biskupa A. Bačinského. Išlo v podstate o pozvoľný, no nezavrhýšený proces istej premeny rusínskej feudálnej národnosti v novodobý národ.

Hlavnou prekážkou plného úspechu hnutia bola neujasnenosť otázky etnicity Rusínov v Uhorsku. Dlhé obdobie takmer plne prevládalo jej konfesionálne chápanie. Znamenalo, že „*rusínstvo*“, či „*ruskost*“ ľudu boli chápané ako jeho náboženské vyznanie, ako príslušnosť ku gréckokatolíckej cirkvi. Od 18. storočia sa sporadicky objavovali myšlienky ich bratstva a príbuznosti s ruským národom, kým od začiatku nasledujúceho storočia idea jednoty s ruským národom dominovala.

Nevýhodou národného hnutia Rusínov bol aj ich dvojstupňový národnostný útlak. Ako obyvatelia Uhorska boli totiž pod tlakom silnejšieho maďarského národného hnutia, ktoré však bolo tiež veľmi silne limitované záujmami nemecky orientovanej habsburskej dynastie. Okrem toho, rusínski buditelia národné práva nezdôvodňovali ideou *prírodného práva* všetkých národov, ktorou argumentovali Slováci, ale rozhodli sa pre teóriu *historického práva*, ktorú v ich prípade bolo ťažko vecne podložiť. Rusínsky štát totiž dovtedy v žiadnej forme nejestvoval, pričom určité zmienky o kniežatstve *Laborca*, o rusínskom vojvodstve v Uhorsku či o panstve Fedora Korjatoviča mali v značnej miere charakter mýtov.

Obdobne ako slovenské národné obrodenie, aj obrodenie Rusínov malo jazykový charakter. Kým Slováci, aj keď s istými peripetiami, predsa sa len dohodli na kodifikácii slovenského spisovného jazyka, Rusíni túto otázku nedokázali vyriešiť. Na čele hnutia boli gréckokatolícki kňazi, ktorí presadzovali cirkevnoslovanský jazyk, svetská inteligencia vedená najmä charizmatickým **A. Dobrjanským** protežovala ruský spisovný jazyk, kým pre ľudové masy boli podstatne bližšie a priechodnejšie miestne dialekty.

Obdobným handicapom ako u Slovákov bola otázka národného centra, ktorá má v národnom hnutí veľký význam. Najdôležitejšie mestá v kultúrnom živote Rusínov, akými boli Užhorod, Prešov, Mukačevo či Berehovo nemali rusínsku väčšinu, mali skôr maďarský, resp. slovenský charakter, preto sa len veľmi zložitým spôsobom prepracovávali do pozície národných centier. Údernosti rusínskeho národného hnutia nepridávalo ani konfesionálne rozdelenie Rusínov na gréckokatolíckych a pravoslávnych veriacich.

Národnopolitické hnutie Rusínov sa začalo na jeseň roku 1849, keď sa

z misie pri ruskej armáde vrátil A. Dobrjanskij. Vzhľadom na politické okolnosti upustil od požiadavky spojenia Haliče, Bukoviny a Podkarpatska do jedného celku v rámci monarchie, ktorú dovtedy propagoval. Postavil sa však na čelo malej skupiny východoslovenských Rusínov, ktorí pripravili memorandum pre cisára a vyslali delegáciu do Viedne. V delegácii okrem Adolfa Dobrjanského, jeho brata **Viktora** a kňazov **J. Šoltésa** z Prešova a **A. Janického** z Maľcova boli aj dvaja viedenská lekári rusínskeho pôvodu: **Michal von Visanik**, dekan Lekárskej fakulty univerzity vo Viedni, a **V. Aleksovič**, riaditeľ nemocnice sv. Jozefa.¹⁷

Na audiencii u cisára 19. októbra 1849 mu odovzdali memorandum pod názvom *Памятник Русинов Угорскихъ* v podobe 11 bodov, ktoré obsahovalo vcelku umiernené národno-kultúrne požiadavky Rusínov v Uhorsku. Na prvom mieste bola žiadosť rozšíriť platnosť oktrojovanej ústavy zo 4. marca 1849 i na Rusínov v Uhorsku. Ústava predpokladala prijatie zákona o národnej a jazykovej rovnoprávnosti. Hlavnou požiadavkou bolo vytvorenie rusínskych správnych jednotiek, okresov, kde žilo aspoň 15 000 Rusínov, a to bez ohľadu na administratívne členenie Uhorska. V týchto okresoch mal byť do škôl a úradov zavedený ruský jazyk, pritom úradníkmi mali byť prednostne Rusíni, resp. osoby ovládajúce ruštinu. Rusíni mali mať primerané zastúpenie aj v okresoch, v ktorých boli v menšinovom postavení s tým, že by to platilo aj pre menšiny v rusínskych okresoch.

V oblasti školskej a kultúrnej politiky, okrem ľudových škôl s vyučovacím jazykom ruským mali byť zriadené aj ruské gymnáziá a štátna právnická akadémia v Užhorode. Rusínski študenti z Uhorska mali mať tiež prístup na Ľvovskú univerzitu. Súčasne sa požadovalo vydávanie ruských novín a zákonov aj v ruskom preklade. Rusínski úradníci, kňazi, učitelia a kantori mali byť v služobných záležitostiach plne rovnoprávni. Memorandum obsahovalo tiež požiadavku zvýšiť zastúpenie Rusínov v dôstojníckom zbore a v ústredných orgánoch vo Viedni, ako aj kreovať inštitúciu ruských poľných kaplánov v plukoch s väčším počtom Rusínov.¹⁸

Cisár František Jozef I. prisľúbil splnenie požiadaviek Rusínov. Ešte v októbri 1849 sa A. I. Dobrjanskij stal prvým referentom a prednostom kancelárie komisára užhorodského civilného dištriktu, kam patrili Užská, Ugočská, Berežská i Marmarošská župa. Predstavitelia Rusínov to chápali ako istý základ rusínskeho autonómneho územia v Uhorsku. O pripojenie k „ruskému

17 БЕСКИД, Н.: Попрадовъ. In *Карпатский свѣтъ*, roč. 1, č. 7, 1928, s. 274.

18 HARAКСИМ, L.: *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 155-156.

okruhu“ žiadali aj niektoré gréckokatolicke obce zo Zemplínskej, Šarišskej i Spišskej župy. Najmä *Памятное писание Земплинскихъ русиновъ* žiadalo zavedenie ruštiny a príchod „ruských“ úradníkov, a to aj do obcí, v ktorých Rusíni žili v menšine (Trhovište, Michalovce, Strážske). Na druhej strane, ozývali sa aj protesty proti takejto praxi, hlavne zo slovenských obcí zo Spiša, z okolia Košíc a zo Sobrancec.¹⁹

Aj zásluhou A. I. Dobrjanského sa do viacerých dôležitých funkcií a úradov v regióne dostali mnohí Rusíni, čo pred revolúciou bolo veľmi zriedkavým javom. Rusíni vykonávali aj funkcie slúžnych, radcov, sudcov, asessorov, advokátov, referentov, nehovoriac ani o mnohých miestach nižších úradníkov, akými boli pisári, aktuári či tajomníci. V užhorodskom okruhu sa v úradnom styku používal ruský jazyk, resp. rusínske nárečie. Ruština sa tak dostala nielen do ľudových škôl, ale aj do užhorodského a prešovského gymnázia. V Užhorode sa ruština učila nielen ako predmet, ale používala sa aj ako vyučovací jazyk niektorých predmetov.

Eufória z čiastkových úspechov rusínskeho hnutia však trvala pomerne veľmi krátko. Užhorodský okruh sa udržal len šesť mesiacov, A. Dobrjanskij bol preložený do Košíc, ruština bola postupne vytláčaná zo škôl a do úradov znovu prenikali ľudia maďarskej národnosti. Ukázalo sa, že v národnom hnutí spoliehať sa len na politické ústupky, na sľuby a podporu zo strany Viedne je veľmi krátkozraké a nemôže viesť k trvalým úspechom hnutia. Preto inú formu národného obrozenia, ktorá spočívala v kultúrno-osvetovej práci medzi rusínskym ľudom, presadzoval Alexander V. Duchnovič (1803 – 1865).²⁰

Novým centrom rusínskeho hnutia od roku 1850 sa stal Prešov, ktorý sa v očiach Viedne počas revolúcie neskompromitoval v takej miere ako Užhorod. Prešovský biskup Jozef Gaganec sa na rozdiel od mukačevského biskupa Vasil'a Popoviča k revolúcii postavil dosť zdržanlivo, a tým posilnil svoje pozície po jej porážke. Je to paradoxné, že rusínskemu hnutiu pomohol tak oveľa viac. Priamo, alebo prostredníctvom kanonika A. V. Duchnoviča, sa dal cestou podpory vzdelávania, osvety a kultúry rusínskeho obyvateľstva.

Národnobuditeľské aktivity v týchto rokoch boli z veľkej časti realizované formou alebo prostredníctvom spolkovéj činnosti. V roku 1850 A. Duchnovič založil *Литературное заведение Пряшевское*, v septembri 1862 *Общество св. Иоанна Крестителя*, v Prešove. Významnú úlohu

19 Tamže, s. 167-169.

20 Dielo A. V. Duchnoviča v štyroch zväzkoch vychádzalo v Prešove v redakcii O. Rudlovčakovej od roku 1967, v Užhorode v rokoch 1999 – 2002 pod vedením D. D. Daniľuka.

v rusínskom národnom hnutí v druhej polovici 19. storočia zohralo však aj *Общество св. Василия Великаго*, ktoré vzniklo v roku 1864 pôvodne ako literárne združenie z iniciatívy Bohosloveckého spolku v kňazskom seminári v Užhorode. Aktívne pracovať pod novým názvom však začalo až v roku 1866, keď doň vstúpil A. I. Dobrjanskij.²¹

A. I. Dobrjanskij totiž zostal vedúcou osobnosťou politického hnutia uhorských Rusínov, ba jeho autorita značne stúpila po zvolení do uhorského snemu v roku 1861. Staval sa stále odmietavo k národnostnej politike Uhorska a splnenie rusínskych požiadaviek chcel docieľiť hlavne s podporou dvora. Presadzoval, podľa srbského vzoru, zriadenie rusínskeho vojvodstva, resp. rusínskeho autonómneho územia z teritórií Uhorska, na ktorých žili Rusíni. Trval tiež na dodržiavaní práva voliť biskupov gréckokatolíckej cirkvi a požadoval vytvorenie gréckokatolíckeho arcibiskupstva.

Veľký význam v tomto období malo vydávanie rusínskej tlače, ktorá zohrávala veľmi významnú úlohu pri získavaní inteligencie pre rusínske národné hnutie. Už od roku 1850 pod vedením Jakova Holovackého vo Viedni vychádzal *Вѣстникъ Русиновъ*. Ivan Rakovskij od roku 1850 bol redaktorom *Земского правительственного вѣстника для королевства Оугорицины* v Pešti a od marca 1856 tam redigoval týždenník *Церковная газета*. Od roku 1859 v Budíne trikrát mesačne v ruskom jazyku vydával časopis *Церковный вѣстникъ для Русиновъ Австрийской державы*, ktorý však onedlho zanikol.

Spolok sv. Vasiľa Veľkého od roku 1867 každoročne vydával almanach *Мѣсяцеслов* a v rokoch 1867 – 1871 tiež prvé rusínske noviny vydávané na rusínskom území: *Свѣтъ*. Pravda, nový mukačevský biskup Štefan Pankovič, ktorý nastúpil po smrti V. Popoviča, stúpenec vládnej politiky, protestoval proti ich rusofilskému zameraniu. Do vedenia spolku v roku 1871 neboli zvolené jeho vedúce osobnosti: A. Dobrjanskij a I. Rakovskij. V rokoch 1871 – 1872 síce ešte noviny pod názvom *Новый свѣтъ* pod novým vedením vychádzali, no po opakovaní obvinenia z ruského nacionalizmu boli zastavené. Začal vychádzať nový časopis *Карпатъ*, ktorý však už mal maďarskú prílohu a písal v zmierlivom duchu.

Výraznejšie úspechy než v politickom hnutí, v spolkovom živote či v žurnalistike dosiahlo rusínske národné obrodenie skôr na kultúrnom, literárnom a vedeckom poli. Malú skupinu rusínskych buditeľov tvorili totiž hlavne umelci, literáti a vedci. Kľúčovú úlohu na tomto úseku zohrával A. V. Duch-

21 K charakteristike rusínskych spolkov z druhej polovice 19. storočia pozri príspevok K. Koporovej – Spolky a organizácie v rusínskom národnom hnutí: tradície a súčasnosť, s. 38–58

novič, ktorý sa počas 22 rokov pôsobenia v Prešove presadil nielen ako dobrý organizátor kultúrno-osvetovej činnosti, ale aj ako básnik, dramatik, historik a pedagóg. Pracoval predovšetkým pre pospolitý rusínsky ľud, preto sa celkom zaslúžene stal symbolom rusínskeho národného obrodzenia.

Najvýznamnejším rusínskym básnikom tohto obdobia a národným buditelom bol Alexander Pavlovič (1819 – 1900), ktorý počas pôsobenia v Prešove, v Beloveži, a najmä vo Svidniku (36 rokov) bol zaslúžene veľmi obľúbeným a vplyvným činiteľom rusínskeho hnutia. Stalo sa tak aj preto, že svoje verše vždy písal v nekodifikovanom, ale ľudu blízkom rusínskom dialekte, hoci za skutočne spisovný jazyk pokladal ruštinu. Svoj vplyv na východnom Slovensku využil na podporu politických akcií Rusínov, akými boli aj úspešné voľby A. Dobrjanského za poslanca uhorského snemu.

Julian Ivanovič Stavrovskij-Popradov (1850 – 1899) bol nielen rusínsky básnik, ale aj publicista, etnograf a historik, ktorý napriek krátkej životnej púti sa úplne oddal službe rusínskemu ľudu. Hoci mal predpoklady pre vedeckú a pedagogickú činnosť a znalosť mnohých jazykov mu otvárala možnosti značnej kariéry, odišiel na faru do Čertižného v presvedčení, že prácou medzi ľudom a básnickou tvorbou bude rusínskemu národnému hnutiu užitočnejší.

Anatolij Fedorovič Kralickij (1835 – 1894) je známy ako rusínsky cirkevný činiteľ, spisovateľ, etnograf a historik. Celou svojou vedeckou i umeleckou činnosťou dôsledne propagoval myšlienku slovanskej jednoty, v ktorej videl jedinú záruku úspešnej obrany slovanských národov Uhorska voči postupnej maďarizácii. V tomto zmysle uprednostňoval ruský jazyk. Veľmi známa je jeho povesť *Князь Лаборецъ* a viaceré biografické črty o významných rusínskych dejateľoch.

Ivan Duliškovič (1815 – 1883) prosperoval Rusínom predovšetkým v ich národno-vedomovacom procese svojou historickou spisbou. Bol zástancom idey o autochtónnosti slovanského osídlenia strednej a východnej Európy už v 1. tisícročí pred n. l. Bol presvedčený, že slovanské obyvateľstvo sa na Podkarpatsku nachádzalo dávno pred príchodom Maďarov do Karpatskej kotliny. Na druhej strane, postavil sa kriticky k zveličeným legendám okolo príchodu a pôsobenia kniežaťa Fedora Korjatoviča v Uhorsku.

Alexander Mitrak-Materin (1837 – 1913) sa v dejinách uhorských Rusínov presadil ako básnik, lingvista, etnograf a folklorista rusofilskej orientácie. Prejavila sa v jeho hlavnom diele, ktorým bol *Русско-мадьярскій словарь* vydaný v roku 1881, nakoľko ide v podstate o slovník spisovného ruského jazyka, ktorý obsahuje len niekoľko dialektizmov. *Мадьярско-*

русский словарь vyšiel až po smrti autora v roku 1922.

K osobnostiam rusínskeho národného obrodeneia patrí aj Ivan Siľvaj (1838 – 1904), ktorý sa angažoval hlavne v oblasti etnografie a folkloristiky, avšak publikoval aj svetské a náboženské verše, poviedky a povesti, ako aj publicistické state. Svoju odvahu dokázal ostrou kritikou maďarizácie grécko-katolíckej cirkvi v dobe biskupa Š. Pankoviča, ktorá bola uverejnená v *Petrohrade*.²²

Reálnejšia šanca na zavŕšenie národno-obrodeneckého hnutia a politikú emancipáciu juhokarpatských Rusínov vznikla až po prvej svetovej vojne v súvislosti s plánom **začlenenia horného Potisia do rámca Československa**. Od leta 1919 bolo totiž evidentné, že vzhľadom na vývoj medzinárodnej situácie a postoj rusínskej reprezentácie doma i v Amerike, stalo sa pripojenie územia juhokarpatských Rusínov k československému štátu jedinou reálnou alternatívou. Pravda, zostávalo ešte veľa nedoriešených otázok, ktoré sa týkali štátoprávneho postavenia regiónu, jeho územného vymedzenia, ale aj názvu, dočasnej a definitívnej správy, jazyka, administratívneho členenia i riešenia veľkých ekonomických, sociálnych a kultúrnych problémov v tejto oblasti.

Základným predpokladom pričlenenia horného Potisia obývaného hlavne rusínskym obyvateľstvom k Československej republike bolo rozhodnutie mierovej konferencie, ktorá prebiehala od 18. januára 1919 v Paríži. Rusínsku otázku začala prejednávať *Komisia pre československé záležitosti* od 28. februára. V tejto súvislosti dôležité bolo, že 13. februára pricestovali do Paríža **Dr. G. I. Žatkovič** a **J. Gardoš**, ktorí priniesli vo forme memoranda súhlas *Americkej národnej rady Uhro-Rusínov* z 12. novembra 1918 s pripojením rusínskeho územia k Československu s podmienkou jeho autonómneho postavenia i výsledky plebiscitu v gréckokatolíckych farnostiach. V tom čase bol už v Paríži predseda *Karpatoruskej národnej rady* v Prešove **Dr. A. Beskid**, ktorý mal k dispozícii kópie protokolu zo zasadnutia rady 7. januára 1919 a memoranda Svalavskej národnej rady zo 16. decembra 1918, ktoré deklarovali pročeskoslovenské postoje.²³

Aktuálnou úlohou bolo aj iniciovanie podpory navrhovaného riešenia zo strany domácej rusínskej reprezentácie. Priaznivú situáciu však vážne

22 Výskumu a publikovaniu poznatkov o živote a diele rusínskych národných buditeľov v posledných desaťročiach sa na Slovensku venovali hlavne M. Danilák, Š. Doboš, L. Haraksim, J. Holendová, M. Ričalka, O. Rudlovčáková, ale aj A. Šlepecký, E. Babotová a ďalší historici, literárni vedci a publicisti.

23 ŠVORC, P.: Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918 – 1920). In GONĚC, V. (Ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1997*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 52.

skomplikoval bolševický prevrat v Maďarsku, ktorý vyvolal rýchlu vojenskú intervenciu Rumunska a Československa diplomaticky a politicky podporovanú Dohodou. Vojenské obsadzovanie Podkarpatska sa tak fakticky predĺžilo až do júla 1920.²⁴ Napriek tomu, najvplyvnejší predstavitelia vtedajšej rusínskej politiky 8. mája 1919 v Užhorode vytvorili spoločný orgán pod názvom *Centrálna ruská národná rada* (CRNR) a vyslovili súhlas s pripojením k Československu.²⁵ Komisia o československých záležitostiach v Paríži preto už 17. mája schválila *Memorandum o právnom postavení juhokarpatských Rusínov, ktorých územie bude tvoriť súčasť územia československého štátu*.

Podľa neho, o názve autonómneho útvaru by mala rozhodnúť dohoda medzi ČSR a rusínskym snemom. Ten by mal mať legislatívnu kompetenciu, a to v jazykových, školských a cirkevných veciach i v záležitostiach delegovaných zákonmi ČSR. Ostatné otázky by potom podliehali československému parlamentu, do ktorého vyšli svojich zástupcov aj Rusíni. Na čele výkonnej moci autonómnej správy by bol guvernér menovaný prezidentom republiky s právomocou vo veciach jazyka, školstva, cirkvi a v otázkach miestnej správy. Ostatné veci mali byť podriadené československej vláde, ale pri ministerstvách by vznikli rusínske sekcie. Vyšších úradníkov mal menovať guvernér, najvyšších prezident republiky na základe návrhu guvernéra a vlády. Vo vláde by mali Rusíni zastúpenie v osobe ministra bez portfeuille. Dňa 23. mája 1919 pripojenie územia Rusínov k Československu schválila *Rada ministrov zahraničných vecí*.²⁶

Dňa 16. júna 1919 toto rozhodnutie potvrdila *Najvyššia rada*. V nasledujúcom období prebiehala príprava osobitnej dohody s Československom, ktorú *Rada vedúcich delegácií veľmocí* schválila 6. augusta 1919.²⁷ Otázku západných hraníc územia Rusínov riešila potom teritoriálna komisia, ktorá vychádzala z druhej demarkačnej čiary z decembra 1918, ktorú určil francúzsky premiér **G. Clemenceau** ako západnú hranicu československého štátu v čase, kedy sa o pripojení územia južne od Karpát ešte neuvažovalo. Československá delegácia však sama navrhla posunúť hranicu na východ tak, aby Užho-

24 RAUŠER, A.: Pripojení Podkarpatské Rusi k Československé republice. In: ZATLOUKAL, J. (Ed.): *Podkarpatská Rus : Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi*. Bratislava : Spolek přátel Podkarpatské Rusi, 1936, s. 69-70.

25 ŠVORC, P.: *Stručné dějiny Podkarpatské Rusi II (1918 – 1948)*. Prešov : Metodické centrum Prešov, 1996, s. 29.

26 KOLÁŘ, F.: Podkarpatská Rus na Pařížské mírové konferenci. In: GONĚC, V. (Ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1997*, s. 68-69.

27 ГРАНЧАК, І. et alii.: *Написи історії Закарпаття II (1918-1945)*. Ужгород : Видавництво «Закарпаття», 1995, s. 112.

rod ostal na rusínskom území, avšak železnica Čop – Užhorod – Užocký priesmyk zostala v rámci Slovenska. Návrh schválila *Najvyššia rada* 12. júna a potvrdila ho 7. augusta 1919.²⁸

V oficiálnych dokumentoch konferencie boli rozhodujúce závery formulované v čl. 53 mierovej zmluvy s Rakúskom, ktorá bola podpísaná dňa 10. septembra 1919 v zámku Saint-Germain en Laye a v čl. 10 až 13 sprievodnej zmluvy medzi dohodovými mocnosťami a ČSR. Zverejnenie saintgermainskej zmluvy, ako i riešenie otázky hraníc vyvolalo medzi rusínskymi politikmi pobúrenie. Protestovali CRNR na svojom zasadaní v Užhorode 12. septembra, zjazd delegátov ruského obyvateľstva 9. októbra v Užhorode, ale aj rusínske a ukrajinské krajanské organizácie z USA a Kanady.²⁹

Slovensko-rusínske rokovania, ktoré sa viedli koncom septembra v Prahe, taktiež nevedli k úspechu. Slovenská strana prejavila ochotu uznať za rusínske iba územie severne od čiary Zborov – Kurima v Šarišskej župe, Hanušovce – Snina v Zemplínskej župe, resp. Nemecká Poruba – Sobrance – Vyšné Nemecké – Čop v Užskej župe. Rusínska delegácia však požadovala celú Užskú a Zemplínsku župu, veľkú časť Šariša a okres Stará Ľubovňa zo Spišskej župy.³⁰ Po porážke maďarských boľševikov v júli 1919 pokračovalo aj vojenské obsadzovanie Podkarpatskej Rusi, avšak časť juhokarpatského regiónu, východne od rieky Boržava, zostala pod kontrolou rumunských jednotiek až do leta 1920. V celom regióne bola nastolená vojenská diktatúra, ktorú vyhlásil veliaci francúzsky generál **E. Ch. A. Hennocque**.

Koncom júla sa vláda rozhodla zriadiť dočasný orgán zložený zo zástupcov rusínskeho obyvateľstva, ktorý sa od jesene nazýval *Dočasné direktorium autonómnej Podkarpatskej Rusi*. Za jeho predsedu označila začiatkom augusta **Dr. G. Žatkoviča**. Úlohou direktória by bolo napomáhať vojenskému veleniu pri riešení problémov rusínskeho obyvateľstva. Súčasne v kompetencii ministra vnútra sa začala vytvárať aj civilná správa. Na jej čele bolo *Prezídium civilnej správy Podkarpatskej Rusi* s cieľom koordinovať činnosť jednotlivých rezortov. Preto prišiel 29. júla do Užhorodu **Dr. J. Brejcha**, ktorý s niekoľkými českými úradníkmi, ale aj s pomocou a podporou časti rusínskej inteligencie začal vytvárať štruktúru územnej správy. Od mája 1920 prezídium priamo riadil viceguvernér **Dr. P. Ehrenfeld**.

Okrem politického referátu, bol medzi prvými zriadený školský referát, ktorý viedol všeobecne obľúbený J. Pešek. Vtedy vznikol tiež referát ochrany

28 HOUDEK, F.: Mierová konferencia v Paríži. In *Prúdy*, roč. 14, č. 9, 1930, s. 552.

29 ŠVORC, P.: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou v medzivojnovom období (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 160-162.

30 Tamže, s. 163.

zdravia a o pár dní referát spravodlivosti. V októbri 1919 bol vytvorený policajný referát a referát verejných prác, ktorý pozostával zo siedmich oddelení. Od 1. 12. pracoval referát pôšt a telegrafov a od konca roka hospodársky referát. Od januára 1920 výmenu peňazí v celom regióne riadil finančný referát. V nasledujúcich týždňoch ako posledné úrady tohto typu začali fungovať poľnohospodársky referát a referát sociálnej starostlivosti.

Z administratívneho hľadiska bolo juhokarpatské územie spočiatku rozdelené na štyri župy: Užhorodskú, Mukačevskú, Berehovskú a Marmarošskú. Na základe nariadenia rezortu vnútra z 20. augusta 1921 bol však počet žúp redukovaný na tri: Užhorodskú s centrom v Užhorode, Mukačevskú so strediskom v Mukačeve a Marmarošskú so sídlom v Chuste.³¹ Právnym podkladom pre dočasnú politickú správu sa stal *Generální statut pro organisaci a administraci Podkarpatské Rusi, přičleněné pařížskou konferenci republice Československé*, ktorý vyhlásil vrchný veliteľ Podkarpatskej Rusi gen. Hennocque proklamáciou 18. novembra 1919 a uviedol aj Dr. J. Brejchu do funkcie administrátora.

Generálny štatút pozostával zo štyroch častí. Prvú z nich tvoril preklad príslušných článkov saintgermainskej menšinovej zmluvy, druhú popis rozhodnutia teritoriálnej komisie o hraniciach Podkarpatskej Rusi. Vo vzťahu ku krajinskej hranici so Slovenskom uvádzal jasné odporúčanie vlády, aby o eventúálnom pričlenení Rusínmi súvisle obývaných častí Slovenska k autonómnej Podkarpatskej Rusi sa dohodli reprezentácie oboch národov.

V tretej časti štatút dočasne akceptoval názov *Podkarpatská Rus*, ako alternatívu pripúšťal aj termín *Rusínsko*. Za oficiálny a vyučovací jazyk bol neprezieravo vyhlásený tamojší ľudový jazyk bez presnejšej špecifikácie, a to zároveň s výzvou k zakladaniu rusínskych škôl za rešpektovania práv národnostných menšín. V skutočnosti totiž ľud používal viaceré rusínske dialekty, ktoré nemohli suplovať kodifikovaný spisovný jazyk. Z tohto dôvodu sa otázka jazyka Rusínov stala traumou pre ďalšie desaťročia.

Štvrtá časť štatútu bola venovaná otázkam dočasnej politickej správy Podkarpatskej Rusi. Úlohou administrátora a jeho úradu bolo zabezpečenie poriadku a budovanie štátnych a autonómnych inštitúcií. Dočasné rusínske autonómne direktórium bolo charakterizované ako poradný orgán pre zákonodarstvo a správu v jazykových, školských a náboženských veciach, ako aj v záležitostiach miestnej správy, vrátane menovania a odvolávania úradníkov týchto rezortov.

Prípadné spory medzi administrátorom a direktóriom mal riešiť prezí-

31 ГРАНЧАК, I. et alii: *Нарису історії Закарпаття*, s. 115-117.

dent republiky alebo ním splnomocnené osoby. Oba tieto orgány mali zaniknúť zriadením autonómnej správy. Voľby do rusínskeho snemu sa vláda zaviazala uskutočniť do 90 dní od konania všeobecných volieb do Národného zhromaždenia. Všetky finančné náklady spojené s realizáciou štátnej moci a verejnej správy sa mali hradiť zo štátneho rozpočtu, ale osobitne účtovať a evidovať.³²

V generálnom štatúte bol už zohľadnený aj čiastkový výsledok rokovaní rusínskych a slovenských predstaviteľov i zástupcov vlády o západnej hranici Podkarpatskej Rusi. Pod jej správou sa dostalo 32 obcí západne od rieky Uh, ktoré teritoriálna komisia pôvodne priznala Slovensku, a v ktorých žilo 25 260 obyvateľov.³³ Nebola to jednoduchá záležitosť, pretože východné Slovensko predstavovalo etnicky zmiešané územie a zjavné snahy Rusínov zahrnúť východoslovenské župy do rámca Podkarpatskej Rusi vnímali Slováci veľmi citlivo.

Politické aktivity Rusínov v tomto dôležitom období do značnej miery oslabovala nejednotnosť ich politickej reprezentácie. V októbri 1919 sa aj *Centrálna ruská národná rada* v Užhorode rozdelila na dve časti. Rusofilská frakcia, ktorú viedli **Dr. Antonij Beskid** a **Andrej Gagatko**, vytvorila 9. októbra 1919 *Ústrednú ruskú národnú radu* (ÚNR). Zaujala ihneď opozičný postoj k vtedajšej vládnej politike, ktorej vyčítala údajnú podporu ukrajínofilského hnutia. V tomto zmysle ostro kritizovala generálny štatút a tiež činnosť Dr. G. Žatkoviča.³⁴

Dokazuje to aj *Memorandum podané deputáciou roľníckeho stavu Autonómnej Karpatskej Rusi* prezidentovi republiky zo 14. februára 1920. Vyjadruje stanovisko Rusínov veľkoruskej orientácie k ČSR, k pozemkovej reforme i k národno-kultúrnym problémom. ÚNR charakterizuje ako hovorcu karpatoruského obyvateľstva, ktorého časť (*Makovica*) je pod slovenskou a časť (*Tomiraja*) pod rumunskou správou. Žiada vytýčenie hraníc podľa etnografického princípu, odvolanie direktória a poskytnutie pomoci ľudu v údolí rieky Aga v Marmarošskej župe, ktoré okupovalo rumunské vojsko.

Autori memoranda veľmi ostro protestovali proti ukrajinizácii jazyka a školstva na Podkarpatskej Rusi. Žiadali nevmiešavanie sa vlády do vecí národného vývoja, možnosť aktívneho pôsobenia učiteľov ruského zmýšľania a odvolanie haličských Ukrajincov z učiteľských miest. Na ľudových školách by sa malo vyučovať v miestnom jazyku, avšak už na meštianskych a stred-

32 Proklamace generála Hennocqua. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*. Praha: Společnost přátel Podkarpatské Rusi v nakladatelství Česká expedice, 1997, s. 51-54.

33 ŠVORC, P.: *Krajinská hranica*, s. 166.

34 MAGOCSI, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 119.

ných školách v ruskom jazyku. Pokiaľ išlo o cirkevné záležitosti, memorandum sa dovoľávalo najmä odstránenia exponentov maďarských politických strán z funkcií v gréckokatolíckej cirkvi a zrušenie kobliny a rokoviny.³⁵

Druhú časť CRNR, ktorá bola pod silným vplyvom **A. Vološina** a **Dr. J. Braščajka**, viedli **M. Stripskij** a **Dr. M. Dolinaj**. Bola jasne ukrajinoфильsky orientovaná a podporovala direktórium, v ktorom mala väčšinu. Svoje požiadavky presne formulovala v deklarácii z 18. januára 1920 adresovanej prezidentovi **T. G. Masarykovi**. Odmietla existujúci režim na Podkarpatskej Rusi ako protiprávny a žiadala písomné garantovanie autonómie zákonodarnej i výkonnej moci, a to vo všetkých oblastiach, s výnimkou zahraničnej politiky, armády, financií a dopravy.³⁶

G. Žatkovič v liste Masarykovi však predložil tiež návrh direktória na vybudovanie autonómneho postavenia Podkarpatskej Rusi, ktorý vychádzal z deklarácie CRNR z 18. januára 1920. Doplnil ju predovšetkým o pasáž, ktorá priamo vymenováva všetky úseky verejného života v kompetencii autonómnej správy. Išlo nielen o vnútorné záležitosti, poľnohospodárstvo, vrátane pozemkovej reformy a lesníctva, ale aj o obchod a živnosti, cirkevné a školské záležitosti, otázky jazyka, súdnictva, zdravotníctva a žandárstva.³⁷

Prezídium ministerskej rady 11. februára 1920 ihneď odpovedalo protinávrhom, ktorý viaceré rusínske požiadavky zohľadňoval. Obecne predpokladal rozšírenie právomoci a vybavenosti direktória, ktorému priznával tak suspenzívne vótum, ako aj právo iniciatívy. Direktórium malo pozostávať zo štyroch referátov: cirkevného, školského, miestnej správy a z referátu pre personálne veci a štúdium jazykovej otázky. Vzťah direktória a administrátora by sa mal zakladať na priateľskej súčinnosti.

Vládny návrh akceptoval tiež finančné požiadavky direktória, ale aj zrušenie kobliny a rokoviny, odmeňovanie kňazov, formuláciu prísahy vernosti, spôsob výberu a menovania úradníkov a pod. Na druhej strane bola odmietnutá funkcia ministra pre rusínske záležitosti a odsunulo sa riešenie otázky západnej hranice Podkarpatskej Rusi, resp. volieb. Súčasne sa pri Predsedníctve ministerskej rady malo zriadiť podkarpatskoruské oddelenie.³⁸ G.

35 Memorandum deputace selského stavu. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, s. 42-48.

36 Deklarace usnesená v sezení Centrální Ruské Národní Rady v Užhorodě dne 18. ledna 1920 za účelem odevzdání prezidentu Čs. republiky T. G. Masarykovi v Praze. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, s. 15-16.

37 Dopis H. I. Žatkoviče prezidentovi T. G. Masarkovi. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, s. 27-30.

38 Návrh ministerského presidia na úpravy v Podkarpatské Rusi. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, s. 31-34.

Žatkovič odpovedal predsedovi vlády **V. Tusarovi** listom 14. februára 1920, v ktorom odmietol najmä generálny štatút, ktorý podľa neho nezodpovedá zásadám z historických dokumentov, ale ani duchu medzinárodných zmlúv. Na druhej strane, formuloval 14 požiadaviek s očakávaním kladnej reakcie zo strany vládnych miest.³⁹

Stanovisko vlády zo 17. februára zdôraznilo prioritu administratívy v čase provizória a právnu záväznosť medzinárodných dohôd. S príslušným zdôvodnením preto vláda odmietla jednostranne určiť hranice so Slovenskom a zaviesť autonómnu správu v oblastiach, ktoré sú nad rámec menšinovej dohody. Vláda zároveň vyjadrila aj určité pochybnosti o vhodnosti a účelnosti nepriamych volieb, ktoré presadzovala rusínska strana, a z riešenia prípadných nedorozumení v ústavnoprávnych otázkach na fóre Spoločnosti národov.⁴⁰

Dňa 29. februára 1920 bola schválená *Ústava Československej republiky*, ktorá však štátoprávne postavenie Podkarpatskej Rusi fakticky nezmenila. Do jej rámca boli v paragrafe 3 takmer doslovne včlenené štyri články saintgermainskej menšinovej zmluvy, ktoré však autonómiu regiónu koncipovali len všeobecne, v podobe hlavných princípov. Do ústavy bol tiež zahrnutý odsek o guvernérovi, ktorý mal stáť na čele autonómnej správy. Guvernéra však menoval prezident na návrh vlády, preto jeho nezávislosť bola len formálna.

Istým kompromisom medzi maximalistickými požiadavkami rusínskej reprezentácie a pragmatickými postojmi vlády bolo *Nariadenie vlády republiky Československej č. 356 zo dňa 26. apríla 1920 o zmene generálneho štatútu Podkarpatskej Rusi*, ktorým zanikla funkcia administrátora, ako aj direktória. Upravený generálny štatút tak pozostával zo 17 paragrafov, v ktorých definoval kompetencie a úlohy guvernéra, viceguvernéra a guberniálnej rady.

Post guvernéra mal skôr reprezentačnú úlohu a formálnu funkciu, pretože fakticky len potvrdzoval návrhy iných funkcionárov. Jeho vplyv značne limitoval viceguvernér, ktorého menoval prezident na návrh vlády a bol fakticky šéfom civilnej správy a účastníkom všetkých právnych aktov zo strany guvernéra. Guberniálnu radu tvorilo 15 osôb, a to guvernér ako jej predseda, desať členov zvolených starostami obcí z jednotlivých volebných obvodov a štyri osoby menované vládou na návrh guvernéra.⁴¹

39 Dopis H. I. Žatkoviče ministerskému predsedovi. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, s. 35-38.

40 Dopis H. I. Žatkovičovi. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, s. 39-41.

41 Nařízení vlády republiky Československé ze dne 26. dubna 1920, o změně generálního statutu Podkarpatské Rusi, č. 356. In HOŘEC, J. (Ed.): *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, s. 52-56.

Prijatie ústavy a zmena generálneho štatútu umožnili, aby na návrh vlády prezident T. G. Masaryk dňa 5. mája 1920 vymenoval Dr. Grigorija Žatkoviča za dočasného guvernéra Podkarpatskej Rusi. Dočasnosť bola podmienená tým, že nejestvoval rusínsky snem, ktorému by sa zodpovedal. Týmto spôsobom sa guvernér fakticky stal len vyšším štátnym úradníkom, ktorý mohol ovplyvniť politický vývoj len vo veľmi malej miere. S takým postavením sa však ambiciózny G. Žatkovič nedokázal vyrovnáť a v roku 1921 na svoju funkciu rezignoval.

Dvadsať a tridsať rokov minulého storočia, napriek istým politickým turbulenciám, poskytovali Rusínom v Československu relatívne veľmi dobré podmienky pre hospodársky a kultúrny rozvoj regiónu a posilnenie ich spoločenského postavenia. Investície vynaložené do vytvárania infraštruktúry Podkarpatskej Rusi, a najmä do vzdelávania obyvateľstva, začali prinášať svoje ovocie. Modernizovala sa sociálna štruktúra rusínskeho obyvateľstva a rástli aj ambície rusínskej inteligencie, ktorá sa usilovala vziať do vlastných rúk tiež riešenie otázok spojených s národnou identitou, spisovným jazykom a kultúrnou orientáciou etnika.

Tradičná politická rozdrobenosť elity, ideová neujasnenosť národno-emancipačného hnutia, ale aj rôzne tlaky zvnútra i spoza hraníc, vyriešenie kľúčových otázok ďalšieho vývoja Rusínov limitovali.⁴² Konkrétny vývin napokon viedol k tomu, že v predvečer druhej svetovej vojny Rusíni na vlastnej koži v rýchlom slede vyskúšali viaceré varianty riešenia národnostnej otázky, a to od autonómie, cez nezávislý štát až po anexiu a okupáciu. Dôsledkom tohto bolo prvé **rozdelenie Rusínov a ich územia**, ktoré vytvorilo neprijemný precedens do budúcnosti.

Spoločná požiadavka autonómie zblížila v roku 1938 podkarpatské opozičné a vládne strany rusínskeho zamerania. Vzrástol najmä vplyv *Autonómneho poľnohospodárskeho zväzu*, ktorý viedol **A. Bródy**. Predseda *Ruskej nacionálnej autonómnej strany* **Dr. S. Fencik** vtedy navrhol vytvoriť *Karpatoruský autonómny blok*, kde malo vstúpiť aj rusínske krídlo agrárnej strany senátora **Dr. E. Bačinského**. Autonómiu, voľby do snemu a posunutie hraníc Slovenska na západ žiadali i *Centrálna ruská národná rada* a *Общество имени Александра Духновича*.

Samosprávne postavenie Podkarpatska mal vo svojom programe aj ukrajinský blok. Išlo hlavne o politikov *kresťanskej ľudovej, sociálnodemokra-*

42 ŽUPAN, J.: Vliv ČSR na rozvoj demokracie na Podkarpatské Rusi mezi dvěma světovými válkami. In BALCAR, M. (Ed.): *Vznik ČSR a Podkarpatská Rus : Sborník z mezinárodní konference v Praze*. Praha : Společnost přátel Podkarpatské Rusi v nakladatelství Česká expedice, 1999, s. 7-18.

tickej a roľníckej strany, akými boli **A. Vološin**, **M. Dolinaj**, **J. Revay**, **F. Revay**, **A. Štefan**, **S. Kločurak**, **M. Braščajko**, **J. Braščajko** a ďalší. Konceptiu podporovala *Prvá centrálna ruská (ukrajinská) národná rada* a kultúrno-osvetový spolok *Ипосѣма*. Ich vplyv vzrástol vytvorením polovojských oddielov, ktoré sa stali základom *Karpatskej Siče*, na čele ktorej stál **D. Klimpuš** z Jasine. Mnoho jej členov a fakticky celé velenie tvorili emigranti z Haliče.

Od polovice septembra sa výraznejšie aktivizoval i *Autonómny poľnohospodársky zväz*. Zvlášť promaďarsky orientovaní členovia jeho predsedníctva, akými boli **M. Demkó**, kanonici **J. Marina** a **A. Iľkovič** a senátor **J. Földessy**, ale aj **Dr. J. Kaminskij** a poslanec za prešovskú oblasť **Dr. I. Pješčak**, podporili rezolúciu, ktorá ultimatívne žiadala o autonómiu. Napätie zvyšovali aj ozbrojení príslušníci strany, tzv. *Kurtyakova garda*, tzv. *čornorubašniki* z Fencikovej strany, ale aj z územia Maďarska vysielaní diverzanti, tzv. *szabad csapatok*, hoci československé ozbrojené zložky ich činnosť v podstate dokázali paralyzovať.

Vyhlásenie autonómie Slovenska v Žiline 6. októbra 1938 inšpirovalo podkarpatských politikov, ktorí ďalší deň vytvorili spoločnú *Karpatoruskú radu* a 8. októbra 1938 sa v Prahe dožadovali autonómie. Súčasne odstúpil vtedajší guvernér **K. Hrabar**. Na jeho miesto síce vláda vymenovala **Dr. I. Parkányiho**, no hneď súhlasila s autonómiou. Premiér s právomocou prezidenta **gen. J. Sirový** ale vymenoval autonómnu vládu A. Bródyho až 11. októbra 1938. Funkciu ministra vnútra prevzal E. Bačinskij, dopravy J. Revay a ministerstvo hospodárstva viedol S. Fencik. Štátnymi tajomníkmi sa stali A. Vološin a I. Pješčak.⁴³

Autonómna vláda s prevahou členov rusínskeho smeru nevyhovovala zámerom Nemecka, ktoré Podkarpatskú Rus vnímalo ako ďalší z nástrojov na rozbitie Československa. Podsunutím kompromitujúcich materiálov na A. Bródyho čs. rozviedke Nemecko dosiahlo jeho zatknutie už 26. októbra a súčasne i vymenovanie A. Vološina za predsedu autonómnej vlády. Pražský kabinet viac veril ukrajinskému krídlu, ktoré nepodozrieval zo spolupráce s Maďarskom, na druhej strane však iste podcenil jeho vzťahy s *Organizáciou ukrajinských nacionalistov* (OUN) a s nacistickým Nemeckom.

Po neúspechu československo-maďarských rokovaní v Komárne sa otázka hraníc Slovenska a Podkarpatskej Rusi s Maďarskom stala novým predmetom medzinárodnej arbitráže, ktorá sa konala vo Viedni 2. 11. 1938. Roz-

43 ŠVORC, P.: *Zakliata krajina : Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Prešov : Universum, 1996, s. 87 a nasl.

hodnutím ministrov zahraničných vecí Nemecka a Talianska Joachima von Ribbentropa a grófa Galeazza Ciana bolo územie Podkarpatskej Rusi o rozlohe 1 500 km², na ktorom sa nachádzalo 97 obcí so 180 000 ľuďmi, pripojené k Maďarsku. Súčasťou Maďarska sa stali i najväčšie mestá tohto regiónu: Užhorod, Mukačevo a Berehovo. Hlavným mestom autonómnej Podkarpatskej Rusi sa tak stal Chust, ktorý mal vtedy 14 000 obyvateľov. Ústavný zákon o autonómii Podkarpatskej Rusi bol schválený parlamentom v Prahe 22. novembra 1938.

Koncom tridsiatych rokov začal sa zdôrazňovať autonomizmus aj medzi Rusínmi na Slovensku, a to prostredníctvom požiadavky o administratívne pričlenenie časti východného Slovenska k Podkarpatskej Rusi. Oficiálny charakter v tomto smere malo memorandum z 10. mája 1938, ktoré podporení tiež rusínski poslanci **Dr. I. Pješčak** a **P. Židovský**. V prvom rade požadovalo síce autonómiu Podkarpatskej Rusi, avšak v 25 bodoch artikulovalo tiež aktuálne požiadavky rusínskeho obyvateľstva na Slovensku. Išlo o rozšírenie siete ruských škôl všetkých stupňov, o vyššie zastúpenie Rusínov vo verejnej správe, o väčšie investície a o podporu poľnohospodárstva v regióne. Prejavom určitej politickej aktivizácie bolo aj úsilie o založenie jednotnej „ruskej“ politickej strany na Slovensku, ktorému malo slúžiť aj vydávanie novín *Пряшевская Русь* od 30. júla 1938.⁴⁴

13. októbra došlo k reorganizovaniu *Ruskej národnej rady* (RNR). Jej predsedom zostal **T. Rojkovič**, podpredsedom sa stal **I. Göndör** a tajomníkom **P. Dubay**. Vydala výzvu, v ktorej apelovala na organizovanie národných rád aj v iných rusínskych centrách a žiadala pripojenie Rusínmi obývaných častí východného Slovenska k Podkarpatsku. Národné rady postupne vznikli v Bardejove, ale aj v Starej Ľubovni, v Michalovciach, v Medzilaborciach, v Snine, ba i v niektorých obciach. Prostredníctvom učiteľov rusínskych škôl, a najmä kňazov gréckokatolíckej cirkvi bolo memorandum o pripojení rusínskych obcí k Podkarpatskej Rusi ďalej rozširované a rovnako bolo organizované jeho podpisovanie.⁴⁵

Postoj Rusínov sa podstatne zmenil, keď sa prejavila orientácia Vološinovej vlády. Ukrajinský smer mal totiž na Slovensku zanedbateľný vplyv a svoju úlohu zrejme zohrali aj obavy súvisiace s otvorenými aspiráciami Ma-

44 PAŽUR, Š.: O vývoji národnostných pomerov na východnom Slovensku v jesenných mesiacoch roku 1938. In: *Nové obzory* 10. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 17-18.

45 MURCKO, M.: Postavenie Rusínov-Ukrajincov a osudy Židov v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945. In: ŠVORC, P. (Ed.): *Spiš v kontinuite času*. Prešov : Universum, 1995, s. 198.

d'arska na celé Podkarpatsko.⁴⁶ Potvrdzovali to správy o jednaní maďarskej vlády s Nemeckom a Poľskom i hlasy o násilí a prenasledovaní rusofilov. Z týchto dôvodov RNR na zasadaní 22. novembra 1938 veľkou väčšinou hlasov (15 zo 17 prítomných) rozhodla o zotrvaní východoslovenských Rusínov v rámci autonómneho Slovenska. Za svoju najbližšiu úlohu označila prípravu na voľby do slovenského autonómneho snemu.⁴⁷

Kampaň za negatívne stanovisko vo voľbách do autonómneho snemu začali poslanci P. Židovský a Dr. I. Pješčak 7. decembra 1938 uverejnením výzvy, aby 18. decembra 1938 rusínski voliči hlasovali lístkom „nie“. V tomto zmysle vystúpil aj predseda RNR T. Rojkovič v novinách *Пряшевская Русь*. Voľby mali totiž plebiscitný charakter a nedávali alternatívu k vládnej kandidátke. Nesúhlas s jednotnou kandidátkou musel byť verejný a vo volebných miestnostiach asistovali členovia Hlinkovej gardy. Za kandidátku Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLĽS) napokon hlasovalo 97,5 % voličov.⁴⁸

Najmenej hlasov však HSLĽS získala práve v okresoch s rusínskym obyvateľstvom. V okrese Medzilaborce hlasovalo lístkom „nie“ 62 % voličov. Až 3 388 záporných hlasov bolo odovzdaných v okrese Bardejov, 2 130 v okrese Stropkov, 1 854 v okrese Stará Ľubovňa a 1 214 v okrese Sabinov. K. Sidor sa vyslovil v tom zmysle, že za kandidátku HSLĽS hlasovalo len asi 40 – 50 % rusínskych voličov. Napriek tomu bol do snemu zvolený A. Simko z Vyšnej Ol'ky a G. Horňak zo Stakčinskej Roztoky, ktorý však o mandát prišiel po pripojení jeho volebného okrsku k Maďarsku v apríli 1939.

Slovenské orgány sa ocitli v paradoxnej situácii. Mali záujem upevniť autonómne postavenie Slovenska, súčasne sa však bránili priznať plné národnostné práva Rusínom. V snahe získať argument o nepočetnosti rusínskeho etnika, uskutočnil sa k 31. decembru 1938 súpis obyvateľstva na východnom Slovensku. K Rusínom sa prihlásilo 79 590 obyvateľov, čo v porovnaní s rokom 1930 predstavovalo pokles o 12,7 %. Súpis vyvolal početné protesty, ktoré jeho objektívnosť značne spochybňovali. Zo strany Rusínov sa dôvodilo najmä tým, že ku gréckokatolíkom sa prihlásilo 216 215 a k pravoslávnej cirkvi 7 483 veriacich, preto to považovali za očividný nepomer vzhľadom na tradičné stotožňovanie rusínstva s „ruskou“ vierou.

46 МАКАРА, М. П. - МИГОВІЧ, І. І.: *Карпатами поріднені : Нариси етнополітичної історії і сучасного стану українсько-словацьких взаємин*. Ужгород : БАТ «Патент», 1997, s. 44.

47 MAGOCSI, P. R.: *Rusíni na Slovensku*, s. 164.

48 SUŠKO, L.: Politický vývoj Slovenska v posledných rokoch buržoázneho Československa. In *Historický časopis*, roč. 27, č. 4, 1979, s. 589.

Vološinova vláda sa najmä od začiatku roku 1939 opierala o stranu *Ukrajinské národné zjednotenie* (UNZ), najmä keď 22. januára 1939 bola činnosť ostatných strán zastavená. Podporovala tiež príchod nových haličských utečencov, pre ktorých vytvárala sociálne i administratívne podmienky. Tí však dobre nechápali podkarpatskú realitu ani charakter československého režimu v regióne, preto skôr vyvolávali chaos a nevôľu obyvateľstva. Vološin sa preto viac spoliehal na pomoc zo strany Nemcov. Preto súhlasil so vznikom *Nemeckej národnej rady* a takmer všetky svoje rozhodnutia konzultoval s nemeckým konzulom **H. Hofmannom**, ktorý začal pracovať v Chuste od 1. februára 1939.⁴⁹

12. februára 1939 v nedemokratických voľbách a s jednotnou kandidátkou UNZ bolo zvolených 32 poslancov autonómneho snemu. V tejto súvislosti nie je bez zaujímavosti, že voľby do snemu Podkarpatskej Rusi mali obdobný charakter ako na Slovensku a za jednotnú kandidátku *Ukrajinského národného zjednotenia* hlasovalo až 92,4 % voličov.⁵⁰ Prezident ČSR E. Hácha však snem zvolal až na 15. marca. Dňa 13. januára sa netrpezliví príslušníci *Karpatskej Siče* v Chuste pokúsili o puč, ktorý však bol silami 45. pešieho pluku potlačený. Dňa 14. marca 1939 pod vplyvom vyhlásenia slovenského štátu A. Vološin sa telegraficky obrátil na A. Hitlera s prosbou o ochranu, avšak nedostal odpoveď.

Keď 15. marca snem v Chuste vyhlasoval nezávislosť Karpatskej Ukrajiny, volil A. Vološina za prezidenta a neprítomného J. Revaya za premiéra, maďarská armáda na 170 km širokom fronte prekročila hranice a začala s obsadzovaním podkarpatskoruského územia. Účinný odpor kládla len československá armáda, ktorá však 16. marca, vzhľadom na zriadenie protektorátu, dostala rozkaz k evakuácii. Mobilizácia domácich síl bola neúspešná, *Karpatská Sič* sa rozutekala, preto smrť sevľušských gymnazistov, ktorých nerozmyslene nahnali proti pravidelnej maďarskej armáde, sa javí ako zbytočná tragédia. Vláda a ďalší politickí exponenti emigrovali do zahraničia. 18. marca 1939 bolo celé územie Podkarpatska okupované maďarskou armádou. Začalo jedno z najsmutnejších období v dejinách Rusínov.

Podstatne lepší osud v tomto pohnutom období zastihol Rusínov na severovýchodnom Slovensku, hoci si národnostné práva museli zase vybojovať.

49 SUŠKO, L.: Podkarpatská Rus ako autonómna krajina pomníkovskej – druhej ČSR. In GONĚC, V. (Ed.): *Česko-slovenská historická ročenka 1997*, s. 162.

50 БОЛДИЖАР, М. М.: *Краю мій рідний : Науково-популярні нариси з історії Закарпаття*. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 1998, s. 109.

Ruská národná rada v Prešove 11. januára 1939 vyzvala všetky okresy severovýchodného Slovenska k aktivite a k zvoleniu dvoch delegátov na spoločné rokovanie, ktoré sa uskutočnilo 2. februára 1939. Memorandum, ktoré predložil *Výbor Rusínov na Slovensku*, žiadalo však uznať svojbytnosť karpato-ruského národa, vytvoriť sieť ruských národnostných škôl všetkých stupňov, zastaviť útoky proti gréckokatolíckej cirkvi a zriadiť funkciu štátneho tajomníka pre záležitosti rusínskej menšiny.

Pravda, niektoré požiadavky boli preexponované, ako napríklad vyučovanie ruského jazyka v triedach s nad 20 % žiakov gréckokatolíckeho vyznania, resp. vytvorenie ruských oddelení na vysokých školách. *Výbor Rusínov* pritom tvorili rusínski poslanci slovenského snemu: P. Židovský, Dr. I. Židovský, Dr. Š. Gojdič, I. Göndör, V. Val'nickij a Vasil' Karaman.⁵¹ 18. februára 1939 bola v Prešove za účasti ministra Dr. G. Fritza podpísaná slovensko-rusínska dohoda. V nej sa už nehovorilo o autonómii, ale len o kultúrno-národných požiadavkách.⁵²

Vznik Slovenskej republiky a maďarská okupácia Podkarpatskej Rusi, ako aj časti východného Slovenska, znamenali prvé vzájomné izolovanie sa tunajších Rusínov a oslabenie ich spoločenského postavenia a politických ambícií. V dôsledku tzv. malej vojny koncom marca 1939 Maďarsko ešte získalo aj časti okresov Sobrance a Snina o rozlohe 1 897 km² so 69 630 obyvateľmi, a to vrátane 36 rusínskych obcí v tomto regióne.⁵³ Žiaľ, toto ideové, ako aj teritoriálne oddelenie Rusínov sa už nepodarilo zvrátiť, ba posilnilo sa pripojením územia Podkarpatskej Rusi k ZSSR a nastolením komunistického režimu v Československu.

V priebehu októbra 1944 Červená armáda postupne oslobodzovala Podkarpatskú Rus. Na základe dohody emigračnej vlády v Londýne so sovietskym hlavným velením z 8. mája 1944, pricestoval do Chustu so svojim sprievodom ako predstaviteľ dočasnej čsl. správy na oslobodenom území, vládny delegát F. Němec, ktorý sa ujal svojej funkcie 28. októbra. Na teritóriu vznikali ešte počas bojov proti režimu *národné výbory* ako miestne samosprávne orgány, v ktorých mali pomerne silné zastúpenie komunisti. Takéto orgány spontánne vznikali aj na oslobodenom území. Československá

51 БАНАТ, І.: *Нариси новітньої історії українців східної Словаччини II (1918 – 1938)*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, oddelenie ukrajinskej literatúry, 1985, s. 51-56.

52 КОВАЧ, А.: До проблеми словацько-українських міжнародних взаємин. In *Українські Карпати : Матеріали міжнародної наукової конференції: Українські Карпати: етнос, історія, культура*. Ужгород : Видавництво «Карпати», 1993, s. 245.

53 DEÁK, L.: *Hra o Slovensko: Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939*. Bratislava: Veda, 1991, s. 192.

správa bola obnovená fakticky len v piatich juhovýchodných okresoch: Rachovo, Ťačevo, Chust, Volovec a Sevluš. Zvyšok územia Podkarpatska bol, v rozpore s realitou, vyhlásený za frontové pásmo.

V ňom totiž v zmysle dohody moc vykonávali vojenské orgány *Červej armády* podporované bezpečnostnými zložkami i miestnymi komunistami. Už od začiatku novembra rozprúdili propagačnú kampaň za pripojenie Podkarpatskej Rusi k ZSSR. V tomto zmysle nechceli odovzdať právomoci československým úradom a agitovali proti tým, ktorí odmietali zavádzanie nových poriadkov. Naopak, miestnych aktivistov a sovietskych dôstojníkov prišli početne posilniť nielen utečenci, ktorí do ZSSR emigrovali počas vojny, ale tiež pracovníci stranického aparátu z Kyjeva a iných ukrajinských miest. Politickú platformu podkarpatských komunistov plne potvrdila konferencia *Komunistickej strany Zakarpatskej Ukrajiny*, ktorá sa konala v Mukačeve 19. novembra 1944 a vyslovila sa za zjednotenie *Zakarpatskej Ukrajiny* (ZU) so sovietskou Ukrajinou.⁵⁴

O týždeň neskôr, 26. novembra, prvý zjazd národných výborov ZU schválil *Manifest*, v ktorom požadoval zjednotenie Zakarpatskej Ukrajiny so „svojou Veľkou matkou – Sovietskou Ukrajinou“ a vystúpenie zo štátneho zväzku s Československom. Mukačevského zjazdu sa zúčastnilo celkom 663 delegátov a 126 hostí, z ktorých však ani jedinému nepriznali rusínsku národnosť.⁵⁵ Zvolili tiež *Národnú radu Zakarpatskej Ukrajiny* (NRZU) zloženú zo 17 členov, ktorej predsedom sa stal prvý tajomník Komunistickej strany ZU

I. Turjanica.

Na druhý deň, NRZU zvolila predsedníctvo a povereníkov pre jednotlivé rezorty. Je zaujímavé, že podpredsedami NRZU sa stali vzdelanci rusofilského smeru: historik **P. Sova**, rodák z Hajtovky, a profesor slavistiky **P. Lintur** od Berehova. Bol to však len manéver na oklamanie rusínskej verejnosti. Po likvidácii istej samosprávy Zakarpatska v roku 1946 boli ihneď odstránení z politického a verejného života. Proces pripojenia uzavrela *Zmluva medzi ČSR a ZSSR o Zakarpatskej Ukrajine* z 29. júna 1945 a jej ratifikácia *Dočasným národným zhromaždením* v Prahe v novembri 1945. V januári 1946 sa stalo Zakarpatsko 25. oblasťou *Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky* (USSR).⁵⁶

54 BROD, T.: *Československo a Sovětský svaz v letech 1939 – 1945*. Praha 1992, s. 278–280.

55 ГРАНЧАК, І. et alii: *Написи історії Закарпаття*, s. 594.

56 МАКАРА, М.П.: *Закарпатська Україна : шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.)*. Ужгород : Ужгородський державний університет; Закарпатська обласна рада народних депутатів, 1995, s. 106.

Rýchla a bezohľadná sovielizácia hospodárstva, politického systému i kultúry bola v prvých rokoch sprevádzaná aj zjavnou rusifikáciou, ktorá bola charakteristická pre vývoj vo všetkých oblastiach pripojených k ZSSR v rokoch 1939 – 1945. Obyvateľstvo, ktoré stratilo sebavedomú elitu a vlastné ambície už počas maďarskej okupácie, a mnoho si vytrpelo počas vojny, celkom pochopiteľne pomerne skoro rezignovalo a pasívne sa prispôbovalo situácii. Prvých volieb do *Najvyššieho soviету ZSSR* vo februári 1946 sa zúčastnilo dokonca 99,95 % voličov, pričom za jednotnú kandidátku *bloku komunistov a nestraníkov* hlasovalo až 95,8 % z nich.⁵⁷

V roku 1948 bola v Zakarpatsku likvidovaná aj gréckokatolícka cirkev, ktorá jediná bola snáď schopná novému režimu do istej miery duchovne vzdorovať. Pravda, integrácia regiónu do systému sovietskeho hospodárstva a kultúrneho života spoločnosti priniesla aj pozitívne výsledky. Socialistickou industrializáciou sa podstatne zvýšil priemyselný potenciál oblasti, napriek násilnej kolektivizácii došlo tiež k intenzifikácii poľnohospodárskej produkcie a evidentne, aj keď často jednostranne, vzrástla vzdelanostná a kultúrna úroveň obyvateľstva. Na druhej strane, Rusíni ako etnické spoločenstvo v tomto regióne na polstoročie prestali existovať a v štatistikách i v osobných dokladoch sa automaticky stali Ukrajincami.

Osud rusínskeho obyvateľstva na Slovensku bol o čosi zložitejší, a preto prebiehal aj s určitým časovým posunom. Ukončenie II. svetovej vojny a obnovenie Československa totiž vytvorili pre tunajších Rusínov a Ukrajincov veľmi sľubné politické a spoločenské zázemie. Získali zastúpenie v najvyšších zákonodarných zboroch a mali vysoký podiel v národnej štruktúre orgánov Komunistickej strany Slovenska, v národných výboroch, v iných úradoch, v armáde i v bezpečnostných silách. Prišlo im nielen oživenie všeslovanských nálad, ale i autorita ZSSR a veľké posilnenie ľavicových síl. Činnosť *Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny* (UNRP), Referátu pre ukrajinské školy (RUŠ), ako aj ukrajinských školských a kultúrnych inšpektorátov niesli isté znaky kultúrnej autonómie menšiny.

Práca kultúrnych inštitúcií, akými boli novozaložené *Ukrajinské národné divadlo* (UND) či *Ukrajinské vysielanie Československého rozhlasu*, ale i značné aktivity v oblasti tlače, edičnej činnosti, literatúry a ľudového umenia zaznamenali vtedy rozvoj a naznačovali aj ďalšie perspektívy. V tomto zmysle označenie povojnových rokov za obdobie kultúrno-osvetovej re-

57 БОЛДИЖАР, М. М. et alii: *Написи історії Закарпаття III (1946 – 1991)*. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003, s. 575.

nesanie Rusínov a Ukrajincov na Slovensku má určité opodstatnenie.⁵⁸ Je však paradoxné, že hektickému úsiliu reprezentácie nezodpovedali obsah ani intenzita národného vedomia. V dôsledku historického vývoja a špecifickej etnogenézy sa totiž proces národného konštituovania Rusínov oneskoril.⁵⁹ Žiaľ, ani v povojnových rokoch ešte nedisponovali všetkými atribútmi novodobého národa.⁶⁰

Po politickom prevrate vo februári 1948 sa predstavitelia vedenia komunistickej strany usilovali urýchliť riešenie otázky národnej orientácie a jazyka Rusínov napriek tomu, že ju uznali za ich vlastnú záležitosť.⁶¹ Jej otvorenosť totiž predstavovala prekážku pri snahe vtesnať všetok národný pohyb menšiny len do oblasti kultúry, ako to vyplývalo z vtedajšej koncepcie národnostnej politiky.⁶² V tomto smere im vyhovovala istá nerozhodnosť vedúcich činiteľov menšiny i ľahostajný postoj rusínskej verejnosti. Vyžiadané návrhy predstaviteľov minority, ktorých režim bol ochotný ešte reflektovať, **Dr. I. Rohaľa-Iľkiva a Š. Bunganiča**, neboli akceptované.

V tom čase už bolo evidentné, že aktuálna je iba ukrajinská orientácia, pretože každé iné rozhodnutie by tak nielen odporovalo stanovisku Komunistickej strany (boľševikov) Ukrajiny osvojenému Kominternou už na V. kongrese v roku 1924, ale spochybňovalo by i oprávnenosť odstúpenia Podkarpatskej Rusi. Táto determinácia znemožňovala komunistom rešpektovať historickú kontinuitu a ponechať národnému vývoju Rusínov prirodzený ráz a demokratický charakter.⁶³ Prevládalo rusínske (karpatoruské) ctenie, ktoré nemalo etnický akcent a vyjadrovalo len začlenenie človeka do určitého nábožensko-kultúrneho kontextu. U časti inteligencie dožívala ešte ruská orientácia nadväzujúca na tradície snáh národných buditeľov 19. storočia, ktoré boli neskôr oživené ruskou porevolučnou emigráciou. Najmenej zastú-

58 МАКАР, Ю.: Українці в державах Центрально – Східної Європи. In *Українська діаспора* 9/1996, s. 84.

59 Podrobnejšie HAKAKSIM, L.: Hnutie Ukrajincov Zakarpatska a východného Slovenska a myšlienka slovanskej vzájomnosti. In *Historický časopis*, roč. 8, č. 2-3, 1960.

60 БАЙЦУРА, І.: Postavenie a tendencie vývinu národnostných menšín v socialistickej Československu. In PŘIKRYL, F. (Ed.): *Národnostné vzťahy v socialistickej Československu*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1975, s. 374.

61 ŠUTAJ, Š.: Ukrajinská otázka v politike Komunistickej strany Československa v rokoch 1945 – 1985. In GAJDOŠ, M. (Ed.): *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, s. 84.

62 БАЙЦУРА, І.: Národnostné menšiny v politike KSČ. In BRIŠKÁR, J. (Ed.): *Národnostná otázka a mládež v politike KSČ*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 26.

63 БАЙЦУРА, І.: Национальная консолидация украинского населения в Чехословакии в условиях строительства социализма. In *Жовтень і українська культура*. Prešov : KZUP, 1968, s. 510.

pený bol práve ukrajinský smer, ktorý na Slovensku, na rozdiel od Zakarpatska, nemal takmer žiadne pozície.⁶⁴

Trom líniam národno-kultúrneho smerovania zodpovedal aj stav v jazykovej oblasti. V bežnej komunikácii sa skoro výlučne hovorilo miestnym dialektom, kým inteligencia v oficiálnom styku preferovala ruštinu. Spisovný ukrajinský jazyk na Slovensku vlastne nikto neovládal. Z týchto dôvodov všeobecne uznaný spisovný jazyk Rusínov fakticky nejestvoval. Mnoho desaťročí sa využívalo iba tzv. *jazyčie* zostavené zo slovnej zásoby a gramatických pravidiel cirkevnej slovančiny, ruštiny a miestneho nárečia. Používalo sa aj pri písaní kníh, učebníc i pri vyučovaní, avšak k jeho všeobecnému uznaniu nedošlo. Snaha prijať za spisovnú reč ruský jazyk mala síce mnoho stúpcov, bola však len núdzovým riešením bez nádeje na konsenzus. Rovnaký osud mali aj pokusy uzákoniť ľudové nárečie ako spisovný jazyk.⁶⁵

Za tejto situácie začali stranické a štátne orgány od jesene 1948 prípravy k presadeniu ukrajinskej jazykovej a kultúrnej orientácie rusínskeho obyvateľstva na Slovensku, ktoré tak označujeme termínom *ukrajinizácia*. Jej prvá fáza v rokoch 1948 – 1949 sa vyznačovala najmä úsilím získať pre tento zámer lídrov menšiny, popularizovať ukrajinský jazyk a tiež iniciovať vznik kultúrno-osvetovej organizácie, ktorá by akceptovala novú koncepciu. Územné orgány KSČ na Slovensku preto začali viac poukazovať na neúnosnosť tolerovania nejednoznačného „*rusínsko-ukrajinského*“ charakteru obyvateľstva a používania ruského i ukrajinského jazyka. Vyvíjali istý nátlak predovšetkým na Predsedníctvo UNRP, najmä na členov KSČ v ňom, aby urýchlilo svoje definitívne rozhodnutie. Súčasne však pripravovali pôdu pre direktívny zásah.

V súvislosti so zavedením krajského zriadenia zanikol RUŠ vedený **V. Kapišovským**. Činnosť ukončili aj ukrajinské školské a kultúrne inšpektoriáty. Od začiatku roku 1949 tlačový orgán UNRP *Пряшевицина* uverejňoval viac príspevkov v ukrajinskom jazyku. UNRP tiež schválila návrh, aby od školského roku 1949/50 boli v ruských školách na Slovensku vo všetkých ročníkoch II. a III. stupňa zavedené dve hodiny ukrajinského jazyka.⁶⁶

Zároveň sa začala kampaň s cieľom sprofanovať rusínske čítanie a rusínstvo politicky zdiskreditovať ako dielo domácej a zahraničnej reakcie. Po-

64 BAJCURA, I.: *Ukrajinská otázka v ČSSR*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 62.

65 BAJCURA, I.: Hlavné výsledky v riešení národnostnej otázky na východnom Slovensku. In: *Zborník prác učiteľov Ústavu ML UPJŠ II*. Košice : Ústav marxizmu-leninizmu UPJŠ, 1984, s. 85-86.

66 *Пряшевицина*, roč. 5, 9. jún 1949, č. 24, s. 4.

stupné odpútavanie inteligencie od ruskej orientácie bolo z politického hľadiska náročnejšie, viedlo sa opatrnejšie a otvorenejšie invetívny v tomto smere sa objavovali až v rokoch 1950 – 1951.⁶⁷ Istú úlohu v tomto smere zohrali výsledky sčítania obyvateľstva k 1. marcu 1950. K rusínskej a ukrajinskej národnosti na Slovensku sa prihlásilo 48 231 ľudí, čo však v porovnaní s rokom 1930 znamenalo pokles o 50 %.⁶⁸

Pravda, ten bol do istej miery spôsobený objektívnymi príčinami. Po vojne do českého pohraničia odišlo asi 20 000 Rusínov, pričom ďalší sa do českých krajov odsťahovali v rámci organizovaného náboru pracovných síl. Viac než 12 000 príslušníkov menšiny optovalo pre ZSSR. Zvyšok úbytku bol však výsledkom účelovej asimilácie. Aj keď pri sčítaní ľudu sa Rusíni mohli prihlásiť k „ruskej“ národnosti, vôbec sa neuvádzala karpatoruská národnosť, ktorá v rubrike v roku 1930 figurovala. Istý vplyv na pokles počtu Rusínov mala ich nechúť k možnému zriadeniu ukrajinskej školy v obci, ale aj obavy z vysídlenia do ZSSR alebo anexie územia.

Celkove 41 000 príslušníkov rusínskej a ukrajinskej menšiny žilo v siedmich severovýchodných okresoch, čo predstavovalo asi 93 % z ich celkového počtu na Slovensku. K „ruskej“ teda rusínskej národnosti sa hlásilo asi 80 %, k ukrajinskej národnosti 20 % tejto minority v regióne.⁶⁹ Výsledky sčítania obyvateľstva podľa národnosti však neboli publikované, čo prispievalo k prežívaniu rôznych nereálnych predstáv na jednej strane a umožňovalo rozličné dezinterpretácie alebo zastieranie reality na strane druhej. Ukrajinizácia menšiny preto nebola jednoduchou úlohou.

„Medvediu službu“ ukrajinským národno-buditelským snahám poskytla *pravoslávna akcia*. Násilné likvidovanie gréckokatolíckej cirkvi, ktorá mnohé desaťročia bola jedinou stálou inštitúciou Rusínov a mala veľkú autoritu v spoločenskom i národnom živote ľudu, bolo zákonite pochopené ako úder nielen proti viere, ale aj proti národnosti. Veľká časť Rusínov preto pravoslávie neprijala, po istom čase sa priklonila sa k rímskokatolíckej cirkvi, odmietla aj ukrajinskú národnostnú príslušnosť a začala sa hlásiť k slovenskej národnosti.⁷⁰

Nemožno tiež zabúdať na skutočnosť, že etnonym „*Ukrajinci*“ sa vtedy

67 Pozri napr. referát vedúceho tajomníka KV KSS v Prešove J. Šišku na krajskej konferencii KSS v roku 1951. *Východoslovenská pravda*, roč. 7, 9. jún 1951, č. 134, s. 5.

68 *Statistická ročenka republiky Československé*. Praha : Statistický úrad ČSR, 1958, s. 51.

69 Slovenský národný archív v Bratislave, f. Povereníctvo vnútra, Sekretariát povereníka, inventárne číslo 121, kartón 204. *Sčítanie obyvateľstva v rr. 1930 a 1950 podľa obcí*.

70 Байцупа, І. - Урам, П.: *До декотрих проблем національного життя Українців (Русинів) в Чехословаччині*. Prešov : KZUP, 1969, s. 11.

vo vedomí ľudí nespájal s „*ľudom sovietskej Ukrajiny*“ a s jeho „*pokrokovými tradíciami*“, ako to prezentovala dobová propaganda, ale skôr vyvolával asociácie na nedávne skúsenosti s istými militantnými prejavmi ukrajinského nacionalizmu. Išlo o aktivity „samostijnykov“ a „sičovcov“ z konca tridsiatych rokov, kolaboráciu s fašistickým Nemeckom v prvej fáze vojny či o činnosť ozbrojených skupín *Ukrajinskej povstaleckej armády* (UPA), tzv. banderovcov v povojnovom období.⁷¹ Určitú úlohu zohrali aj nepodložené fámy o eventuálnom vysťahovaní Ukrajincov do ZSSR či o možnom odstúpení nimi obývaného územia Slovenska Sovietskemu zväzu.

Prechod na ukrajinskú orientáciu začiatkom päťdesiatych rokov komplikovala aj skutočnosť, že vzhľadom na izolovanosť od centrálnej Ukrajiny bola ukrajinská kultúra na severovýchodnom Slovensku, a to i v radoch inteligencie, veľmi málo známou. Tězy, že „vedecky a objektívne“ sú Rusíni na Slovensku v podstate Ukrajincami a ich nárečia len dialektmi ukrajinského jazyka, nevyznievali príliš presvedčivo a bez určitého subjektívneho presvedčenia ľudí nemohli zmeniť ich národnú identitu.⁷²

Príprava ukrajinizácie rýchle napredovala v školskej a jazykovej oblasti. Krajský výbor KSS v Prešove v júni 1950 schválil ukrajinčinu ako vyučovací jazyk v I. ročníku dovtedy ruských národných škôl. V roku 1951 bolo zastavené vydávanie prevažne rusky vychádzajúcich novín *Пряшевицина*. V jazyku ukrajinskom vydávané noviny *Нове життя* boli len mutáciou tlačového orgánu KV KSS v Prešove *Nový život*. Nový ukrajinský mesačník *Дружно впеpeд* vznikol ako orgán vytvárajúceho sa *Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich* (KZUP).

Predsedníctvo ÚV KSS 28. júna 1952 prijalo uznesenie o zavedení ukrajinčiny ako vyučovacieho jazyka na všetkých národnostných školách, v ktorých sa dovtedy vyučovalo rusky alebo sa využíval rusínsky dialekt. Išlo o rozhodujúce opatrenie, ktorým mal byť raz a navždy vyriešený problém „nacionálnej dezorientácie“ Rusínov. Najvyššie orgány ignorovali, že vedomie ukrajinskej národnostnej príslušnosti u Rusínov na severovýchodnom Slovensku nebolo rozšírené. Naopak, nie vždy jasné predstavy o národnej a kultúrnej identite Rusínov sa neraz zakladali práve na vymedzení sa voči Slovákom, Poliakom a Ukrajincom.

Aktéri ukrajinizácie sa spoliehali na masovopolitickú a kultúrno-osveto-

71 КАПІШОВСЬКИЙ, В.: *Економічно-суспільний розвиток українського населення в Чехословацькій республіці та його перспективи*. Prešov : KZUP, 1960, s. 20-21.

72 BAJCURA, I.: *Ukrajinská otázka*, s. 134.

vú prácu medzi rusínskym obyvateľstvom, avšak očakávania v tomto smere sa vôbec nenaplnili. Činnosť Kultúrneho spolku ukrajinských pracujúcich (KSUP) sa rozbiehala pomaly a len postupne nachádzala istý ohlas a vzbudzovala väčší záujem. Preferované a často organizované prednášky boli totiž málo efektívnou formou utvárania ukrajinského národného vedomia. V tomto ohľade predsa len atraktívnejšie krúžky *ľudovej umeleckej tvorivosti* (EUT) združovali iba obmedzený okruh ľudí a na národné vedomie obyvateľstva mohli vplývať len veľmi sprostredkovane. V školskom roku 1954/55 začali pracovať *krúžky ukrajinského jazyka*. Vznikali však väčšinou pri školách či niektorých inštitúciách a širšie vrstvy society, zvlášť na vidieku, ovplyvňovali len v minimálnej miere.

Dôsledkom naznačených ťažkostí bolo, že ukrajinskú národnostnú príslušnosť aktívne akceptovala iba menšia časť rusínskeho obyvateľstva, najmä politicky angažovaní členovia KSČ, funkcionári, časť inteligencie a mládeže. Väčšinu ľudí v severných okresoch bývalého Prešovského kraja charakterizovala skôr národná vlačnosť, ktorá sa prejavovala hlavne v indiferentnom vzťahu k národnej príslušnosti, v ignorovaní ukrajinských kultúrno-politických a osvetových akcií, v nezájme o členstvo a prácu v KZUP, v odmietaní ukrajinského jazyka, tlače a kultúry, ako aj v úsilí posielat' deti do slovenských škôl.

Výsledky sčítania ľudí k 1. marcu 1961 ukázali, že počet Ukrajincov a Rusov sa na Slovensku v päťdesiatych rokoch znížil absolútne o 36,1 % a relatívne dokonca o 57,3 %.⁷³ Vo všeobecnosti sa ukázalo, že snaha KSČ a štátu usmerniť a urýchliť národný vývoj rusínskeho a ukrajinského etnika na Slovensku viedla len k dočasnému a parciálnemu úspechu. Objektívne posilnila zostupný trend jeho početnosti, ktorý v nasledujúcich rokoch urýchlili ďalšie skutočnosti.

Rusínsku a ukrajinskú menšinu citeľne zasiahla administratívna reforma, ktorá zrušením Prešovského kraja a integrovaním menších okresov posilnila jej majorizovanie. Počet ukrajinských škôl rapídne klesal a na národnom vedomí Rusínov a Ukrajincov sa stále výraznejšie prejavovali aj dôsledky urbanizácie, zmien v sociálnej štruktúre obyvateľstva, uzatvárania heterogénnych manželstiev i pôsobenia ďalších činiteľov prirodzenej asimilácie.

Uvedený trend spoločenského vývoja pokračoval aj v ďalšom období, ktoré sa vyznačovalo politickou apatiou a prehĺbením morálneho úpadku spo-

73 Vypočítané podľa OČOVSKÝ, Š.: Interpretácia štatistických údajov o národnostiach. In PLICHTOVÁ, J. (Ed.) : *Minority v politike : Kultúrne a jazykové práva*. Bratislava : Československý výbor Európskej kultúrnej nadácie, 1992, s. 86.

ločnosti. V týchto podmienkach prirodzená asimilácia Rusínov a Ukrajincov začala nadobúdať hrozivé rozmery. Kým v prvej polovici osemdesiatych rokov priemerný ročný prírastok obyvateľstva Slovenska predstavoval 7,18 %, u ukrajinskej (rusínskej) menšiny to bolo len 3,72 %.⁷⁴ Uvedený regres zastavila až novembrová revolúcia v roku 1989.

⁷⁴ SRB, V.: Ukrajinské-rusínske obyvateľstvo v Československu 1970 – 1990. In *Slovenský národopis*, roč. 40, č. 4, 1992, s. 432.

Spolky a organizácie v rusínskom národnom hnutí: tradície a súčasnosť

Kvetoslava KOPOROVÁ

(Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove)

19. storočie je v európskych dejinách okrem iného charakteristické aj rozvojom národných hnutí. Bolo to obdobie, v ktorom národy strednej a juhovýchodnej Európy prechádzali procesom samouvedomovania, či etnickej sebaidentifikácie, známym pod názvom národné obrodenie. Spravidla sa dovolávali tzv. prirodzeného práva, ktorého základom bola téza o tom, že každý národ má právo na zachovanie a rozvoj svojho jazyka a kultúry. Keďže nedisponovali vlastnými štátmi, usilovali sa získať ochranu prostredníctvom zákonov krajiny, v ktorej žili. Nebolo to jednoduché, pretože utláčané národy v tomto priestore žili v rámci mnohonárodnostných impérií, akými boli Rakúsko, Rusko a Turecko, ktoré nechceli takéto požiadavky akceptovať.

Národné obrodenie, teda proces vytvárania novodobých národov iniciovali a viedli aktivisti národnej inteligencie, známi pod názvom národní buditelia. Takéto národné obrodenie sa začalo od druhej polovice 19. storočia aj u Rusínov žijúcich v karpatskom priestore, a ich národné aktivity sa, okrem iného, prejavovali zakladaním rôznych národných spolkov a organizácií. Pre tieto aktivity však museli vzniknúť aj priaznivé politické a spoločenské podmienky v rámci politického útvaru, súčasťou ktorého Rusíni boli – Rakúska a od roku 1867 Rakúsko-Uhorska. Ak by sme chceli sledovať činnosť spolkov a organizácií, ktoré vznikali z potreby v prvom rade pozdvihnúť vzdelanostnú úroveň rusínskeho ľudu, a to tak, aby sa zabránilo jeho denacionalizácii, musíme sa vrátiť do čias Rakúsko-Uhorska a do obdobia vzniku Gréckokatolíckej eparchie v Prešove (1818). V rámci tejto eparchie sa začali zakladať ľudové školy s rusínskym, resp. ruským vyučovacím jazykom a jej potreby evokovali založenie vyššej vzdelávacej inštitúcie – učiteľského seminára, vychovávajúceho vzdelaných duchovných, obsluhujúcich vo svojej pastoračnej praxi duchovné potreby gréckokatolíkov, z ktorých väčšinu tvorili rusínski veriaci. Škoda len, že taká inštitúcia vznikla až v roku 1895, kedy bol otvorený Gréckokatolícky učiteľský seminár v Prešove (*Грекокатоліцька півцѣучительська семінарія*) a na škodu veci bol aj fakt, že od začiatku si tento seminár zvolil výučbu v maďarčine, hoci prvým rektorom seminára bol rusínsky vlastenec a spisovateľ Michal Kotradov. Mnohí

radoví duchovní, ale aj predstavitelia gréckokatolíckej cirkvi (G. Tarkovič, J. Gaganec, neskôr P. Gojdič, V. Hopko) chápali, že ich poslaním je nielen starať sa o duchovný život, ale prebúdať u svojich veriacich aj národnú identitu a národnú hrdosť. Preto nie je náhodou, že prvé rusínske spolky vznikali z iniciatívy predovšetkým gréckokatolíckych duchovných (A. Duchnovič, A. Pavlovič, V. Popovič, J. Gaganec...), a až v 20. storočí z podnetu svetskej inteligencie, združenej okolo politickej strany *Автономный земледельческий союз*, ktorá bola v dvadsiatych a tridsiatych rokoch hlavným nositeľom rusínskej orientácie – na báze jazyka a kultúry prostého ľudu, bez opierania sa o veľkoruský jazyk a ruské kultúrne tradície, či v neskoršom období o jazyk a kultúru haličských Ukrajincov.

Pravda, už v druhej polovici 19. storočia vznikali spolky, ktorých hlavným cieľom bolo podporovať literárne snahy Rusínov a napomáhať tomu, aby sa mohli vzdelávať aj deti a mládež zo zaostalých rusínskych obcí severovýchodného Slovenska i celého horného Potisia. Bol to jeden z hlavných cieľov vznikajúcich spolkov, no postupne sa spektrum ich záujmu rozširovalo aj na iné oblasti kultúrneho a spoločenského života.

Prešovský literárny spolok (*Литературное заведение Пряшевское, 1850 – 1856*)

Prvým rusínskym spolkom s národnobuditeľskými ambíciami bolo *Литературное заведение Пряшевское*, ktoré založil gréckokatolícky kňaz A. Duchnovič v roku 1850. Podľa jeho vlastných slov, „obščestvo“ „возникло під покровительством Їго Преосвященства Архієрея Пряшевского, Пана Осифа Гатанця із тым цілём, абы про освіту русиньского народа ужыточны книжочки ся выдавали, жебы тот народ поступно ку читаню і благородным наукам привыкав, і даколи до блаженїшого ставу ся дістав“.¹ Spolok mal 71 stabilných členov a jeho prvým predsedom sa stal biskup Jozef Gaganec. Orientoval sa na publikačnú a edičnú činnosť, ktorá mala za úlohu vzdelávať a šíriť osvetu v radoch rusínskeho ľudu. Začal vydávať kalendár pod názvom *Місяцослов*, pričom prvý z nich vyšiel už v roku 1850, to znamená v roku založenia spolku. Ďalšími publikáciami boli *Букварь про діти*, modlitebná knižka s názvom *Хліб души*, alma-

1 БЕСКИД, Г.: Культурно-освітня робота між Русинами в другій половині 19. стороча. Культурны общества. In БЕСКИД, Г. - ЗОЗУЛЯК, А.: *Визначны про Русинів. (Зборник рефератів із міжнародного наукового семінаря к 110 рокам од зачаття навчання в Грекокатоліцькій руській учительській семінарії і 80 рокам од купліня Руського дому в Пряшіві.)* Пряшів : Світовий конгрес Русинів, 2005, s. 17.

nachy: *Алманах першый угорьско-руськый на 1851 рік, Алманах на 1852 рік, Поздравленіе Русинов на 1850 рік*, kde na prvej strane je farebná litografia, ktorá predstavuje rusínskeho mládenca a dievčinu v národnom kroji a pod obrázkom je tento text: „Я світ узрѣв під Бескідом, першый воздух руськый ссав, я кормив ся руськым хлѣбом, Русин мене колысав.“² Nie je bez zaujímavosti, že na tradíciu „Поздравленія...“ nadviazali po roku 1989 novodobí rusínski buditeľia vo svojej vydavateľskej činnosti. Almanachy mali v písanej literatúre veľký význam aj preto, lebo sa ako jediné v tomto období stali miestom publikovania poézie (a to nielen duchovnej) rusínskych autorov. Publikovali v nich takí významní autori, akými boli: A. Duchnovič, A. Pavlovič, O. Šoltys, P. Janovič, M. Nevická, A. Labanc, I. Vislocký, ktorý publikoval pod pseudonymom *Орол Татраньскый* – čo signalizovalo prepojenie na obrodenecké snahy slovenského národa.

Kultúrno-spoločenský život Rusínov v tomto období si však vyžadoval spoluprácu všetkých osobností z celého územia vtedajšieho severovýchodného Uhorska kompaktné obývaného prevažne Rusínmi. Vytvorenie literárno-osvetového centra, akým bol spolok *Литературное заведение....* bol prvým krokom k takejto spolupráci, ktorý však nemohol uspokojiť potreby doby, lebo zjednocoval len rusínsku elitu z prešovského regiónu, medzi ktorou neboli len Rusíni, ale aj Česi a Slováci, pričom sídelné územie Rusínov smerom na východ ostalo mimo tohto diania.

Spolok sv. Bazila Veľkého (*Общество Св. Василия Великаго*, 1866 – 1872)

I. Rakovskij a A. Dobrjanskij, ale aj A. Duchnovič sa rozhodli, že treba docieľiť spoluprácu celej rusínskej inteligencie, a to nielen z prešovskej oblasti, ale aj ďalej na východ z podkarpatských žúp s centrom v Užhorode. Tento zámer získal veľkú podporu zo strany gréckokatolíckych biskupov V. Popoviča a J. Gaganca, až nakoniec po dlhých rokovaníach sa v roku 1864 podarilo potvrdiť štatút nového spolku, ktorý dostal názov Spolok sv. Bazila Veľkého. Zakladajúcej schôdze spolku, ktorá sa uskutočnila 11. septembra 1866 v Užhorode, sa však biskup V. Popovič a ani A. Duchnovič nedožili. Spolok založilo 44 osôb, jeho riadnymi členmi sa postupne stalo 304 ľudí, prvým predsedom spolku sa stal národný buditeľ, publicista, politik a vecdec A. Dobrjanskij. Spolok Sv. Bazila Veľkého pokračoval v národno-kultúrnej a buditeľskej činnosti literárneho spolku, svoju publikačnú činnosť

2 Tamže, s. 18.

však rozšíril aj na školskú sféru, keď začal vydávať učebnice pre školy. Pre národné školy vydal učebnice I. Rakovského: *Арифметика у двух частях, Краткая и всеобщая география* a tiež *Русская грамматика/Orosz nyelvtan* (1867) po maďarsky a množstvo ďalších. Pre národnú knižnicu Spolok vydal knihu A. Kralického: *Иван и пиявка* a taktiež pokračoval v tradícii vydávania kalendárov. Predstavitelia spolku neskôr začali vydávať aj noviny. Prvé rusínske noviny vychádzali od roku 1850 za financovania viedenskej vlády pod názvom *Вестник для Русинов Австрийской державы*. Vychádzali vo Lvove, neskôr vo Viedni. Spolok Sv. Bazila Veľkého začal vydávať literárny časopis *Свѣтъ* (1867 – január 1871), avšak v januári 1871 po zásahoch biskupa Š. Pankoviča a zmenách vo vedení spolku bol zastavený. Krátky čas potom vychádzal *Новый Свѣтъ*, ktorý bol, okrem iného, aj reakciou na vznikajúce jazykové spory. Otvorila sa otázka, akým jazykom majú vlastne Rusíni písať, či veľkoruským, alebo karpatoruským, teda na báze ľudového jazyka. Hoci časopis *Свѣтъ* bol určený podkarpatským Rusínom, bol písaný ťažko zrozumiteľným jazykom, lebo nadviazal na tradície „všeruského“ spisovného jazyka, ktorý bol miestnym Rusínom len ťažko zrozumiteľný. Preto *Новый Свѣтъ* pod redakciou kňaza Viktora Gebeja sľúbil uverejňovať články v súlade s gramatikou Kirila Sabova (1865), to znamená ruskou gramatikou s karpatoruskými, teda rusínskymi vplyvmi. Uvedené skutočnosti svedčia o tom, že v rámci rusínskych spolkov sa začali diskusie aj o riešení jazykovej otázky Rusínov. Redakcia však nedokázala sústrediť okolo seba širší okruh rusínskej inteligencie, ktorá sa trieštila vzájomným obviňovaním zo zrady národných záujmov. Novinám chýbali aktuálne informácie z rôznych kútov Uhorskej Rusi, literárnych diel miestnych autorov, zaujímavých článkov o histórii a kultúre Rusínov a pod. Toto vákuum zaplňali články, ktoré svojim obsahom boli vzdialené od problémov rusínskej pospolitosti. Ani tento časopis sa však neudržiaval dlho. Po dvoch rokoch, so zánikom Spolku (1872) prestal vychádzať. Jeho obsah však ponúka bohatý študijný materiál, na základe ktorého sa dá pochopiť nevyhnutnosť nástupu novej epochy národno-kultúrneho obrodenia Rusínov so začiatkom v roku 1871. Ako protiváha k radikálnemu rusofilstvu sa postupne presadzovala aj myšlienka samostatnej rusínskej národnosti a rozvoja rusínskeho kultúrneho a národnostného života nezávisle od (veľko)ruského jazykového základu, ale na báze miestneho hovorového jazyka.³ V. Kimak v rámci Spolku, ako jeden z redaktorov časopisu *Свѣтъ*,

3 PLIŠKOVÁ, A.: *Rusínsky jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum, 2007, s. 21.

vydáva humoristický časopis *Сова*, ktorý však vyšiel len päťkrát, Nikolaj Homičkov vydával časopis *Карнаѣ*, ktorý vychádzal tiež na báze ľudového jazyka. Od tohto roku Spolok nemal svoj tlačový orgán, iba E. Fencik vydával noviny *Листокъ*, a to od roku 1885 do roku 1903, čo čiastočne nahradzovalo tento nedostatok. Neskôr pribudla aj príloha – *Додатокъ к Листку* (1891), ktorý bol zameraný na širšie vrstvy rusínskeho obyvateľstva. V tom čase v Budapešti začali vychádzať po rusínsky písané vládne noviny *Недѣля*, ktoré vydávalo ministerstvo poľnohospodárstva. Z vydavateľstva Spolku vyšli aj také tituly, ako časopis *Наука* (po prvej svetovej vojne sa premenoval na *Свобода*). Pre úplnosť treba spomenúť, že do rozpadu Rakúsko-Uhorska mali Rusíni troje novín – budapeštiansku *Недѣлю* (cenzurované), užhorodskú *Науку* a prešovské *Наше отечество*. Ako vidieť z prehľadu vydavateľskej činnosti, Spolok sv. Bazila Veľkého sa orientoval na rôzne oblasti života, škoda len, že svoju plodnú prácu musel v roku 1872 na pomerne dlhé obdobie zastaviť.

Spolok sv. Jána Krstiteľa (*Общество св. Иоанна Крестителя*, 1862 – 1874)

Vznikol v roku 1862 v Prešove a jeho činnosť pretrvávala do roku 1874. Jeho vznik bol spätý s ustanovením slovenského národného spolku Tatrín, ktorý založil Michal Miloslav Hodža (1844 – 1848), predstaviteľ národnobuditeľských snáh slovenského národa, v tesnej blízkosti ktorého Rusíni žili. Člen tohto spolku Andrej Radlinský mal dobré kontakty s Adolfom Dobrjanským, a tak spolu vypracovali začiatkom 60-tych rokov stanovy slovensko-rusínskeho Tatrína, ktorého cieľom bolo vydávanie slovenských a rusínskych kníh pre potreby obidvoch národov. Takýmto spôsobom sa spolu postavili proti násilnej maďarizácii. Stanovy slovensko-rusínskeho Tatrína však neboli uhorským parlamentom schválené, preto rusínska inteligencia vytvorila v roku 1862 cirkevný spolok a zasvätila ho sv. Jánovi Krstiteľovi. Slovenský národ o rok neskôr, ako vieme z histórie, založil Maticu slovenskú, ktorej členom sa stal aj predseda Spolku sv. Jána Krstiteľa – Adolf Dobrjanskij. Spolok rozvíjal svoju činnosť v Prešove už za čias rusínskeho národného buditeľa A. Duchnoviča a biskupa J. Gaganca. O cieľoch a činnosti toho „obščestva“ sa môžeme dočítať v *Місяцослові* na 1844 rok, kde sa píše: „*Цієлюм Обščества, ktoré bolo založené Јозефом Гаганом с помочу многих велѣдушных русинскихъ особностей је помѣхати чюдобнымъ, але чєстнымъ зѣакомъ гимнѣзѣи, главне дотѣціоу на стрѣваніе а убѣтованіе. Членомъ болъ каждый, кто каждо-*

ročne platí jeden zlatý, zakladatelia platili 50 zlatých jednorázovo, alebo po 20 zlatých v priebehu troch rokov.“⁴

Na prvom zasadaní Spolku bol za predsedu zvolený A. Dobrjanskij, dvorný radca, člen uhorskej miestodržiteľskej rady. Výkonný výbor pod vedením A. Duchnoviča sa skladal z predsedu, podpredsedu a dvanástich prisediačich. Všetci boli významnými rusínskymi osobnosťami z cirkevného, vojenského a svetského života. Druhé zasadnutie Spolku bolo 30. júna 1863. Viedol ho A. Dobrjanskij. Z *Місяцослову* sa tiež dozvedáme, že: „*Všetci přítomní na zasadnutí dobře porozumeli ideu zjednotenia všech sil na pozdvižení národní osvety a vzdělanosti rusínského obyvatelstva. Okrem riadnych členov bez rozdielu stavu, veku a pohlavia, prinášajú drobné dary aj malí školáci... Treba spomenúť, že niektoré osobnosti, aj keď neboli Rusíni, štedro dávali dary.*“⁵

Zaujímavým je fakt, že do Spolku vstupovali aj celé dediny, ako napr.: Jakubany, Kamienka, Jarabina, Závadka, Porač, Nižné Repaše, Cigelka, Hrabské, Kružľov, Kurov, Ľivov, Lukov, Maľcov, Snakov, Tvarožec a iné dediny, ktorých zástupcovia boli na druhom zasadnutí Spolku. Obce sa rozhodli prispievať ročne Spolku toľkými grajciarmi, koľko obyvateľov žilo v tej ktorej dedine. Členmi Spolku boli aj slovenskí národní buditeľia, ako napr. Jonáš Záborský, ale aj významní ruskí dejatelia, ako boli M. F. Rajevskij, V. L. Lamaňskij, H. V. Slavjaňskij, ktorí podporovali spolok aj finančne a systematicky posielali do novovytvorenej knižnice Spolku nové knihy a časopisy, ktoré vychádzali v cárskom Rusku.

Pozoruhodný je aj fakt, že ešte pred druhým zasadaním Spolku cisár František Jozef I. daroval Spolku 5000 zlatých. Z vďačnosti za taký štedrý dar bola vyslaná k imperátorovi delegácia vedená A. Dobrjanským, v ktorej boli zastúpené osobnosti zo všetkých vrstiev národa. Významným počínom Spolku bolo aj založenie internátu pre nemajetných študentov v Prešove, ktorý poznáme pod názvom Alumneum. V roku 1867 Spolok založil nadáciu – *Фундація А. Духновича*, ktorá mala finančne pomáhať talentovaným ale chudobným rusínskym študentom. Popularita Spolku sv. Jána Krstiteľa sa prejavila v myšlienke založiť Spolok sv. Jána Krstiteľa v Užhorode, no smrťou A. Duchnoviča (1865) a J. Gaganca (1875) sa činnosť spolku oslabil.

Napriek evidentným problémom v podmienkach maďarizácie po nástupe uhorskej vlády pod vedením ministerského predsedu K. Tiszu, majetok spol-

4 БЕСКИД, Г.: Культурно-освітня робота між Русинами в другій половині 19. стороча. Культурны общества. In БЕСКИД, Г. - ЗОЗУЛЯК, А.: *Визначны про Русинів...* s. 20.

5 Tamže.

ku predstavoval spolu 25 000 zlatých, za ktoré bola (okrem zriadenia Alumnea) otvorená jedáleň pre rusínskych žiakov a bolo prijatých na štúdium 5 mladých talentovaných chlapcov, ktorí pochádzali z chudobných rusínskych rodín. Hoci Spolok nebol oficiálne zrušený, no pod tlakom uhorských orgánov bola jeho činnosť takmer zastavená. V roku 1911 chcel biskupský úrad spolok úplne zrušiť pre jeho nečinnosť, no nie všetci zúčastnení boli za také radikálne riešenie. V období predmníchovskej republiky i po druhej svetovej vojne prešovský biskup Pavel Gojdič chcel Spolok udržať, no komunistický režim ho po roku 1948 definitívne zrušil.

Po rozpade Rakúsko-Uhorska územie s neskorším historickým názvom Podkarpatská Rus bolo pripojené na základe rozhodnutia dohodových mocností a so súhlasom rusínskych organizácií doma i v zahraničí k Československej republike. Samozrejme, tento proces nebol jednoduchý, lebo uhorskí Rusíni mali na sklonku prvej svetovej vojny viacero možností. Jednou z nich bolo aj pripojenie k Rusku, ktoré však skomplikoval boľševický prevrat, reálnejšou alternatívou bolo spojenie s Ukrajinou, ktorá vyhlásila svoju nezávislosť. Pripojenie k Československu po rozpade Rakúsko-Uhorska bolo síce politickým rozhodnutím Dohody, ktoré však získalo podporu juhokarpatských Rusínov a ich zahraničnej i domácej reprezentácie. Pravda, poloha územia Podkarpatskej Rusi bola z hľadiska geopolitického veľmi zaujímavá, preto bol o ňu zo strany susedných mocností, najmä Ruska, neskôr ZSSR, ale i Maďarska a Poľska značný záujem. S odstupom času môžeme konštatovať, že legitimitu začlenenia územia juhokarpatských Rusínov do rámca československého štátu s podmienkou jeho autonómneho postavenia ako prví poskytl rusínski krajanovia v Amerike v jeseni 1918. Dňa 8. mája 1919 sa stretli predstavitelia hlavných rusínskych inštitúcií v Užhorode a založili Ústrednú ruskú národnú radu, ktorá vyhlásila, že „*v mene celého národa jednoznačne súhlasí s rozhodnutím Americkej národnej rady Uhro-Rusínov zjednotiť sa s Československom na základe úplnej autonómie*“.⁶

Vznikom Československej republiky sa teda začína nová etapa v živote karpatských Rusínov a aj nová – druhá etapa v ich národno-obrodeneckej činnosti, ktorú rozvíjali hlavne prostredníctvom prorúsínskych spolkov a organizácií, hoci v tom období sa už prejavovali aj proukrajinské snahy, to znamená, kultúrna a jazyková orientácia na susedné územie Ukrajiny, ktorá v tom čase bola rozdelená medzi Poľsko, Rumunsko a ZSSR.

6 МАГОЦІЙ, П. Р.: *Русины на Словенську*./MAGOSI, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 154.

Ruský kultúrno-osvetový spolok Alexandra V. Duchnoviča **(Русское культурно-просветительное общество имени** **Александра В. Духновича, 1923 – 1948)**

Činnosť tohto spolku sa viaže na obdobie po vzniku Československej republiky, kedy územie Podkarpatskej Rusi, ako sme už vyššie uviedli, sa na základe saintgermainskej zmluvy stalo súčasťou spoločného štátu Čechov, Slovákov a podkarpatských Rusínov. Podkarpatská Rus mala teda isté autonómne práva, no v porovnaní s príslubmi, ktoré vtedajší prezident Tomáš G. Masaryk dal, boli prvky autonómie v jej správe uplatňované so značným oneskorením, veľmi pomaly a v redukovanej podobe. Prvým gubernátorom Podkarpatskej Rusi v rámci Československej republiky bol Dr. Grigorij Žatkovič (1921 – 1922), druhým Dr. Antonij Beskyd (1923 – 1933). Aj keď Podkarpatská Rus fakticky získala autonómiu až v roku 1938, obdobie prvej republiky sa spravidla považuje za jedno z pozitívnejších vo vývoji tradične zaostávajúcich oblastí Podkarpatskej Rusi a východného Slovenska.

Spolok bol oficiálne založený v Mukačeve v roku 1923 a o rok bola založená jeho filiálka v Prešove. V roku 1930 vznikol samostatný Spolok A. V. Duchnoviča v Prešove. Centrom činnosti spolku bol od začiatku Ruský dom v Prešove na vtedajšej Masarykovej ulici (dnes Hlavná č. 62). Budova bola zakúpená od maďarského grófa Dessewfyho za 280 000 československých korún. Na mramorovej doske budovy Ruského domu možno prečítať mená všetkých, ktorí na dom poskytli finančný príspevok. Pre činnosť spolku boli otvorené aj tzv. ruské domy v Užhorode, ale aj v iných mestách na Podkarpatsku i na severovýchodnom Slovensku: vo Svaľave, Iršave, Volovci, Činadijeve, Nižných Vereckách, Závadke, Sukove, v Bukivciach a inde).

Ak by sme chceli porovnávať činnosť tohto spolku z predchádzajúcimi organizáciami a spolkami, tak kým prvý spolok – *Литературное заведение...* sa sústreďoval na vydateľskú činnosť, Spolok Bazila Veľkého už zahrnul do svojej práce aj edíciu školských učebníc, Spolok Jána Krstiteľa pridal aj sociálnu oblasť, tak *obščestvo* A. Duchnoviča rozvinulo svoje aktivity ešte aj na kultúrno-osvetovú sféru. Podľa zachovaného protokolu z ustanovujúcej schôdze vieme, že schôdza sa konala 13. júna 1924. Bol na nej prítomný gubernátor Podkarpatskej Rusi Dr. Anton Beskyd a Dr. Štefan Fencik, ktorý podčiarkol, že spolok bol založený pri príležitosti 60. výročia od vzniku prvého literárneho spolku – Spolku sv. Bazila Veľkého. Jeho hlavným cieľom bolo pozdvihnúť úroveň kultúrno-osvetovej činnosti medzi Rusínmi nielen na Podkarpatskej Rusi, ale aj v prešovskej oblasti, nadväzujúc na tra-

dície národných buditeľov v duchu odkazu A. Duchnoviča, A. Pavloviča, I. Rakovského, A. Králického, I. Silvaja, E. Fencika, J. Stavrovského-Poprado-va a iných.

V rámci spolku pracovali vedecko-literárna, organizačno-osvetová, vydavateľská, divadelná, hudobná a športová sekcia, ako aj sekcia zborového spevu. Pri spolku pracovali aj zväzy, z ktorých najaktívnejšie boli: Zväz ruských žien (v zmysle rusínskych) a Zväz ruských učiteľov.

Spolok udeľoval tiež vyznamenania a priznával štipendiá A. Duchnoviča. Samozrejme vykonával aj vydavateľskú činnosť – vydával časopis *Карпатский свѣтъ* (1925 – 1933 a 1938), *Карпатский край* (1923 – 1923). V nich publikovali nielen autori z Podkarpatskej Rusi, ale aj zo Slovenska, Čiech, Francúzska, Poľska, Juhoslávie a USA. Z iniciatívy spolku bol tiež odhalený pamätník A. Duchnovičovi v Prešove v 1933 roku, ale aj v Chuste a v Sevluši, pamätník A. Dobrjanskému v Michalovciach a E. Fencikovi v Užhorode.

Od 1933 roku Spolok začal organizovať Dni ruskej (rozumej rusínskej) kultúry v Bardejove, vo Svidníku, v Medzilaborciach, v Topoli, Orlíku, Jurkovej Voli, Komloši (Chmeľovej), Lodomirovej, Hostoviciach, Starej Ľubovni, Sabinove a inde.

Spolky v Užhorode aj v Prešove mali kontakty s Maticou slovenskou, pričom Jozef Škultéty bol čestným členom Spolku A. Duchnoviča. Kontakty boli rozvinuté aj so spolkami Rusínov v Amerike, ktoré, okrem iného prispeli na kúpu Ruského domu.

Spolok A. Duchnoviča v Prešove utlmil svoju činnosť v období slovenského štátu, v Užhorode počas maďarskej okupácie. Po roku 1945 sa spolok zase naplno obnovil iba na Slovensku, Podkarpatská Rus sa stala súčasťou ZSSR. Stalo sa tak 29. júna 1945, pričom aktu pripojenia predchádzali stalinským režimom organizované petičné akcie, v ktorých obyvatelia tohto územia (prevažne Rusíni) mali svojim podpisom vyjadriť túžbu pripojiť sa k ZSSR. Pravda, po prevrate vo februári 1948 spolok oficiálne zanikol aj na Slovensku, no niektorí jeho členovia sa aktivizovali v kultúrnej oblasti aj naďalej.

Od začiatku 50-tych rokov bola však činnosť v tomto smere istým spôsobom limitovaná. Zapríčinili to aj represívne akcie proti bývalým aktívnym členom spolku – A. Fariničovi, T. Rojkovičovi a iným. V naznačených súvislostiach treba spomenúť, že v tomto období už intenzívnejšie ako predtým prenikali na územie severovýchodného Slovenska aj proukrajinské tendencie, hoci proukrajinsky zameraný spolok Prosvita v Prešove fungoval od roku 1930, no jeho pozície neboli silné.

Podstatne úspešnejšie rozvíjal národnobuditeľské snahy na Podkarpatskej Rusi, kde aktívne pracoval od začiatku dvadsiatych rokov minulého storočia. Orientoval sa hlavne na mládež a inteligenciu vo väčších mestách, pričom obce ostávali mimo jeho záujmu. Na mládež v mestách sa orientoval aj mládežnícky proukrajinský spolok Plast, neskôr polovojenská organizácia Karpatská Sič. Koncom tridsiatych rokov však tieto dva spolky mali viac členov, ako prorusínska organizácia Ruskí skauti, ktorá pod záštitou *obščestva* nemala mnoho členov, pretože chýbali učitelia – aktivisti prorusínskeho zamerania, hlavne v mestách na stredných školách, kde sa koncentrovalo najviac rusínskej mládeže.

Proukrajinské tendencie v povojnovom Československu boli teda logickým dôsledkom vyššie spomenutého politického rozdelenia sídelného územia Rusínov. Táto politická situácia zároveň pochovala všetky prorusínske ambície stať sa samostatným národom a presadila nový kurz – Rusíni „sa stali“ časťou ukrajinského národa, jeho histórie, tradícií a kultúry, a teda boli aj oficiálne považovaní za Ukrajincov. Do tohto obdobia (1949 – 1953) možno zaradiť aj ďalšie nepriaznivé zmeny, ktoré neprispeli k upevňovaniu národnej identity Rusínov – bola to dekatolizácia (zákaz gréckokatolíckej cirkvi ako niekdajšej nositeľky rusínstva) a kolektivizácia (zakladanie roľníckych družstiev na báze kolektívneho hospodárenia). V súlade s touto politickou líniou riešenia rusínskej národnostnej otázky v Československej socialistickej republike sa v roku 1965 na žiadosť vtedajšieho Ústredného výboru Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich (ÚV KZUP-u) zo 7. decembra 1964 majetok Ruského domu previedol na Mestský národný výbor v Prešove a rozvíjala sa tam činnosť v proukrajinskom duchu, teda v duchu oficiálnej línie, že Rusíni nie sú národ so svojbytnou históriou, kultúrou a tradíciami, ale že sú súčasťou veľkého ukrajinského národa. Samozrejme, že prevažná väčšina Rusínov na Slovensku neprijala takéto riešenie a ich odpoveďou bola snaha o účelovú asimiláciu. Mnoho Rusínov sa tak stalo Slovákmi, čo dokumentujú aj sčítania obyvateľov z tohto obdobia.⁷

V tejto línii sa pokračovalo aj premenovaním všetkých rusínskych spolkov a organizácií na ukrajinské, resp. činnosť rusínskych bola zakázaná a namiesto nich bol vytvorený jeden, ktorý mal presadzovať kultúrne záujmy Rusínov (teda už Ukrajincov) v bývalej ČSSR, a tým bol KZUP v Prešove, ktorý využíval pre svoju činnosť aj Ruský dom v Prešove. Ostal však jeho historický názov *Руський дом* (Ruský dom) a nikto ho inak ani za čias socializmu nenazýval. Tento názov sa zachoval na fasáde domu dodnes a je

7 МАГОЧИЙ, П. Р.: *Русины на Словенську..*, s. 171.

jednou z nemnohých zachovaných pamiatok na národnobuditeľské aktivity Rusínov z minulosti.

Po novembri 1989 a po dlhých súdnych sporoch a dokazovaniach sa budova Ruského domu znovu prinavrátila spolku Ruský klub 1923, ktorý obnovil svoju existenciu, ale to už je iná kapitola činnosti jedného z novodobých rusínskych spolkov a organizácií.

Spolky a organizácie po roku 1989

Po novembrovej revolúcii v roku 1989 a následnom páde komunistického režimu história dala novú šancu aj Rusínom, ktorí v rámci revitalizačného procesu začali sa znovu hlásiť k rusínskej identite a bojovať o svoje národnostné práva. Z toho dôvodu do rámca ponovembrových demokratizačných procesov teda môžeme zahrnúť aj národno-emancipačné snahy Rusínov, ktoré sa začali prejavovať, nadväzujúc na historické tradície, vznikom nových rusínskych spolkov a organizácií. Na druhej strane, z pôvodne troch prúdov národno-kultúrnej orientácie rusínskeho etnika (proukrajinského, prorusínskeho a karpatoruského) sa neskôr vyhranili iba dva – prorusínsky a proukrajinský smer. Tretí smer, ktorý sa v nových podmienkach začal nazývať karpatoruským, v začiatkoch rusínskeho revitalizačného procesu sa javil skôr ako prorusínsky, mal vlastné požiadavky – aby rusínske i ukrajinské obyvateľstvo na Slovensku používalo ruský spisovný jazyk a identifikovalo sa pod súhrnným názvom Karpatorusi či Karpatorosi. Prirodzene, neskôr vzhľadom na nereálnosť týchto požiadaviek, sa ich vzdal. Niektorí zo stúpcov karpatoruskej orientácie (hlavne po kodifikácii spisovného rusínskeho jazyka) prešli na pozície rusínskeho smeru, pretože pochopili nereálnu perspektívu tejto jazykovej orientácie v súčasnosti.

Po novembri 1989 sa na severovýchode Slovenska vyhranili dva hlavné smery – ukrajinský, ktorý bol presadzovaný aj pred revolúciou, a porevolučný – rusínsky. Vzhľadom k poklesu počtu rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva počas 40-ročného trvania komunistického režimu o viac ako polovicu, rusínske obyvateľstvo severovýchodného Slovenska dalo dosť jasnú odpoveď na otázku o svojej národnej identite. Prejavilo sa to okrem iného vznikom rusínskych spolkov a organizácií, aj keď obdobie tesne po novembrovej revolúcii 1989 nebolo až také jednoznačné.

Vznikali totiž rôzne zoskupenia, ktoré síce deklarovali nespokojnosť s riešením národnostnej otázky Rusínov v bývalom Československu a konštovali, že tento problém v skutočnosti nebol nikdy vyriešený, no názory na

jeho nové riešenie boli rôzne. Z pomerne nejasnej situácie sa napokon vyprofilovali dva prúdy – proukrajinský a prorusínsky. Prvý chcel v podstate pokračovať v národnostnej politike spred roku 1989, hoci s istými korekciami. Jeho stúpenci zásadne nesúhlasili s faktom, že Rusíni sú samostatným národom a pridŕžovali sa tézy, že Rusíni sú časťou ukrajinského národa a ich spisovným jazykom je jazyk ukrajinský. Ich jediným ústupkom bolo pripustenie termínu Rusín, ktorý sa pred revolúciou samostatne nepoužíval, no chápali ho, ako synonymum, teda rovnocenný variant názvu Ukrajinec. Týmto spôsobom sa tak umelo vytvorila kvázi nová národnosť „rusínsko-ukrajinská“.

Táto koncepcia je ideovou platformou nástupníckej organizácie bývalého KZUP-u, ktorou je Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky. Jej istým posilnením je možnosť rozvíjať kultúrne zväzky a kontakty s Ukrajinou, ktorá sa stala nezávislým štátom. Reprezentácia Ukrajincov na Slovensku vo svojich vyhláseniach sa viac-menej stotožňuje s prednovembrovou verziou riešenia národnostnej otázky Rusínov – to znamená, že Rusínov z etnického hľadiska považuje za súčasť veľkého ukrajinského národa a za ich materinský jazyk pokladá jazyk ukrajinský.

Ideovým základom moderného rusínstva a teda druhého zo smerov – prorusínskeho je vnímanie Rusínov ako samostatného, hoci malého národa, ktorý žije na rozhraní dvoch slovanských kultúrnych a jazykových areálov – východného a západného a ich jazyka ako samostatného jazyka, jedného zo štyroch východoslovanských jazykov (spolu s ruským, ukrajinským a bieloruským). Rusínsky smer, ako potvrdili sčítania ľudu v rokoch 1991 a 2001, sa zatiaľ prejavil ako životaschopnejší. Prvou rusínskou organizáciou po revolúcii v roku 1989 bola Rusínska obroda (RO), ktorá na svojom prvom sneme (25. 3. 1990 v Medzilaborciach) deklarovala jednoznačnú orientáciu: „*My, obyvatelia severovýchodného Slovenska sme Rusíni a hrdo sa k tejto národnosti hlásime. Sme pyšní na svoju históriu, kultúru a tradície, ako aj na svoj byzantský obrad, ktorý svojou krásou a originalitou nemá vo svete obdobu.*“⁸ Tieto prehlásenia však bolo potrebné naplniť aj konkrétnym obsahom, a tak v duchu týchto slov Rusínska obroda vo svojej činnosti si stanovila 12 prioritných cieľov:

1. Uznanie Rusínov za samostatnú národnostnú menšinu so všetkými právami, ktoré jej zaručuje ústava.
2. Kodifikácia rusínskeho spisovného jazyka.
3. Obnovenie vyučovania rusínskeho jazyka v školách a regiónoch, kde

8 ZOZULÁK, A.: Rusíni na Slovensku po roku 1989 : vývoj, súčasný stav a perspektívy. In http://www.rusynacademy.sk/slovak_history.html

žijú Rusíni a kde o to rodičia prejavia záujem.

4. Vytvorenie katedry rusínskeho jazyka s cieľom prípravy kvalifikovaných pedagógov a pracovníkov pre iné sféry kultúrno-národnostného života rusínskej národnosti.
5. Vytvorenie redakcie periodickej a neperiodickej tlače v rusínskom jazyku v Prešove.
6. Premenovanie profesionálneho Ukrajinského národného divadla v Prešove na Divadlo A. Duchnoviča a príprava repertoáru výlučne v rusínskom jazyku.
7. Vytvorenie samostatnej rusínskej redakcie v rámci národnostného vysielania Slovenského rozhlasu.
8. Vytvorenie vysielania pre Rusínov v Slovenskej televízii.
9. Rozvinutie širokospektrálnej činnosti medzi Rusínmi s cieľom rozvoja rusínskej kultúry a folklóru usporadúvaním aktivít v tomto duchu.
10. Nadviazanie a rozvoj kontaktov s rusínskymi organizáciami v zahraničí s cieľom ich integrácie do Svetového kongresu Rusínov.
11. Nadviazanie kontaktov s minoritnými organizáciami v Európe a integrovanie sa do nich.
12. Prinavrátenie národnostnému múzeu vo Svidníku jeho prvotné predurčenie – aby to bolo múzeum rusínskej kultúry a aby slúžilo záujmom tejto menšiny.

Je potrebné skonštatovať, že v zásade takmer všetky body tohto programu boli splnené, hoci pri niektorých sa žiada pripomenúť ďalšie skutočnosti. Rusíni boli de facto uznaní vládou a štátnymi orgánmi bývalého Česko-Slovenska, neskôr samostatného Slovenska ako samostatná pospolitosť. To umožnilo uskutočniť slobodné sčítanie obyvateľstva v roku 1991, kedy sa Rusíni mohli prihlásiť k svojej národnosti v samostatnej rubrike, a nielen ako „Rusíni-Ukrajinci“. Dnes patria Rusíni k 11 národnostným menšinám na Slovensku, ktoré majú zastúpenie v Rade vlády SR pre národnosti a dostávajú finančné dotácie na svoje kultúrne aktivity a periodiká.

Najväčším úspechom rusínskych lídrov bola kodifikácia rusínskeho spisovného jazyka v roku 1995, no kým k tomu došlo, museli prekonať veľa prekážok zo strany svojich nepriaznivcov, vrátane predstaviteľov Ukrajincov na Slovensku, ktorí odmietajú uznať samostatnosť Rusínov a spochybňujú rusínsky spisovný jazyk. Po kodifikácii však už neexistovali žiadne prekážky, ktoré by bránili začať s vyučovaním rusínskeho jazyka a kultúry v školách, jeho používaniu v masmédiách a v rusínskych kultúrnych inštitúciách. Aktivisti z radov Rusínskej obrody dosiahli po dlhých peripetiách to, že v

roku 1999 bolo na Prešovskej univerzite založené Oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry v rámci Ústavu národnostných štúdií a cudzích jazykov (neskôr Ústavu národnostných a regionálnych štúdií) ako celouniverzitné vedecko-pedagogické pracovisko, ktoré začalo s výučbou predmetu rusínsky jazyk a kultúra.⁹ V roku 2008 bol na Prešovskej univerzite zriadený samostatný Ústav rusínskeho jazyka a kultúry.

Vytvorenie redakcie rusínskej periodickej a neperiodickej tlače sa podarilo dosiahnuť v júni 1991, a to z piatich redaktorov ukrajinských novín *Нове життя* a ukrajinského časopisu *Дружно вперед*, ktorí sa prihlásili k rusínskej národnosti a prezentovali nevyhnutnosť zmeny jazyka uvedených periodík z ukrajinského na rusínsky už na pôvodnom pracovisku. V dôsledku obštrukcií zamestnávateľa, ktorý neakceptoval ich názory a požiadavky (bývalý KZUP, po roku 1989 premenovaný na Zväz Rusínov-Ukrajincov), rozhodli sa odísť z uvedenej redakcie a založiť novú rusínsku redakciu, ktorá získala svoje prvé priestory – jednu pivničnú miestnosť a najnutnejší nábytok – vďaka vtedajšiemu riaditeľovi Divadla A. Duchnoviča v Prešove Jaroslavovi Sisákovi a vtedajšiemu predsedovi RO Vasiľovi Turokovi v budove uvedeného divadla.

Tak začali vychádzať prvé rusínske porevolučné noviny *Народны новинки*, ktorých prvé číslo vyšlo 21. augusta 1991, a následne aj prvý interregionálny rusínsky časopis – kultúrno-kresťanský dvojmesačník *Русин*. Obe periodiká na rozdiel od ukrajinského týždenníka *Нове життя* a časopisu *Дружно вперед* sú bližšie k masám ľudu nielen svojim obsahom, ale predovšetkým zrozumiteľnosťou jazyka. Uvedené rusínske periodiká vychádzajú dodnes. Literárna príloha novín *Народны новинки* vychádza pod názvom *Поздравління Русинів*, čím ich vydavatelia (RO a neskôr Občianske združenie Rusín a Ľudové noviny) nadviazali na tradíciu Duchnovičových almanachov. Je to príležitosť na publikovanie pre adeptov rusínskej literatúry. Príloha *Русалка* zase poskytuje priestor mladým, začínajúcim autorom – žiakom ZŠ, ktorí sa ešte len učia rusínsky spisovný jazyk, ako aj študentom študijného programu rusínsky jazyk a literatúra Prešovskej univerzity.

Ešte keď terajšie Divadlo A. Duchnoviča v Prešove nieslo názov Ukrajinské národné divadlo, ako prvé začalo verejne používať rusínsky jazyk, a to už od roku 1985, keď spočiatku iba niektoré, a neskôr väčšinu svojich hier za-

9 K tejto problematike pozri PLIŠKOVÁ, A.: Náčrt histórie, súčasnosti a možnej perspektívy Oddelenia rusínskeho jazyka a kultúry Ústavu regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity. In PLIŠKOVÁ, A. (zost.): *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku. / Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov : Prešovská univerzita Prešove, ÚRNŠ, 2007, s. 5-22.

čalo hrať po rusínsky. Malo to veľký ohlas a úspech hlavne v obciach severovýchodného Slovenska, kde divadlo chodievalo vystupovať. V roku 1990 MK SR schválilo zmenu názvu divadla na Divadlo A. Duchnoviča, ktoré od roku 1995 začalo hrať výlučne po rusínsky, pričom získalo renomé úspešného divadla nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Divadlo tak ako jedno z prvých dokázalo, že rusínsky jazyk nie je len „reč kuchyne a krčmy“, ako o ňom hovorili zástancovia ukrajinského smeru. Dlhoročnou snahou rusínskych aktivistov bolo aj presadenie rusínskeho vysielania v národnostno-etnickom vysielaní Slovenského rozhlasu, čo sa podarilo až 1. septembra 1998, no toto vysielanie sa neskôr znovu vrátilo do pôvodných stereotypov. To bolo pre rusínskych aktivistov poučením, že je potrebné žiadať samostatné rusínske vysielanie, resp. konštituovanie rusínskeho redakčného tímu, čo sa aj podarilo v máji 2002. Existuje aj televízna relácia Rusínsky národnostný magazín, ktorého periodicita je však nepravidelná, a tak prináša Rusínom malý úžitok.

Čo sa týka múzea, rusínskym aktivistom sa nepodarilo docieľiť to, aby múzeum vo Svidníku sa stalo Múzeom rusínskej kultúry s galériou rusínskeho výtvarného umenia a skanzenom rusínskej ľudovej architektúry, hoci v múzeu je sústredených 99 % rusínskych exponátov (okrem zbierky ukrajinských kníh). Paradoxom je, že všetky exponáty pracovníci múzea prezentujú ako ukrajinské, a múzeum bolo len premenované na Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry. Rusínskym lídrom sa však podarilo docieľiť založenie Múzea rusínskej kultúry, oficiálne otvorenie ktorého bolo vo februári 2008 v Prešove.

V tejto súvislosti možno spomenúť, že omnoho skôr (30. 6. 1991) bolo otvorené dnes už svetoznáme Múzeum moderného umenia rodiny Warholovcov, neskôr premenované na Múzeum moderného umenia Andy Warhola v Medzilaborciach. Toto múzeum so svojimi artefaktmi a dielami A. Warhola zviditeľnilo Rusínov vo svete možno najviac a popularizuje rusínske etnikum a kultúru dodnes. Smutný je len fakt, že túto „modernú svätyňu rusínstva“ navštevuje viac zahraničných obdivovateľov a turistov, ako samotní Rusíni.

V roku 1993 lídri Rusínskej obrody nadviazali kontakt a spoluprácu s Európskou federáciou národnostných menšín Maisons de Pays so sídlom vo francúzskom Cannet a 21. novembra 1993 sa zúčastnili na prvom kongrese a zároveň sympóziu o jazykoch, kultúrach a identite európskych národnostných menšín v Antibes vo Francúzsku. Druhý kongres európskej federácie Maisons de Pays v dňoch 22. – 25. augusta 1996 vtedajší vedúci predstavi-

telia Rusínskej obrody na Slovensku (V. Turok, A. Zozulák) zorganizovali v Prešove. V dňoch 1. – 12. novembra 1997 predstavitelia svetových rusínskych organizácií, vrátane Rusínskej obrody, navštívili Dánsko a Nemecko, kde nadviazali spoluprácu s Dánskym inštitútom kultúry v Kodani, ako aj s Európskym centrom pre výskum menšín v nemeckom Flensburgu a zúčastnili sa medzinárodného kolokvia o súčasnej situácii rusínskej menšiny pod názvom Zamerané na Rusínov. Postavenie slovenských Rusínov na kolokviu prezentoval vtedajší predseda Rusínskej obrody Vasil' Turok.

Rusínska obroda však nie je v súčasnosti jedinou rusínskou organizáciou, aj keď jej aktivity a aj postavenie v začiatkoch revitalizačného procesu Rusínov boli dominantné.

V súčasnosti je na Slovensku zaregistrovaných 15 spolkov a organizácií, ktoré majú ambíciu vyvíjať rôzne druhy činnosti v prospech Rusínov, hoci niektoré po zorganizovaní jednej či dvoch akcií svoju činnosť zastavili. Na území Slovenskej republiky viac či menej aktívnymi sú (alebo aspoň nedávno boli) tieto spolky a občianske združenia:

Rusínska obroda (1990), Rusín a Ľudové noviny(2003), Spolok rusínskej mládeže Slovenska (2001 – 2008), Ruský klub – 1923 (2006), Rusínsky kultúrno-osvetový spolok A. Duchnoviča (2007), Spolok svätého Jána Krstiteľa (2004), Spoločnosť Andy Warhola (1990) – tieto pôsobia na severovýchode Slovenska, to znamená na území, kde kompaktné žije najviac Rusínov.

Ďalšími registrovanými organizáciami sú: Spolok Rusínov Spiša (2000), Združenie priateľov divadla A. Duchnoviča (2000), Združenie inteligencie Rusínov Slovenska (1995) a Spolok rusínskych spisovateľov (2001). Okrem prvej z nich – Rusínskej obrody, ďalších päť organizácií (šiesta – Spolok rusínskej mládeže Slovenska ukončil svoju činnosť v r. 2008) je združených v Slovenskej asociácii rusínskych organizácií, ktorá vznikla v roku 2006 s cieľom združovať všetky rusínske organizácie na území SR a koordinovať ich činnosť v prepojení na celosvetovú rusínsku organizáciu – Svetový kongres Rusínov.

V súvislosti s medzinárodnými rusínskymi organizáciami je potrebné uviesť aj Svetovú akadémiu rusínskej kultúry (vznikla v r. 2002), ktorej prezidentom je Steven Chepa, filantrop a sponzor mnohých rusínskych aktivít nielen na Slovensku. Svetová akadémia združuje akadémie v jednotlivých krajinách, kde žijú Rusíni, a teda v tejto súvislosti vznikla aj na Slovensku ďalšia organizácia – Akadémia rusínskej kultúry v SR (2006), ktorá vyvíja propagačnú činnosť v zviditeľňovaní Rusínov vo všetkých oblastiach ich činnosti na Slovensku, ale aj vo svete.

Ďalšie dve organizácie vznikli v Bratislave, kde sa koncentruje veľké množstvo Rusínov, ktorí tam odišli za prácou, ale aj veľký počet študujúcej rusínskej mládeže. Ide o Spolok rusínskych spisovateľov (2001) a Združenie inteligencie Rusínov Slovenska – ZIRS (1995). V roku 2003 (na Svetovom kongrese Rusínov v Prešove) vzniklo Svetové fórum rusínskej mládeže, ktorého predseda je riadnym členom Svetovej rady Rusínov. Zmyslom jeho vzniku bolo hlavne prepojenie na rusínsku mládež nielen na území Slovenska, ale aj na iné krajiny, v ktorých žijú Rusíni.

Pri podrobnejšej zmienke o činnosti jednotlivých spolkov, združení a organizácií je potrebné uviesť, že nie všetkým sa darí konzekventne plniť svoje poslanie, resp. činnosť niektorých spolkov je obmedzená len na zorganizovanie jednej či dvoch akcií za rok v rámci vypracovaných projektov podmienujúcich dotáciu z rozpočtu Ministerstva kultúry SR. Pozornosť zasluhujú najmä spolky pôsobiace na území SR, ktorých činnosť je najaktívnejšia.

Po dlhšom – viac ako desaťročnom dominantnom postavení Rusínskej obrody, táto stráca postavenie hlavného „bojovníka“ za práva Rusínov. Pre vnútorné nezhody sa z nej vyčlenila časť členov, ktorá založila občianske združenie Rusín a Ľudové noviny (2003). Jeho predsedom je Alexander Zozulák, s menom ktorého boli priamo alebo nepriamo späté takmer všetky aktivity a dosiahnuté úspechy Rusínskej obrody. Združenie sa aj naďalej venuje hlavne vydávaniu periodickej a neperiodickej tlače (*Народны новинкы*, *Русин*, knihy krásnej literatúry rusínskych autorov), ale vydáva aj učebnice rusínskeho jazyka a literatúry pre školy vyučovacím jazykom rusínskym a s vyučovaním rusínskeho jazyka, aby rusínska tradícia mala svojich pokračovateľov v mladej generácii.

Ten istý redakčný kolektív od začiatku svojho vzniku (najprv pod hlavičkou vydavateľa Rusínska obroda, od svojho osamostatnenia ako OZ Rusín a Ľudové noviny), vydal spolu okolo 100 publikácií. Okrem vydávania učebníc sa toto občianske združenie venuje vo zvýšenej miere aj kultúrno-osvetovej činnosti propagujúcej potrebu zakladania rusínskych národnostných škôl, a to organizovaním besied pod názvom Stretnutia s rodným slovom. Sú to besedy s redaktormi rusínskej tlače, spisovateľmi, ale aj pedagógmi z Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry, ktorí takýmto spôsobom prebúdajú u mladej generácie národnostnú uvedomelosť a pomáhajú pri ich národnej identifikácii. Myslíme si, že práve táto činnosť je pre národno-kultúrne záujmy Rusínov najpotrebnejšia, ak si chcú zachovať svoju identitu.

Čo sa týka Rusínskej obrody, v súčasnosti sa jej činnosť postupne zúžila a vyprofilovala hlavne na organizovanie kultúrno-spoločenských poduja-

tí, a to folklórnych festivalov, festivalov prednesu umeleckej poézie a prózy v rusínskom jazyku, festivalov rusínskej populárnej piesne, v spolupráci so Slovenským rozhlasom na organizovanie zábavno-umeleckých podujatí pod názvom Na figliarsku nôtu, kultúrno-športových podujatí. Novšími jej aktivitami sú Dni rusínskych remesiel a tradícií, organizovanie letných táborov pre rusínske deti, rozvoj amatérskeho divadla a na vydávanie informačného mesačníka (2004), od r. 2008 dvojtyždenníka pod názvom *InfoРусин*.

V rámci celorusínskych priorít Rusínska obroda sa čiastočne angažuje v otázkach rusínskeho školstva a rusínskeho vysielania Slovenského rozhlasu, ktoré nie je pre Rusínov uspokojivé, pričom podporuje aj požiadavku, aby bol na Slovensku vymenovaný biskup pre rusínskych veriacich.

Tieto aktivity však vyvíjajú a vo väčšej či menšej miere sa za nich zasaďujú aj ostatné rusínske spolky a organizácie.

Po vzniku Rusínskej obrody (no najviac v rokoch 2001 – 2006) vznikali ďalšie spolky a organizácie, ktoré profilujú svoju činnosť na konkrétne oblasti kultúrno-spoločenského života Rusínov. Pri Múzeu moderného umenia A. Warhola vznikla Spoločnosť A. Warhola (1990), ktorá sústreďuje svoje aktivity nielen na dané múzeum a jeho propagáciu, ale aj na rusínske výtvarné umenie v širšom kontexte, to znamená, združuje výtvarníkov a umelcov rusínskeho pôvodu, organizuje maliarske plenéry, autorské i kolektívne výstavy atď.

Na rozvoj umeleckej literatúry – poézie a prózy – sa zameriava Spolok rusínskych spisovateľov (2001), ktorý sa sústredil okolo takých významných autorov, akými sú Mária Maľcovská, Mikuláš Kseňák, Štefan Suchý a ďalší. Tento spolok vyvíja aktívnu činnosť v literárnej oblasti, organizuje stretnutia spisovateľov, literárne večery, vydáva literárne almanachy. Začiatky Spolku neboli jednoduché, lebo, ako uvádza Mária Chomová-Dupkaničová: „*Dlho sme sa usilovali o uznanie duševného bohatstva Rusínov, bojovali o našu národnú kultúru a tradičné duchovné bohatstvo. Dnes na súčasnú rusínsku literatúru obracia pozornosť majoritná slovenská kultúrna pospolitosť...*“¹⁰ Najlepším dôkazom týchto slov je fakt, že po 50-ročnom absentovaní akejkoľvek pozornosti literatúre Rusínov, na návrh Spolku Rusínskych spisovateľov Slovenska a Rusínskej obrody na Slovensku Literárny fond začal udeľovať cenu A. Pavloviča za rusínsku literatúru (2004).

Na odkaz rusínskych buditeľov 19. storočia nadviazal Rusínsky kultúrno-osvetový spolok A. Duchnoviča (2007), ktorý sa venuje literárnej, ale aj

10 ХОМА, В. - ХОМОВА, М.: *Обродження Русинів*. Пряшів : Сполук русинських писателів Словенська, 2005. Preklad K. K.

národnobuditeľskej činnosti a uchovávaní tradícií. Preto odhaľuje pamätné tabule významným národným buditeľom, organizuje stretnutia a semináre, spojené s pietnymi spomienkami na významné osobnosti rusínskeho obrodeneckého, kultúrneho a politického diania v minulosti (Anton Beskyd – gubernátor Podkarpatskej Rusi, Adolf Dobrjanskij – politik, poslanec a publicista), a to nielen na Slovensku, ale aj zahraničí, kde tieto osobnosti žili a pôsobili.

Okolo spolku Ruský klub 1923 (2006) sa sústreďujú osobnosti kultúrno-spoločenského života Rusínov, hlavne obyvateľov mesta Prešov, keďže budova Ruského domu stojí v centre tohto mesta, a snažia sa nadviazať na tradíciu činnosti Ruského domu z minulého obdobia, keď bol otvorený všetkým aktivitám, bol centrom kultúrno-spoločenského diania Rusínov nielen z Prešova, ale aj zo širokého okolia. Tu sa schádzali krajanovia, ktorých osud zaviedol do Prešova, stretávali sa tu študenti vysokých a stredných škôl, ktorí prichádzali do Prešova z rusínskych obcí a miest za štúdiami, organizovali sa večery pri hudbe, stretávali sa tu divadelníci, maliari, učitelia...

Na združovanie mladej generácie Rusínov bol zameraný Spolok rusínskej mládeže (2001 – 2008), ktorého činnosť sa po začiatočných aktivitách na východe Slovenska zastavila. Ukazuje sa však, že mládežnícke aktivity na Slovensku úplne nevyhasli, ale sa preniesli do Bratislavy, kde sa mládež sústredila okolo Združenia inteligencie Rusínov Slovenska ako jeho frakcia s názvom Mladí Rusíni (2008). Mladí Rusíni predstavili svoj projekt, ktorý sa orientuje zatiaľ na dve oblasti činnosti, ktoré sú pre mladú generáciu najpríťažlivejšie – športovú a kultúrno-spoločenskú. Mladá generácia Rusínov, ktorá opustila svoje miesta trvalého bydliska, zdá sa, pocítila intenzívnejšiu potrebu v novom prostredí sa nejakým spôsobom identifikovať a spolupracovať. Našla dve oblasti života, ktoré ich spojili – šport, ktorý je charakteristický pre väčšinu mladých ľudí, a folklór, ktorý by im mal pripomínať domov, korene ich pôvodu. Je len na nich, ako budú vo svojich aktivitách pokračovať, na čo sa sústredia a či sa stanú samostatnou mládežníckou organizáciou, alebo budú fungovať iba ako súčasť, resp. frakcia Združenia inteligencie Rusínov Slovenska, ktoré ich v Bratislave podchytilo a zdá sa, že im pomáha v ich začiatkoch.

Združenie inteligencie Rusínov Slovenska má po Rusínskej obrode a Spoločnosti A. Warhola najdlhšiu činnosť (vzniklo v roku 1995 ako organizácia na podporu cieľov Rusínskej obrody). Zameriava sa na kultúrno-spoločenské aktivity modernejšieho charakteru, ako sú napr. stretnutia s premietaním filmov o Rusínoch, stretnutia v galérii akademického maliara – Andreja

Smoláka (známy svojou dlhoročnou tradíciou je ples Rusínov v Bratislave), v spolupráci so Spolkom rusínskych spisovateľov organizujú literárne a literárno-historické tematické večery. Hlavným výstupom jedného z projektov ZIRS bola aj publikácia *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku*, ktorej autormi sú pracovníci Spoločenskovedného ústavu Slovenskej akadémie vied v Košiciach.

Osobitnú pozornosť si zaslúži aj Spolok sv. Jána Krstiteľa (2004), ktorý nadviazal na tradíciu rovnomeného spolku z rokov 1862 – 1874. Po revolúcii 1989 sa totiž k snahám rusínskej inteligencie pripojili aj niekoľkí gréckokatolícki duchovní, hoci niektorí z nich vyvíjali isté úsilie ešte pred novembrom 1989 (preklady liturgických textov otca Františka Krajňáka do rusínskeho jazyka). Práve skupina gréckokatolíckych kňazov, sústredená okolo osoby Františka Krajňáka, založila Spolok sv. Jána Krstiteľa, ktorý vyvíja národnobuditeľské snahy v náboženskej a cirkevnej oblasti. Svoju činnosť propaguje prostredníctvom časopisu *Artos*, v ktorom sa môžeme dočítať, že *obščestvo*, nadväzujúc na tradície predchodcov, chce zachovávať identitu Rusínov aj v náboženskej sfére. Chce zabrániť tomu, aby gréckokatolícke obrady v rusínskych obciach boli vedené len v slovenskom jazyku a aj tomu, aby sa menil ich východný charakter. Organizujú petičné akcie na podporu tohto obradu, ako aj petície za vymenovanie osobitného biskupa pre Rusínov.

Na záver možno konštatovať, že obrodenecké snahy Rusínov po mnoho-ročnom úsilí začínajú prinášať svoje ovocie. Najmarkantnejším príkladom toho je posledné sčítanie obyvateľstva v roku 2001, v ktorom sa k rusínskej národnosti prihlásilo viac ako 24 000 obyvateľov a k rusínskemu materinskému jazyku viac ako 50 000 obyvateľov Slovenska. Sme presvedčení, že skutočnosť ďaleko prevyšuje tieto počty, čo zaiste potvrdí ďalšie sčítanie obyvateľstva v roku 2011. Práve v týchto výsledkoch sa ukazuje, že mravenčia práca spolkov a organizácií, ktoré začali pôsobiť po novembri 1989, má zmysel. Ak prihliadneme na fakt, že ľudia, ktorí sa v týchto spolkoch aktivizujú, robia to na báze dobrovoľnosti, pričom im pomáhajú ušľachtilé úmysly – pozdvihnutie vlastného národa na vyššiu, dôstojnejšiu úroveň, musíme uznať, že v dnešnej dobe si treba takúto obetavú prácu nesmierne vážiť a všetkými prostriedkami ju podporovať, ak chceme, aby mali Rusíni v európskom priestore svoju budúcnosť a neostali len nostalgickou spomienkou.

Literatúra

КОНСЧНІ, С.: Общество А. В. Духновича і Русини за передміньовскої републіки. In БЕСКИД, Г. – ЗОЗУЛЯК, А. (зост.): *Визначни про Русинів. (Збірник рефератів із*

- міжнародного наукового семінаря к 110 рокам од зачатя навчання в Грекокатолицькій руській учительській семінарії і 80 рокам од купліня Руського дому в Пряшові.) Пряшів : Світовий конгрес Русинів, 2005.
- LETZ, R.: Postavenie gréckokatolíkov slovenskej národnosti v rokoch 1918 – 1950. In DORUEA, J. (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický ústav SAV, 2000.
- LIPINSKÝ, J. (koordinátor projektu): *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov: Róbert Vico – vydavateľstvo, 2002.
- MAGOCSI, P. R.: *Národ znikadiaľ* : ilustrovaná história karpatských Rusnov. Prešov : Rusín a ľudové noviny, 2007.
- МАГОЦІЙ, П. Р.: *Русины на Словенську*./MAGOCSI, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov : Rusínska obroda, 1994.
- PLIŠKOVÁ, A.: Rusínsky jazyk na Slovensku po roku 1989. In ŠUTAJ, Š (ed.): *Národy a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti*. Prešov : Universum, 2004.
- PLIŠKOVÁ, A.: Rusíni na Slovensku po roku 1989. In ŠUTAJ, Š. (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Universum, 2005.
- PLIŠKOVÁ, A.: Jazyk a školstvo Rusínov v transformujúcej sa spoločnosti. In ŠUTAJ, Š (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti*. Prešov : Universum, 2005.
- PLIŠKOVÁ, A.: *Списовный язык карпатских Русинів: проблемы становлiня, кодiфiкацiї, акцентуацiї i сфер функцiонуваня*. Dizertačná práca. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2006.
- ПЛИШКОВА, А.: Конец 20. сторiччя – iсторiчний зачаток про русиньскы школы. In ХОМА, В. (ред.): *Русиньскый лiтературный алманах. Юбiлейный рiк Александра Духовiччя*. Пряшiв : Сполук русиньскых писателiв Словенська, 2003.
- ПЛИШКОВА, А.: Послiдня недiльна лiтургiя о. Франтiшка Крайняка в Меджiлабiрцях. In *Народны новинкы*, XVI, 27 – 30, Пряшiв : Русин i Народны новинкы, 2006.
- PLIŠKOVÁ, A.: *Rusínsky jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum, 2007.
- PLIŠKOVÁ, A.: Náčrt histórie, súčasnosti a možnej perspektívy Oddelenia rusínskeho jazyka a kultúry Ústavu regionálnych a národnostných štúdií Prešovskej univerzity. In PLIŠKOVÁ, A. (zost.): *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова культура i языкова норма в русиньскiм языкy*. Prešov : Prešovská univerzita, ÚRNŠ, 2007.
- TIMKOVIČ, V.: *Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch I. diel*. Užhorod : Vydavateľstvo V. Paďaka, 2006.
- ХОМА, В. – ХОМОВА, М.: *Оброджiня Русинiв*. Пряшiв : Сполук русиньскых писателiв Словенська, 2005.
- БЕСКИД, Г. – ЗОЗУЛЯК, А. (зост.): *Визначни про Русинiв. (Зборник рефератiв iз мiжнародного наукового семiнаря к 110 рокам од зачатя навчання в Грекокатолицькiй руськiй учительськiй семiнарії i 80 рокам од куплiня Руського дому в Пряшовi.)* Пряшiв : Свiтовий конгрес Русинiв, 2005.
- ZOZULÁK, A.: Rusíni na Slovensku po roku 1989: vývoj, súčasný stav a perspektívy. In http://www.rusynacademy.sk/slovak_historia.html.
- КРИШКО, Д.: 1945 рiк в Мукачовi. In *Народны новинкы*, XVIII, 17 – 20/2008, Пряшiв : Русин i Народны новинкы, 2008.

Svetový kongres Rusínov a jeho úloha v národno-obrodzovacom procese Rusínov

Alexander ZOZUEĀK
(Svetový kongres Rusínov, Prešov)

Medzinárodná organizácia Rusínov pod názvom Svetový kongres Rusínov **mohla vzniknúť iba vďaka nežnej revolúcii v roku 1989 v Československu a v iných postkomunistických krajinách Strednej a Východnej Európy**. Avšak aby sme mohli o tejto téme hovoriť, musíme sa aspoň v krátkosti vrátiť aj do staršej histórie, ktorá má súvis s udalosťami v národnostnom živote Rusínov po *nežnej* (alebo tiež tzv. zamatovej) revolúcii v roku 1989.

Krátka exkurzia do histórie

Preskočme stáročia a pristavme sa pri novšej histórii. Bezprostredne po druhej svetovej vojne a obnovení Československej republiky, ale už bez jej východnej súčasti – Podkarpatskej Rusi, nastala vnútropolitická kríza. Hoci na čelo štátu sa postavil opäť posledný medzivojnový prezident Eduard Beneš, najvplyvnejšou politickou silou bola komunistická strana vedená jej vodcom a po voľbách v roku 1946 predsedom vlády Klementom Gottwaldom. Práve pod jeho vedením Komunistická strana Československa vo februári 1948 uskutočnila puč a prevzala moc do svojich rúk. Následne sa Československo vydalo cestou budovania socialistickej spoločnosti podľa vzoru a inštrukcií Sovietskeho zväzu. Onedlho začali prebiehať rozsiahle politické a sociálne premeny, z nich tri výrazne ovplyvnili Rusínov hlavne na severovýchode Slovenska: kolektivizácia, dekatolizácia a ukrajinizácia, ktoré prebiehali v rokoch 1949 – 1953. Všetky tieto procesy zanechali nesmierne stopy, často i straty medzi rusínskym obyvateľstvom prešovského regiónu, kde žil a žije najväčší počet Rusínov na území terajšieho Slovenska.

Aj keď kolektivizácia a dekatolizácia si zaslúžia samostatnú analýzu, našim zámerom je **bližšie sa pristaviť pri procese ukrajinizácie, ktorý mal veľký vplyv na určenie identity, rozvoj kultúry a školstva Rusínov, ako aj na ich národnostno-spoločenský život a vydavateľskú činnosť**. Otázka národnej identity bola na pokyn z Moskvy „vyriešená“ administratívnou cestou. **O rusínskom obyvateľstve sa oficiálne začalo hovoriť ako o Ukra-**

jincoch a k rusínskej národnosti sa Rusíni už nemohli hlásiť, respektíve, ak sa hlásili k rusínskej národnosti, mali nemalé problémy, dokonca mnohí boli zato perzekvovaní. Takže oficiálne zrazu po mnohých storočiach tu už neboli Rusíni, ale „Ukrajinci“. Etnonym „Rusín“ sa začal považovať iba za staršie synonymum etnonymu „Ukrajinec“. Pri takejto **administratívnej násilnej forme ukrajinizácie, určenia identity niekým iným, nie prirodzenou cestou samoidentifikácie miestneho obyvateľstva, nastala situácia, že najviac Rusínov sa postupne začalo hlásiť k slovenskej národnej identite a menšia časť sa prispôsobila a prijala identitu ukrajinskú.**

Tento proces sa vyostřil v dôsledku prijatia ešte jedného administratívneho nariadenia, a to, že *„ešte v roku 1949 zaviedli do ruských škôl ukrajinčinu ako vyučovací jazyk. Potom v júni 1952 Komunistická strana Slovenska nariadila, aby sa ukrajinský jazyk používal vo všetkých školách (pozn. autora: základných rusínskych a stredných ruských) prešovského regiónu. O rok neskôr sa ukrajinčina stala vyučovacím jazykom vo všetkých predmetoch“*.¹ Táto skutočnosť opäť spôsobila odliv Rusínov najviac k Slovákom.

Ďalšie „morové rany“ rusínske obyvateľstvo utŕžilo aj tým, že **všetky rusínske či rusofilské kultúrne organizácie a inštitúcie boli postupne zrušené**, zostalo len Ukrajinské národné divadlo (založené v roku 1945) a rozhlasová stanica, ktoré prešli z ruského jazyka na jazyk ukrajinský. Neskôr súčasťou divadla sa stal v roku 1955 založený Podduklianský ukrajinský ľudový súbor (čerpajúci z bohatej studnice rusínskeho folklóru, prezentujúc ho však ako ukrajinský). Zavŕšením tohto obdobia ukrajinizácie bolo **založenie v roku 1951 akože nepolitickej, ale socializmu prijateľnej jedinej kultúrnej organizácie – Kultúrneho spolku (neskôr zväzu) ukrajinských pracujúcich (KZUP) v Československu. Jeho cieľom bolo „pestovať u ukrajinských pracujúcich ukrajinské národné vedomie a hrdosť a vštepovať im vedomie príslušnosti k veľkému sovietskemu ukrajinskému národu a naplňať ich ideálmi československého socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu“**.²

V snahe plniť uvedené úlohy KZUP začal vydávať po ukrajinsky svoju periodickú a neperiodickú tlač, medzi iným aj týždenník *Нове життя*, ktorý začal vychádzať od roku 1952 a vychádza až dodnes. Potom z väčšiny rusínskych exponátov bolo v Krásnom Brode v roku 1956 založené Mú-

1 МАГОЧИЙ, П. Р.: *Русины на Словенську*. /MAGOCSI, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 169.

2 ГУМЕНИК, І.: КСУТ-у – десять років. In *Дукля*, IX, 3. Пряшів: Спілка українських письменників, 1961, s. 6.

zeum ukrajinskej kultúry, neskôr preložené do Svidníka, a v roku 1953 bola založená Katedra ukrajinského jazyka a literatúry a jej kabinet ako vedecovískumné oddelenie (založený 1956) na Univerzite P. J. Šafárika v Prešove. Začali sa organizovať „ukrajinské“ folklórne slávnosti a festivaly s prezentáciou rusínskeho folklóru. Vo všetkých týchto ukrajinských inštitúciách, na ukrajinských kultúrno-spoločenských podujatiach a v ukrajinskej periodickej a neperiodickej tlači **sa o Rusínoch vždy hovorilo ako o „starom“ názve novodobého pomenovania „Ukrajinec“, že Rusíni v prešovskom regióne sú súčasťou veľkého sovietskeho ukrajinského národa a ich jazyk je iba nárečím ukrajinského spisovného jazyka.** Len veľmi okrajovo sa hovorilo o snahách napríklad z 19. storočia kodifikovať rusínsky spisovný jazyk. Všetko bolo skôr zahmlievané a prikrývané vtedy aktuálnou ideológiou.

Prečo to všetko uvádzam? Aby sa dalo pochopiť prečo a aké zmeny nastali medzi rusínskym obyvateľstvom v Československu po roku 1989. **Hoci prvé, ihneď však pridusené pokusy o zmeny, uskutočnené pred rokom 1989, boli v roku 1968, ale vieme ako zase Sovietsky zväz s vojskami svojich socialistických satelitov a za pomoci domácich komunistických vodcov sa o to pričinil.** To, čo sa ale nepodarilo nielen v našej spoločnosti, ale ani vo vzťahu k Rusínom v roku 1968, to sa uskutočnilo po nežnej revolúcii.

Úsilie Rusínov v bývalom Československu o prinavrátenie ich identity a o vytvorenie rusínskej organizácie

A tak sa dostávame k prevratnému roku 1989 a k udalostiam týkajúcim sa Rusínov v Československu, dnes v samostatnom Slovensku, ktoré vzniklo v roku 1993. **Dňa 17. novembra 1989 masovou demonštráciou v Prahe, neskôr v iných mestách, sa uviedol do pohybu sled udalostí v celej krajine.** Takmer bez akéhokoľvek vážnejšieho odporu komunistické vedenie, ktoré štyri desaťročia kontrolovalo krajinu a po svojom riešilo aj národnostnú otázku Rusínov, bolo vytlačené a nahradili ho politickí disidenti, umlčaní vodcovia Pražskej jari roku 1968, a odbojní intelektuáli na čele s takými osobnosťami ako Václav Havel (koncom decembra 1989 ho zvolili za dočasného prezidenta, roku 1990 za riadneho prezidenta Českej a Slovenskej federatívnej republiky) či Alexander Dubček, zvolený za predsedu Federálneho zhromaždenia ČSSR.

„Rusíni prešovského regiónu nepremárnili veľa času a na vznik novej situácie zareagovali vzápätí. Už o 10 dní po revolučných udalostiach

*v Prahe sa 27. novembra 1989 stretli v Prešove rusínski aktivisti a založili si novú organizáciu – Iniciatívnu skupinu Rusínov-Ukrajincov Československa za prestavbu.*³ Na svojom prvom mítingu sa jasne vyslovili v tom zmysle, že napriek pôvodným tvrdeniam komunistických funkcionárov „*národnostný problém Rusínov v Československu nebol nikdy v dejinách plnoprávne vyriešený*“.⁴ A práve obdobie od 27. novembra 1989 do 25. marca 1990 bolo veľmi rozporuplné, rušné a bohaté na vznik rôznych zoskupení, tzv. iniciatívnych skupín Rusínov i Ukrajincov v rámci hnutí: spočiatku Občianskeho fóra a potom Verejnosti proti násiliu. Mal som možnosť s mnohými ďalšími byť v týchto skupinách, neskôr organizáciách. Pre zaujímavosť len telegraficky uvediem, ako sa veci kryštalizovali **pokiaľ vznikla prvá rusínska a prorusínska organizácia bez akýchkoľvek ukrajinských prímiesí**. Skoro v tom istom čase vznikli **podobné iniciatívne skupiny v Medzilaborciach, Prešove, Bardejove a v Košiciach**. Každá z nich chcela zmenu doterajšieho stavu, keď rusínsku identitu neuznávali, rusínsky spisovný jazyk neexistoval, keď vtedajší Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich, vedený kompletne komunistami a spolupracovníkmi štátnej bezpečnosti, robil takú národnostnú politiku, aká sa od nich žiadala a každé vybočenie bolo podozrivé a neprijateľné. Až po novembri 1989 nastali možnosti zmien ako v celej našej spoločnosti, tak aj v kultúrno-národnostnom živote Rusínov. **Vznikla Iniciatívna skupina Rusínov a Koordinačná rada Iniciatívnych skupín Rusínov-Ukrajincov v Československu, potom Iniciatívna skupina Rusínov-Ukrajincov za prestavbu (neskôr za demokraciu)** priamo v lone Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich so sídlom v Prešove. Všetci chceli zmeny, ale nie všetci to isté: jedni chceli založiť Rusínsku národnú radu, iní Ukrajinskú národnú radu, všetci vyslovovali svoje požiadavky zmien, ale nie všetci jednotne a to isté, takže sa postupne vyprofilovalo rusínske a ukrajinské **kridlo týchto aktivistov**. Pod tlakom týchto aktivistov bolo 6. decembra zvolané mimoriadne plenárne zasadnutie Ústredného výboru KZUP, následne – na 20. januára 1990 do Prešova mimoriadny zjazd Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich ČSSR. Na ňom hneď v úvode bol predložený návrh, aby v prvom rade sa zmenil názov organizácie a potom aj jej ďalšie smerovanie. Hneď prvý rečník (mimochodom ukrajinskej orientácie) predostrel návrh, aby nová organizácia niesla názov **Zväz Rusínov a Ukrajincov Československa**, avšak predsedajúci a ďalší tento návrh

3 МАГОЧІЙ, П. Р.: *Русины на Словенську*. / MAGOCSI, P. R.: *Rusíni na Slovensku*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 177.

4 ЗОЗУЛЯК, О.: Перший крок ініціативної групи. In *Нове життя*, 1. 12. 1989, s. 2.

zamietli a navrhli, aby sa nová organizácia volala **Zväz Rusínov-Ukrajincov Československa**, lebo ide o jedno etnikum. Avšak s týmto názvom nesúhlasila agilná skupina rusínskych aktivistov prítomná na zjazde, lebo vedela, že takýto názov to je len kamuflážou a že **smerovanie staronovej organizácie bude proukrajinské**, čo sa neskôr v praxi aj potvrdilo. Na protest proti neprijatiu, resp. neodhlasovaniu prv navrhovaného nového názvu a smerovania prorusínskeho, medzilaborecká skupina aktivistov opustila rokovaciu sálu zjazdu. Po príchode domov začali vyvíjať činnosť na založenie čisto rusínskej organizácie s jednoznačným názvom, ktorý by bol vyjadrením jej prorusínskej orientácie a snaženia.

Tak po mnohých zasadnutiach prípravného výboru **na deň 25. marca 1990 do Medzilaboriec bolo zvolané ustanovujúce zhromaždenie hnutia (neskôr organizácie) – Rusínska obroda**. Na zhromaždení sa zúčastnilo 103 predstaviteľov rusínskych iniciatívnych skupín z okresov Bardejov, Bratislava, Humenné, Medzilaborce, Prešov, Praha a Svidník. Títo prijali Prehlásenie, v ktorom okrem iného bolo uvedené aj to, že v prípade, ak by v budúcnosti Rusíni mali zriadiť organizáciu, do ktorej by vstúpili aj Ukrajinci, táto organizácia by sa mala volať **Zväz Rusínov a Ukrajincov**. Ďalej bolo prijaté, že kým nevznikne rusínsky tlačový orgán, tak v doterajšom ukrajinskom týždenníku *Нове життя* treba žiadať, aby polovica jeho priestoru bola pridelená Rusínom (pozn. autora: táto požiadavka bola splnená vďaka prorusínsky orientovaným redaktorom tým, že sa začala po rusínsky publikovať najprv jedna, potom viac strán pod názvom *Голос Русинів* (Hlas Rusínov), potom tiež vďaka prorusínsky orientovaným aktivistom a novinárom bolo **v lete roku 1990 vydané v Medzilaborciach aj nulté číslo nového prorusínskeho a po rusínsky písaného časopisu Русин** (Rusín).

Zaujímavosťou však je, že taký dôležitý cieľ, akým je **kodifikovanie rusínskeho spisovného jazyka** na základe dialektu Medzilaborecka, ktorý by sa ako povinný predmet vyučoval v školách s veľkým počtom Rusínov – nebol v tomto Prehlásení, hoci predtým figuroval ako jeden z hlavných v mnohých vyhláseniach a požiadavkách medzilaboreckej iniciatívnej skupiny rusínskych aktivistov a **neskôr sa objavil ako jeden z kľúčových cieľov aj na 1. sneme už nie hnutia, ale novovytvorenej kultúrno-národnostnej organizácie Rusínov – Rusínska obroda, ktorý sa uskutočnil na prvé výročie zamatovej revolúcie – 17. novembra 1990 v Medzilaborciach**. Tým sa začína história riadne zaregistrovanej Ministerstvom vnútra SR prvej porevolučnej organizácie Rusínov na Slovensku.

Zrod prvých rusínskych organizácií prispel k obrodeniu identity Rusínov

Hoci prvé kongresové zasadnutie novovytvorenej medzinárodnej organizácie – Svetového kongresu Rusínov sa uskutočnilo na Slovensku, konkrétne **22. – 23. marca 1991 v Medzilaborciach**, myšlienka vzniku takejto organizácie sa zrodila u posledného gubernátora Podkarpatskej Rusi **Ivana Parkányiho** a s realizáciou kongresu sa uvažovalo najprv v Iršave na Podkarpatsku, neskôr v Ruskom Keresture vo Vojvodine, ale všetky tieto úvahy pre rôzne príčiny sa nakoniec museli odvrhnúť. **Organizátorom prvého medzinárodného kongresového zhromaždenia** a prakticky aj iniciátorom založenia novej medzinárodnej organizácie **bola nakoniec Rusínska obroda**, vtedy ešte so sídlom v Medzilaborciach, dnes v Prešove, ktoré finančne podporil štát, konkrétne vtedajší predseda vlády SR Ján Čarnogurský.

Vznik štvrtej rusínskej organizácie vo svete (spočiatku hnutia) po roku 1989 – **Rusínskej obrody v Československu v marci 1990 (po Rusínskej asociácii (*Rusyn Assotiation*, 1983) v Minnesote (USA), Združení Lemkov (*Стоваришныя Лемків*, 1989) v Poľsku a Spoločnosti karpatských Rusínov (*Общество карпатських Русинів*, február 1990) v Užhorode na Podkarpatsku – a vznik prvej celosvetovej organizácie Rusínov – Svetového kongresu Rusínov** tiež na území vtedajšieho Československa, vytýčenie ich cieľov, medzi ktorými **na prvom mieste bolo uznanie Rusínov ako samostatnej národnosti bez akýchkoľvek dodatkov (Ukrajinci (Rusíni), Rusíni-Ukrajinci alebo Rusíni/Ukrajinci)**, začatie procesu obrodovania identity Rusínov a rozvoj činnosti a agitácie týchto organizácií, nemalou mierou prispelo k tomu, že **po prvýkrát od 2. svetovej vojny sa Rusíni mohli dobrovoľne zapísať do sčítacích hárkov len ako Rusíni a svoj materinský jazyk uvádzať len ako rusínsky**. A hoci bolo málo času a financií na väčšiu propagačnú činnosť, aj ich zásluhou sa prihlásilo **16 937 obyvateľov k rusínskej identite a 49 099 k rusínskemu materinskému jazyku**, čo bolo jednoznačne viac, ako sa prihlásilo k Ukrajincom a k ukrajinskej materinskej reči. Tento, hoci napohľad skromný, výsledok bol dôkazom toho, že ani vyše štyridsať rokov totalitného komunistického režimu, s podporou ktorého prebiehal proces ukrajinizácie, nepomohlo zlomiť Rusínov a oni „vstali s popola ako bájny Fénix“. A nakoniec **boli štátom uznaní ako samostatná národnostná menšina v Československu**.

Dnes má každý právo hlásiť sa buď k národnosti Rusín, alebo k ukra-

jinskej identite, k rusínskemu materinskému jazyku alebo k ukrajinskému, lebo to je výsledok procesu samoidentifikácie, nie identifikácie niekoho niekým. Myslíme si, že neobstoja ani tvrdenia proukrajinských osobností, že Rusíni a Ukrajinci – to je jedna národnostná menšina. Ak by sme súhlasili s týmto tvrdením, že ide o jednu národnosť, tak na základe sčítania obyvateľstva môžeme povedať, že sa jedná skôr o rusínsku. Rusíni však nikomu nevnučujú svoj názor, **je to demokratické a slobodné rozhodnutie každého občana.** A že presvedčanie prívržencov ukrajinskej orientácie nemá žiaden zmysel, to potvrdilo ďalšie sčítanie obyvateľstva v roku 2001, kde **Rusíni zaznamenali ďalší nárast obyvateľov hlásiacich sa k rusínskej národnosti (prihlásilo sa ich 24 201) a k rusínskemu materinskému jazyku (54 907)** a Ukrajinci – prudký pokles osôb hlásiacich sa k ukrajinskej identite, ale najmä k ukrajinskému materinskému jazyku. Z toho jednoznačne vyplýva, že proces obrodovania identity mal a má význam a že aj mnoho z tých, ktorí sa hlásia k Ukrajincom alebo Slovákom, si uviedli rusínsku reč za svoju materinskú. **Rusíni pri poslednom sčítaní ľudu (2001) zaznamenali najväčší percentuálny nárast obyvateľstva od sčítania v roku 1991 (41 %).** Faktom však ostáva, že ani pri jednom z nich sa neprihlásil nikto k hybridnej národnosti „Rusín-Ukrajinec“, hoci taká možnosť bola vo voľnej rubrike pod názvom „Iná národnosť“. Z toho vyplýva, že na Slovensku dodnes existuje kvázi národnostná organizácia – Zväz Rusínov-Ukrajincov, hoci vlastne nereprezentuje etnikum, ktoré by sa stotožňovalo s takouto identitou. Napriek tomu, paradoxne, je podporovaná štátom, pričom donedávna jej štátna podpora výrazne prevyšovala ročnú dotáciu všetkých rusínskych organizácií.⁵

Úloha Svetového kongresu Rusínov pri koordinácii rozvoja kultúrno-národnostného života Rusínov vo svete

Meno nedávno zosnulého Vasil'a Turoka (8. 1. 1940 – 7. 11. 2005) je spojené so skoro všetkými významnými počinmi nielen medzi Rusínmi na Slovensku, ale aj v krajinách, kde Rusíni žijú a sú združení vo Svetovom kongrese Rusínov (**Ukrajina, Poľsko, Maďarsko, Česko, Srbsko, USA a Kanada**). Neskôr k ním pribudlo **Rumunsko a Chorvátsko**, ale to už V. Turok po desaťročiu svojej aktívnej činnosti nebol na poste predsedu výkonného orgá-

5 Pozri GAJDOŠ, M. - KONEČNÝ, S.: Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989. In ŠUTAJ, Š. (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov : Universum, 2005, s. 109-120; PLÍŠKOVÁ, A.: Rusíni na Slovensku po roku 1989. Tamže, s. 127-133.

nu Svetového kongresu Rusínov (SKR), ktorým je **Svetová rada Rusínov (SRR)**. **Hlavným cieľom SKR pri jeho vzniku** (tak je tomu dodnes) **bola koordinácia činností a spoločného snaženia rusínskych národnostných organizácií, to znamená aj práce vtedy jedinej v Československu, neskôr na Slovensku rusínskej kultúrno-národnostnej organizácie – Rusínska obroda**. Vasiľ Turok stál tak pri zrode Rusínskej obrody, ako aj Svetového kongresu Rusínov spolu so skupinou rusínskych aktivistov a čelných predstaviteľov Rusínskej obrody. Od hlavného cieľa SKR – koordinácie práce rusínskych organizácií v Európe a Amerike „*sa odvíjajú ďalšie úlohy kongresu a rady – vytvárať náležité podmienky pre prácu rusínskych organizácií tak, aby nastala renesancia rusínskej národnosti v jednotlivých štátoch, obnovilo sa národnostné školstvo, rozvíjala sa rusínska kultúra a jazyk... Popri koordinácii činnosti rusínskych organizácií dôležitou úlohou je šírenie rusínstva vo svete, to znamená aj na Slovensku... Pravda, u nás boli napáchané mnohé krivdy, najmä v druhej polovici 40. rokov a v prvej polovici 50. rokov minulého storočia, ktoré sa vo veľkej miere dotkli práve Rusínov... Vo všetkých týchto európskych štátoch, kde žije autochtónne obyvateľstvo Rusínov, vládol komunistický režim, ktorý nám nielen nedovoľoval sa vzájomne stretávať, ale boli sme tak od seba odtrhnutí, že sme napríklad ani nevedeli, že v takom Maďarsku žijú nejakí Rusíni. Tento režim nám bránil vzájomne sa kontaktovať a o tom, aké máme v jednotlivých štátoch práva ako národnostná menšina, sme nič nevedeli. A teraz je to tak, že tie najhlavnejšie akcie, ktoré realizujú rusínske organizácie, sa nezaobídu bez účasti predstaviteľov ostatných rusínskych enkláv. Takže dnes nielen o sebe vieme, ale jedni druhým pomáhame, dokonca do takej miery, že vo všetkých európskych štátoch, kde žijú, Rusíni boli uznaní za samostatnú národnostnú menšinu, ktorá je podporovaná štátom, okrem jednej krajiny, ktorou je Ukrajina a ktorá ešte do dnešného času nedozrela k poznaniu, že Rusíni sú svojbytný národ a je potrebné pristupovať k nim tak, ako k iným národnostným menšinám, nie ich utláčať a robiť z nich niekoho iného, ako oni sú. Ale veríme, že aj to sa raz zmení...*“⁶

Kongresové zhromaždenia Svetového kongresu Rusínov (SKR) sa konajú každé dva roky v inom členskom štáte SKR. Dodnes sa uskutočnili: 1. v roku 1991 v Medzilaborciach vo vtedajšom Československu, 2. v r. 1993 v Krynici v Poľsku, 3. v r. 1995 v Ruskom Keresture vo vtedajšej Juhoslávii, 4. v r. 1997 Budapešti v Maďarsku, 5. v r. 1999 v Užhorode na Ukrajine, 6. v r. 2001

6 ZOЗУЛЯК, А.: Главный цель конгрессу – координация (інтерв'ю з Василем Турком). In Русин, X, č. 3-4, 2001, s. 4.

v Prahe v Českej republike, 7. v r. 2003 v Prešove na Slovensku, 8. v r. 2005 opäť v Krynici a 9. v r. 2007 v Sighetul-Marmatiei v Rumunsku. V súčasnosti sa pripravuje už 10. zasadnutie, ktoré sa uskutoční v Ruskom Keresture v Srbsku a zároveň v Petrovciach v Chorvátsku.

Medzi kongresovými zasadnutiami sa konajú podľa potreby zasadnutia výkonného orgánu SKR, ktorým je Svetová rada Rusínov (SRR), a to najmenej dvakrát do roka vždy v inom štáte tunajšej členskej organizácie SKR. Na každom z doterajších kongresových zhromaždení SKR a zasadnutí SRR boli prijaté uznesenia, ktoré medzi kongresmi realizovali jednotlivé členské organizácie vrátane Rusínskej obrody na Slovensku a od posledného kongresu aj ďalšia členská organizácia zo Slovenska – **Slovenská asociácia rusínskych organizácií**. Pritom vždy niektoré body sa týkali aj Rusínov Slovenska. Uznesenie z posledného kongresového zasadnutia v Rumunsku obsahuje napríklad takéto body:

„Svetový kongres Rusínov:

- silou svojej autority má brzdiť asimilačné procesy, ktorým sú Rusíni vystavení;

- sa má obrátiť na Európsku úniu s požiadavkou, aby uznala karpatských Rusínov za autochtónnu národnosť v každom štáte, kde žijú, ktorej by bolo garantované vládami tých štátov dodržiavanie všetkých práv autochtónneho národa podľa štandardov deklarovaných Organizáciou spojených národov;

- má sa dožadovať proporcionálneho zastúpenia Rusínov vo vládných orgánoch a štátnych inštitúciách;

- už dnes musí začať s osvetovou prácou pred sčítaním ľudu v rokoch 2010 – 2011 v jednotlivých štátoch, kde žijú vo veľkej miere Rusíni, vysvetľovať im, že postaviť sa proti asimilácii – to je naše zákonné právo a úžitok z ochrany svojej rusínskej národnosti bude oveľa väčší, ako zo zrieknutia sa odkazu našich predkov...”

V roku 2009 sa bude konať jubilejné 10. kongresové zasadnutie Svetového kongresu Rusínov, takže táto jediná rusínska svetová organizácia bude mať za sebou už skoro 20-ročnú činnosť, ktorá prispela nielen k renesancii Rusínov ako národnosti v jednotlivých krajinách, ale prispela k zvýšeniu národného vedomia Rusínov v každom z členských štátov SKR a k informovanosti o nich zo strany majoritných národov a okolitého sveta. Dnes o Rusínoch mnohí vedia a nepochybujú o ich svojbytnosti ako samostatnej národnosti, okrem čelných vládných a štátnych predstaviteľov na Ukrajine, kde žije najpočetnejšia enkláva Rusínov. SKR bude aj naďalej usilovať, aby

boli Rusíni ako samostatná národnostná menšina uznaná aj v tejto krajine a veríme, že sa to v neďalekej budúcnosti stane. Dnes vďaka Svetovému kongresu Rusínov o Rusínoch sa vie nielen vo svete, ale Rusíni medzi sebou spolupracujú, pričom koordinačná úloha zostala naďalej na pleciach tejto medzinárodnej organizácie Rusínov, čo je jej dôležitým poslaním v celosvetovom rusínskom hnutí.

Spolok sv. Jána Krstiteľa v náboženskom a národnom živote Rusínov

Jaroslav POPOVEC
(Gréckokatolícky farský úrad, Čirč)

Úvod

Vstup do tejto témy začnem citátom zo starozákonnej knihy Genezis (Prvá kniha Mojžišova), kde na začiatku 11. kapitoly môžeme čítať tieto slová: „И въ всѣхъ землѣхъ оу҃стнѣхъ ѣди́нѣхъ, и́ глаго́ль ѣди́нѣхъ всѣмъ“,¹ čo znamená, že na počiatku bola celá zem jednotná v jazyku aj v reči. Všetci hovorili jednou rečou a jeden druhému rozumel. Keď sa ale potomkovia Noemovi usadili v zemi Sinear a postavili si obrovské mesto z tehál, začali stavať aj vežu. Všetci boli oduševnení jednou hrdou myšlienkou: „Naša veža sa musí dotýkať neba. Tak vysoko, ako Boh postavil nebo, aj my dokážeme stavať!“ Preto Boh potrestal hrdosť a pýchu pomiešaním jazyka – reči („Смѣ́силь тѣмъ ꙗзы́къ и́хъ“).² Takto, veľmi jednoducho je podané biblické vysvetlenie rôznosti jazykov.

Podľa niektorých štatistík bolo doposiaľ vo svete narátaných cez 3 000 jazykov.³ Iné zdroje uvádzajú dokonca údaj, ktorý prezrádza, že vo svete je od 5 500 do 6 000 rôznych jazykov a národov.⁴

Tento, možno nezvyčajný, úvod nechce odpovedať na otázku, či je možné, aby všetky jednotlivé národy vznikli z jedného, pôvodného, ale má nám pripomenúť, že každý národ sa od iného odlišuje práve jazykom. Jazyk, jeho užívanie a bohatstvo slov, je známkou životaschopnosti národa. Hádám môžeme parafrázovať takéto spojenie, že „národ, ktorý nemá svoj vlastný jazyk, je odsúdený na zánik“.

Medzi týmito už spomínanými tisíckami jazykov sa nachádza aj jazyk rusínsky. Aj keď Rusíni nežijú v jednotnom štátnom útvere, ale sú roztrúsení vo viacerých štátoch (Poľsko, Slovensko, Česko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvátsko, USA), predsa majú svoj jazyk, ktorý sa vyznačuje bohatstvom slov, je živý a životaschopný. Posledné sčítanie ľudu v roku

1 Prvá kniha Mojžišova – Genezis (Stvorenie), kapitola 11, verš 1 a verš 7.

2 Tamže.

3 NOVOTNÝ, Adolf: *Biblický slovník*. Praha : Edice Kalich, 1956, s. 278.

4 МАГОЧІЙ, Павло Роберт: *Народ нивидкы: ілюстрована історія карпаторусинів*. Ужгород : Видавельство В. Падяка, 2007, s. 15.

2001 na Slovenku svedčí, že k materinskému rusínskemu jazyku sa prihlásilo 55 000 Rusínov, z ktorých je 33 469 gréckokatolíkov. A keďže ani po roku 1989 (po tzv. *nežnej revolúcii*) o týchto gréckokatolíkov s materinským rusínskym jazykom zo strany biskupstva nebolo adekvátne postarané (absolútna pasivita k ich potrebám v oblasti vydávania duchovnej literatúry, nevychádzal žiadny náboženský časopis pre gréckokatolíckych veriacich Rusínov v ich materinskom jazyku, modlitebné knihy, boli ignorované už preložené Apoštoly a Evanjeliá na nedele a sviatky do rusínskeho jazyka, či iná literatúra), aj to bol jeden z dôvodov, prečo sa „nová“ generácia rusínskych kňazov rozhodla pokračovať v začatej práci svojich „starších“ predchodcov – gréckokatolíckych rusínskych kňazov, ktorí ešte v roku 1862 založili Spolok svätého Jána Krstiteľa (jeho činnosť ustála v roku 1874) pre dobro veriacich gréckokatolíkov, zvlášť Rusínov. V roku 2003 – po dlhých 129 rokoch – bola činnosť spolku obnovená. (Poznámka: Takáto situácia ohľadne potrieb gréckokatolíkov – Rusínov bola už od 70-tych rokov 20. storočia. V tom čase sa však časť kňazov hlásiacich sa k rusínskej (*russkej*) národnosti uspokojila s textami v staroslovienčine a tzv. *prjaševščine*).

Keď som spomínal „starších“ predchodcov – gréckokatolíckych kňazov, je potrebné sa vrátiť k takým osobnostiam, ako boli biskup Jozef Gaganec, kňazi Alexander Duchnovič, Jozef Šoltýs, Alexander Pavlovič, Michal Gerbery, Alexander Janický, Štefan Rojkovič a ďalší.

Začiatky Spolku sv. Jána Krstiteľa

Ak sa vrátime k samotným **začiatkom Spolku sv. Jána Krstiteľa**, sú zviazané z mestom Prešov a za plnej podpory zo strany biskupa vtedajšej Prešovskej eparchie Jozefa Gaganca.⁵ Keď po roku 1848 zmenou politickej klímy sa vytvorili priaznivejšie podmienky vo vtedajšej rakúsko-uhorskej monarchii, rusínska inteligencia videla priestor na slobodnejší národný, náboženský a kultúrny rozvoj v eparchii, ktorá mala v tom období cez 160 000 gréckokatolíkov – Rusínov. So samotnou myšlienkou založiť spolok

5 Jozef Gaganec ako biskup má veľkú zásluhu na zakladaní farských škôl. Hájil práva gréckokatolíkov-Rusínov, ktoré boli zohľadnené aj v novej rakúsko-uhorskej ústave, zriadil noviciát v Krásnom Brode, v roku 1850 založil kultúrno-národné bratstvo pod názvom *Literaturnoje zavedenje* a v roku 1862 podporil a spolupodieľal sa na založení Spolku sv. Jána Krstiteľa, ktorého hlavným poslaním bola výchova svetskej rusínskej inteligencie. Spolupracoval aj s Maticou slovenskou, ktorej členom sa stal v pobočke v Šarišskej župe. Zásluhy biskupa J. Gaganca na náboženskom kultúrnom a národnom rozvoji ocenil aj cisár udelením Rádu Františka Jozefa. (Bližšie pozri SZÉKELY, Gabriel - MESÁROŠ, Anton: *Gréckokatolíci na Slovensku*. Košice : Slovo, a. s., 1997, s. 30.)

– *obščestvo* – prišiel gréckokatolícky kňaz Alexander Pavlovič, avšak jeho plány plne zrealizoval až Alexander Duchnovič.⁶ Stanovy (štátút) spolku boli vypracované v Budapešti Adolfom Dobrjanským a Antonom Rubijom, toho času sekretárom cisárskeho komisára. Po ich doručení do Prešova, sám prešovský biskup Jozef Gaganec zostavil komisiu z členov kapituly s cieľom prezrieť, prípadne ich doplniť. Táto komisia v zložení: Michal Gerbery, katedrálny protojerej, Alexander Duchnovič, kanonik, Jozef Šoltýs a Michal Starecký po preštudovaní stanov spolku tieto vrátili biskupovi s prosbou o ich odoslanie uhorskému námestníkovi. (Poznámka: M. Gerbery spolok podporil sumou 1 500 guldenov, A. Duchnovič venoval 200 guldenov). **Ten ich potvrdil 18. augusta 1862.** Hneď nato biskup Jozef Gaganec obežníkom (listom) zaslaným po celom Prešovskom biskupstve zvolal ustanovujúce zhromaždenie do Prešova na 30. októbra 1862, kde mali možnosť zúčastniť sa z každej farnosti po dvaja delegáti (kňaz za duchovnú správu a jeden člen za svetskú správu). Na stretnutie prišli nielen pozvaní delegáti, ale aj mnoho ďalších, čo len potvrdzovalo správnosť kroku k založeniu spolku a jeho podporu. Biskup Jozef Gaganec sám predsedal prvému zhromaždeniu, na jeho začiatku predniesol príhovor, kde oduševnene vyzýval prítomných, aby pracovali na rozširovaní členskej základne novozaloženého spolku a sám navrhol aj širší výbor, ktorý by spolok viedol. Na prvé tri roky boli jednohlasne zvolení: Adolf Dobrjanskij za predsedu, Michal Gerbery, Anton Rubij a Ivan Vyslocký za podpredsedov. Do správnej rady boli zvolení: Alexander Duchnovič za predsedu, Jozef Rojkovič za podpredsedu, a členmi sa stali Vasil' Hučkov, Viktor Lodomirský, Štefan Rojkovič, Štefan Kovalický, Jozef Želtvaj, Nikolaj Katrenič, Alexander Janický, Jozef Bezehij, Andrej Rusinko, Anton Zavadský a Michal Molčan. Za pomocníka podpredsedu bol zvolený Ivan Gulovič a tajomníkom sa stal Michal Rubij. Novovymenovaný predseda A. Dobrjanskij daroval spolku dve pečate.⁷ Jednu s podobou sv. Jána Krstiteľa a nápisom: „Pečať obščestva sv. Joana Krestiteľa 1862“, druhú len z nápisom: „Pečať obščestva sv. Joana Krestiteľa 1862“.

Prácou výboru v prvom roku jeho existencie bolo získavať nových členov a dobrovoľných darcov, ktorí by podporovali **program spolku, ktorý spočíval hlavne v podpore talentovanej rusínskej mládeže v eparchii**, aby

6 Vo vydanej knihe spolku po 12-ročnej činnosti pod názvom *Отчет двенадцатилетней деятельности 1862 – 1874 Общества св. Иоанна Крестителя i Предтечи в Пряшеве*. Будапешт : Кор. Университетска типография, 1875, s. 26, je podrobnejší opis vzniku spolku.

7 Podrobnejšie o A. Dobrjanskom: PAPP, Štefan: Velikij syn Prjašivčiny – Adolf Dobrjanskij. In *Blahovistnik* 10/1971 – 3/1972, Prešov : Gréckokatolícke biskupstvo.

mala prístup a podmienky k vzdelaniu. Pre tento cieľ **na svojom prvom zasadnutí 4. novembra 1862** predsedníctvo rozhodlo rozposlať po biskupstve list, v ktorom bola adresovaná výzva kňazom a veriacim na dobrovoľné príspevky a dary. Veľkú zásluhu na získavaní darov a darcov pre spolok mal hlavne Alexander Duchnovič, ktorý neúnavne písal a rozposielal listy vplyvným osobám a tí svojimi darmi položili základ pre funkčnosť spolku a naplnenie jeho cieľov. Už v ďalšom roku 1863 na žiadosť predsedníctva spolku, ktorá bola doručená priamo cisárovi Františkovi Jozefovi z rúk Adolfa Dobrjanského, bolo pre spolok vyčlenených 5 000 guldenov. Magistrát mesta Prešov v tom istom roku rozhodol, že spolku každý rok daruje 6 čiastok drevnej hmoty.

19. júla 1863 sa konalo druhé zhromaždenie spolku pod predsedníctvom A. Dobrjanského, ktoré uložilo predsedníctvu vybrať podľa finančných možností niekoľko žiakov prešovského gymnázia a prideliť im štipendium alebo im financovať školné. Výbor zo šiestnástich uchádzačov vybral nakoniec piatich (Nikolaj Gerbery – 1. ročník, Andrej Šarišský – 4. ročník, Michal Dolhij – 2. ročník, Jozef Petrov – 3. ročník a Peter Vojtaško – 2. ročník). Týmto študentom spolok pridelil finančnú pomoc vo výške 10 guldenov mesačne (za 10 mesiacov spolu 500 guldenov). Bol to prvý vážny krok a dôkaz životaschopnosti spolku.

Rok 1864 bol pre spolok a jeho ďalšie pôsobenie hádam najvážnejší, keďže v tomto roku pre spolok bol kúpený dom č. 3 na tzv. promenáde. Bola vytvorená samostatná komisia, ktorá mala za úlohu vytipovaný dom prezrieť a zvážiť jeho odkúpenie. Dom bol odkúpený od rodiny Vilecových za cenu 3 650 guldenov. Tento zakúpený dom pre potreby spolku bol v tom istom roku aj rozšírený, čo činilo výdaj ďalších 1 000 guldenov. Práve v tomto dome (tzv. *Alumneum*, z lat. *alumnus* = chovanec, žiak) bolo po rozšírení umiestnených 20 študentov, nad ktorými mal patronát prefekt a traja ďalší pomocníci. Na znak veľkej pomoci zo strany cisára Františka Jozefa, umiestnili v najväčšej miestnosti jeho portrét.

Dňa 31. augusta 1865 sa uskutočnilo zhromaždenie členov spolku, kde po trojročnom období bola voľba nového výboru. Do čela spolku bol opäťovne za predsedu zvolený Adolf Dobrjanskij, za podpredsedov Vasil' Hučkov, Anton Rubij a Alexander Pavlovič. Do čela správnej rady bol zvolený Jozef Rojkovič, podpredsedom sa stal Viktor Lodomirský a členmi: Štefan Kovalický, Jozef Želtvaj, Štefan Rojkovič, Ivan Chanáth, Peter Mačik, Alexander Janický, Jozef Bezehij, Nikolaj Katrenič, Michal Kovalický, Michal Molčan, Peter Širilla, Jozef Michal Rubij, Michal Valkovský, Alexander Roj-

kovič a Anton Bezehij. Za pomocníka podpredsedu bol zvolený Michal Molčan a tajomníkom sa stal Anton Bezehij.

V školskom roku 1865/66 bolo podporených 34 študentov. V tomto roku o. Nikolaj Katrenič, ktorý bol členom správnej rady, daroval pre spolok finančnú čiastku 1 000 guldenov, čím sa **umožnilo zriadiť bibliotéku (knižnicu)**, na ktorú dohliadal Jozef Michal Rubij. Tá slúžila tak študentom, ako aj predstaveným Alumnea.

Ďalší školský rok 1866/67 bolo podporených 35 študentov. **Z úcty k práci Alexandra Duchnoviča** pre Spolok sv. Jána Krstiteľa a pre jeho veľkú záangažovanosť pre svoj národ, sa na zhromaždení spolku **5. septembra 1867 rozhodlo o zriadení „štipendia Alexandra Duchnoviča“**.⁸ Viktor Lodomirský bol poverený vedením a zbieraním dobrovoľných darov pre tento fond. Správna rada bola doplnená novými členmi: Michalom Dimitrijom Kovalickým a Antonom Zavadským.

V školskom roku 1867/68 dostalo od spolku podporu 37 študentov. O správnosti založenia spolku svedčí skutočnosť, že každým rokom stúpal počet študentov, ktorí boli finančne podporovaní. Tak tomu bolo aj v školskom roku 1868/69, kedy ich počet stúpol na 44. Kňaz Ján Rakovský v tomto roku spolku venoval 35 kusov svojej gramatiky ruského jazyka, čo predsedníctvo ocenilo na svojom stretnutí 18. júla 1868 prijatím tohto kňaza za zakladajúceho člena spolku. Na ďalšie obdobie troch rokov bol zvolený výbor v zložení: Adolf Dobrjanskij ako predseda, Vasil' Hučkov, Anton Rubij a Alexander Pavlovič ako podpredsedovia. Do správnej rady boli zvolení: Jozef Rojkovič ako predseda, Viktor Lodomirský ako podpredseda, a členmi sa stali: Vasil' Hučkov, Štefan Kovalický, Štefan Rojkovič, Ivan Chanáth, Peter Mačik, Alexander Janický, Jozef Bezehij, Nikolaj Katrenič, Michal Kovalický, Peter Širilla, Jozef Rubij, Anton Bezehij, Michal Valkovský, Alexander Rojkovič, Anton Zavadský a Ivan Artim. Za pomocníka podpredsedu bol zvolený Michal Kovalický a tajomníkom sa stal Ivan Artim a Michal Valkovský.

V ďalšom školskom roku 1869/70 spolok podporil až 54 študentov, čo bol najvyšší počet v jeho 12-ročnom účinkovaní. Títo študenti sami počas prázdnin vyzbierali z dobrovoľných darov 756 guldenov pre spolok.

Rok 1870/71 zaznamenal pokles čo do počtu podporených študentov, ktorých bolo 38. No už v ďalšom školskom roku 1871/72 bol zaznamenaný nárast na 43 študentov. Na svojom zasadnutí dňa **21. septembra bol zvolený výbor na obdobie troch rokov** v nezmenenom zložení: A. Dobrjanskij,

8 Alexander Duchnovič zomrel 29. 3. 1865.

predseda, Vasiľ Hučkov, Anton Rubij a Alexander Pavlovič, podpredsedovia. Správna rada pracovala v zložení: Viktor Ladomirský, predseda, Štefan Kovalický, podpredseda, členovia – Vasiľ Hučkov, Štefan Rojkovič, Ivan Chanáth, Peter Mačik, Alexander Janický, Jozef Bezehij, Nikolaj Katrenič, Michal Kovalický, Peter Širilla, Jozef Rubij, Michal Valkovský, Anton Bezehij, Alexander Rojkovič, Ivan Artim, Jozef Rojkovič, Anton Zavadský, Michal Dimitrij Kovalický, Nikolaj Hvozdovič, Andrej Rusinko, Juraj Bihari a Jozef Krejt. Pomocníkom podpredsedu sa stal Michal Kovalický, tajomníkom Alexander Rojkovič a Michal Valkovský. V tomto roku pre spolok daroval svoju obsiahlu knižnicu Michal Molčan. Študenti z dobrovoľných darov vyzbierali pre spolok počas roka až 800 guldenov.

Rok 1872/73 znamenal podporu pre 38 študentov a z dobrovoľných darov sa vyzbierala suma 394 guldenov.

V školskom roku 1873/74 dostalo finančnú pomoc od spolku 41 študentov. Na žiadosť predsedníctva spolku magistrát mesta Prešov rozhodol podporiť drevnou hmotou spolok na ďalších 10 rokov po 6 čiastok. Keďže koncom roku 1873, ako aj v roku 1874 vyčíňala cholera, na základe rozhodnutia spolku neboli posielaní študenti počas prázdnin na dobrovoľné zbierky.

V školskom roku 1874/75 spolok finančne podporil 41 študentov. Pre ďalšie trojročné obdobie na zasadnutí spolku dňa **28. septembra bol zvolený výbor v zložení:** A. Dobrjanskij, predseda, Alexander Pavlovič, Anton Rubij a Nikolaj Katrenič, podpredsedovia. Správna rada pracovala v zložení: Viktor Ladomirský, predseda, Štefan Kovalický, podpredseda, členmi boli Jozef Rojkovič, Alexander Rojkovič, Michal Dimitrij Kovalický, Ján Artim, Jozef Rubij, Michal Valkovský, Anton Bezehij a Bartolomej Šaš. Pomocníkom podpredsedu bol Michal Kovalický a tajomníkom Bartolomej Šaš. Po prvýkrát sa stretávame s funkciou advokát (právník) spolku, ktorým sa stal Michal D. Kovalický. V tomto roku dobrovoľné dary činili čiastku 963 guldenov a výbor zasadal celkovo sedemkrát.

Rok 1875 bol rokom úmrtia biskupa Jozefa Gaganca, veľkého podporovateľa Spolku sv. Jána Krstiteľa a zástancu práv gréckokatolíkov – Rusínov. Jeho smrťou sa oslabil aj činnosť spolku, ktorý stratil podporu svojho biskupa. Hoci spolok oficiálne nebol zrušený, jeho činnosť úplne ustala, keďže v ďalšom období nastupuje silný maďarizačný tlak, ktorému sa neubránili ani biskupi Mikuláš Tóth (biskup v rokoch 1876 – 1882), ani Ján Vályi (biskup v rokoch 1883 – 1911). Dokonca v roku 1911 zo strany eparchie boli snahy zrušiť Spolok sv. Jána Krstiteľa úplne a jeho činnosť bola celkom potlačená, avšak s takýmto rozhodnutím nesúhlasili všetci z vedenia eparchie.

Výsledky dvanásťročnej činnosti

V tomto exkurze do 12-ročnej činnosti spolku môžeme sčasti hodnotiť jeho prínos pre náboženský, ako aj národný život Rusínov.

Založenie spolku môžeme pokladať za revolučný krok dopredu v oblasti samostatnej výchovy rusínskej inteligencie. Spolok rozvíjal svoju činnosť a pracoval na „jednom bitevnom poli“, a to na vytvorení vhodných podmienok pre vzdelanie chudobných a menej majetných, avšak talentovaných detí z rusínskych rodín. V tomto úsilí sa mohol opierať o spoluprácu s jednotlivými kňazmi na farnostiach, a taktiež o podporu zo strany dekanátov a dekanov. Jednotliví kňazi vo svojich farnostiach boli členmi spolku, najmä však boli akosi prvou „mapovacou zložkou“ pri výbere talentov a ich navrhovaní do Alumnea, osobitne z radov chlapcov. Počas svojej 12-ročnej pôsobnosti **spolok podporil 430 študentov**, ktorým úplne hradil študijné náklady, ako aj náklady na ubytovanie. **Ďalším 197 prispieval** spolok čiastočne finančnou výpomocou (na tzv. stôl), čo boli náklady za stravu.⁹ Spolok sv. Jána Krstiteľa počas týchto „plodných rokov“ mal vyše 400 členov a „uľahčenú“ prácu pre svoju činnosť najmä z týchto dôvodov:

1. Mal plnú podporu vedenia eparchie a samotného biskupa Jozefa Gaganca.

2. Mohol sa oprieť o zomknutosť – jednotu duchovenstva na jednotlivých farnostiach, kde sa stretol s ústretovosťou a pomocou od jednotlivých kňazov, čo umožňovalo dobrú spoluprácu z farnosťami a následne dobrú funkčnosť spolku.¹⁰

3. Našiel podporu a porozumenie aj zo strany formujúcej sa slovenskej inteligencie, ktorá podobne ako inteligencia rusínska sa chcela vymaniť spod maďarského tlaku, čo pozitívne vplývalo na ich dobrú spoluprácu. (Poznámka: prvé pokusy založiť spolok po roku 1848 boli dokonca spoločné. Predstaviteľ slovenského národa Andrej Radlinský úzko spolupracoval z predstaviteľmi uhorských Rusínov, hlavne s Adolfom Dobrjanským. Spoločne vytvorili stanovy slovensko-rusínskeho Tatrína, ktorého cieľom bolo vydávanie slovenských a rusínskych kníh a literatúry, a tak sa postaviť násilnej maďarizácii. Uhorský parlament však tento pokus zamietol. Preto rusínska inteligencia založila samostatne Spolok sv. Jána Krstiteľa v roku 1862 a o rok neskôr slovenská inteligencia kultúrno-národný spolok Maticu slovenskú. Jej

9 Jednotlivé údaje sú prevzaté z knihy *Отчет двенадцатилетней деятельности 1862–1874 Общества св. Иоанна Крестителя и предтечи в Пряшеве*. Будапешт : Кор. Университетска типография, 1875, s. 1-12.

10 Zoznam darcov spolku z jednotlivých farností pozri vo vyššie uvedenej publikácii.

členom sa stal aj predseda Spolku sv. Jána Krstiteľa A. Dobrjanskij, ktorý zaslal 18. júla 1863 novozaloženej Matici slovenskej pozdravný list (Za spolok ho podpísali: A. Dobrjanskij ako predseda a Alexander Pavlovič ako člen. Bližšie pozri časopis Artos, č. 2/2005, s. 18, ktorý vydáva Spolok sv. Jána Krstiteľa od roku 2005).

4. Spolok mal „uláhčenú“ prácu aj v tom, že v cirkevnom živote gréckokatolíkov na všetkých farnostiach sa používala jednotne starosloviencina a vychádzali bohoslužobné knihy iba v cirkevnoslovanskom (staroslovienskom) jazyku, ktorý bol v tom čase jediným liturgickým jazykom v eparchii. (Poznámka: Latinská cirkev užívala bohoslužobný jazyk latinský, a to až do roku 1962, do II. Vatikánskeho koncilu). Takýto stav trval aj v čase silnejšieho maďarského tlaku v Prešovskej gréckokatolíckej eparchii, kde kňazi odmietali maďarizáciu (bohoslužby a čítania apoštola a evanjelia boli v starosloviencine, kázne a príhovory v rusínskom jazyku).

P o z i t í v a: Prostredníctvom koncepcnej 12-ročnej práce spolku a jeho zásluhou sa podarilo vychovať početnú inteligenciu z rusínskych farností, ktorá bola veľkým prínosom tak pre národný, ako aj náboženský život Rusínov. Spolok počas tohto obdobia dokázal podporiť **spolu 627** nadaných študentov, z ktorých mnohí sa stali v ďalšom období dobrým základom pri vzniku, zakladaní a funkčnosti gréckokatolíckeho cirkevného školstva. Aj preto skoro každá rusínska farnosť mala svoju cirkevnú školu a svojho učiteľa, kde sa vyučovalo zväčša v rusínskom nárečí. Vychádzali učebnice a knihy, ktoré napomáhali rozvoju jazyka a kultúry v písanej i hovorenej forme. V náboženskom živote spolok dopomohol zvýšiť aj úroveň a kultúru cirkevného (liturgického) spevu, keďže absolventi Alumnea boli nielen učiteľmi, ale zároveň prešli aj formáciou a skúškou z liturgického spevu, a tak sa stali kantormi (spevákmi – *pivcoučiteľmi*) pri vedení bohoslužieb a cirkevného spevu v našich cerkvách.

N e g a t í v a: Čo môžeme Spolku sv. Jána Krstiteľa a jeho členom vytknúť je skutočnosť, že po smrti Jozefa Gaganca (†1875) a Alexandra Duchnoviča (†1865), nenašli sa adekvátni spolupracovníci k Adolfovi Dobrjanskému, ktorí by sa zasadili za napredovanie spolku aj po roku 1874, zomkli okolo seba ostatných a strhli k aktívnej práci ďalších členov. Aj keď A. Dobrjanskij bol predsedom spolku, predsa žil mimo Prešovskej eparchie. Keďže od roku 1861 bol poslancom parlamentu, nemal úzky kontakt s ďalšími členmi spolku. Navyše, časté prekážky a násilnosti, ktoré mu boli robené zo strany opozície, ho vyčerpávali a zamestnávali natoľko, že mu neostávalo veľa času na prácu v spolku a jeho aktivity. Avšak, ako to poznáme často zo skú-

senosti, takéto „diela“ ležia na pleciach jedného alebo dvoch jednotlivcov. Preto okrem iných ťažkostí, ktorým spolok čelil (silná maďarizácia, strata podpory vedenia eparchie po smrti biskupa J. Gaganca, smrť A. Duchnoviča – „duše“ spolku), priradila sa ďalšia, a to tá, že po 12-ročnom úspešnom období a dosiahnutí určitých výsledkov práce nastalo obdobie útlmu, uspokojenia a hádam aj znechutenia z prekážok, ktoré sa spolku stavali do cesty.

Obnovený Spolok sv. Jána Krstiteľa

Ako už bolo vyššie uvedené, po dlhých 129 rokoch bol spolok obnovený. **Obnovený Spolok sv. Jána Krstiteľa** vznikol podobne, ako jeho predchodca – po zmene nielen politickej, ale hlavne náboženskej klímy v Gréckokatolíckom biskupstve. Po biskupovi Jánovi Hirkovi, ktorý viedol eparchiu od roku 1969, keď 2. apríla 1969 bol vymenovaný za ordinára Prešovskej eparchie (neskôr, od roku 1990, ju viedol ako biskup), nastupuje na biskupský stolec Prešovskej eparchie v roku 2003 Ján Babjak.¹¹ Rusínsky kňazi v tejto zmene videli možnosť „nového začiatku“ aj pre riešenie akútnych a dlhoročne odkladaných problémov v pastoraácií gréckokatolíkov – Rusínov.

V júni 2003 boli vypracované stanovy spolku, pričom ako predloha k ich zostaveniu poslúžili stanovy prvého Spolku sv. Jána Krstiteľa. 3. augusta 2003 bolo zvolané pracovné stretnutie sympatizantov myšlienky obnovenia spolku, na ktorom bol zvolený prípravný výbor v tomto zložení: Jaroslav Popovec, Vladimír Lapihuska a Milan Jasik. Stanovy boli dňa 6. 8. 2003 pod č. 44/2003 zaslané biskupovi Jánovi Babjakovi so žiadosťou o ich potvrdenie a cirkevné schválenie. **Stalo sa tak 19. 12. 2003** pod č. 2370/2003. Ministerstvo kultúry zaradilo Spolok sv. Jána Krstiteľa do evidencie právnických osôb **dňa 11. 2. 2004** pod č. MK- 219/2004 – 320.

Dňa 16. 5. 2004 sa uskutočnilo **prvé riadne zasadanie** zakladajúcich členov spolku a voľby do jednotlivých orgánov. Za predsedu bol zvolený Jaroslav Popovec, podpredsedom sa stal Vladimír Lapihuska a za pokladníka bol zvolený Milan Jasik. Za členov výboru spolku boli zvolení: František Krajňák, Vladimír Pančák, Radoslav Vaco a Martin Kostilník. Na zasadaní bola zvolená aj kontrolná komisia v zložení: Mária Pančáková, predsedníčka, Peter Zelinka a Marek Gaj, členovia. Sídлом spolku sa stalo mesto Medzilaborce.

Hneď **na začiatku svojej činnosti** si členovia obnoveného spolku uvedomovali, že na tomto „rozsiahlom rusínskom poli“ je mnoho práce tak v du-

11 Pozri Ordinariátny list, číslo 1/1969. List preosvjaščeného Vladyky Dr. Vasilija Hopka.

chovnej, ako aj v národnej oblasti, a že pre „čas žatvy“ bude potrebné hľadať aj nových robotníkov, t. j. pracovať na rozšírení základne spolku. Situácia bola o to zložitejšia, že súčasní členovia spolku – v porovnaní so svojimi predchodcami – nemohli ani po zmene vo vedení eparchie očakávať plnú podporu aktivít spolku. Podobne to bolo aj zo strany veľkej časti gréckokatolíckeho duchovenstva, ktoré od obnovenia Gréckokatolíckej cirkvi (1968) opúšťalo pre nich „mŕtvý“ starosloviensky liturgický jazyk, inklinovalo k slovenskému, a rusínsky jazyk, ktorý by bol pre pastoračiu na rusínskych farnostiach prirodzený a najideálnejší, si neosvojovalo. Žiaľ, aj generácia „starších“ kňazov (ticho sa hlásiacich k Rusínom) do obdobia tzv. *nežnej revolúcie* (1989) sa staticky pridržiavala iba „staroslovienskej línie“, a tak čiastočne dopomohla k rýchlejšiemu otvoreniu cesty slovenskému jazyku do bohoslužobných textov. Bola tu aj ďalšia veľká prekážka. Oficiálnym liturgickým jazykom v eparchii bol stále jazyk starosloviensky, ale v 80-tych rokoch 20. storočia bol preferovaný a zavedený do bohoslužieb aj jazyk slovenský (Poznámka: Tento stav trvá aj v roku 2008.) Hoci rusínsky jazyk bol kodifikovaný už v roku 1995, liturgické preklady v tomto jazyku, na rozdiel od slovenského, si len veľmi ťažko nachádzali cestu do bohoslužobného života v eparchii. Je potrebné pripomenúť, že po roku 1981, kedy sa začalo pracovať na prvých textoch v rusínskom (v tom čase ešte nekodifikovanom) jazyku, možnosť ich používania často bola závislá aj od neochoty a zdĺhavosti procesu cirkevného schválenia zo strany vedenia eparchie.

Spolok aj napriek tejto, akoby „neschodnej ceste“, stanovil si ako prioritu svojho programu pripraviť do tlače čo najviac titulov preložených zo staroslovienskeho do kodifikovaného rusínského jazyka, keďže do roku 2003 vyšiel tlačou iba titul: *Jevanhelija na ned'li i svjata ciloho roku a Jevanhelije od svjatoho Joana*. Takto sa veriacim gréckokatolíkom – Rusínom ponúkali **dve alternatívy**: staroslovienska alebo slovenská. Tá druhá bola často podložená tvrdením: „Keďže starosloviencina je pre vás nezrozumiteľná, budete mať bohoslužby a obrady s čítaniami apoštola a evanjelia po slovensky, keďže slovensky rozumiete!“ Takto to bolo aj s podporou vydávania inej náboženskej literatúry – časopisov, kalendárov, modlitebných kníh a pod. Pre potreby veriacich vychádzali periodiká len v slovenskom jazyku, prípadne v staroslovienskom. (Poznámka: Tu je potrebné spomenúť, že ani rád sv. Bazila Veľkého – baziliáni, neprijali kodifikovaný rusínsky jazyk a časopis Blahovistnik vydávajú stále v nekodifikovanej podobe). Preto už v roku 2004 Spolok sv. Jána Krstiteľa pripravil **pre rok 2005** do tlače *Grekokatolíckij rusínskij kalendar'* (redakčná rada pracuje v zložení: František Krajňák, Jozef Kudzej,

Jaroslav Popovec a Alena Blichová) a začal vydávať prvý a doposiaľ **jediný rusínsky gréckokatolícky časopis v eparchii** (teraz už metropolii) pod názvom *Artos*, ktorý vychádza 4-krát ročne. Šéfredaktorom časopisu je Milan Jasik a redakčnú radu tvoria: Vladimír Lapihuska, Marek Smetanka, Radoslav Vaco, Vladimír Pančák, Igor Pančák, Martin Kostilník a Marek Gaj. Tieto tituly vychádzajú pravidelne, a to bez finančnej podpory metropolie, iba z dobrovoľných darov členov spolku. **V roku 2006** boli pripravené a vyšli tlačou schválené rusínske tituly: *Krestna doroha Hospoda našoho Isusa Christa*, *Akafist svjaščennomučeníkoví Pavloví Petroví Gojdičoví* (2006), **pri Liturgii** sa môžu používať jednotlivé **prošby v rusínskom jazyku** na jednotlivé úmysly v jektenii *Rcem vsi*. Do rusínskeho jazyka preložený *Pohrib virujučich* a *Molítveník – Radujte sja v Hospod’i*, doposiaľ neboli schválené a čakajú na vydanie. Z ďalších vydaných titulov spolku sú to: *Akafist Christovym strast’ám* a *Toržestvena odprava Isusovoj molitvy*. Od roku 2006 je preložený a čaká na schválenie tak potrebný pre kňazov bohoslužobný titul *Trebník, I. časť*, ktorý by umožnil a priniesol ešte väčšie duchovné dobro pre gréckokatolíkov – Rusínov, ktorým by sa udeľovali sviatosti v ich materinskom jazyku. Vydanie Trebníka by znamenalo rast a povznesenie rusínskeho jazyka, keďže ten by sa zaradil medzi ďalší **liturgický jazyk** v Prešovskej metropolii. A aj to je jeden z dôvodov, prečo tak zdĺhavo a neochotne prebieha schválenie od cirkevnej vrchnosti (tzv. imprimatur), hoci Trebník bol pripravovaný a mal byť vydaný spoločne s Trebníkom v slovenskej verzii. Ten bol schválený kongregáciou pre východné cirkvi v Ríme a bol hneď vydaný eparchiou bez prekážok ešte v roku 2006 a používa sa, a to aj v rusínskych farnostiach. Trebník v rusínskom jazyku stále čaká na schválenie a dovoľenie k vydaniu. (Poznámka: Z histórie poznáme podobný prípad z obdobia pôsobenia bratov sv. Cyrila a Metoda na Veľkej Morave, ktorí viedli boj s trojjazyčníkmi o uznanie staroslovienskeho jazyka za bohoslužobný, t. j. liturgický, jazyk a museli tento jazyk obhajovať až v Ríme. Podobne je na tom teraz rusínsky jazyk...) **Práve uznanie rusínskeho jazyka, ako bohoslužobného = liturgického jazyka, riešilo by problém**, ktorý je na mnohých farnostiach a ktorý sa často zneužíva proti veriacim s odôvodnením: „Rusínske bohoslužobné texty nie sú schválené cirkevnou vrchnosťou, preto sa nesmú používať!“ (Poznámka: Príkladom odpovede na podobné situácie sú slová istého nemenovaného duchovného: „Súť zaboronený!“). Aj pri nedávnej návšteve prefekta Kongregácie pre východné cirkvi, spojenej s reorganizáciou Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku (Prešovské biskupstvo bolo povýšené na metropoliu, vzniklo nové slovenské biskupstvo so sídlom v Bratislave a Ko-

šický exarchát sa stal biskupstvom), sa kardinál Leonardo Sandri, ktorý stojí na jej čele od roku 2007 vyjadril, že „**Cirkev miluje všetky národy v ich osobitosti a originalite, a preto aj viera sa má prejavovať v každom jazyku a kultúre,**“ a aby spoločenstvá jednotlivých východných obradov „**prekvitali a rozvíjali sa**“.¹² Predpokladom k naplneniu týchto slov je, aby každý jazyk, národ či národnosť dostali rovnakú šancu aj na liturgickom poli. Preto aj **aktivity spolku smerujú práve k obhájeniu rusínskeho jazyka v liturgickom živote veriacich – Rusínov.**

Samozrejme, spolok svoju činnosť zameriava aj na udržanie, rozvoj a propagáciu tradícií a zvykov. Robí tak cestou osvety prostredníctvom svojho časopisu *Artos*, *Kalendára*, pri prezentácii programu spolku na jednotlivých farnostiach a taktiež na tradičných odpustových miestach (Krásny Brod, Buková hôrka, Čirč), kde prichádzajú gréckokatolíci, hlavne z rusínskych farností. Pri týchto stretnutiach s veriacimi spolok nadväzuje na prácu veľkých rusínskych Vladykov – mučeníkov Pavla Petra Gojdiča a Vasil'a Hopka, ktorí učili svojich gréckokatolíckych veriacich, aby „svoje veľmi milovali a cudzie rešpektovali“.¹³ Avšak milovať svoje znamená poznať svoje. A na to je zameraná činnosť spolku a jeho jednotlivých členov, hlavne z radov duchovných, aj pri práci s mládežou a deťmi počas rôznych aktivít, ktoré spolok organizuje. Členovia spolku z kňazských radov sa snažia naplňať slová biskupa P. Gojdiča, ktorý pripomínal kňazom, že majú pracovať pre blaho svojho národa a k svojmu mať lásku, keďže aj sám Kristus miloval svoj národ.¹⁴ Vďaka spolku a jeho vydavateľskej činnosti aj za pomerne krátky čas (19. 12. 2008 to bude päť rokov¹⁵) majú veriaci gréckokatolíci – Rusíni prístup k zatiaľ **jedinej duchovnej literatúre**, ktorá vychádza v Prešovskej metropolii (a na území Slovenska), majú možnosť **počúvať a čítať Božie slovo v svojom materinskom jazyku a modliť sa modlitby a pobožnosti** v jazyku, ktorému rozumejú a je im najbližší. Takto to pripomína aj samotný CCEO (*Codex canonum ecclesiarum orientalium* – zákonník východných katolíckych cirkví), kde v kánone 655 §1 môžeme čítať: „Veriaci majú mať voľný prístup k svätému Písmu, preto eparchiálny biskup sa stará o vhodné a správne preklady...“ a v kánone 657 §3 čítame: „K ďalšiemu vydaniu liturgických kníh alebo ich prekladom do iného jazyka pre používanie pri liturgii alebo jej časti sa vyža-

12 *Slovo*, ročník 40, č. 10, Prešov : Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov a Petra, n. o., 2008, s. 17.

13 Dr. Vasilij Hopko: Greko-katolíckej cerkev, vydanie „Petra“ v Prjaševi, 1946.

14 BIRČÁK, J.: *Slovo episkopa Gojdiča*. Prešov, 2004, s. 156.

15 Na poslednom zasadnutí spolku dňa 28. 5. 2008 bolo konštatované, že počet jeho členov je k tomuto dňu 423.

duje iba to, aby sa zhodovali so schváleným vydaním a boli potvrdené miestnym hierarchom.“

Preto aj posledné aktivity členov spolku v oblasti liturgických textov smerujú k prekladom svätej Liturgie zo staroslovienskeho jazyka do spisovného rusínskeho jazyka a spolok v najbližšom období pripravuje aj vydanie rusínskych duchovných piesní od Jozefa Kudzeja. Pozdvihnutie rusínskeho jazyka na jazyk liturgický sa takto dnes javí ako jediná možná cesta nielen k záchrane a udržaniu staroslovienskeho bohoslužobného jazyka, ale aj k záchrane gréckokatolíkov – Rusínov pred asimiláciou a môže priniesť ich rast v náboženskom, ale aj kultúrnom živote.

Rusínske mládežnícke hnutie na Slovensku a vo svete – problémy, úspechy a perspektívy

Marek GAJ

(Základná škola s Materskou školou, Radvaň nad Laborcom)

V novodobom revitalizačnom procese Rusínov ani otázka zrodu organizovaného aktívneho rusínskeho mládežníckeho hnutia nezostala nezodpovedaná. Možno niečomu takému nepravníci ani neverili, vďaka serióznej práci a snaženiu mnohých Rusínov sa však tento sen stal skutočnosťou, spočiatku na lokálnej, neskôr i na celosvetovej úrovni. Podmienky pre vznik mládežníckeho rusínskeho hnutia boli v prvom rade vytvorené na pôde niekoľkých vysokých škôl v štátoch kde žijú a študujú mladí Rusíni, predovšetkým na Slovensku a v Poľsku, a samozrejme aj v štátoch bývalej Juhoslávie, USA a v Kanade. Organizovanie rusínskej mládeže prevažne na miestnej – „dedinskej“ úrovni – odrazu nahradila nová forma aktivizácie mladých Rusínov.

Jednou z hlavných úloh 6. Svetového kongresu Rusínov v Prahe (2001) bolo iniciovanie organizovania mladých Rusínov v každom štáte, kde Rusíni žijú. Dalo by sa povedať, že túto úlohu sa naplno podarilo splniť už niekoľko dní po tomto kongrese. Vďaka ústretovosti a ochote PhDr. Anny Pliškovej, PhD., odbornej asistentke vtedajšieho Ústavu národnostných štúdií a cudzích jazykov Prešovskej univerzity v Prešove, v rámci ktorého fungovalo Oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry, a vtedajšiemu predsedovi Svetového kongresu Rusínov, Mgr. Alexandrovi Zozulákovi, mladí Rusíni na Slovensku vošli do novodobých rusínskych dejín ako prví, ktorí sa mohli pochlvať samostatnou mládežníckou organizáciou, a týmto sa mohli stať príkladom pre ostatných.

20. december 2001 bol dňom, kedy sa to u nás všetko začalo. V klube „Ryba v stene“ Prešovskej bicyklovej skupiny „Kostitras“ na Baštovej ulici v Prešove sa stretli mladí Rusíni z radov prešovských študentov na ustanovujúcej schôdzi nového občianskeho združenia (OZ) pod názvom Spolok rusínskej mládeže Slovenska (ďalej SRMS). Poslaním tohto združenia, ktoré bolo v tom čase prvým na území štátov, kde žijú Rusíni, bolo prezentovať históriu, kultúru, tradície a aktuálnu situáciu Rusínov na území Slovenska. Spolok si zároveň kládol za cieľ podporiť aktivity mladej generácie Rusínov v oblasti spoločenského, kultúrneho, literárneho a národnostného života. Prvé zasad-

nutie sa nieslo v duchu plánov a ambícií, ktoré sa z odstupom času v podstate aj vyplnili. Sedem mladých Rusínov (Marek Gaj, Ľudmila Šprochová, Alena Blichová, Daniela Rusinková, Tatiana Begeniová, Peter Krajňák, ml., Katarína Vorobeľová) si dalo za cieľ získať pre mládežnícke aktivity čo najviac mladých ľudí a postupne okrem miestnych aktivít sa zamerať aj na integráciu do Svetového fóra rusínskej mládeže, s ktorého založením sa počítalo v najbližších mesiacoch. Svoje snaženie mladí Rusíni tiež plánovali nasmerovať najmä na riešenie niektorých cirkevných a politických problémov vo vzťahu k rusínskej menšine. Ich čiastočné riešenia sa dostavili v nasledujúcom roku aj vďaka aktivitám tohto spolku.

Prvým predsedom SRMS sa stal Marek Gaj z Medzilaboriec, ktorý získal plnú podporu mládežníkov a do tejto funkcie bol jednohlasne zvolený. Prvé mesiace, kedy sa aktivity spolku začali len pomaly dostávať do povedomia rusínskeho obyvateľstva, k naštartovaniu činnosti organizácie dopomohla hlavne Jaroslava Sisáková, ktorá prostredníctvom OZ DIVA v Prešove poskytla pre SRMS priestor na aktivity, pomohla zriadiť malú klubovňu, kde sa mládež mohla dennodenne schádzať. Bola tiež nápomocná pri organizácii prvých spoločenských kultúrnych aktivít spolku a v spolupráci s členmi OZ DIVA zainteresovala mladých Rusínov do atraktívnych inovačných aktivít, ako bolo organizovanie tvorivej rozhlasovej dielne a pravidelných folklórnych akcií práve v nimi poskytnutých priestoroch.

Výročné zasadnutie Výboru SRMS sa konalo 9. januára 2002 v Prešove. Jeho členovia konštatovali, že uplynulý rok priniesol v rusínskom mládežníckom hnutí pozitívne zmeny. SRMS už mal vyše 60 členov a záujem o členstvo v SRMS a o aktívnu prácu v ňom bol čoraz väčší záujem. Medzi členmi figurovali mladí Rusíni a sympatizanti rusínskeho hnutia vo veku od 12 – 30 rokov zo všetkých kútov Slovenska, prevažne však z Prešovského kraja. Žiada sa spomenúť i ochotu a pomoc pri organizovaní mládeže zo strany rusínskych gréckokatolíckych duchovných, hlavne o. Františka Krajňáka z Medzilaboriec, o. Vladimíra Lapihusku z Ruskej Poruby a o. Markiana Mariána Greška, OSBM, z Čirča. Nadviazaná spolupráca s rôznymi médiami (SRO, Rádio Východ, Prešovský korzár, Podvihorlatské noviny, TASR, STV) svedčila o tom, že informovanosť o aktivitách SRMS bude čoraz vyššia. Za finančnej pomoci A. Pliškovej sa vo februári 2002 podarilo založiť finančný účet spolku.

Máj 2002 bol obdobím začiatku integrácie SRMS do celosvetových rusínskych organizácií. V rámci 2. Bienále lemkovsko-rusínskej kultúry v poľskej Krynici sa dvaja členovia Výboru SRMS – Marek Gaj a Alena Blichová

vá – zúčastnili zasadania Svetovej Rady Rusínov, na ktorom sa okrem iného rokovalo aj o iniciatíve založiť v blízkom čase celosvetovú mládežnícku organizáciu. V každom štáte, kde žijú Rusíni, sa mali v priebehu roka zakladať podobné organizácie združujúce rusínsku mládež vo veku od 12 – 30 rokov. Zástupcovia týchto novozaložených organizácií sa na najbližšom Svetovom kongrese Rusínov v Prešove v roku 2003 mali stretnúť a spoločne založiť celosvetovú organizáciu rusínskej mládeže podľa vzoru Svetového kongresu Rusínov. Najschodnejšou formou riešenia tohto problému bolo iniciovanie rusínskeho letného mládežníckeho tábora, ktorý sa mal konať koncom augusta 2002 v rusínskej obci Komloška v Maďarsku.

Jún 2002 bol bohatý na kultúrne aktivity mladých Rusínov. Predovšetkým treba spomenúť jednu vydarenú akciu, ktoré sa konala v rámci 40. ročníka Festivalu kultúry a športu v Medzilaborciach. Ľudová veselica spojená s bohatým kultúrnym programom sa skončila veľkým úspechom, stretla sa s obrovským záujmom a bola vizitkou záujmu mladých Rusínov o ich folklór. Medzi aktivity členov SRMS patrili aj návštevy škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka, kde aktivisti približovali žiakom problematiku rusínskeho mládežníckeho hnutia a vyzývali k členstvu v SRMS.

Významným miestom, kde sa každoročne už niekoľko rokov po sebe stretávala rusínska mládež celého Slovenska, bol letný skautský gréckokatolícky tábor v Kalinove. Ten pravidelne organizoval o. František Krajňák v spolupráci s ďalšími rusínskymi gréckokatolíckymi duchovnými. Tábor poskytoval priestor pre prezentáciu SRMS a počas svojej periodicity vchoval množstvo oduševnených aktivistov, ktorí sa do rusínskeho kultúrneho a spoločenského života naplno zapájajú až dodnes.

Dlho očakávané prvé stretnutie iniciatívnej skupiny mladých Rusínov z niekoľkých krajín Európy sa konalo v Komloške 21. – 25. augusta 2002. Výsledkom trojdňového rokovania bolo Vyhlásenie s nasledujúcim obsahom:

1. *Vznikla iniciatívna skupina Pripravného výboru Svetového fóra rusínskej mládeže (ďalej PV SFRM) v tomto zložení:*

- za Poľsko – Damian Trochanowskij, Olena Duc,
- za Slovensko – Marek Gaj, Peter Krajňák,
- za Ukrajinu (Podkarpatsko) – Volodymyr Nejmet, Vasyľ Pukiš,
- za Rusko – Michail Dronov, Dimitrij Popov,
- za Srbsko – Monika Budinski, Vladimír Boďanec,
- za Maďarsko – Angelika Barna, Viktoria Kiss.

2. Boli vzájomne dohodnuté kontaktné osoby, zodpovedné za rozvoj rusínskeho mládežníckeho hnutia vo svojej krajine:

- za Poľsko – Damian Trochanowski,
- za Slovensko – Marek Gaj,
- za Ukrajinu (Podkarpatsko) – Volodymyr Nejmet,
- za Rusko – Dimitrij Popov,
- za Srbsko – Vladimir Boďanec,
- za Maďarsko – Angelika Barna.

3. Medzinárodný tábor rusínskej mládeže sa bude organizovať každoročne. Až do odvolania, alebo v prípade zmeny, sa podujali tento tábor organizovať pravidelne maďarskí Rusíni v Komloške.

4. Vznikla iniciatíva na založenie internetovej stránky, ktorá by uľahčovala komunikáciu medzi mladými Rusínmi sveta. Zodpovedným bol Damian Trochanowski.

5. Vypracovaním návrhu Stanov SFRM do budúceho pracovného stretnutia boli poverení Marek Gaj a Peter Krajňák, ml.

6. Zodpovednou osobou za prípravu informačného letáka o plánoch a aktivitách SFRM bol Vasyľ Pukiš.

7. Členovia PV SFRM mali do najbližšieho stretnutia vypracovať návrh erbu SFRM.

8. 23. august bol členmi PV SFRM vyhlásený za „Deň mladého Rusína“. Každoročne v tomto termíne sa bude rusínska mládež stretávať na medzinárodnom mládežníckom rusínskom tábore.

9. Budúce pracovné stretnutie PV SFRM sa bude konať v Budapešti 8. – 10. novembra 2002 v sídle Celoštátnej rusínskej menšinovej samosprávy (ul. Gyarmat č. 85).

Ďalším medzníkom v činnosti SRMS bol mesiac október 2002, kedy organizácia prezentovala svoj postoj voči slovakizácii Rusínov zo strany Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva, čím sa aktívne zapojila do diskusie o aktuálnych problémoch Rusínov na Slovensku v cirkevnej oblasti. Výbor SRMS sa rozhodol svoj postoj vyjadriť formou zverejnenia otvoreného listu, adresovaného vtedajšiemu biskupovi Jánovi Hirkovi. V liste členovia SRMS vyjadrili svoju hlbokú nespokojnosť s počinnmi, ktoré sa v tej dobe opakovali na mnohých miestach eparchie. Súviseli najmä s aroganciou proslovenských kňazov, ktorí aj v obciach s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva s tichým požehnaním biskupstva zavádzali slovenský jazyk do liturgie východného obradu v gréckokatolíckych chrámoch a taktiež do pastorácie. Medializácia tohto listu vyvolala množstvo reakcií zo strany veriacich, kulmináciou

ktorých bolo odvolanie biskupa Hirku z funkcie. Členovia SRMS iniciovali aj stretnutie s nunciom Jozefom Henrikom Nowackim v Bratislave (12. decembra 2002), ktorému osobne tlmočili svoju hlbokú nespokojnosť s (ne)riešením problémov rusínskej národnostnej menšiny v rámci Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Výsledkom návštevy bol prísľub na riešenie nastolených otázok zo strany J. H. Nowackého, a veľké očakávania zo strany Rusínov. Dodnes však ostalo iba pri sľuboch.

Stretnutie PV SFRM sa naozaj konalo v dohodnutom čase a na dohodnutom mieste, teda v Budapešti v dňoch 8. – 10. novembra 2002 v sídle Celoštátnej rusínskej menšinovej samosprávy na ul. Gyarmat 85. Za SRMS sa na rokovaní zúčastnili Marek Gaj a Peter Krajňák, ml. Vyhlásenie z tohto dôležitého zasadnutia bolo nasledovné:

1. Na zasadnutí sa zúčastnilo 14 mladých Rusínov, z toho 8 členov PV SFRM s právom hlasovania.

2. Na zasadnutí sa z technických príčin nemohli zúčastniť členovia PV SFRM z Ruska, ktorí sa vopred ospravedlnili.

3. Bol schválený pracovný návrh Stanov SFRM, dôkladne sa prediskutovali všetky ich body. Po zapracovaní pripomienok návrh Stanov SFRM mohol byť predložený na diskusiu delegátov 1. zasadnutia SFRM.

4. Za Maďarsko bol do PV SFRM prijatý Atila Kenyhercz, ktorý vo výbere vystriedal Viktoriu Kiss.

5. Do budúceho pracovného stretnutia PV SFRM musel každý jeho člen splniť tieto administratívne úlohy:

- Podat' predsedovi PV SFRM písomnú žiadosť o prijatie do SFRM. Text žiadosti s uvedením dátumu a kontaktných údajov, podpísaný predsedom žiadajúcej organizácie, mal byť napísaný v jednom z variantov rusínskeho jazyka.

- V každom zúčastnenom štáte má byť do budúceho pracovného stretnutia založená samostatná rusínska mládežnícka organizácia.

- Stanovy každej takto vzniknutej organizácie musia byť v súlade so stanovami SFRM.

6. Na stretnutí v Komloške v auguste 2002 o členstvo v SFRM prejavili záujem aj mládežníci z Mukačeva. Do 1. marca 2003 im má byť zaslaný list s podmienkami členstva v SFRM. Zodpovedný bol Marek Gaj.

7. Nasledujúce pracovné stretnutie, už posledné pred plánovaným 1. Svetovým fórom rusínskej mládeže, sa malo konať v Krakove v dňoch 14. – 16. marca 2003. Za organizáciu tohto stretnutia bol zodpovedný Damian Trochanowskij.

Nasledujúca etapa činnosti SRMS bola nasmerovaná predovšetkým na organizovanie a prípravu prvého celosvetového oficiálneho stretnutia rusínskej mládeže – Svetového fóra rusínskej mládeže, ktoré sa malo konať v rámci 7. Svetového kongresu Rusínov v Prešove v dňoch 4. – 8. júna 2003. Dovtedy bolo potrebné zosúladiť Stanovy SRMS s návrhom Stanov SFRM, vytýčiť problémy na riešenie na celorusínskej úrovni, vybrať vhodný priestor a do detailov napláňovať priebeh tohto dlho očakávaného mládežníckeho rokovania.

Zostalo absolvovať už iba posledný míľnik – posledné pracovné stretnutie PV SFRM v Krakove 14. – 16. marca 2002. Jeho program bol jasný: zostaviť program a harmonogram 1. Svetového fóra rusínskej mládeže. Okrem iného sa prítomní vyjadrili k problematike zakladania samostatných rusínskych mládežníckych organizácií. Prítomní konštatovali, že v uplynulom období boli založené tieto mládežnícke organizácie: SRMS na Slovensku (20. 12. 2001), *Pact Ruthenorum* v Srbsku (9. 12. 2002), *Molod' Podkarpata* na Ukrajine (14. 4. 2003), *Jar* v Poľsku (február 2003). Ambície mladých sa teda začali naplňovať a už nič nestálo v ceste tomu, aby sa naplno začala systematizovať aj práca nad celosvetovým rusínskym mládežníckym hnutím.

Svetové fórum rusínskej mládeže (ďalej SFRM) vzniklo v Prešove 8. júna 2003, kde sa zišli mladí Rusíni z rôznych štátov: z Poľska, Slovenska, Česka, Srbska, Ruska, Rumunska, Nemecka a Ukrajiny. Vysoká účasť mládeže na ustanovujúcej schôdzi SFRM svedčila o jej záujme takúto organizáciu založiť.

Prvé takéhoto rozsahu rokovanie rusínskej mládeže malo dosť oficiálny charakter. Začalo sa tradične hymnou „Podkarpatskiji Rusynŭ...“, podobne ako sa začínali zasadnutia Svetového kongresu Rusínov, resp. iné závažné akcie lokálneho alebo celorusínskeho charakteru. Slávnostné príhovory A. Zozuláka, vtedajšieho predsedu Svetovej Rady Rusínov, a Mareka Gaja, predsedu prípravného výboru SFRM, jasne naznačili vážnosť tejto historickej udalosti v novodobých dejinách Rusínov. Nasledovalo predstavenie jednotlivých mládežníckych organizácií, ktoré sa uchádzali o členstvo v SFRM. Definitívne išlo o prvé štyri „lastovičky“: SRMS, JAR, PACT RUTHENORUM, MOLOD' PODKARPAŤA. Na základe volieb delegátov do Rady SFRM boli do tohto riadiaceho orgánu SFRM zvolení títo delegáti: Marek Gaj za Slovensko, Damian Trochanowskij za Poľsko, Vasyľ Pukiš za Ukrajinu, Vladimir Boďanec za Srbsko. Z kruhu týchto štyroch mladých Rusínov bol za historicky prvého predsedu SFRM zvolený delegát zo Sloven-

ska – Marek Gaj. Za podpredsedu bol zvolený Damian Trochanowskij a za revízora Vasyľ Pukiš.

Túžby, sny a predsavzatia vystriedalo dvojročné obdobie aktívnej práce na etablovaní sa novovzniknutej organizácie. Dá sa povedať, že sa začala písať nová rusínska mládežnícka história. Svedčí o tom aj slávnostné Vyhlásenie 1. SFRM v Prešove, v ktorom sa uvádza:

My mladí Rusíni, ktorí sme sa zišli v rámci 7. Svetového kongresu Rusínov v Prešove na prvom zasadnutí SFRM 8. júna 2003 v historickej sále Divadla Alexandra Duchnoviča, vyhlasujeme:

1. *S hrdosťou a plným vedomím sa hlásime k samostatnému rusínskemu národu, ktorý dnešným dňom má svoju Radu SFRM a začína tak novú cestu organizovania rusínskej mládeže;*

2. *Chceme žiť v zhode so všetkými okolitými národmi, v mieri a demokratických podmienkach;*

3. *23. august každého roku vyhlasujeme za „Deň mladého Rusína“; tento pamätný deň nám bude pripomínať naše prvé stretnutie v Komloške 23. augusta 2002, kde vznikol PV SFRM;*

4. *Odmietame akékoľvek prejavy nacionalizmu; chceme byť dobrými synmi a dcérami svojho národa a chceme robiť všetko pre jeho blaho.*

Vyhlásenie hovorí teda samo za seba a je dôkazom úprimnosti a národného vedomia mladých Rusínov. Slávnostné rokovanie sa skončilo prijatím uznesenia, do ktorého boli zahrnuté pálčivé problémy Rusínov v jednotlivých účastníckych štátoch. Prvé uznesenie SFRM znelo takto:

SFRM, ktoré sa konalo 8. júna 2003 v Prešove, prijíma nasledujúce uznesenie:

1. *Mladí Rusíni sa budú snažiť propagovať svoju činnosť v rádiu, televízii, na internete i v ostatných médiách;*

2. *Rada SFRM bude podporovať snahy Rusínov na Podkarpatsku o oficiálne uznanie rusínskej národnosti na Ukrajine;*

3. *Rada SFRM zameria svoju pozornosť na spresnenie štatútu „Ruskej Bursy“ v Poľsku a bude podporovať jej prinavrátenie skutočným vlastníkom;*

4. *Rada SFRM bude podporovať snahu rusínskych gréckokatolíckych veriacich na Slovensku o ustanovenie biskupa pre Rusínov a bude tiež aktívne vystupovať proti akejkoľvek forme slovakizácie východného obradu;*

5. *Rada SFRM bude podporovať aktívnu spoluprácu medzi všetkými rusínskymi organizáciami v Srbsku;*

6. *Najbližšie stretnutie Rady SFRM sa bude konať v rámci 2. Medziná-*

rodného tábora rusínskej mládeže 22. – 25 augusta 2003 v obci Komloška v Maďarsku;

7. Nasledujúce 2. SFRM sa uskutoční v rámci 8. Svetového kongresu Rusínov v poľskej Krynici (2005).

Týmto historickým dňom sa otvorila cesta k novej aktivizácii mladých Rusínov. O množstve nápadov a námetov k tvorivej práci v budúcnosti svedčí aj prvý ročník „Dňa mladého Rusína“, ktorý sa konal v Komloške 23. augusta 2003. Stretla sa tu rusínska mládež zo Slovenska, Poľska, Podkarpat-ska, Maďarska a Srbska. V rámci tohto stretnutia sa konalo aj prvé verejné zasadnutie Rady SFRM. Otvorene sa diskutovalo o prípravách nasledujúceho – druhého SFRM. Na zasadnutí Rady SFRM sa zúčastnili všetci jej členovia a svoje rokovanie zamerali na perspektívy spoločnej činnosti, tak ako to vyplývalo z plánovaného oficiálneho zaregistrovania SFRM ako celorusínskej mládežníckej organizácie. Na tomto zasadnutí bolo rozhodnuté, že Svetové fórum rusínskej mládeže sa zaregistruje na Slovensku a svoje sídlo bude mať v Prešove. Z tohto dôvodu zodpovednosť za registráciu prevzal Spolok rusínskej mládeže Slovenska (SRMS), vedenie ktorého sa muselo postarať o financie na registráciu a o formality s tým spojené. Môžeme konštatovať, že všetky úlohy z tohto stretnutia boli neskôr aj splnené. Dôkazom toho je fakt, že aj napriek všetkým problémom je SFRM oficiálne zaregistrované na Ministerstve vnútra SR pod číslom VV8/-900/90-23940 z 12. augusta 2004. Je treba priznať, že celá procedúra, s ktorou sme sa stretli pri registrácii SFRM, nebola jednoduchá. Po skoro ročných peripetiách a po piatich korektúrach Stanov SFRM v bodoch, ktoré „nekorešpondovali“ so slovenskými zákonmi o zakladaní občianskych združení, registrácia nakoniec bola úspešná.

Stretnutie členov Svetovej Rady Rusínov s mládežníkmi bolo o to sláv-nostnejšie, lebo mnohí dostali dar od vtedajšieho predsedu SRR Paula Roberta Magocsiho v podobe novovydanej Encyklopédie rusínskej histórie a kultúry.

Nasledujúce stretnutie mladých Rusínov sa organizovalo o rok, 23. – 25. augusta 2004 v rusínskej obci Bortné pri Gorliciach v Poľsku. Pozvaní boli členovia všetkých členských organizácií SFRM, nakoniec sa však zúčastni-li len dve delegácie: zo Slovenska a z Poľska. Je na škodu vecí, že sa nemohli stretnúť predstavitelia rusínskej mládeže aj z iných krajín, napriek tomu bolo to užitočné stretnutie. Rada SFRM bola zastúpená len dvomi členmi – pred-sedom a podpredsedom, preto sa rokovanie zmenilo na verejné stretnutie mládeže s nimi. V diskusii zaznelo niekoľko zaujímavých návrhov na or-ganizovanie aj iných spoločných podujatí, napr. zimného tábora rusínskej

mládeže v Krynici. Veľkú pozornosť preto prítomní venovali aj problematike získavania finančných prostriedkov na činnosť SFRM, konkrétne z eurofondov.

Medzičasom činnosť Spolku rusínskej mládeže Slovenska sa trošku utlmila. Dôvod bol jednoduchý. Jednak sa z praktických príčin zmenilo vedenie spolku, nakoľko Marek Gaj po ukončení vysokoškolského štúdia na Prešovskej univerzite v Prešove sa stal učiteľom na Základnej škole v Radvani nad Laborcom (okr. Medzilaborce). Jeho nástupkyňou na predsedníckej funkcii mládežníckeho spolku sa stala Alena Blichová, ktorá však na väčšinu práce zostala sama. Aj napriek tomuto útlmu môžeme konštatovať, že vznik SRMS naštartoval veľmi dôležitý proces – zjednocovanie rusínskej mládeže a sympatizantov rusínskeho mládežníckeho hnutia. Vytvoril podmienky pre pozitívnu seberealizáciu mladých Rusínov v rámci mládežníckych aktivít rovnako ako aj v rámci národnostného života Rusínov vo všeobecnosti. Činnosť SRMS taktiež množstvu aktívnych mladých ľudí, ktorým leží na srdci osud rusínskeho národa, vytvorila priestor prejavu sa. SRMS naštartoval prácu pri vyhľadávaní mladých talentov a pomohol pri seberealizácii rusínskej mládeže vo sfére národnostného života v tej ktorej krajine. Nakoniec netreba zabúdať ani na fakt, že SRMS 8. júna 2003 v rámci 7. Svetového kongresu Rusínov v Prešove sa stal jedným zo zakladateľov Svetového fóra rusínskej mládeže. V tom čase charakteristika spolku by sa dala zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- SRMS mal 184 členov;
- členovia SRMS aktívne vystupovali proti slovakizácii Rusínov zo strany Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku a ich aktivity čiastočne pomohli k niektorým zmenám v danej oblasti;
- Rada SRMS aktívne medializovala činnosť organizácie;
- SRMS každoročne organizoval rôzne mládežnícke kultúrne podujatia;
- SRMS sa prezentoval na svojej webovej stránke: <http://www.rusyn-rusnak.szm.sk>;
- členovia SRMS sa aktivizovali v národnostno-obrodeneckej činnosti v školách prešovského regiónu a v obciach s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva, najmä však pred sčítaním ľudu v r. 2001.

Týmito bodmi je možné globálne zhodnotiť činnosť SRMS za posledné obdobie. Faktom ale zostáva aj to, že mládežnícki aktivisti sa každodenne stretávali s tým, že Rusíni na Slovensku pomaly strácajú hodnoty, za ktoré bojovali, ale aj umierali ich rusínski predkovia. Súčasná mládež, žiaľ, je

nútená riešiť svoje vlastné materiálne a finančné problémy a otázkam rusínskej národnej identity nepripisuje veľkú pozornosť. Zato opäť musíme zdôrazniť nevyhnutnosť aktívnej a systematickej kultúrno-osvetovej práce zo strany všetkých rusínskych organizácií, vrátane SRMS, s ktorou mali členovia a aktivisti SRMS dobré skúsenosti a pozitívne výsledky. Na tom sa rozhodli budovať aj naďalej.

24. júna 2005 paralelne s 8. Svetovým kongresom Rusínov v poľskej Krynici sa uskutočnilo aj 2. Svetové fórum rusínskej mládeže (SFRM). Rada SFRM ako výkonný orgán Svetového fóra rusínskej mládeže mala za sebou dva roky osvetovej práce medzi rusínskou mládežou. Eufória zo založenia celosvetovej rusínskej mládežníckej organizácie už opadla a následne nastal čas na systematickú prácu, ktorá bola plná zaujímavých akcií a očakávaní.

V mládežníckom rusínskom hnutí sa za tú dobu udialo veľa pozitívneho, ale, žiaľ, aj negatívneho. Aj o tom sa na fóre diskutovalo. Začiatok fóra bol venovaný analýze práce od posledného zasadnutia SFRM v Prešove (2003). Za predsednícky stôl 2. Svetového fóra rusínskej mládeže zasadli: Vasyľ Pukiš z Ukrajiny, Damian Trochanowskij z Poľska, Marek Gaj zo Slovenska a Vladimír Boďanec zo Srbska.

Správu o činnosti prečítal predseda Rady SFRM Marek Gaj, z ktorej sa delegáti a hostia dozvedeli o stave plnenia uznesenia z 1. zasadnutia SFRM v Prešove, o činnosti Rady SFRM a o aktivitách SFRM počas dvoch uplynulých rokov.

Bolo konštatované, že až na menšie nedostatky, ktoré sa budú postupne odstraňovať, prijaté uznesenie bolo splnené. Za najväčší nedostatok delegáti považovali to, že mládež žijúca v rôznych štátoch sveta postupne stráca svoju identitu a je národnostne dezorientovaná.

V diskusii delegáti a hostia diskutovali o niektorých ďalších okruhoch problémov, najmä o potrebe častejších stretnutí rusínskej mládeže, o potrebe získavania financií na spoločné aktivity od materských štátov, zo zdrojov Európskej únie, resp. aj z iných zdrojov. So zaujímavým návrhom vystúpila Nastasja Šajtoš zo Srbska, ktorá navrhla organizovať mládežnícke letné školy rusínskeho jazyka, ktoré by sa každý rok organizovali v inom štáte a mládež by tak mohla spoznávať jazyk, kultúru a tradície Rusínov každého štátu, v ktorom žijú. Je na škodu veci, že nebola riešená téma zamerania projektov, lebo faktom zostáva, že SFRM je ešte mladou organizáciou a v blízkej budúcnosti sa Rada SFRM bude zameriavať na organizovanie stretnutí mládeže a na kontaktovanie mladých Rusínov z celého sveta cez internet.

Za najväčší prínos 2. zasadnutia SFRM môžeme považovať rozšírenie

organizácie o nového člena, ktorým sa stala organizácia mladých Rusínov z Ameriky – *RUSIN OUTPOST: NORTH AMERIKA*. Delegáti 2. SFRM jednohlasne prijali do svojich radov novú mládežnícku rusínsku organizáciu s nádejou, že táto bude pre rusínske mládežnícke hnutie vo svete veľkým prínosom, stane sa žriedlom dobrých myšlienok, iniciatív a návrhov. To znamená, že SFRM od 2. zasadnutia malo už piatich členov.

Záver 2. zasadnutia SFRM patril voľbám Rady SFRM, pričom každý štát navrhol svojho kandidáta do tohto orgánu. Delegáti nakoniec odhlasovali takéto zloženie Rady SFRM: predseda – Mykola Međeši zo Srbska, podpredsedníčka – Alena Blichová zo Slovenska, revízor – Damian Trochanowski z Poľska, členovia – Maria Silvestri zo Severnej Ameriky a Vasyľ Pukiš z Ukrajiny.

2. Svetové fórum rusínskej mládeže prijalo nasledujúce uznesenie:

1. *SFRM na svojom druhom zasadnutí prijíma za svojho člena mládežnícku organizáciu Rusínov zo Severnej Ameriky – *RUSIN OUTPOST: NORTH AMERIKA*;*

2. *Rada SFRM ako výkonný orgán SFRM bude aj naďalej propagovať činnosť SFRM v rôznych médiách a na internete; bude vytvorená internetová stránka SFRM;*

3. *Rada SFRM bude aj naďalej vystupovať proti slovakizácii cirkevného východného obradu na Slovensku a bude podporovať snahy o ustanovenie biskupa pre Rusínov;*

4. *Rada SFRM bude podporovať snahy o uznanie Rusínov na Ukrajine za samostatnú národnostnú menšinu;*

5. *Rada SFRM sa bude snažiť nadviazať nové kontakty s mladými Rusínmi vo všetkých štátoch sveta, v ktorých Rusíni žijú.*

6. *Rada SFRM sa bude usilovať zlepšiť komunikáciu a spoluprácu so Svetovou radou Rusínov, a SFRM – so Svetovým kongresom Rusínov;*

7. *4. ročník Medzinárodného letného tábora rusínskej mládeže sa uskutoční 19. – 21. augusta 2005 v Syňom Potoku na Ukrajine. (Pozn. aut. – na tejto akcii sa napokon zúčastnili iba mladí Rusíni z Podkarpatska a Poľska.)*

Posledné augustové dni boli rok čo rok pre rusínske mládežnícke hnutie vo svete v mnohom zaujímavé a symbolické. Okrem toho, že sa končia letné prázdniny, 23. augusta si rusínska mládež oslavou „Dňa mladého Rusína“ vždy pripomína prvé stretnutie iniciatívnej skupiny Rusínov sveta v rusínskej obci Komloška v Maďarsku roku 2002. Je to pre nás pamätný deň, lebo vtedy sme nastúpili na cestu stretávania sa a spolupráce medzi rusínskymi mládežníckymi organizáciami sveta.

V rámci 4. Medzinárodného tábora rusínskej mládeže 20. – 23. augusta 2006 v Srbsku jeho účastníci navštívili, okrem iného, aj Filozofickú fakultu Novosadskej univerzity, kde boli hosťami katedry rusínskeho jazyka a literatúry. Zodpovednosť za zorganizovanie 4. Medzinárodného tábora rusínskej mládeže na seba teda vzali Rusíni zo Srbska. Od 21. augusta 2006 v peknom mestečku Ruský Kerestur vo Vojvodine sa začali schádzať mladí Rusíni z rôznych štátov – zo Slovenska, Poľska, Chorvátska a Srbska, ktorých privítal predseda rusínskej národnostnej organizácie v Srbsku – Ruskej matky – Ďura Papuga a predseda Svetového fóra rusínskej mládeže Ľubomir Međeši. Spoločne s ďalšími rusínskymi aktivistami a mládežníkmi z Vojvodiny pripravili pre účastníkov tábora bohatý program.

Sympatická štedrosť a srdečnosť domácich ľudí po celý čas pobytu v Ruskom Keresture všetkých fascinovala. Tento tábor im zaiste nadhľo zostane v pamäti. Takéto vzájomné spoznávanie by sa malo stať obsahom aj nasledujúcich mládežníckych rusínskych táborov.

Najaktuálnejším medzinárodným stretnutím rusínskej mládeže bolo 3. zasadnutie SFRM, ktoré sa konalo súbežne s 9. Svetovým kongresom Rusínov v meste Sighet Marmației v Rumunsku 23. júna 2007. Vo svetovom mládežníckom hnutí nastali menšie zmeny, o ktorých hovorí rezolúcia 3. SFRM:

1. *Delegáti 3. Svetového fóra rusínskej mládeže (SFRM) za najvážnejšiu vec tohto stretnutia považujú prijatie do svojich radov dvoch nových členov – rusínskych mládežníckych organizácií z Chorvátska a Rumunska.*

2. *Delegáti rozhodli o vytvorení webovej stránky SFRM, ktorá by fungovala ako tlačová agentúra. Do tejto činnosti sa zapoja skupiny mladých z jednotlivých štátov, ktorí budú túto stránku obsluhovať.*

3. *SFRM na svojom zasadnutí zvolilo predsedu – Slavka Zahirského z Poľska a podpredsedníčku – Alenu Blichovú zo Slovenska.*

4. *SFRM jednohlasne schválilo, že predseda alebo podpredseda je povinný sa zúčastňovať na zasadnutiach Svetovej rady Rusínov s hlasovacím právom.*

5. *Rada SFRM na svojom prvom zasadnutí rozhodla, že najbližšie jej zasadnutie sa uskutoční v jeseni 2007 v Prešove.*

V nasledujúcom období však vo veľmi krátkom časovom intervale Rada SFRM prechádza opäť personálnymi zmenami. Necelý mesiac po 3. zasadnutí SFRM novozvolený predseda Rady SFRM Slavko Zahirskij z Poľska z tejto funkcie nečakane odstúpil. Členovia Rady SFRM na zasadnutí v Prešove v jeseni 2007 situáciu vyriešili dočasným poverením (do 4. zasadnutia

SFRM) funkciou predsedu Rady Svetového fóra rusínskej mládeže podpredsedníčku Alenu Blichovú zo Slovenska.

Od založenia prvej mládežníckej rusínskej organizácie teda už ubehlo skoro sedem rokov. Na základe načrtnutého vývoja mládežníckeho hnutia a častých personálnych zmien najmä vo vedení Rady SFRM mladý človek často zvažuje, či má vôbec v dnešnej uponáhľanej dobe zmysel venovať sa otázkam svojbytnosti, národnej identity. Samozrejme, na to by si mohol odpovedať každý sám. Ale ten, kto sa pozorne začítal do týchto riadkov a cíti v srdci túžbu, aby aj rusínsky národ konečne zažil to, čo si zaslúži mať každý civilizovaný a kultivovaný národ sveta, rozhodne odpovie pozitívne. Stojí za to sa angažovať aj rusínskej mládeži za rozvoj vlastného spisovného jazyka, za zachovanie tradícií, folklóru, za poznanie histórie vlastného národa, za prosperujúce rusínske národnostné školstvo, za životaschopnú cirkev akceptujúcu vo svojej činnosti národnostnú príslušnosť svojich veriacich, teda za to, čo aj Rusínom právom patrí. Myslíme si, že aj mládež k týmto závažným otázkam by mala vyjadrovať svoj aktívny postoj a hľadať cesty možného riešenia uvedených problémov.

Tento príspevok mal v prvom rade za úlohu priblížiť genézu novodobého rusínskeho mládežníckeho hnutia, poukázať na problémy spojené s týmto vývojom, priblížiť prvé úspechy i neúspechy mládežníkov. Chce poukázať na životaschopnosť a potenciál mladých Rusínov vo svete, od ktorých raz bude závislá aj naša národná perspektíva. Preto je dôležité, aby rusínska mládež bola neustále zapájaná do rôznych národnostných aktivít, pre ktoré môže postupne získavať väčší počet svojich rovesníkov. Veď odkedy existuje SRMS na Slovensku, zvýšil sa počet škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka, mládež dostala väčšie možnosti prejavovať sa literárne, hudobne, tanečne, spevacky, dostala priestor tráviť svoj voľný čas zmysluplnejšie, vrátane pestovania národnej hrdosti.

Súčasný stav rusínskeho spisovného jazyka na Slovensku

Anna PLIŠKOVÁ

(Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove)

Národno-emancipačný proces Rusínov v karpatskom priestore po roku 1989 prinavrátil do života množstvo otázok, o ktorých minulý totalitný režim propagandisticky vyhlasoval, že ich definitívne vyriešil. K najdôležitejším z nich patrila otázka slobodného národného sebaurčenia Rusínov a s ňou úzko spätá otázka ich spisovného jazyka. Z histórie národno-obrodzovacích hnutí vieme, že národnostná a jazyková problematika sú medzi sebou úzko späté, čo sa v takýchto procesoch výrazne manifestuje, a že národné obrodenie sa nemôže rozvinúť naplno bez vyriešenia jazykovej otázky. V súvislosti s rusínskym národnostným životom však uvedené otázky v skutočnosti nikdy definitívne vyriešené neboli, boli iba prijaté politické opatrenia k ich eliminovaniu zo života.

Počas uplynulého päťdesiatročného obdobia riešenie otázok národného sebaurčenia Rusínov a ich spisovného jazyka bolo determinované novou politickou realitou, ktorá nastala najmä po oslobodení Československa Sovietskou armádou v roku 1945, pripojením Podkarpatskej Rusi k Sovietskemu zväzu a posilnením ľavicových a prokomunistických tendencií v republike. Zahraničná politika Československa sa tiež preorientovala na Sovietsky zväz a z hľadiska vnútornej politiky sa komunistická strana zmenila na najsilnejšiu politickú silu v krajine.

Prístup sovietskej politiky k problému národnej identity Rusínov a k ich jazykovej otázke bol implantovaný do susedných krajín, vrátane Československa, ktoré sa ocitli pod komunistickou nadvládou. Predovšetkým nastolenie komunistického režimu v roku 1948 malo za následok zabrzdenie prirodzenej etnickej identifikácie rusínskeho obyvateľstva Slovenska, ako aj politických ambícií rusínskej menšiny. Komunistická strana Československa podľa vzoru Sovietskeho zväzu odmietla uznať Rusínov ako samostatnú národnosť a ich materinský jazyk za samostatný jazyk. Vo všetkých oficiálnych dokumentoch Rusíni, či chceli alebo nie, boli evidovaní ako Ukrajinci. V roku 1950 bola likvidovaná gréckokatolícka cirkev, ktorá počas uplynulého obdobia bola hlavnou oporou rusínskeho národnostného života. V duchu novej komunistickej ideológie od roku 1951 postupne dochádzalo k ukrajinizácii tlače, kultúrnych

inštitúcií a napokon aj školstva.

Kým proces ukrajinizácie sa bezprostredne po druhej svetovej vojne vyznačoval pozvoľným tempom, od júna 1952, kedy Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska v Bratislave rozhodlo o zavedení ukrajinského vyučovacieho jazyka do všetkých dovtedy „*ruských*“ škôl, sa radikálne zmenil.¹ Pokiaľ ukrajinčina sa od roku 1949 v uvedených školách vyučovala iba ako predmet po dve hodiny týždenne, od školského roku 1953/54 sa stala vyučovacím jazykom pre všetky predmety, čo spôsobilo veľké problémy v školstve. Tieto opatrenia boli realizované administratívno-direktívnym spôsobom bez ohľadu na podmienky a vôľu obyvateľstva, ktoré nemohlo porozumieť, prečo z jedného dňa na druhý sa majú z Rusínov premeniť na Ukrajincov.

Dané historické obdobie a politický systém, ktorý Rusínov násilne zbavil ich národnosti (ukrajinizácia), cirkvi (pravoslavicizácia) a pôdy (kolektivizácia), výstižne charakterizujú slová obyčajného človeka publikované v ukrajinskej tlači v čase politického uvoľnenia v roku 1968, ktoré však vo vzťahu k Rusínom majú všeobecnú platnosť: „*Dnes som ako tá zblúdila ovca, nič nemám. Mal som jediného Boha, zobrali ste mi ho; mal som svoju národnosť, tiež ste mi ju zobrali; mal som kúsok pôdy – aj tú ste mi zobrali. Všetko, čo som kedy mal, všetko ste mi zobrali*“.²

V dôsledku nespokojnosti s novou národnou a jazykovou orientáciou rusínske obyvateľstvo bojkotovalo ukrajinské kultúrne inštitúcie a ich aktivity, v prvom rade divadelné predstavenia, čítanie a predplácanie tlače, resp. iných publikácií v ukrajinskom jazyku. Po prechode na ukrajinský spisovný jazyk, počet dovtedy „*ruských*“ škôl (v ktorých vyučovacím jazykom bol miestny jazyk alebo tzv. *karpatoruský* jazyk, t. j. ruský prispôbosený hovorovému jazyku Rusínov) začal klesať. V tejto nejasnej etnickej a jazykovej situácii Rusíni na Slovensku hľadali a nachádzali východisko v používaní jazyka slovenského a postupne aj v slovenskej národnej orientácii.

Vychádzajúc z týchto skutočností, nezúčastnení pozorovatelia rusínskeho obrodeneckého hnutia po roku 1989 mohli nadobudnúť pocit, akoby sa Rusíni náhle objavili uprostred zelenej lúky a rozmýšľali – ktorým smerom sa vydať. Mohli mať pocit, že sa dožadovali riešenia niečoho, čo už dávno „ktoś“ vyriešil, aj napriek ich nesúhlasu. Zúčastnení však vedeli, že Rusíni ako národnosť, s výnimkou bývalej Juhoslávie, v karpatskom priestore v druhej

1 K tomu pozri GAJDOŠ, M. - KONEČNÝ, S.: *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 – 1995). Výber z dokumentov I.* Prešov 2005.

2 *Нове життя*, XVIII, 23. marca 1968. Preklad A. P.

polovici XX. storočia oficiálne „neexistovali“ bez ohľadu na to, že štatistiky uplynulých storočí ich vykazovali v státisícoch. Vedeli aj o tom, že ich materinský jazyk, ktorý počas existencie Podkarpatskej Rusi za prvej Československej republiky bol jedným z úradných jazykov na tomto teritóriu, bol jednoduchým administratívnym rozhodnutím vytlačený na perifériu a tým odsúdený na zánik.

Je teda možné, aby etnikum, ktoré história pomaly zbavila akejkol'vek dôstojnosti, zrazu pozbieralo toľko síl, aby o ňu dokázalo nanovo bojovať? Je možné, aby na periférii príbuzných jazykových oblastí sa mohol zrodiť a byť funkčným ešte nový spisovný jazyk? To boli otázky, ktoré vznikali v súvislosti s novým emancipačným procesom Rusínov po roku 1989. Kvalifikovanú odpoveď na ne však mohol dať až ďalší vývoj rusínskeho etnika v rámci jednotlivých európskych krajín, v ktorých Rusíni v súčasnosti žijú (Slovenská republika, Česká republika, Poľsko, Ukrajina, Maďarsko, Srbsko, Chorvátsko, Rumunsko) a majú štatút (s výnimkou Ukrajiny) legislatívne uznanej a štátom podporovanej národnostnej menšiny.

Problematika spisovného jazyka Rusínov v stredoeurópskom priestore má viac než tristoročnú tradíciu. Snahy vyriešiť jazykovú otázku, ktoré sprevádzali kultúrny a politický život Rusínov, sa javia ako historický problém už od XVII. storočia a prežili až dodnes. Významný vplyv na výber jazyka regionálnej kultúry v tomto priestore mali: nárečová diferencovanosť, kultúrne a jazykové tradície susedných národov, náboženské vplyvy, sociálno-politické a iné faktory. Výsledkom všetkých uvedených vplyvov boli pokusy zaviesť pre Rusínov spisovný jazyk od cirkevnoslovanského v jeho (veľko)ruskej či ukrajinskej redakcii, ale aj ukrajinského a (veľko)ruského spisovného jazyka, až po návrhy a projekty spisovného jazyka založené na miestnom nárečovom základe.³

Problém jazyka v histórii neustále bol a aj v súčasnosti je spätý s problémom národnej identity Rusínov. Už od druhej polovice XIX. storočia rusínski intelektuáli a politici sa zamerali na riešenie nasledujúcej dilemy: patria Rusíni k ruskej alebo ukrajinskej národnosti, alebo tvoria osobitnú slovanskú národnosť?⁴ Podľa odpovede na danú otázku zástancovia jednotlivých národných orientácií argumentovali, že spisovným jazykom Rusínov by mal byť ruský, ukrajinský alebo samostatný rusínsky jazyk. Vyriešenie tejto dilemy

3 TOLSTOJ, N. I.: Úvodom. In MAGOCSI, P. R. (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York 1996.

4 MAGOCSI, P. R.: Rusínska jazyková otázka znova nastolená. In MAGOCSI, P. R. (ed.): *A new Slavic Language is born...*, s. 18.

tvorí podstatu tzv. *rusínskej jazykovej otázky*, ktorá sa stala aktuálnou opäť na konci XX. storočia.

História ukazuje a národnostný vývoj po roku 1989 potvrdzuje, že podstata rusínskej jazykovej otázky vždy spočívala a spočíva v riešení problému etnickej orientácie, teda národnostnej príslušnosti Rusínov. Predstaviteľom národnostného a kultúrno-spoločenského života Rusínov v postkomunistických krajinách, vrátane Slovenska, sa tento problém čiastočne podarilo vyriešiť koncom XX. storočia vďaka politickým zmenám v Európe. V dôsledku toho na konci XX. a začiatkom XXI. storočia sa narastajúci počet obyvateľstva severovýchodného Slovenska slobodne identifikuje s rusínskou národnostnou a jazykovou príslušnosťou. Stalo sa tak aj vďaka významnej podpore zo strany inteligencie, v prvom rade časti gréckokatolíckeho rusínskeho duchovenstva, ktoré aj v minulosti bolo oporou rozvoja národnej identity Rusínov. Rusínske obyvateľstvo sa začalo iniciatívne dožadovať svojich národnostných a jazykových práv, ktoré boli počas komunistického režimu ignorované.

Aktualizácia rusínskej spisovno-jazykovej a kultúrnej idey v XX. storočí v jednotlivých štátoch, kde Rusíni kompaktne žijú (s výnimkou bábško-sriemskych Rusínov v Srbsku a Chorvátsku, ktorí tento problém vyriešili ešte začiatkom XX. st.), ale takisto snahy iných slovanských národov o vytvorenie vlastného spisovného jazyka v posledných desaťročiach (Macedónci, Kašubovia, Bosniaci, Čiernohorci) podľa niektorých pozorovateľov svedčia o tom, že *„spisovno-jazykový a kultúrny regionalizmus, rozkvet ktorého bolo možné pozorovať ešte pred druhou svetovou vojnou, odráža objektívnu potrebu mať okrem spoločnej etnickej, spisovno-jazykovej a kultúrnej tradície tiež miestnu, ktorá by spájala človeka s jeho 'malou vlasťou' a do istej miery by 'ukájala' jeho nostalgiu po nenaplnenej túžbe po jazyku predkov“*.⁵

Iní pozorovatelia rusínskeho národného obrodzenia základ aktualizácie jazykovej otázky v karpatskom regióne po rozpade totalitných režimov vidia v prirodzenom reflexe na revolučné zmeny, ktoré sa začali rozpadom dvoch impérií – rakúsko-uhorského a ruského.⁶

Aktuálnym v kontexte súčasného rusínskeho obrodzenia ostáva aj názor staršieho dáta, očividne však s univerzálnou platnosťou, teda aj vo vzťahu k riešeniu rusínskej jazykovej otázky na konci XX. st., že *„...úmyselné pokusy bezprostredného urýchľovania vnucovania kultúr, pričom je nepodstatné do akej miery umocnené dobrými predstavzatiami, sú urážkou ľudského du-*

5 TOLSTOJ, N. I.: Úvodom...

6 ТКАЧЕВ, С.: Статус литературного языка Русинов на Украине. In *Slavica Tarnopolensia*, 2, Тернопіль 1995, s. 21. Preklad A. P.

cha“.⁷ V Karpatoch po roku 1989 očividne „povstal 'urazený duch' Rusínov ako reakcia na stratu národnosti, stratu škôl, vierovyznania a jazyka“.⁸ Toto všetko vo vzťahu k väčšine Rusínov, žijúcich v chudobných regiónoch, je ešte navyše umocnené „urážkami“ ekonomického charakteru, preto v takejto situácii, „keď človek má v úmysle zachovať si svoju hodnotu ako kultúrna bytosť, je preňho nevyhnutné získanie kompenzácií vo sférach neekonomických – v sociálnej, religióznej, vedeckej, estetikej“.⁹ V prípade Rusínov, ako vieme, aj v jazykovej.

Otázke vývoja spisovného jazyka Rusínov je venované množstvo odbornej literatúry, ktorá analyzuje hlavné tendencie vývoja jazyka pred rokom 1945 v rozličných obdobiach v závislosti od uprednostňovania toho ktorého jazyka (ruského, ukrajinského, miestneho rusínskeho).¹⁰ Môžeme konšta-

7 СЕПИР, Э.: Культура подлинная и мнимая. In *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва 1993, s. 15, 489. Preklad A. P.

8 JABUR, V.: Rusínsky jazyk na Slovensku (stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja). In: DORULA, J. (ed.): *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obroduenia po súčasnosť*. Bratislava 2000.

9 СЕПИР, Э.: с. d, s. 478.

10 Podrobnejšie o vývoji rusínskej jazykovej otázky pozri: БОНКАЛО, А.: Русский литературный язык. In *Литературно-научная библиотека*, 4, Унгварь 1941; HARTL, A.: K jazykovým sporům na Podkarpatské Rusi. In *Slovo a slovesnost. List pražského lingvistického kroužku*, IV, Praha 1938; GEROVSKIJ, G.: Jazyk Podkarpatské Rusi. In *Československá vlastivěda, díl III. Jazyk*. Praha 1934; ГУСЬНАЙ, И.: Языковой вопрос в Подкарпатской Руси. Книгопечатня „Св. Николая“ в Пряшевь, 1921; ФРАНЦЕВ, В. А.: Из истории борьбы за русский литературный язык в Подкарпатской Руси в половине XIX ст. Прага 1931; KONEČNÝ, S.: Rusíni na Slovensku a vývoj otázky ich spisovného jazyka. In *Človek a spoločnosť. Štúdie a články*. www.saske.sk/cas/1-2000/konecny2.html; MAGOCSI, P. R.: *The Language Question among the Subcarpathian Rusyns*. Fairview, New Jersey 1987; MAGOCSI, P. R., ed.: *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia./Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York 1996; MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole 2004; MAGOCSI, P. R. and POP, I. (eds.): *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto- Buffalo-London 2002, 2nd rev. ed. 2005; PAŇKEVIČ, I.: Jazyková otázka v Podkarpatské Rusi. In CHMELÁŘ, J. - KLÍMA, S. - NEČAS, J. (eds.): *Podkarpatská Rus*. Praha 1923, s. 130-150; PLÍŠKOVÁ, A.: *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov 2007; SABOV, E.: Literární jazyk Podkarpatské Rusi. In: CHMELÁŘ, J. - KLÍMA, S. - NEČAS, J. (red.): *Podkarpatská Rus*. Praha 1923, s. 125-129; СТРИПСКИЙ, Я.: *Старша руська письменность на Угорщинѣ*. Ужгород 1907; СТРИПСКИЙ, Я. Н.: *Гдѣ документы старшей истории Подкарпатской Руси?* Ужгород 1924, s. 30; ТІСНЬ, Ф.: *Вýвој současněho spisovněho jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha 1938; УДВАРИ, И.: *Образчики з історії пудкарпатських Русинув XVIII. століття: изглядованя з історії культури и языка*. Ужгород 2000; ШТЕЦЬ, М.: *Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини*. Братислава 1969; VAŇKO, J.: *The Language of Slovakia's Rusyns./Jazyk slovenských Rusínov*. New York 2000; ВЕРХРАТСЬКИЙ, І.: *Знадоби для пізнання угорсько-руських говорів*. Записки Наукового товариства імені Шевченка, XXVII, 1, Львів 1899; XL, 2, 1901; ВОЛОШИН, А.: *О письменном языкѣ Подкарпатских Русинев*. Ужгород 1921.

tovať, že počas celého tohto obdobia až do súčasnosti v procese riešenia rusínskej jazykovej otázky dominoval jeden sporný problém, ktorý, podľa nás, bol správne a výstižne pomenovaný ako problém „*dôstojnosti*“ alebo „*prestíže*“ („*dignitas*“) materinského jazyka.¹¹ Jazykovedci sa zhodujú v tom, že Rusíni, ktorí žijú po obidvoch stranách Karpát, hovoria rozličnými nárečiami, podľa fonetických, morfológických a lexikálnych znakov patriacich do skupiny východoslovanských jazykov. Zhodujú sa aj v tom, že nárečia karpatských Rusínov sa odlišujú od iných východoslovanských nárečí vysokým počtom prevzatých slov zo susedného poľského, slovenského, maďarského a v menšej miere rumunského jazyka. Rozchádzajú sa však v tom, aký je vzťah rusínskych nárečí k iným slovanským jazykom. Jedna časť lingvistov ich začleňuje k nárečiam ukrajinského jazyka, druhá ich považuje za súčasť *všeruského* (*о́бщерусского*) jazykového areálu, ku ktorému patrí ruský, bieloruský a ukrajinský jazyk, iní ich začleňujú k samostatnej skupine v rámci karpatských nárečí. Bez ohľadu na prijatú klasifikačnú schému tu však neustále pretrváva to, čo možno označiť ako základný psycholingvistický problém: či nárečia, ktorými Rusíni rozprávajú, majú, resp. za určitých okolností by mohli mať, dostatočný stupeň *dôstojnosti*, ktorý by poslúžil ako základ pre vytvorenie osobitného spisovného jazyka, alebo či táto prestíž im skutočne chýba, a preto za svoj spisovný jazyk Rusíni musia prijať niektorý z už existujúcich – ruský, ukrajinský alebo nejaký iný jazyk.¹²

Nové pokusy o riešenie rusínskej jazykovej otázky po roku 1989 však v porovnaní s minulými už vychádzajú z inej, podľa nás priaznivejšej, východiskovej pozície. Pri rozhodovaní o podobe svojho spisovného jazyka Rusíni vo väčšine postkomunistických štátov Európy, vrátane bývalého Československa, sa už mohli oprieť o možnosť slobodného riešenia problému svojej národnostnej príslušnosti. Pokles počtu rusínskeho (a ukrajinského) obyvateľstva počas štyridsaťročného panstva komunizmu o viac ako polovicu bol iba jedným z dôležitých momentov upozorňujúcich na nevyhnutnosť transformácií v prístupe k riešeniu národnostnej a jazykovej otázky tohto obyvateľstva zo strany štátu, a takisto aj samotnej národnostnej menšiny. Táto sa stala aktívnym činiteľom celospoločenských premien, v rámci ktorých sa rozhodla, a nebolo to po prvýkrát v histórii Rusínov, k zmene svojho postavenia v spoločnosti.

Narastajúcu nespokojnosť s ukrajinskou jazykovou orientáciou jednotliví rusínski kultúrni aktivisti prejavovali aj pred rokom 1989 – v sporoch okolo

11 MAGOCSI, P. R. *Rusínska jazyková otázka...*, s. 19.

12 Tamže.

hovorenej podoby jazyka v národnostnom divadle, v národnostnom rozhlasovom vysielaní a takisto okolo vydávania niektorých publikácií v hovorovom jazyku miestneho obyvateľstva. Išlo najmä o vydávanie periodickej a neperiodickej tlače pre miestne rusínske obyvateľstvo, obývajúce prevažne severovýchodné oblasti Slovenska, náboženských textov pre potreby gréckokatolíckych farností s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva a pastoračnej praxe v materinskom jazyku Rusínov. V tomto období išlo skôr o izolované snahy jednotlivcov.

Organizované rusínske hnutie so spoločným revitalizačným programom sa začalo formovať až koncom roku 1989 so vznikom rusínskych spolkov v Poľsku a na Ukrajine. V priebehu nasledujúcich dvoch rokov vznikli rusínske organizácie v každom štáte, kde Rusíni žijú (o niečo neskôr v Rumunsku a Chorvátsku): *Spoločnosť karpatských Rusínov* (Общество карпатських русинів) na Ukrajine, *Rusínska obroda* (Русинська оброда) na Slovensku, *Združenie Lemkov* (Стоваришшя Лемків) v Poľsku, *Spoločnosť priateľov Podkarpatskej Rusi* (Společnost přátel Podkarpatské Rusi) v Českej republike, *Ruská matka* (Руска матка) v Juhoslávii a takisto *Organizácia Rusínov Maďarska* (Організація Русинів в Мађарську), t. j. v štáte, kde sa predpokladalo, že Rusíni zanikli v dôsledku asimilácie ešte koncom XIX. storočia. Okrem toho, po prvýkrát od konca druhej svetovej vojny niektoré z nich začali vydávať noviny a časopisy v rusínskom jazyku – *Русин* (*Rusyn*), *Народны новинкы* (*Narodný novynký*) na Slovensku, *Подкарпатська Русь* (*Podkarpats'ka Rus'*) na Ukrajine, *Бесіда* (*Besida*) v Poľsku a *Русинський життя* (*Rusynskýj žývot*) v Maďarsku – ktoré kultivovali lokálnu rusínsku jazykovú normu.

Nezávisle od názvu organizácií a štátu či miesta vzniku, ich hlavné poslanie bolo rovnaké a vychádzalo zo štyroch základných princípov:

1. Rusíni tvoria národnosť alebo národ a (s výnimkou Juhoslávie a násilne presťahovaných skupín v Poľsku) žijú minimálne od včasného stredoveku ako pôvodné obyvateľstvo v dolinách Karpát,
2. Rusíni nepatria ani k ukrajinskej, ani k ruskej, ani k poľskej alebo slovenskej národnostnej skupine, ale tvoria osobitnú samostatnú východoslovenskú národnosť,
3. Rusíni ako osobitná národnosť sú presvedčení o potrebe mať svoj vlastný spisovný jazyk sformovaný na základe nimi používaných nárečí,
4. Rusíni majú mať tie isté práva ako iné národnostné menšiny v daných štátoch, čo znamená, že majú aj právo používať svoj materinský rusínsky ja-

zyk v tlači, rozhlase, televízii, v kultúrnych inštitúciách a najmä v školách.¹³

Faktom teda ostáva, že politický pohyb z konca roku 1989 v Prahe od samého začiatku našiel ohlas aj u Rusínov na severovýchodnom Slovensku a opäť zmobilizoval ich sily na obranu svojej národnej a jazykovej dôstojnosti. Už 26. novembra 1989, to znamená iba 10 dní po udalostiach v Prahe, vznikla v Prešove *Iniciatívna skupina Rusínov-Ukrajincov za predstavbu (Ініціативна група русинів-українців за перебудову)*, ktorá hneď na svojom prvom mítingu prehlásila, že „*národnostná otázka Rusínov v Česko-Slovensku nikdy nebola definitívne vyriešená*“.¹⁴ Dôkazom toho bol 20. január 1990, kedy do Prešova v napätej atmosfére bol zvolaný mimoriadny zjazd *Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich* (KZUP) za účasti delegátov miestnych organizácií KZUP, predstaviteľov mnohých rusínskych obcí severovýchodného Slovenska, predstaviteľov obidvoch cirkví východného obradu – pravoslávnej a gréckokatolíckej, a iných inštitúcií participujúcich na rozvoji kultúry rusínskeho etnika.

Na zjazde niektorí delegáti, najmä z Medzilaboriec a okolia, ostro odsúdili obdobie ukrajinizácie „*ako najtemnejšiu stránku našej histórie*“.¹⁵ Dôrazne žiadali skončiť s ukrajinizáciou ako produktom totalitného komunistického režimu a v tomto kontexte požadovali zrušenie ukrajinskej organizácie KZUP a vytvorenie novej rusínskej organizácie. Zjazd však nepriniesol uspokojivé výsledky pre Rusínov, ktoré očakávali ako satisfakciu za minulé desaťročia ich národnostnej a jazykovej negácie. Naopak, národnostnú situáciu, napriek silným protestom Rusínov, skomplikoval uznesením o zavedení nového etnonymu pre pomenovanie miestneho obyvateľstva severovýchodného Slovenska – „*Rusíni-Ukrajinci*“. Tento etnonym sa stal aj súčasťou nového pomenovania transformovaného KZUP – *Zväzu Rusínov-Ukrajincov ČSFR*. Takéto riešenie zároveň signalizovalo skutočnosť, že organizácia s novým názvom v novej situácii nemienila ustupovať zo starých pozícií.

Reakciou na tento fakt bolo sformovanie v Medzilaborciach nového občianskeho združenia na rusínskej platforme – *Kultúrneho hnutia Rusínov (Культурный рух Русинів)*. Jeho činnosť bola postavená na týchto programových cieľoch: *obrozenie Rusínov ako samostatnej národnosti a vytvorenie rusínskeho spisovného jazyka na báze nárečí laboreckej oblasti, ktorý ako po-*

13 JABUR, V.: Rusínsky jazyk na Slovensku (stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja)..., s. 191-192.

14 ЗОЗУЛЯК, О.: Перший крок Ініціативної групи. In: *Нове життя*, XXXVIII, 49, 1989. Preklad A. P.

15 Tamže.

vinný predmet by sa vyučoval v 1. – 5. triede základných škôl.¹⁶

O probléme vytvorenia spisovného языка pre Rusínov ako o jednom z najdôležitejších aj v tomto „treťom rusínskom národnom obrodení“¹⁷ sa živo diskutovalo už pri tzv. okrúhlych stoloch. Výsledkom týchto diskusií bolo, že po transformácii tlačového orgánu Ústredného výboru KZUP, týždenníka *Нове життя*, na „*тýždenník Rusínov-Ukrajincov Československa*“ vedenie redakcie po mnohých žiadostiach čitateľov, podobne ako v roku 1967, od februára 1990 obnovilo vydávanie dvojstránky v hovorovom языке Rusínov pod názvom *Голос русинів* (Hlas Rusínov). Pestrosť rusínskych nárečí, ktorá sa vzápätí prezentovala v tomto periodiku, sa stala impulzom k príprave jednotných ortografických pravidiel.¹⁸

Riešiť otázky kodifikácie языка si vyžadovala aj pastoračná prax v niektorých gréckokatolíckych farnostiach s prevahou rusínskeho obyvateľstva. Niekoľkí rusínski gréckokatolícki kňazi už dlhšie avizovali takúto potrebu, najmä v súvislosti s prechodom gréckokatolíckej cirkvi v 70. rokoch XX. st. na slovenský язык v liturgii i v pastorácii. Z potreby predložiť rusínskym gréckokatolíkom alternatívu k pastorácii v slovenčine ešte v 80. rokoch XX. storočia, skupina gréckokatolíckych kňazov na čele s o. Františkom Krajňákom z Medzilaboriec vytvorila malú jazykovú komisiu a pripravila na vydanie niekoľko cirkevných kníh v hovorovom языке Rusínov podľa vlastných pravopisných noriem.¹⁹ Tieto neskôr (v r. 1990) v záujme koordinovaného postupu na jazykovom poli navrhla pre používanie aj redakcii *Нове життя* v Prešove, čím otvorila diskusiu o podobe budúceho rusínskeho pravopisu.

Počnúc rokom 1990 sa teda opäť obnovujú polemiky o языке a s ním spojenej národnej identite Rusínov, ktoré boli charakteristické pre medzivojnové obdobie. Na dynamike a cieľavedomosti naberajú hlavne po transformácii me-

16 МАГОЧИЙ, П. Р. (ed.): *Тривалість регіональних культур: русини і українці на їхній карпатській батьківщині та за кордоном*. Нью-Йорк 1993.

17 O „treťom“ rusínskom národnom obrodení pozri MAGOCSI, P. R.: *The People from nowhere, an illustrated history of Carpatho-Rusyns*. Užhorod 2006, s. 101-111, alebo preklad tejto knihy v slovenskom языке *Národ znikadiaľ*, ilustrovaná história karpatských Rusínov. Prešov 2007.

18 O začiatkoch procesu kodifikácie rusínskeho spisovného языка na Slovensku pozri ПЛІШКОВА, А.: III. Соціолінгвістичний аспект. Пряшівська Русь. In MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole 2004; doplnené vydanie so zmenami 2007; s. 332-335.

19 Ešte pred kodifikáciou rusínskeho spisovného языка (1995) o. F. Krajňák vydal: *Малый грекокатоліцький катехізм про русиньскы діти* (Prešov 1992) a na vydanie so skupinou kňazov a laikov pripravil *Апостолы на неділі і свята цілого року*, ktoré však vyšli až po kodifikácii rusínskeho языка (Medzilaborce 1999), a teda po jazykovej stránke už boli upravené v súlade s platnými pravidlami pravopisu.

dzilaboreckého *Kultúrneho hnutia Rusínov* na organizáciu celoslovenského charakteru s názvom *Rusínska obroda* (25. marca 1990) so sídlom v Medzilaborciach. Vo svojom štatúte, zverejnenom v prvom čísle časopisu *Русин*,²⁰ *Rusínska obroda* sformulovala základné ciele svojej činnosti: „*Propagovať kultúru, obyčaje, tradície, históriu vo svojom vlastnom jazyku prostredníctvom kultúrno-osvetovej činnosti, tlače, rozhlasu, televízie a pod.*“²¹ V následnej *Deklarácii* artikulovala zásadné požiadavky voči štátnym inštitúciám, realizáciou ktorých sa malo v súlade s ústavou zabezpečiť: *rovnocenné postavenie Rusínov s inými národnosťami, primerané zrovnoprávnenie rusínskeho jazyka s ostatnými jazykmi používanými v ČSFR a predovšetkým sa mali vytvoriť možnosti pre vyučovanie v rusínskom jazyku na území obývanom Rusínmi.*²² Nevyhnutnosť kodifikácie rusínskeho jazyka sa akcentovala najviac v súvislosti so zavedením materinskej reči Rusínov do rozličných oblastí života, najmä však do mediálnej a školskej sféry.

Národno-emancipačný proces Rusínov vyvolával z jednej strany eufóriu z pocitu slobody a nádeje na zmenu dovtedajšieho postavenia tohto etnika v rámci národnostných menšín v republike, zo strany druhej – rozpaky, najmä v kruhoch vedcov ukrajinskej orientácie, ktorí v tomto období boli minimálne 40 rokov inštitucionálne saturovaní a s podporou štátu pracovali – podľa sovietskeho vzoru – na šírení ukrajinskej idey v Československu. Po páde vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa v štáte, ktorá dlhodobo garantovala rozvoj ukrajinskej národnostnej menšiny, reprezentanti tejto etnicko-jazykovej a kultúrnej orientácie z pochopiteľných príčin odmietali iniciatívy spojené s rozvíjajúcim sa národnouvedomovacím procesom Rusínov a s prípravou noriem nového spisovného jazyka.²³

Tak pred rokom 1989, ako aj po ňom, ukrajinská inteligencia na východnom Slovensku bola presvedčená, že podobné iniciatívy, vyskytujúce sa aj v minulosti, sú „*už prežitá experimenty, odsúdené na neúspech,*“ „*nepotrebné*“, „*nesprávne*“ a „*škodlivé,*“ ktoré „*vnesú chaos do školstva a kultúrneho života, z ktorého východisko bude jediné – prechod na spisovný slovenský jazyk*“.²⁴ Sprievodným znakom takýchto reakcií bol výsmech a dehonestácia

20 Nulté číslo kultúrno-kresťanského časopisu *Русин* v r. 1990 vydala Spoločnosť A. Warhola v Medzilaborciach.

21 Становы Русинської оброди. In *Русин*, I, 1, 1991, s. 3.

22 Deklarácia Rusínskej obrody. In *Русин*, I, 1, 1991, s. 5.

23 Prvý projekt pravidiel rusínskeho pravopisu bol zverejnený v r. 1992. Pozri ПАНЬКО, Ю.: Нормы русинського правопису. In *Народны новинки*, II, 17-21, 1992.

24 ŠTEC, M.: *K otázke „rusínskeho“ spisovného jazyka*. Prešov 1991; ШТЕЦЬ, М. і МУЛИЧАК, Ю.: Аналіз норм правопису т. зв. русинської мови. *Додаток до газети „Нове життя“*, № 42, 1992.

prvých krokov rusínskych aktivistov v jazykovej oblasti, ktoré boli označované ako „*národnostná netaktnosť*“,“²⁵ pričom rusínska národná a jazyková orientácia vo všeobecnosti často bola z ich pohľadu vnímaná ako „*politicky inšpirovaná...antihistorická...antivedecká odchýlka*“,“²⁶ prameniaca „*z dávno prežitej maďarónskej intrigy*“.“²⁷ V polemicky ladených článkoch okolo novovytvorenej antagonistickej dvojice „ukrajinský jazyk – rusínsky jazyk“ dominovali emócie, pričom diskusia sa zviezla skôr na politiku a nevedla k jadrú veci, t. j. k vlastným lingvistickým problémom – glottogenézy a súčasného stavu jazyka.

Odpoveďou zástancov rusínskej orientácie na takéto argumenty bola príprava na vydanie publikácií, ktoré by boli podkladom pre vyhlásenie kodifikácie rusínskeho jazyka, a súčasne boli vyvíjané aj snahy o inštitucionalizáciu tejto odbornej práce. V danej súvislosti stále častejšie rezonovala myšlienka vytvorenia vedeckej inštitúcie, ktorej náplňou práce by bolo riešenie principiálnych otázok pred začiatkom procesu kodifikácie, pričom v médiách najčastejšie uvádzanou bola katedra rusínskeho jazyka a kultúry.

Nezáujem kompetentných miest riešiť problém inštitucionalizácie kodifikačných prác však mal za následok, že hlavnú iniciatívu prevzala najrepresentatívnejšia rusínska národnostná organizácia Rusínska obroda. Významnú úlohu v tomto procese zohral najmä 1. Svetový kongres Rusínov, ktorý sa uskutočnil 22. – 23. marca 1991 v Medzilaborciach, a rokoval o zásadných otázkach budúcej existencie Rusínov v karpatskom priestore. V záujme kvalifikovaného riešenia rusínskej jazykovej otázky kongres odporučil zvolať odborníkov na medzinárodný jazykový seminár, na ktorom by sa vyjasnili teoretické problémy týkajúce sa kultivovania a štandardizácie jazyka v podmienkach „malých národov“ a taktiež určil by sa praktický spôsob koordinácie prác v oblasti „jazykového manažmentu“ na základe analogických príkladov zo zahraničia.

1. Medzinárodný kongres rusínskeho jazyka²⁸ za účasti vedcov, spisovateľov, novinárov, kňazov a rusínskych aktivistov z deviatich krajín sveta (Československo, Poľsko, Ukrajina, Maďarsko, Juhoslávia, Švajčiarsko, Monako,

25 КОВАЧ, Ф.: Наші національні парадокси. Ін Дукля, 2, 1991, s. 28.

26 МУШИНКА, М.: Русинізм на антиукраїнській основі: перша книжка Русинської оброди. Пряшів 1992.

27 КОВАЧ, Ф.: Наші національні парадокси...

28 О 1. Medzinárodnom kongrese rusínskeho jazyka pozri FISHMAN, J. A.: Stručné postscriptum nerusínskeho účastníka. In MAGOCSI, P. R.: Scholarly Seminar on the Codification of the Rusyn Language. In *International Journal of the Sociology of Language*, č. 104, Berlín a New York 1992; MAGOCSI, P. R.: Vědecký seminář o kodifikaci rusínskeho jazyka. In *Slovanský přehled*, 2, Praha 1993.

Švédsko, USA) sa uskutočnil 6. – 7. novembra 1992 v Bardejovských Kúpeľoch a doteraz je považovaný za jeden z významných medzníkov v procese kodifikácie rusínskeho jazyka. Uvedené fórum totiž okrem toho, že iniciovalo systematickú prácu nad kodifikáciou jazyka v nasledujúcom období, súčasne vyriešilo aj niekoľko dôležitých koncepčných otázok. Predovšetkým:

1. kodifikácia rusínskeho spisovného jazyka mala byť založená na živéj hovorovej reči Rusínov;

2. vychádzajúc z rétorománskeho²⁹ modelu budovania spisovného jazyka každý zo štyroch rusínskych regiónov (štátov) mal vytvoriť vlastný variant spisovného jazyka, ktorého základom mal byť najrozšírenejší dialekt na danom území³⁰;

3. grafickým systémom rusínskeho jazyka mala ostať azbuka.

Okrem toho, prvý kongres rusínskeho jazyka vyzdvihol potrebu založenia vedeckej inštitúcie, ktorá by proces kodifikácie organizovala, a podčiarkol nevyhnutnosť štátnej podpory zo strany ČSFR a iných štátov, v ktorých Rusíni žijú, argumentujúc pritom základnými ľudskými právami a právami národnostných menšín v demokratickom spoločenskom zriadení.

Na základe iniciatívy vedenia Rusínskej obrody na Slovensku o dva mesiace neskôr (t. j. od januára 1993) Ministerstvo kultúry SR naozaj finančne podporilo vznik Inštitútu rusínskeho jazyka a kultúry v Prešove,³¹ ktorý od

29 Rétorománsky jazyk, resp. jazyk švajčiarskych Romanšov (Romansch, Rumantsch), ktorý používa necelých 0,6% obyvateľov Švajčiarska, t. j. okolo 35 000 ľudí na juhovýchode krajiny, sa skladá zo šiestich spisovných mikrojazykov (surselvský, sutselvský, surmiranský, horno- a dolnoengadinský, minsterský), na báze ktorých r. 1982 vznikol spoločný spisovný jazyk *rumantsch grischun*, ktorý od r. 1996 sa stal štvrtým úradným jazykom Švajčiarska popri nemeckom, francúzskom a talianskom. Rusínsky spisovný jazyk sa teda mal začať budovať analogicky na základe hovorových variantov tých regiónov (štátov), kde žijú Rusíni (okrem Juhoslávie, na Slovensku, v Poľsku a na Ukrajine), a na ich báze postupne sa mal vytvoriť jeden spoločný, interregionálny, spisovný rusínsky jazyk, tzv. *koiné*.

30 Na Slovensku spisovná podoba rusínskeho jazyka vychádza z dvoch teritoriálne najrozsiahlších dialektov: východozemplínskeho a západozemplínskeho, teda z živého hovorového jazyka územia po línii dedín: Osadné, Hostovice, Parihuzovce, Čukalovce, Pčoliné, Pichne, Nechválova Polianka, Nižná a Vyšná Jablonka, Svetlice, Zbojné a iných.

31 Inštitút rusínskeho jazyka a kultúry vznikol pri Rusínskej obrode v Prešove v januári 1993. Prvým riaditeľom inštitútu sa stal doc. PhDr. Juraj Paňko, CSc. V r. 1994 druhým a zároveň posledným riaditeľom inštitútu bol doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc. Inštitút rusínskeho jazyka a kultúry pri RO mal byť prvým krokom k sformovaniu vysokoškolskej katedry rusínskeho jazyka a kultúry. K tomu však nikdy nedošlo napriek tomu, že štát v roku 1994 poskytol účelovú dotáciu vo výške 1,5 mil. korún Univerzite P. J. Šafárika v Košiciach na zriadenie a zariadenie katedry rusínskeho jazyka a kultúry v rámci niektorej z prešovských fakúlt. Vďaka podpore štátu v roku 1999 namiesto plánovanej katedry v rámci Prešovskej univerzity bolo zriadené rektorátne pracovisko s celouniverzitnou pôsobnosťou Ústav národnostných štúdií a cudzích jazykov s oddelením rusínskeho jazyka a kultúry. Na báze tohto oddelenia 1. marca 2008 bol

зачатку служив як інтеррегіональне координаційне центрум кодифікаційних праць. По зміні політичної ситуації однак ще в році 1994 його фінансування було за-
ставлене, що природжене означало припинення праць над кодифікацією. Вдяка
зодповідному підступу людей на чолі інституту а Русинської оброди са однак роз-
бегнуті праце незаставили ціплне.

Аж наприєк краткеї ехистенції інституту наплнів витічений ціель. Приправил за-
кладні матеріали як підклад пре формальне виголошенє кодифікації русинське-
го писемного мови на Словенську: правилла русинського правопису, ортогра-
фічний словник, шлалікар а читанку, словник лінгвістичних термінів, укажки
набоженської літератури, белетрії а публицистики.³² Слawnотний акт виголошеня
кодифікації русинського мови, аж наприєк снahaм о його змаренє зо стpани
непpайників, са ускоточніл 27. жануара 1995 в Бpатиславе за участі некторих
вызначних пpедставителів културного, сполоченського, набоженського, полі-
тичного а ведеккого живота штату. По неколкомасачному вahanі штат наконєк
покpыл аж частъ выдaвкoв сполєных с мєдзінарoднѣм ведеккѣм семінаром
пpи пpілежитості слawnотного акту виголошеня кодифікації.

Кодифікація русинського мови на Словенську (1995) була закладним пpед-
пoкладом заведеня тoгo мови до рoзних функційних сфєр живота Русінов.³³
Пpед роком 1995 наpєчїа Русінов, окpем тoгo же були закладним кoмуні-
каційним пpостpієдком наїмѣ в родиннєй сфєрє, т. j. в сфєрє кaждоденного живo-
та тoгo етніка, пoужівали са в ненoрмативнєй пoдoбє в мєдіалнєй, літерарнєй,
сєнічкo-дивадєлнєй а в кoнфєсіoнальнєй сфєрє.

зpіадєні – oпaт' якo ректoратнє пpacoвискo с цєлoунивєрзитнoу пoсoбнoст'oу – самoстaтнѣ Устaв
русинського мови а културѣ ПУ.

32 ЯБУР, В. - ПАНЬКО, Ю.: *Пpавила русинського пpавoпису*. Пpяшів 1994; ПАНЬКО, Ю. і кoл.: *Орфографічний словник русинського мови*. Пpяшів 1994; ПАНЬКО, Ю.: *Русинсько-руськo-українськo-слoвєньськo-пoльськѣй словник лінгвістичних термінів*. Пpяшів 1994; ГРИБ, Я.: *Букварь пpо русинськѣ дітѣ*. Пpяшів 1994; ГРИБ, Я.: *Читанка пpо русинськѣ дітѣ*. Пpяшів 1994; КРАЙНЯК, Ф.: *Малѣй тpєкoкaтoлицькѣй кaтєхїзм пpо русинськѣ дітѣ*. Пpяшів 1993; МАГОЧІЙ, П. Р.: *Русинѣ на Слoвєньськѣ/Magocsi, P. R.: Rusini na Slovensku*. Пpяшів 1994.

33 О функційних сфєрах русинського мови пoзpi ПЛІШКОВА, А.: Русинський мови на Словенську пo році 1989. In ШУТАЙ, Ш. (ed.): *Нарoды а наpоднoсті. Стaв вѣськyму пo році 1989 а його пєpспєктивѣ*. Пpєшoв 2004; тaктїєж http://www.rusynacademy.sk/slovak/sl_jazyk.html; ПЛІШКОВА, А.: III. Соціолінгвістичний аспєкт. Пpяшівськa Русь. In MAGOCSI, P. R. (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський мови...*, s. 319-345; ПЛІШКОВА, А.: Русинський мови на Словєньськѣ пo 10 роках активного фунгoваня. In ЗОЗУЛЯК, А. (ed.): *Русинський наpодний калєндaрь на рік 2002*. Пpяшів 2001; ПЛІШКОВА, А.: Oсoвнѣ сфєpѣ функціoнoваня кодіфікoванoгo русинського мови на Словєньськѣ. In http://www.rusynacademy.sk/rusynski/rusyn_jazyk.html; ПЛІШКОВА, А.: Practical spheres of Rusyn Language in Slovakia. In; ПЛІШКОВА, А.: *Русинський мови на Словенську: начєрт вѣвоja а сучаснє пpоблємѣ*. Пpєшoв 2007.

V mediálnej sfére rusínske nárečia aj pred rokom 1989 sa používali najmä v rozhlase.³⁴ Rusínsky jazyk bol dominantným jazykom rozhlasových relácií zameraných na prezentáciu folklóru rusínskeho obyvateľstva a života na vidieku, resp. v lokalitách či regiónoch s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva. Spomedzi najúspešnejších uvedieme reláciu s názvom *Подорожування кумів*, neskôr *Бесіда кумів*, ktorá práve vďaka zrozumiteľnému jazyku, teda nárečiam Rusínov, si získala najväčšiu popularitu medzi poslucháčmi.

Spomedzi tlačových médií nárečia Rusínov mali v minulosti svoje zastúpenie najmä v týždenníku *Нове життя*.³⁵ Redakcia s prestávkami viedla rubriku *На діалекти* (V nárečí) v rokoch 1965 – 1968, 1969 – 1970 a systematicky v rokoch 1973 – 1977.³⁶ Publikovanie článkov v nárečiach Rusínov redakcia obnovila v rubrike pod názvom *Голос русинів* až po nežnej revolúcii v roku 1990 na naliehanie čitateľov. Jej vydávanie však trvalo iba jeden rok, počas ktorého sa kryštalizovali národnostné pozície vydavateľa tohto periodika, presnejšie nového vedenia organizácie. Ukázalo sa však, že ani nové vedenie o zmenu národnostnej ani jazykovej orientácie na rusínsku záujem nemalo, aj keď nový názov organizácie, obsahujúci popri etnonyme „*Ukrajinci*“ aj etnonym „*Rusíni*“, tomu nasvedčovať mohol. Na takúto zmenu sa však pristúpilo skôr zo zištných dôvodov – v záujme udržať si aj v nových podmienkach stabilnú členskú základňu a dominantnú pozíciu v národnostnom živote etnika. Napriek tomu, že formálne išlo o najväčší ústupok z tradičných pozícií, ďalšie kroky nového vedenia organizácie skutočnú podstatu nástupníckej organizácie bývalého KSUP zakryť nemohli. V snahe udržať proukrajinskú líniu, vedenie Zväzu Rusínov-Ukrajincov ČSFR pristúpilo k eliminácii stúpcov rusínskej orientácie zo svojich radov,³⁷ čím vlastne prispelo k urýchle-

34 V rozhlase sa rusínsky jazyk používal od 30. rokov XX. st. v rozhlasovej spoločnosti Rádiožurnál ako predchodcovi Československého rozhlasu v Košiciach, odkiaľ sa vysielalo pre Východné Slovensko a Podkarpatskú Rus, potom v niektorých reláciách Československého rozhlasu – spočiatku, od r. 1945, Ukrajinského štúdia Československého rozhlasu v Bratislave, od r. 1948 v Prešove, od r. 1989 v Rusínsko-ukrajinskej redakcii Slovenského rozhlasu v Prešove, od r. 2002 v Hlavnej redakcii národnostno-etnického vysielania SRo v Prešove, od 1. 9. 2003 v Košiciach.

35 *Нове життя* od roku 1951 vydával Krajský výbor Komunistickej strany Slovenska v Prešove, od r. 1959 Ústredný výbor Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich v Prešove a od r. 1990 až dodnes Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky v Prešove.

36 О том pozri ФОЛПІХ, М.: Факти з історії української журналістики в Чехословаччині. In *Науковий збірник КСУТ*, №. 11, Пряшів 1985.

37 V máji 1991 z redakcie *Нове життя* odišli títo redaktori: Alexander Zozulák, Kvetoslava Koporová, Anna Kuzmiaková, Anna Plíšková, a z redakcie časopisu *Дружно вперед* Mária Maľcovská, ktorí koncom júna toho istého roku sa stávajú zakladateľmi novej rusínskej redakcie.

niu procesu konštituovania novej rusínskej redakcie týždenníka pod názvom *Народны новинкы*, ktorá vznikla v júni 1991 pri Rusínskej obrode v Prešove.³⁸ Po jazykovej stránke redakcia sa pridŕžiavala interných pravidiel pravopisu, kultivujúc nárečovú bázu laboreckej oblasti, ktorá sa začiatkom roku 1990 stala centrom rusínskeho obrodeneckého hnutia v bývalom Československu. Od kodifikácie rusínskeho jazyka uvedené periodikum, podobne ako aj interregionálny časopis *Русин*,³⁹ vychádzajú v normatívnej podobe rusínskeho jazyka.

V literárnej sfére Ústredný výbor Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich v Prešove, popri literatúre v ukrajinskom jazyku, v 70. rokoch XX. st. vydal niekoľko personálnych a kolektívnych zbierok poézie a prózy tzv. *ľudových* autorov⁴⁰ a repertoárových zborníkov v hovorovej rusínčine.

Od roku 1991 Rusínska obroda na Slovensku vydávala umeleckú literatúru výlučne v nárečiach Rusínov, resp. v nadnárečovom koiné, podľa interných ortografických pravidiel, od roku 1995 v spisovnom rusínskom jazyku.⁴¹

V scénicko-divadelnej sfére sa miestne nárečia Rusínov aj pred kodifikáciou rusínskeho jazyka používali počas kultúrnych akcií miestneho alebo regionálneho charakteru, a to v sprievodných moderátorských textoch, pri interpretácii poézie tzv. *ľudových* autorov, v slovno-hudobných pásmach amatérskych folklórnych súborov, pri interpretácii ľudových piesní a vo vystúpeniach amatérskych divadelných skupín. V polovici 90. rokov XX. st., predovšetkým na žiadosť verejnosti, významnou jazykovou transformáciou

38 Prvé číslo týždenníka *Народны новинкы* redakcia vydala symbolicky – 21. augusta 1991. V rokoch 1991 – 2003 *Народны новинкы* vydávala Rusínska obroda na Slovensku, od r. 2004 ich vydavateľom je OZ Rusín a Ľudové noviny. Do r. 1994 noviny vychádzali ako týždenník, od r. 1995 ich periodicitu kolíše v závislosti od štátnej dotácie – raz vychádzajú ako dvojtyždenník, inokedy zase ako mesačník.

39 Nulté číslo kultúrno-kresťanského časopisu *Русин* v roku 1990 vydala Spoločnosť A. Warhola v Medzilaborciach, prvé číslo v roku 1991 vydalo Mestské osvetové stredisko v Medzilaborciach. Od 2. čísla r. 1991 do konca r. 2003 časopis vydávala Rusínska obroda na Slovensku so sídlom v Prešove. V r. 2004 – 2005 vydavateľom časopisu bolo občianske združenie Rusín a Ľudové noviny so sídlom v Prešove, v r. 2006 bol jeho vydavateľom Svetový kongres Rusínov so sídlom v Prešove, od r. 2007 je vydavateľom časopisu naspäť OZ Rusín a Ľudové noviny.

40 РУДЛОВЧАК, О. (ed.): *Зелений віночок – червоні квіточки*. Пряшів 1965. V zbierke boli uverejnené básne týchto autorov: I. Kind'u, I. Nováka, I. Žáka, M. Tomana, I. Meľníka, M. Dufancovej, J. Kolinčáka, V. Jurtina, I. Bodnára, A. Capcaru, M. Hvozdu.; HEMET, M.: *Карпати пісню вчаровані*. Пряшів 1974. V zbierke sa nachádzajú diela týchto autorov: A. Halčákovcej, A. Capcaru, I. Žáka, M. Hvozdu, J. Kolinčáka, J. Maťašovskej, I. Bodnára a M. Slivku.

41 Prehľad vydaných beletrie a literatúry iných žánrov v rusínskom jazyku pozri na www.rusynacademy.sk/slovak/sl_literatura.html#Rusínske_publicácie.

z ukrajinského spisovného jazyka na hovorový rusínsky jazyk prešlo profesionálne Ukrajinské národné divadlo v Prešove, ktoré od roku 1990 nesie názov *Divadlo Alexandra Duchnoviča* a svoj repertoár od roku 1995 prezentuje výlučne v rusínskom jazyku.

V **konfesionálnej sfére** sa o potrebe používania zrozumiteľného, t. j. materinského, jazyka Rusínov v pastoračnej praxi, najmä v rámci Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, začalo diskutovať a prvé konkrétne kroky pri vydávaní cirkevnej literatúry sa uskutočnili takisto pred kodifikáciou rusínskeho jazyka – v prvej polovici 90. rokov XX. st.⁴² Prekladateľský tím zložený z teológov a laikov po kodifikácii však vo svojej práci postupne upúšťa od vlastných ortografických pravidiel a prechádza na spisovnú normu rusínskeho jazyka.

Vo všetkých uvedených sférach, v ktorých sa komunikácia realizuje v **hovorovej podobe**, má hovorový jazyk Rusínov svoje zastúpenie aj po roku 1995. Najčastejšou sférou verbálnej komunikácie v nárečiach Rusínov dodnes ostáva rodinná sféra, pričom na výber jazyka každodennej komunikácie vplýva najmä národnostná identifikácia členov rodiny. Rusínsky jazyk je predovšetkým vnútroetnickým jazykom Rusínov. Intenzita jeho používania v každodennej sfére je najvyššia v obciach s kompaktným osídlením Rusínmi a zmenšuje sa s prechodom od domu (bytu), od rodiny, k verejným miestam, od najstaršej generácie k najmladšej generácii, od homogénnych k heterogénnym manželstvám.⁴³

Prevažne hovorová podoba rusínskeho jazyka je frekventovaná aj v úradnej sfére v ústnom kontakte, pričom najsilnejšiu pozíciu má v komunikácii vnútri a medzi rusínskymi kultúrno-spoločenskými občianskymi združeniami a inštitúciami. Ako základný komunikačný prostriedok sa rusínsky jazyk v hovorovej podobe používa aj na komunálnej úrovni počas zasadnutí miestnych samospráv, najmä v obciach s dominanciou rusínsky hovoriaceho oby-

42 Knižne a s cirkevným schválením pred kodifikáciou vyšli tieto preklady z cirkevnoslovanského jazyka, ktoré slúžia pre praktické potreby: *Малый грекокатолицький катехизм про русинськы діти* (1992), *Молитвеник св. ружанця* (1992). S cirkevným schválením v kodifikovanej norme postupne vyšli: *Євангелія і Апостоли на неділі і свята цілого року* (1999), *Євангеліє од св. Йоана* (2003), *Акафіст ку священичомучителєви Павлови Петрови Гойдічови* (2006), *Крестна дорога Господа нашого Ісуса Хріста, Акафіст Хрістовым страстям, Торжественна одправа Ісусовой молитвы* (2006). Na cirkevné schválenie sú pripravené aj ďalšie preklady do rusínskeho jazyka: *Літургія св. Іоанна Златоустого про віруючих*, *Євангелія од Мафтея, Марка, Луки, Йоана, Малый требник, Молебень ку священичомучителєви Василєви Гонкови, Молитвенник Радуйтеся в Господі*.

43 Ďalšie výsledky historicko-sociologického výskumu pozri v GAJDOŠ, M. - HOMIŠINOVÁ, M. - KONEČNÝ, S. - BAUMGARTNER, F. - FRANKOVSKÝ, M. - ŠUTAJ, Š.: *Rusini/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia*. Prešov 2001.

vateľstva a s prevahou rusínsky hovoriacich poslancov miestnych samosprávnych orgánov. Písomná agenda z týchto zasadnutí sa však vedie iba v jazyku slovenskom, čo je akiste determinované neovládaním pravidiel rusínskeho pravopisu osôb poverených vykonávaním takýchto zápisov, resp. neovládaním vo všeobecnosti grafického systému rusínskeho spisovného jazyka, t. j. azbuky. V úradnej sfére sa dynamicky rozvíjajú najmä cirkevné obrady, v ktorých vidieť tendenciu k používaniu spisovnej podoby rusínskeho jazyka.

Stabilným miestom kultivovania spisovnej normy rusínskeho jazyka v hovorenej podobe aj v súčasnosti je Divadlo A. Duchnoviča v Prešove⁴⁴ a redakcie národnostného vysielania v Slovenskom rozhlase a Slovenskej televízii.

V písomnej realizácii sú viditeľné snahy o rešpektovanie spisovnej normy rusínskeho jazyka najmä v úradnej komunikácii medzi jednotlivými národnostnými subjektmi (Rusínska obroda na Slovensku, Rusín a Ľudové noviny, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, Spolok rusínskych spisovateľov, Ruský klub – 1923, Kultúrno-osvetový spolok A. Duchnoviča, Spolok sv. J. Krstiteľa, Spolok rusínskej mládeže atď.) a niektorými štátnymi inštitúciami zameranými na národnostnú problematiku tak v rámci Slovenskej republiky (Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU, Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove, Divadlo A. Duchnoviča v Prešove, Kabinet rusínskeho jazyka Metodicko-pedagogického centra v Prešove, Rusínsky vysielací tím Slovenského rozhlasu v Košiciach), ako aj v medzinárodnom kontexte. Spravidla ide o členské organizácie Svetového kongresu Rusínov, ktoré okrem Slovenska pôsobia v Českej republike, Poľsku, Maďarsku, Ukrajine, Srbsku, Chorvátsku, Rumunsku, USA a Kanade. Všetky zasadnutia orgánov týchto organizácií a ich písomná agenda sa vedú v rusínskom jazyku s dodržiavaním regionálnych spisovných variantov. V medzinárodnom kontexte sa na spoločných podujatiach takisto používajú jednotlivé spisovné varianty rusínskeho jazyka alebo určitá forma interdialektu. Písomná agenda na celorusínskej úrovni sa vedie v závislosti od pôvodu osoby určenej pre túto činnosť, v doterajšej praxi to bol nepretržite spisovný jazyk Rusínov Slovenska.

Najmenej sa rusínsky jazyk v písomnej podobe v úradnej sfére využíva na označovanie verejných miest v obciach, kde žije minimálne 20% príslušníkov rusínskej menšiny.

Vyššia úroveň jazykovej kultúry po roku 1995 je evidentná v niektorých tlačových periodikách, ktoré vychádzajú na Slovensku v rusínskom jazyku. Ide o štyri periodiká civilného charakteru: *Русин, Народны новинки,*

44 O jazykovej kultúre Divadla A. Duchnoviča v Prešove pozri: КОПОРОВА, К.: Язык профессионального русиньского театру. In *Русин*, XVII, 6, 2007, s. 7-9.

*InfoРусин*⁴⁵, *Русиньскый літературный алманах*⁴⁶ a tri periodiká cirkevného charakteru: *Blahovistnik/Благовѣстникъ*,⁴⁷ *Artos/Артос*⁴⁸ a *Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar'/Грекокатолицькый русиньскый календарь*.⁴⁹

Tradičnou funkčnou sférou pre rusínsky jazyk aj v spisovnej norme ostala literárna sféra, v ktorej absentuje pretrhnutie kontinuity súčasnosti s minulosťou. K jej celkovému obrodeniu však dochádza až začiatkom 90. rokov XX. storočia, kedy vďaka finančnej podpore štátu ožíva aj knižná literárna produkcia. Významnou motiváciou kvalitnej umeleckej tvorby v rusínskom spisovnom jazyku po roku 1995 sa stalo prestížne ocenenie *Literárna cena A. Duchnoviča*, ktorú od roku 1997 udeľuje Karpatsko-rusínske výskumné centrum v USA a finančne na ňu prispieva Fond Stevena Chepu pri Torontskej univerzite v Kanade. O kvalite miestnej rusínskej umeleckej tvorby svedčí skutočnosť, že držiteľmi tohto ocenenia sú už traja autori zo Slovenska – Mária Maľcovská⁵⁰ (1999), Štefan Suchý⁵¹ (2000) a Mikuláš Kseňák⁵² (2003).

S kodifikáciou rusínskeho jazyka úzko súvisel aj rozvoj jeho funkčných sfér. K najvýznamnejším z nich a z pohľadu perspektívnej existencie rusín-

45 Mesečník *InfoРусин* od roku 2004 vydáva OZ Rusínska obroda na Slovensku so sídlom v Prešove.

46 Ročenku *Русиньскый літературный алманах* od roku 2003 vydáva Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska.

47 Časopis *Blahovistnik/Благовѣстникъ* – mesačník priateľov Baziliánov na Slovensku bol založený v r. 1946, jeho vydavateľom je Monastyr Zoslania sv. Ducha so sídlom v Krásnom Brode.

48 Časopis *Artos/Артос* – časopis *Обščества св. Joana Krestiteľ'a* bol založený v r. 2005 a vychádza štvrťročne. Jeho vydavateľom je Spolok sv. Jána Krstiteľ'a, redakcia časopisu sa nachádza v Čabinách.

49 Ročenku *Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar'/Грекокатолицькый русиньскый календарь* od roku 2005 vydáva Spolok sv. Jána Krstiteľ'a. Sídlom redakcie spočiatku boli Medzilaborce, od júla roku 2006 redakcia sídli v obci Kamienska, okr. Stará Ľubovňa.

50 M. Maľcovská je autorkou piatich prozaických kníh v rusínskom jazyku: *Манна і оскомина* (Prešov 1994), *Під русиньським небом* (1998), *Русиньскы арабескы* (Prešov 2002), *Зелена фатаморгана* (Užhorod 2007) a rozprávkovú knižku pre deti *Приповідкова лука* (Prešov 1995), z ktorej rozprávky pod rovnomeným názvom r. 2000 vyšli na MG kazete.

51 Š. Suchý je autorom siedmich kníh v rusínskom jazyku: básnických zbierok *Русиньскый співник* (Prešov 1994), *Енді сидать на машину вічності* (Prešov 1995), *Аспірін* (Prešov 2005), básnickej knihy s notami *Азбукарня* (Prešov 2004), básnických zbierok pre deti *Слон на Кычарі* (Prešov 2007), *Незабудка* (Prešov 2008) a zborníka humoristických poviedok *Як Руснакы релаксують* (Prešov 1997). Okrem toho je aj autorom mnohých dramatizácií rozhlasových hier, niekoľkých dramatizácií divadelných hier a umeleckých prekladov, najmä zo slovenskej literatúry.

52 M. Kseňák je autorom prozaickej knihy v básňach v rusínskom jazyku *О камюньскых майстрах* (Prešov 1994), zbierky krátkych poviedok a dramatizácií *Біда Русинів з дому выганяла* (Prešov 2002) a dvoch kníh bájok – *Выбраны байкы* (Prešov 2002) a *Метаморфозы, новы байкы і переклады* (Prešov 2006).

skeho etnika aj k najdôležitejším zaraďujeme sféru školskú. Rusínsky jazyk v školskom systéme SR svoju históriu začal písať v školskom roku 1997/98, kedy na žiadosť rodičov bol zavedený ako nepovinný vyučovací predmet do niekoľkých základných škôl v obciach s minimálne 20-percentným podielom rusínskeho obyvateľstva. V školskom roku 2006/07 sa rusínsky jazyk vyučoval na siedmich základných školách ako nepovinný predmet a na jednej ako povinný.⁵³ Táto skutočnosť pozitívnym smerom poznamenala rozvoj národno-identifikačného procesu Rusínov a takisto povedomie o ich jazykovej osobitosti. Odrazom toho bolo aj iniciovanie možnosti vysokoškolského štúdia rusínskeho jazyka⁵⁴ a otvorenia prvej základnej školy s vyučovacím jazykom rusínskym.⁵⁵

Skúmaním vplyvu materinského rusínskeho jazyka na rozvoj a úroveň národného vedomia, resp. aj celého národno-identifikačného procesu Rusínov po roku 1989, prostredníctvom jednotlivých funkčných sfér sme zistili, že najvplyvnejšími, a teda pre budúcnosť tejto národnosti aj najvýznamnejšími, sú sféry konfesiónalna a školská. Výsledky sčítania obyvateľstva z roku 2001 (rusínska národnosť: 24 201, materinský jazyk rusínsky: 54 907) v porovnaní s rokom 1991 (rusínska národnosť: 16 937, materinský jazyk rusínsky: 49 099) sú omnoho priaznivejšie v tých obciach, v ktorých podľa našich zistení (až v 40 zo 69 obcí) pôsobil kňaz rešpektujúci národnostnú príslušnosť svojich veriacich a praktizujúci pastoračiu v ich materinskom jazyku. Tendencia k nárastu obyvateľstva rusínskej národnosti je aj v obciach, kde sa v škole vyučuje rusínsky jazyk. Aj vďaka týmto skutočnostiam v okresoch severovýchodného Slovenska s kompaktným osídlením Rusínov percentuálne v niektorých obciach v roku 2002 počet obyvateľov rusínskej národnosti stúpol až o vy-

53 Ako nepovinný predmet sa rusínsky jazyk vyučuje na základných školách v Stakčíne, Pčolinom (okr. Snina), v Medzilabociach na základných školách na ul. Komenského a na ul. Duchnovičovej, v Radvani nad Laborcom (okr. Medzilaborce), v Kolbovciah (okr. Stropkov) a na CZŠ sv. Juraja vo Svidníku. Ako povinný predmet sa vyučuje na ZŠ v Šarišskom Štiavniku (okr. Svidník).

54 V akademických rokoch 1999/2000 – 2006/2007 bolo možné študovať rusínsky jazyk na *Prešovskej univerzite* v prehĺbenej forme štúdia. Túto možnosť mohli využívať poslucháči všetkých fakúlt PU, uprednostňovali ju však študenti študijného odboru Učiteľstvo pre I. stupeň ZŠ Pedagogickej fakulty PU a učiteľských študijných programov (ŠP) Filozofickej fakulty PU. Od akad. roku 2006/2007 PU realizuje akreditovaný bakalársky ŠP rusínsky jazyk a literatúra v kombinácii s 12 inými ŠP. Gestorom vyučovania rusínskeho jazyka od r. 1999 bol Ústav národnostných štúdií a cudzích jazykov PU, od r. 2006 Ústav regionálnych a národnostných štúdií PU a od 1. marca 2008 Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU.

55 Vznik prvej základnej školy s vyučovacím jazykom rusínskym iniciovali v roku 2007 občania obce Čabiny v okr. Medzilaborce. Zápis do tejto školy sa uskutočnil 27. februára 2008. Škola začala fungovať od 2. septembra šk. r. 2008/2009.

še 500% v porovnaní s rokom 1991.⁵⁶ Na ilustráciu vyberieme aspoň niektoré z nich, v ktorých počet obyvateľov rusínskej národnosti stúpol minimálne o 100% v porovnaní s pôvodným počtom:

V bývalom okrese Svidník ide o obce, časť ktorých po delimitácii pripadla okresu Stropkov: Beňadikovce 3/29,⁵⁷ Brusnica 22/122, Cernina 25/70, Duplín 1/8, Fijaš 2/13, Gribov 6/20, Hunkovce 14/36, Chotča 5/12, Kapišová 5/16, Krajná Bystrá 34/72, Krajná Porúbka 20/40, Krajné Čierne 11/34, Makovce 11/22, Nižná Olšava 1/5, Nižný Komárnik 7/16, Rakovčík 1/20, Rovné 12/95, Ruský Kručov 5/15, Soboš 4/14, Soľník 1/4, Stropkov 103/209, Šemetkovce 0/7.

V bývalom okrese Humenné, časť ktorého pripadla okresom Snina a Medzilaborce, ide o obce: Čabalovce 63/150, Maškovce 0/5, Ňagov 135/356, Príslop 6/13, Roškovce 8/48, Stakčinska Roztoka 20/42, Sukov 27/54, Šmigovec 5/13, Topoľa 29/94, Volica 43/98.

V okrese Bardejov: Cigeľka 2/35, Krivá 5/16, Ondavka 9/18, Ortuťová 4/9, Šašová 1/4, Rešov 10/22.

V okrese Stará Ľubovňa: Čirč 100/373, Ďurková 0/9, Jakubovany 8/57, Kamienka 92/237, Malý Lipník 2/9, Orlov 18/71, Starina 5/11, Šambron 8/20, Veľký Lipník 23/73, Stará Ľubovňa 120/240.

V bývalom okrese Spišská Nová Ves, časť obcí ktorého pripadla okresom Gelnica a Levoča, ide o obce: Helcmanovce 0/3, Nižné Repaše 0/2, Olšavica 5/13, Poráč 18/84, Torysky 2/10.

V bývalom okrese Michalovce, časť obcí ktorého pripadla okresu Sobrance, ide o obce: Beňatina 0/28, Inovce 2/5, Podhorod' 0/5, Ruská Bystrá 0/5, Ruský Hrabovec 3/21, Strážske 7/20, Michalovce 45/116.

V bývalom okrese Prešov, časť obcí ktorého pripadla okresu Sabinov, ide o obce: Bajarovce 22/60, Drienica 0/2, Hanigovce 0/6, Renčíšov 0/2, Tichý Potok 4/34, Sabinov 16/44.

V bývalom okrese Vranov nad Topľou, časť obcí ktorého pripadla okresu Humenné, ide o obce: Piskorovce 0/22, Prituľany 21/55, Ruská Kajňa 0/34.

V súvislosti s touto štatistikou je dôležité poznamenať aj to, že nárast počtu obyvateľov rusínskej národnosti a tých, ktorí považujú rusínsky jazyk za svoj materinský, priamo korešponduje s nárastom počtu obyvateľstva gréckokatolíckeho (v 11 zo 69 uvedených obcí) a pravoslávneho (v 14 zo 69 uvedených obcí) vierovyznania v jednotlivých obciach. Najvýraznejší nárast počtu

56 O tom pozri štatistiku v LIPINSKÝ, J. (koordinátor projektu): *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov 2002.

57 Prvé číslo v zápise znamená údaj z r. 1991, druhé údaj z r. 2001.

príslušníkov rusínskej národnosti na Slovensku je však evidentný v obciach (až v 20 z uvedeného počtu 69) s nárastom počtu veriacich obidvoch konfesií súčasne. Na základe toho sa dá veľmi dobre pochopiť, prečo táto národnostná menšina sa snaží venovať náležitú pozornosť používaniu rusínskeho jazyka v konfesionálnej sfére a po roku 1989 sa iniciatívne dožaduje obnovenia *Rusínskej gréckokatolíckej cirkvi sui iuris*, vymenovania biskupa pre Rusínov, resp. vikára, a zriadenia samostatného vikariátu ako základného typu cirkevnej štruktúry v rámci gréckokatolíckej cirkvi.⁵⁸

Kodifikácia jazyka Rusínov na Slovensku v roku 1995, opierajúca sa o tradície budovania spisovného jazyka na báze miestnych nárečí a nadväzujúca na úsilie predchodcov, teda bola symbolickou bodkou za dlhotrvajúcimi sporami o tom, ktorý jazyk by mal byť spisovným jazykom Rusínov. Vďaka tomu Rusíni v súčasnosti prestali uvažovať o tom, ktorý jazyk by si mali zvoliť pre svoje kultúrne, školské, konfesionálne potreby, ale kodifikácia ich posunula do ďalšieho štádia úvah a aktivít: nad jeho skvalitňovaním, rozvojom jeho funkčných sfér a nad problematikou konštituovania jednotnej celorusínskej normy spisovného jazyka, ktorá by zbližovala Rusínov a symbolicky ich spojila do jednotného celku.

Medzi najzávažnejšie otázky, ktoré v tejto súvislosti Rusíni budú musieť začať riešiť, patrí problém zachovania autentického slovníka rusínskeho jazyka a preberania slov z iných jazykov, pretože proces infiltrácie cudzích slov, najmä zo štátneho jazyka, je živý a dynamický u Rusínov vo všetkých regiónoch.⁵⁹ Otázka stojí: či prevzaté slová ponechať v regionálnych variantoch, keďže sa už stali súčasťou hovorového jazyka Rusínov, alebo ich nahradiť. A ak nahradiť, tak akými slovami: internacionalizmami, staršími rusinizmami (východoslovanského pôvodu), alebo novými, východoslovansky znejúcimi kalkovými slovami, ktoré sa v školách budú učiť dovtedy, pokiaľ nezdomácnejú aj v živom hovorovom jazyku. K významným problémom môžeme zaradiť napr. aj metodológiu používania geografickej terminológie. Otázkou je, či geografické názvy v rusínskom jazyku sa majú používať v tradičnej hovorovej podobe jazyka, alebo v slovakizovanej, alebo v internacionalizovanej. Alebo: či je potrebné vytvoriť úplne nové rusínske formy geografických

58 O rusínskom jazyku v konfesionálnej sfére pozri PLIŠKOVÁ, A.: *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov 2007, s. 86-92, a www.rusynacademy.sk/rusinsky/rusyn_cirkev.html.

59 O problematike preberania slov z iných jazykov do súčasného rusínskeho jazyka pozri: PUGH, S. M.: К вопросу о лексических заимствованиях в литературных языках: в центре внимания – русинский язык. In PLIŠKOVÁ, A. (zost.): *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku. /Языкова култура і языкова норма в русиньскім языку*. Prešov 2007, s. 104-110; БЛЫХОВА, А.: *Нормативность і чужозязычны впливы*. Tamže, s. 111-121.

názvov. Iné problémy súčasného rusínskeho jazyka sa dotýkajú zjednotenia grafiky a hľadania vhodnej grafémy na označenie etymologického O v nových zatvorených slabikách v celorusínskej norme. To sú problémy, o ktorých sa začali viesť diskusie na 3. Medzinárodnom kongrese rusínskeho jazyka⁶⁰ v dňoch 13. – 16. septembra 2007 v Krakove, a ktoré čakajú na svoje riešenia tak v podmienkach jednotlivých rusínskych spisovných variantov, ako aj v celorusínskej spisovnej norme. Nepochybne, nebude to ľahký proces, pretože už v súčasnosti je jasné, že karpatskí Rusíni majú problém s akceptáciou existujúcich regionálnych spisovných noriem. Preto bude zaujímavé sledovať ďalší vývoj rusínskeho jazyka, a to aj v otázke: do akej miery sa v budúcnosti podarí zosúladiť názory kodifikátorov pri vylepšovaní vlastných regionálnych variantov a následne pri koncipovaní celorusínskej pravopisnej normy a jej uvádzaniu do niektorých sfér života.

60 O problematike 3. Medzinárodného kongresu rusínskeho jazyka pozri МАЛЫЦОВСКА, М.: Важна подія про вшиткых русиністів. In *Русин*, XVII, 4, 2007, s. 1-2.

Vydavateľská činnosť Rusínov po roku 1989

Alexander ZOZULÁK

(Redakcia Rusín a Ľudové noviny, Prešov)

Vydavateľská činnosť Rusínov v rusínskom jazyku, azbukou, na území dnešného Slovenska má svoj začiatok ešte v 19. storočí, teda v období, pre ktoré je charakteristický rozvoj národných hnutí v Európe. „*Rusínska národná inteligencia sa aktivizovala zvlášť po revolúcii roku 1848 a po neúspešnej vojne Uhorska za nezávislosť od habsburského Rakúska. Krátke revolučné obdobie rokov 1848 – 1849 prinieslo ... začiatok národného obrodzenia Rusínov. Rusínske národné obrozenie bolo výsledkom činnosti predovšetkým, dvoch osôb. V prvom rade to bol gréckokatolícky kňaz Alexander Duchnovič, ktorý v roku 1850 založil prvý rusínsky kultúrny spolok (v Prešove), vydal prvé literárne almanachy a učebnice pre základné školy, a je tiež autorom veršov, ktoré sa stali národným krédom Rusínov: „Ja Rusyn byľ, jsem i budu“ (Bol som, som a ostanem Rusínom) ... Ďalším národným buditeľom bol Adolf Dobrianskij, poslanec uhorského parlamentu a rakúsky vládny úradník, ktorý sa v rokoch 1849 – 1865 usiloval o vytvorenie samostatnej rusínskej územnej jednotky v habsburskom impériu...*“¹ V tomto období, konkrétne v roku 1867, vyšli aj prvé periodicky vydávané noviny v cyrilike „*Свѣтъ*“ (Svet), hoci prvé pokusy o vydávanie novín sa datujú do začiatku 30. rokov 19. st. a sú spojené s menom ďalšej významnej osobnosti v histórii Rusínov – Michalom Lučkajom. Avšak neboli ešte písané v rusínskom jazyku ani v neskoršom tzv. karpatsko-rusínskom, ale viac menej po rusky, lebo veľká časť vtedajšej rusínskej inteligencie bola rusofilskej orientácie a ruský jazyk považovala za spisovný jazyk Rusínov. „*Vydávanie kníh, časopisov a novín v cyrilike (pozn. autora: po karpatsko-rusínsky) v Uhorskom kráľovstve na rozhraní XIX. – XX. st. v podmienkach asimilačnej politiky nebolo vítané. Avšak medzitým u Rusínov si najväčšiu popularitu získali kalendáro-ročenky, v ktorých boli publikované články rozmanitého charakteru.*“² Rozmach rusínskej periodickej a neperiodickej tlače v prešovskom regióne Slovenska a na Podkarpatskej Rusi ako súčasťach nového štátu Československa nastal práve v rokoch 1918 – 1938. Bol však prerušený udalosťami 2. svetovej vojny. Hoci na Podkarpatskej Rusi obsadenej Maďarskom naďalej vychá-

1 MAGOCSI, P. R.: *Národ znikadiaľ, ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov : Rusín a Ľudové noviny, 2007, s. 56-57.

2 MAGOCSI, P. R.: c. d., komentár k ilustrácii V. Paďaka, s. 61.

dzali také tituly periodickej tlače, ako *Зоря-Найнал* (Zora), *Литературна недѣля* (Literárna nedeľa) či *Руська молодежь* (Rusínska mládež), ktoré spolu s neperiodickými knižnými titulmi vydávala vtedajšia Podkarpatská vedecká spoločnosť (*Подкарпатское общество наук*), ktorá existovala v rokoch 1941 – 1944 a plnila na Podkarpatskej Rusi úlohu rusínskej akadémie vied. Na tento rozmach rusínskej periodickej a neperiodickej tlače mala snahu nadviazať po vojne rusínska inteligencia trojakej orientácie: rusofilská, ukrajínofilská a rusínofilská. Avšak „zelenú“ dostal smer ukrajínofilský, lebo vtedajšia komunistická vláda, ako vykonávateľ úloh a nariadení Sovietskeho zväzu, „zvečera do rána pretvorila Rusínov na Ukrajincov“ a periodická a neperiodická tlač sa mohla vydávať už iba v ukrajinskom jazyku.

Čakali sme polstoročie (fakticky od roku 1938), aby sme na území terajšieho Slovenska mohli nadviazať na začiatky a rozmach rusínskej periodickej a neperiodickej tlače z 2. polovice 19. st. a 1. polovice 20. st.. Konkrétne až do roku 1989, kedy v dôsledku udalostí nasledujúcich po „nežnej“ revolúcii so začiatkom 17. novembra 1989, ktorá priniesla pluralizmus a demokraciu, mohli sa aj Rusíni zase slobodne prihlásiť k svojej rusínskej národnosti a mohli začať vydávať tlač aj v rusínskom jazyku, avšak v tom čase ešte stále nekodifikovanom, nespisovnom. Nové demokratické zriadenie Rusínov v Československu, neskôr v Slovenskej republike (vznikla 1. 1. 1993) uznalo za samostatnú národnostnú menšinu so všetkými právami, ktoré jej zaručuje ústava štátu a medzinárodné zmluvy. Následne táto národnostná menšina začala byť každoročne podporovaná štátnou dotáciou, a to hlavne cestou dvoch ministerstiev – kultúry a školstva, v posledných rokoch aj Úradu vlády SR.

Vďaka tomu v roku 1990 Spoločnosť Andy Warhola v Medzilaborciach vydala prvý rusínsky porevolučný časopis. Išlo o nulté číslo časopisu *Русин* (Rusín), následne v ukrajinskom týždenníku *Нове життя* prorusínski redaktori začali vydávať prílohu v hovorovom jazyku Rusínov pod názvom *Голос русинів* (Hlas Rusínov). To však bolo v rozpore s názormi proukrajinského vedenia tohto týždenníka, ako aj jeho vydavateľa – Zväzu Rusínov-Ukrajincov ČSFR, čo vyústilo do situácie, že všetci redaktori boli prepustení z práce. Naspäť boli prijatí na základe konkurzu, resp. sa naspäť do tejto redakcie prihlásili, už iba proukrajinsky orientovaní redaktori. Prorusínsky orientovaní redaktori založili v lete roku 1991 svoju novú redakciu periodickej a neperiodickej tlače, ktorá začala vydávať tlač iba v rusínskom jazyku. Na symbolický dátum 21. augusta 1991 vydali prvé číslo kultúrno-spoločenského týždenníka Rusínov ČSFR *Народны новинки* a vzápätí začali pravi-

delne vydávať aj kultúrno-kresťanský časopis *Русин*.³ Za tieto roky obidve periodiká sa stali novodobou kronikou histórie a súčasného života Rusínov nielen na Slovensku, ale aj na Ukrajine, v Poľsku, Maďarsku, Česku, Srbsku, Chorvátku, Rumunsku, Rusku, USA a Kanade. Prešli zložitým obdobím rôznej štátnej podpory počas niekoľkých vlád v Slovenskej republike. Často to boli roky krušné, obidve periodiká sa však podarilo zachrániť a vychádzať s periodicitou závislou od výšky štátnej dotácie – ako dvojčíslo, trojčíslo, ba aj štvorčíslo.⁴

Predtým redakcia, teraz samostatné občianske združenie Rusín a Ľudové noviny hlavne pre školopovinné deti a mládež od roku 2000 vydáva v novinách štvrťročnú prílohu pod názvom *Русалка* a spoluorganizovalo aj literárne súťaže pod rovnomenným názvom v poézii, próze a v publicistickej tvorbe mladých talentov, organizuje a zúčastňuje sa na besedách s rusínskymi redaktormi a spisovateľmi po školách v regióne, kde žije vo veľkej miere rusínske obyvateľstvo. Táto príloha je dobrým odrazovým mostíkom pre mladé talenty. Dobrou platformou pre literárnu prezentáciu najnovšej tvorby v rusínskom spisovnom jazyku pre starších autorov je pravidelná štvrťročná literárna príloha *Поздравління Русинів*, ktorá vychádza už od roku 1995.

V roku 1992 redakcia ako súčasť kultúrno-spoločenskej organizácie Rusínska obroda v ČSFR (dnes Rusínska obroda na Slovensku) začala aj s prípravou a vydávaním neperiodickej tlače v rusínskom jazyku a v uvedenom roku vydala prvú knihu *Мирна наша русинська путь* (Mierová naša rusínska cesta), ktorá vyšla v rusínskom, slovenskom a anglickom jazyku, aby mala širší dosah. Jej názov vystihuje odveké mierové úsilie Rusínov v karpatском regióne. Od tohto času až dodnes **redakcia Rusín a Ľudové noviny** ako súčasť OZ Rusínska obroda na Slovensku **pripravila do tlače a vydala 87 kníh krásnej literatúry a učebníc rusínkeho jazyka a literatúry, z čoho 35 bolo vydaných už samostatným občianskym združením Rusín a Ľudové noviny. V záujme informovanosti uvádzame v transliterácii zoznam všetkých vydaných titulov podľa vydavateľov a rokov, s krátkymi anotáciami:**

3 Obidve periodiká vychádzajú do dnešných dní, sprvu ich vydavateľom bolo občianske združenie Rusínska obroda a od 1. 1. 2004 – samostatné občianske združenie Rusín a Ľudové noviny

4 Najlepšia štátna podpora rusínskych periodík bola zaznamenaná v rokoch 1991 – 1994, takže noviny mohli v tomto období vychádzať pravidelne ako týždenník a časopis ako dvojmesačník, teda v súlade s ich registráciou.

Rusínska obroda

1992:

1. Volodymyr Fedynyšynec': *Myrna naša rusyns'ka put'*. Zborník ese-
jí o Rusínoch v minulosti a súčasnosti. Je to prvá publikácia Rusínskej obro-
dy. Tie isté eseje sú v tejto knihe v troch jazykoch: rusínskom, slovenskom
a anglickom.

2. Milan Garbera (zostavovateľ): *Š'vit', miš'ačku*. Zborník rusínskych
ľudových piesní bývalého populárneho dua zo Šambrona, okres Stará Ľu-
bovňa – Štefana Lukacka a Jána Karafu. V zborníku sú texty piesní v azbuke
a latinke, v publikácii sa nachádza aj ich notový zápis.

3. Milan Garbera (zostavovateľ): *U Ňagovi jasno*. Zborník rusínskych
ľudových piesní bývalého známeho dua Petra Gubu a Michala Beleja z Ňa-
gova, okres Medzilaborce. Texty piesní sú v azbuke a latinke, publikácia ob-
sahuje aj ich notový zápis.

**4. o. František Krajňak: *Malýj grekokatolyc' kýj katechizm pro rusyňskýj
d'ity*.** Text katechizmu je zrkadlovo vytlačený v azbuke a latinke a je farebne
ilustrovaný ikonami z rusínskych drevených cerkví severovýchodného Slo-
venska.

1993:

**5. Mychal Popovič: *Perekročený storiča I., Fedor Korjatovič – rusyňskýj
vojvoda*.** Publikácia, ktorá v základných črtách približuje čitateľovi dobu
vládnutia Korjatovičovcov – Fedora I., jeho následníka Fedora II. a jeho bra-
ta Vasiľa na Podolí a na južných svahoch Karpát. V podstate je to zmapova-
nie histórie Rusínov tohto obdobia.

6. Mychajlo Hyrjak (zostavovateľ): *Spivanký Anny Macibobovoj*. Zbor-
ník 250 rusínskych ľudových piesní z repertoáru Anny Macibobovej z obce
Pichne, okr. Snina. Publikácia obsahuje aj ich notový zápis.

7. Jan Kalyňak (zostavovateľ): *Dvi viflejemský hrý*. Je to zborník, v kto-
rom sú časti: *Viflejemci* (Jasličkári) zo Bžan, *Viflejemský koladý* (Betlehem-
ské koledy). Zborník je v rusínskom jazyku, ale v latinke. Je tu aj notový zá-
pis rusínskych kolied, ktoré spievali jasličkári na Štedrý večer.

**8. Anna Halgašova: *Stružnyc' kýma pišnykamy, zostaviteľ' PhDr. My-
chajlo Hyrjak, CSc.*** Zbierka prísloví, porekadiel, anekdot, legend, háda-
niek, poviedok a detského folklóru.

1994:

9. Vasyľ Petrovaj: *Rusyný I*. Prvý porevolučný román vydaný pre Ru-

sínov a o Rusínoch v ich rodnom rusínskom jazyku, ale v latinke. Kniha je o medziľudských a medzietnických vzťahoch, dej sa odohráva v okolí Medzilaboriec

10. Štefan Suchýj: Rusyňskýj spivnyk. Prvá zbierka básní autora v rusínskom jazyku, ktorá vyšla v predkodifikačnom období.

11. Mykolaj Kseňak: O kamjuňských majstrach Kniha o zvykoch a tradíciách obce Kamienka, okr. Stará Ľubovňa, vydaná dialektom tejto podtatranskej obce vo veršovanej podobe.

12. Pavel Robert Magoči.: Rusynŷ na Sloveňsku./ Paul Robert Magocsi: Rusíni na Slovensku. Prvá neskreslená publikácia o histórii Rusínov od 6. storočia po rok 1992, ktorá vyšla v rusínskom a slovenskom jazyku, a to aj s množstvom poznámok, bohatou bibliografiou, odkazovou literatúrou, štatistikou a mapami. Publikácia môže poslúžiť aj ako učebnica dejín Rusínov.

13. Jan Hryb: Čitanka pro rusyňský d'ity (učebnica). Prvá porevolučná učebnica v rusínskom jazyku, ktorá sa môže používať aj pre tie najmenšie deti, ktoré sa rusínsky jazyk neučia.

14. Jan Hryb: Bukvar' pro rusyňský d'ity (učebnica). Prvý porevolučný šlabikár rusínskeho jazyka, ktorý je zostavený metódou porovnávania so slovenským jazykom a ktorý sa využíva pri vyučovaní predmetu rusínsky jazyk a kultúra od 2. ročníka ZŠ.

15. Mychajlo Hyrjak: Bibliografija narodných spivanok i narodnoj poeziji Rusyniv východnoho Sloveňska. 565-stránková I. časť bibliografie, ktorá obsahuje názvy 3 824 rusínskych ľudových piesní z repertoáru jednotlivých spevákov a 6 927 rusínskych ľudových piesní podľa jednotlivých obcí.

16. Marija Maľcovska: Manna i oskomyna. Prvá zbierka poviedok tejto autorky v rusínskom jazyku s tematikou dedinskou, psychologickou, medzietnickou, opierajúcou sa o život a zmýšľanie Rusínov.

17. Jurij Paňko: Rusyňsko-rus'ko-ukrajiňsko-sloveňsko-poľskýj slovnyk lingvističnyh terminiv (jazyková príručka). Je to publikácia, ktorá môže poslúžiť učiteľom rusínskeho jazyka a lingvistom všeobecne, lebo využíva porovnávaciu metódu niekoľkých slovanských jazykov.

18. Vasyľ Jabur - Jurij Paňko: Pravyla rusyňskoho pravopysu (jazyková príručka). Prvé pravidlá rusínskeho pravopisu, ktoré poslúžili ako podklad pre vyhlásenie kodifikácie rusínskeho spisovného jazyka na Slovensku v roku 1995.

19. Jurij Paňko a kol.: Orfografičnyj slovnyk rusyňskoho jazyka (jazyková príručka). Prvý porevolučný ortografický slovník rusínskeho spisovného jazyka, ktorý poslúžil ako podklad pre vyhlásenie kodifikácie rusínskeho

spisovného jazyka na Slovensku.

20. *Rusíni: otázky dejín a kultúry./ Rusynŷ: voprosŷ istoriji i kulturŷ* (zostavovateľ Fedor Barna). Zborník referátov v slovenskom a niektoré v rusínskom jazyku tak, ako odzneli 15. – 16. októbra 1994 v Bardejovských Kúpeľoch na vedeckej konferencii pod názvom Rusíni v dobe slovanského obrodzenia.

1995:

21. *Štefan Suchýj: Endi sidat' na mašŷnu vičnosty.* Druhá poetická zbierka autora v rusínskom jazyku, ktorá obsahuje aj koláž pod rovnomenným názvom o slávnom výtvarnom umelcovi Andy Warholovi, ktorého rodičia boli Rusíni a pochádzali z rusínskej obce Miková, dnes okres Medzilaborce.

22. *Jurij Charytun: Husŷi z javora.* Prvá porevolučná zbierka poézie autora v rusínskom jazyku čerpajúca tematiku zo zátopovej oblasti vodnej nádrže Starina.

23. *Marija Maľcovska: Prypovídkova lučka.* Prvá porevolučná kniha rozprávok v rusínskom jazyku určená deťom, ale aj dospelým, obohatená detskými ilustráciami dcéry autorky.

1996:

24. *Anna Pliškova (zostavovateľka): Muza spid Karpat.* Zborník rusínskej poézie od najstarších čias po súčasnosť, v ktorom sú aj prvé pokusy najmladších autorov, školopovinných detí ZŠ v obci Habura, okres Medzilaborce.

1997:

25. *Štefan Suchýj: Jak Rusnakŷ relaksujut'.* Po dvoch poetických zbierkach autor vydal aj zbierku humorných a satirických poviedok v rusínskom jazyku, ktorá čerpá námety z dedinského prostredia a nastavuje zrkadlo do vlastných radov Rusínov, aby sme sa sami nad sebou zasmiali.

1998:

26. *Mychajlo Hyrjak: Hori týma Pŷchňamy.* Etnografický materiál, v ktorom sa nachádzajú okrem opisu jednotlivých zvykov obce Pichne okresu Snina aj ľudové piesne tejto oblasti.

1999:

27. *Jan Hryb: Rusyňskŷj jazyk pro 2. a 3. klasŷ osnovnoj školŷ z navčañom rusyňskoho jazyka.* Učebnica rusínskeho jazyka.

28. *Jan Hryb: Putovaňa iz soňičkom – Robočij zošŷt z rusyňskoho*

jazyka pro 2. a 3. klasý osnovnoj školý (učebnica). Prvý porevolučný pracovný zošit z kodifikovaného rusínskeho jazyka na Slovensku.

29. Jan Hryb - Mychajlo Hyrjak.: Čítanka pro 3. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazyka (učebnica)

2000:

30. Jan Hryb: Robočij zošýt z rusyňskoho jazyka pro 4. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

32. Jan Hryb: Rusyňskýj jazýk pro 4. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

33. Jan Hryb: Čítanka pro 4. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskojo jazýka (učebnica)

34. Mychajlo Hyrjak - Aleksander Zozuľak (zostavovatelja): Rusyňskýj narodnýj kalendar' na rik 2001. Prvý porevolučný rusínsky 248-stránkový ľudový kalendár, ktorý nadviazal na tradíciu kalendárov-almanachov, ktoré vydával buditel' rusínskeho národa Alexander Duchnovič v 2. pol. 19. st.

2001:

35. Jan Hryb: Robočij zošýt z rusyňskoho jazýka pro 5. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazýka

36. Jan Hryb: Rusyňskýj jazýk pro 5. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

37. Štefan Suchýj: Literaturná výchova pro 5. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

38. Aleksander Zozuľak (zostavovatel'): Rusyňskýj narodnýj kalendar' na rik 2002

2002:

39. Jan Hryb: Robočij zošýt z rusyňskoho jazýka pro 6. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

40. Jan Hryb: Rusyňskýj jazýk pro 6. klasu osnovnoj školy z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

41. Štefan Suchýj: Literaturná výchova pro 6. klasu osnovnoj školý z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

42. Vasyľ Jabur - Anna Pliškova: Rusyňskýj jazýk pro 1. klasu seredních škol iz navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica). Prvá porevolučná učebnica rusínskeho jazyka pre stredné školy.

43. Miron Sysak: Rusyňska literatura pro 1. klasu seredních škol iz

navčateľom rusyňského jazyka (učebnica). Prvá porevolučná učebnica rusínskej literatúry pre stredné školy.

44. Anna Pliškova (zostavovateľka): Terňova ruža (Zborník rusyňskej narodnej poeziji). Druhý zborník rusínskej poézie od roku 1992.

45. Aleksander Zozulák (zostavovateľ): Rusyňskýj narodnýj kalendar' na rik 2003

46. Marija Maľcovska: Rusyňskýj arabeskýj. Druhý zborník poviedok autorky v rusínskom jazyku.

(Ďalších 5 kníh v tomto roku vydala Rusínska obroda na Slovensku (ROS)samostatne, a to v rámci redakčnej činnosti členov Okresnej organizácie ROS vo Svidníku.)

2003:

52. Jan Hryb: Rusyňskýj jazyk pro 7. klasu osnovnoj školý z navčateľom rusyňského jazyka (učebnica)

53. Jan Hryb - Mychajlo Hyrjak: Chrestomatija pro 5. – 9. klasý osnovnoj školý z navčateľom rusyňského jazyka (učebnica). Výber literárnych textov pre II. stupeň základných škôl.

54. Jan Hryb - Mychajlo Hyrjak: Literaturna výchova pro 7. klasu osnovnoj školý z navčateľom rusyňského jazyka (učebnica)

55. Vasyľ Choma: Rusyňska literatura pro 2. klasu seredních škol iz navčateľom rusyňského jazyka (učebnica)

56. Vasyľ Jabur - Anna Pliškova: Rusyňskýj jazyk pro 2. klasu seredních škol iz navčateľom rusyňského jazyka (učebnica)

57. Aleksander Zozulák (zostavovateľ): Rusyňskýj narodnýj kalendar' na 2004 rik

Rusín a Ľudové noviny

2004:

1. (58) Štefan Suchýj: Azbukarňa (Styškova knyžka z notamy pro rusyňskýj d'ity, pomičnyj tekst pro osnovnýj školý z navčateľom rusyňského jazyka). Zbierka originálnej poézie pre deti s notami, ktorá slúži aj ako pomocný učebný text.

2. (59) Jan Hryb: Literaturna výchova pro 8. klasu osnovných škol z navčateľom rusyňského jazyka (učebnica)

3. (60) Jan Hryb: Rusyňskýj jazyk pro 8. klasu osnovných škol z navčateľom rusyňského jazyka (učebnica)

4. (61) Vasyľ Jabur - Anna Pliškova: Rusyňskýj jazyk pro 3. klasu se-

redňich škol iz navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

5. (62) *Štefan Suchýj: Rusyňska literatura pro 3. klasu seredňich škol iz navčaňom rusyňskoho jazýka* (učebnica)

6. (63) *Aleksander Zozul'ak (zostavovateľ): Rusyňskýj narodnýj kalendar' na 2004 rik*

2005:

7. (64) *Jan Hryb: Rusyňskýj jazýk pro 9. klasu osnovných škol z navčaňom rusyňskoho jazýka* (učebnica)

8. (65) *Jan Hryb: Literaturna výchova pro 8. klasu osnovných škol z navčaňom rusyňskoho jazýka* (učebnica)

9. (66) *Štefan Suchýj: Rusyňska literatura pro 4. klasu seredňich škol iz navčaňom rusyňskoho jazýka* (učebnica)

10. (67) *Vasyľ Jabur - Anna Pliškova: Rusyňskýj jazýk pro 4. klasu seredňich škol iz navčaňom rusyňskoho jazýka* (učebnica)

11. (68) *Vasyľ Jabur - Anna Pliškova: Rusyňskýj jazýk v zerkal'i nových pravyl pro osnovný i seredňi školý z navčaňom rusyňskoho jazýka*. Po 10 rokoch od kodifikácie rusínskeho spisovného jazyka na Slovensku prax pri-niesla potrebu istých zmien v rusínskom pravopise, preto vznikla táto publi-kácia pre učiteľov rusínskeho jazyka a lingvistov.

12. (69) *Štefan Smolej: Ne haňb sja, Rusyne! (Zbornyk patriotičnoj po-eziji)*. Prvá básnická zbierka autora z Medzilaboriec.

2006:

13. (70) *Jan Hryb: Bukvar' pro 2. klasu osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazyka* (učebnica). Prvá ru-sínska učebnica pre dva typy škôl.

14. (71) *Jan Hryb: Čitanka pro 2. klasu osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka* (učebni-ca)

15. (72) *Marek Gaj: Bukvŷ – moji pryjatel'i (Robočij zošýt iz rusyňsko-ho jazýka pro 2. klasu osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka)* (učebnica)

16. (73) *Štefan Suchýj: Aspirin*. Zbierka básní a esejí známeho rusínske-ho autora.

17. (74) *Marija i Erika Kostovŷ: Prypovidkŷ na dobru nič*. Druhá kniha rozprávok v rusínskom jazyku.

2007:

18. (75) Mychajlo Hyrjak: Bibliografija narodných spivanok i narodnoj poeziji Rusyniv východnoho Sloveńska II. 376-stránková II. časť bibliografie, ktorá obsahuje názvy 7 464 rusínskych ľudových piesní podľa jednotlivých obcí a sú tu aj dva doplnky, a to 175 piesní Anny Jaburovej zo Stakčina a 880 ukážok kalendárno-obradovej poézie.

19. (76) Jan Hryb: Rusyňskýj jazýk pro 3. klasu osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

20. (77) Jan Hryb: Čitanka pro 3. klasu osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica)

21. (78) Marek Gaj: Robočij zošýt iz rusyňskoho jazýka pro 3. klasu osnovných škol iz navčalným jazýkom rusyňským i z navčaňom rusyňskoho jazýka

22. (79) Vasyľ Jabur - Anna Plišková: Rusyňskýj jazýk pro 1. – 4. klasy seredňich škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka. Prvá súhrnná učebnica rusínskeho jazyka pre dva typy stredných škôl.

23. (80) Vasyľ Jabur - Anna Plišková - Kvetoslava Koporova: Rusyňska leksika na osnovi zmin u pravylach rusyňskoho jazýka pro osnovný i seredňi školý z navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka (Pravopysnýj i gramatičnyj slovnyk). Druhý pravopisný slovník rusínskeho jazyka, ktorý je prepracovaný na základe zmien, ktoré nastali v pravidlách rusínskeho pravopisu a ktoré sú platné od 1. septembra 2005. Slovník obsahuje približne 70 tisíc slov.

24. (81) Štefan Suchýj: Slon na Kýčar'i (Styšková knyžka pro rusyňský d'ityska). Štvrtá kniha pre deti v rusínskom jazyku, ktorá vyšla po roku 1989.

25. (82) Paul Robert Magocsi: Národ znikadial': ilustrovaná história karpatských Rusínov. Reprezentatívna vedecko-populárna, bohaty ilustrovaná publikácia o histórii Rusínov od najstarších čias po súčasnosť. Kniha známeho historika, člena Kanadskej kráľovskej akadémie vied a profesora Torontskej univerzity vyšla doteraz po anglicky, ukrajinsky, rusínsky, rumunsky a teraz po slovensky.

26. (83) Anna Plišková: Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy. Práca sociolingvistického charakteru, ktorá v 1. časti analyzuje hlavné tendencie vývoja rusínskeho jazyka od 17. st. až do súčasnosti a v 2. časti prezentuje problematiku funkčných sfér rusínskeho jazy-

ka v súčasnosti. (Na jej redakčnej príprave sa podieľali aj členovia redakcie Rusína a Ľudových novín.)

2008:

27. (84) Osyf Kuzej: Mudrost' žývota (Výbir z bajok). Prvý zborník bá-jok tohto autora.

28. (85) Jan Hryb: Čítanka pro 4. klasu osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebnica). Nová či-tanka rusínskeho jazyka pre dva typy škôl.

29. (86) Marek Gaj: Robočij zošýt iz rusyňskoho jazýka pro 4. klasu osnovných škol iz navčalným jazýkom rusyňským i z navčaňom rusyňsko-ho jazýka (učebnica)

30. (87) Jan Hryb: Rusyňskýj jazýk pro 4. klasu osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňskoho jazýka (učebni-ca)

31. (88) Marija Smetanova: Rusyňskýj jazýk v obrazkach pro I. stupiň osnovných škol iz navčalným rusyňským jazýkom i z navčaňom rusyňsko-ho jazýka. Učebnica rusínskeho jazyka nového typu pripravená na zákla-de porovnávacej metódy s jazykmi slovenským, ruským a anglickým, slová ktorých sú vždy priradené k dvojici vyobrazení rôznych predmetov.

32. (89) Marija Girova: Rodne hñizdo (Zbornyk poeziji). Prvá zbierka poézie tejto autorky.

33. (90) Osyf Kuzej: Bajkŷ-zabavl'ajkŷ. Druhý zborník bajok tohto au-tora.

34. (91) Štefan Smolej: Beskyd'ský spivŷ. Tretia zbierka poézie tohto au-tora.

35. (92) Osyf Kuzej: Pacerkŷ. Zbierka duchovnej poézie autora.

Tieto publikácie od roku 1995 vychádzajú v kodifikovanom spisovnom rusínskom jazyku na Slovensku, lebo to, čo sa nepodarilo rusínskym pred-chodcom v 2. pol. 19. st. a 1. pol. 20. st., to sa podarilo rusínskym aktivistom a vedeckým pracovníkom až na konci 20. st. za nemalej pomoci redaktorov Ľudových novín a časopisu Rusín, a to slávnostné vyhlásenie kodifikácie ru-sínskeho jazyka v Bratislave 27. januára 1995.

Okrem toho vo vydavateľskej činnosti od roku 2004 samostatne pokrač-uje Rusínska obroda na Slovensku, ktorá vydáva dvojtyždenník (predtým mesačník) *InfoРусин* (InfoRusín), avšak nie čisto v rusínskom jazyku, ale niektoré čísla obsahujú až do 40% článkov v slovenskom jazyku. Rozhod-

ne to môžeme hodnotiť ako výrazný krok naspäť v zmysle hlavných cieľov Rusínskej obrody vytýčených na začiatku jej obrodeneckej činnosti pred 17 rokmi. Ak takýto vývoj bude pokračovať, reálne sa môže stať, že toto periodikum hoci bude publikovať o Rusínoch, ale už len v slovenskom jazyku. A to je v rozpore s obrodeneckými ideálmi Rusínov na Slovensku, ale aj vo svete. Toto občianske združenie doposiaľ vydalo aj niekoľko kníh v rusínskom jazyku, avšak jeho činnosť sa sústreďuje hlavne na rozvoj rusínskeho folklóru.

Novými vydavateľskými subjektmi, ktoré začali taktiež vydávať periodickú a neperiodickú tlač v rusínskom jazyku, sú rusínske občianske združenia Svetový kongres Rusínov, Spolok sv. Jána Krstiteľa a Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska. Prvé z tých vydalo tieto knižné tituly:

2002:

1. Mykolaj Kseňak: *Bida Rusyniv z domu výhaňala*. Publikácia obsahuje dramatickú hru, poviedky a fotografickú časť zo sféry drobnárstva z autorovej rodnej obce Kamienka, okr. Stará Ľubovňa.

2005:

2. Havryjil Beskyd - Aleksander Zozul'ak (zostavovatelja): *Vyznačny pro Rusyniv (Zbornyk referativ iz midžinarodnoho naučnogo seminar'a k 110 rokam od začat'a navčaňa v Grekokatolyc'kij rus'kij učitel'skij seminariji i 80 rokam od kupliňa Rus'koho domu v Pr'ašovi)*

2006:

3. Nykolaj Hvozda: *Spovid' Rusyna*. Básnická zbierka autora z najnovšej jeho tvorby.

4. Pavel Robert Magočij: *Karpat'ský Rusynŷ* (brožúra). Je to druhé rozšírené vydanie brožúry o Rusínoch po rusínsky azbukou, ktorá má takéto časti Geografická poloha a hospodárstvo, Jazyk, identita a kultúra, Náboženstvo, Politika, Chronológia, Kultúrne a vedecké inštitúcie, Časopisy a noviny. Je to dobrá 32-stránková pomôcka pre tých, ktorí sa zaujímajú o Rusínov.

5. Paul Robert Magocsi: *Karpatskí Rusíni* (brožúra). Je to tá istá brožúra v slovenčine.

2007:

6. Emil Kubek: *Jedna striča (Vŷbrane z prozŷ)*, zostaviteľ i Marija Ma-

Ľcovska - Frant'íšek Dancak. Prvý výber prózy tohto autora v súčasnom rusínskom spisovnom jazyku na Slovensku.

7. Marija Maľcovska (zostaviteľka): 100 významných Rusyniv očamy súčasnykiv, I. časť. Prvá takéhoto druhu publikácia o významných osobnostiach Rusínov po rusínsky, ktorá podáva umelecko-publicistické materiály o prvých 25 z nich.

Spolok sv. Jána Krstiteľa vydáva periodiká: štvrťročník *Artos* a ročníku *Grekokatolickýj rusínskyj kalendar' / Грекокатолицький русинський календарь* (Grékokatolícky rusínsky kalendár), no taktiež vydáva aj preklady cirkevných kníh do rusínskeho jazyka.

Spolok rusínskych spisovateľov Slovenska každoročne vydáva *Русинський літературний альманах* (Rusínsky literárny almanach) a vydal aj zo pár publikácií. Je potrebné zdôrazniť, že je potešiteľné, ak sa rozširuje okruh vydavateľov periodickej a neperiodickej tlače, sú tu však dva veľké problémy. Prvým je nedostatok financií, lebo ak počet vydaných titulov rastie a s ním aj počet vydavateľov, tak štátna dotácia na rozvoj rusínskej kultúry prostredníctvom grantového systému Ministerstva kultúry SR je každoročne zhruba tá istá a nepostačujúca. Druhým problémom je, že nie všetky vydavateľské subjekty dodržiavajú platné pravidlá rusínskeho pravopisu, často úmyselne, lebo nesúhlasia s niektorými ich princípmi, takže potom nastáva chaos a nestranný človek sa môže opýtať: načo bola kodifikácia rusínskeho spisovného jazyka?! Myslíme si, že pravopis – to nie je o tom, čo sa mi páči, a čo nie, s čím súhlasím, a s čím nesúhlasím, je to určitá norma a zároveň kultúra, ktorá by sa mala akceptovať. Tak isto ako všetci v tejto oblasti musia spoločne prispievať k obohacovaniu a ďalšiemu rozvoju rusínskeho jazyka a literatúry na Slovensku, pestovať lásku k nim a viesť mladé pokolenie Rusínov k vyučovaniu rusínskeho spisovného jazyka, keď už pre nič iné, tak len preto, aby si mohli prečítať mnoho zaujímavého, poučného a precíteného vo svojom materinskom rusínskom jazyku, jazyku svojich predkov, odkaz ktorých si treba ctiť.

K niektorým aspektom rozvoja rusínskej literatúry na Slovensku po roku 1989

Mária MAJCOVSKÁ

(Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove)

Naším zámerom je prezentovať vlastné myšlienky o súčasnej rusínskej literatúre, t. j. o umeleckej tvorbe rusínskych spisovateľov na Slovensku po roku 1989.

Rusínska literatúra je pojem široký, ale novodobý, súčasný, demokratický, pretože pre Rusínov vznikol už v nových časoch, v demokratických podmienkach. V dávnej i v nedávnej minulosti sme sa s takým označením literatúry Rusínov nestretávali. Bola označovaná ako „ruská“, „karpatoruská“, „ukrajinská“ alebo ako „literatúra miestnych spisovateľov“, čiže „miestna literatúra“. Tieto nesprávne pomenovania v nadväznosti na dobu minulú dodnes spôsobujú chaos v názvosloví *Rusín, Rusínka, rusínsky, rusínska poézia, rusínska próza, rusínska dráma, rusínska literatúra, rusínska kultúra* a pod. Pojmy *rusínska literatúra, rusínske obrozenie, rusínska obroda* vznikol až po revolúcii 1989, v čase, keď sa Rusíni na Slovensku a postupne aj v iných štátoch zmobilizovali a vydobyli si svoje práva v oblasti občianskeho, kultúrneho a literárneho života. Vyvrcholením ich snáh bolo uznanie rusínskej národnosti, čo sa prejavilo ako pozitívum v 1991 roku pri sčítaní ľudu, kedy si mohol každý občan republiky slobodne napísať svoju národnosť. V kolónke národnosť bola uvedená aj rusínska národnosť, ku ktorej sa Rusíni s radosťou prihlásili. Ako je známe, dovtedy z politických príčin Rusínov považovali za Ukrajincov, takže títo, aby sa nemuseli hlásiť k nanútenej národnosti, v drvivej väčšine sa hlásili k národnosti slovenskej. Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov v uvedenom 1991 roku ukázali stúpajúci trend v počte príslušníkov rusínskej národnosti a rusínskeho materinského jazyka, ku ktorému sa prihlásilo takmer 50 000 občanov na Slovensku.

Od tohto pozitívneho faktu vo veľkej miere záviseli aj kultúrno-literárne snahy Rusínov na Slovensku. Vznik kultúrno-kresťanského mesačníka pre Rusínov s názvom *Русин*, týždenníka *Народны новинкы*, ako aj vydávanie umeleckej a odbornej jazykovednej literatúry viedli k najvýznamnejšiemu historickému aktu v dejinách Rusínov, ku kodifikácii spisovného rusínskeho jazyka 27. januára 1995 v Bratislave. Tam sa kodifikátori dohodli, že noviny, časopisy, knihy, a celá umelecká literatúra sa bude vydávať azbu-

kou, čo sa potvrdilo v praxi, pravda, ešte predtým, a potom v kodifikovanej podobe. Mnohí si neuvedomujú vážnosť tohto aktu, preto si ho treba s veľkou vážnosťou pripomínať a zdôrazňovať potrebu jednoty pri dodržiavaní spisovného jazyka v praxi. Jazyk je mladý, rozvíja sa. Kultúrno-spoločenský a občiansky život Rusínov tak isto nestojí na mieste. Tieto zmeny vstupujú aj do života kultúry, jazyka a literatúry, ovplyvňujú tento život. Stretávame sa s protichodnými názormi vo vzťahu k jazykovej norme. Nájdú sa aj prívrženci latinského písma. Na druhej strane otázka vylepšenia jazykovej normy je stále aktuálna, však môžeme si zobráť na pomoc slovenský jazyk, ktorý ponúka analogické možnosti v tejto oblasti. Je to citlivá otázka, preto vždy treba dbať o to, aby nedošlo k strate znakov identity Rusínov.

Dnes, kedy máme možnosť sa zamýšľať nad niektorými aspektmi súčasnej rusínskej literatúry, máme na zreteli vyššie uvedené argumenty, dokonca sme sa na tvorbe tejto literatúry skromne podieľali, a preto túto literatúru nazývame aj svojim *sladkým bremenom*, ktoré nerozlučne k nám patrí.

V nadväznosti na uvedené, nie je našim cieľom úplne obsiahnuť problematiku rusínskej literatúry. Ako autorka, ktorá pomáha tvoriť novodobú rusínsku literatúru, a tým aj rusínsky spisovný jazyk, môžem sa vždy ocitnúť aj na ceste subjektívneho prístupu k spomínanej literatúre, preto naše postoje, literárna pozícia by sa mala považovať len za pokus o krátko zmapovanie tendencií rozvoja tejto literatúry v demokratických podmienkach. Skôr sa sústredíme na diela niektorých kolegov básnikov a prozaikov, ktorí svoj v minulosti neuznávaný materinský rusínsky jazyk povýšili na literárny, čím ho vyniesli na piedestál jazykov iných vyspelých národov.

K otázke rodného jazyka zaujal svojrázne stanovisko popredný rusínsky básnik Štefan Suchý, ktorý už vo svojej prvej zbierke napísanej po rusínsky *Русинський співник* (Rusínsky spevník, 1994) v básni *Русинська бісїда* (Rusínska reč) napísal:

*Махну на тя,
Як Бог на Карпаты...
Де ся одты поділи Білы Хорваты?
Же наша голузка легка на віру?
Одышли, зотліли і охабили в історії діру.*

*В Берліні на Шіллерштрассе
Несподівано по плечу
Павел Палащак ня клепнув:*

– Та як, Руснаку, што ту робиш?
А ты ся, чоловіче, одкы ту взяв?

(Боже милый,
який маленький тот світ білий
а свій язык, як дивный хліб души,
кедь ся в далекім краю
є кому сповісти).

Моя пахнячко-єдиначко,
Хто тебе важить згвалтовати
І махнути на тебе,
Як Бог на Карпаты?

Kto sa pokúsi znevážiť rodnú reč, a zabudnúť na ňu ako Boh mávol rukou nad Karpatmi? – pýta sa autor v spomínanej básni. Isteže, básnik nie je ľahostajný k tomu, ak sa jeho jazyk znásilňuje, ak sa k nemu stávame macošsky. Pritom si uvedomuje jeho silu, jeho stopy po celom svete, aj v Berlíne na Schillerstrasse. Pomedzi riadky básne čítame, že jazyk nemožno znásilňovať, je potrebné mať k nemu úctu, vážiť si ho zato, že je, že máme na čom stavať, preto je potrebné ho kultivovať a rozvíjať.

Miron Sisák o jazyku zbierky Štefana Suchého napísal: „On dokázal, že náš jazyk (rozumej rusínsky) má všetky nástroje na vyjadrovanie myšlienok, pocitov a to pomocou moderných básnických prostriedkov. On ešte dokázal, že náš jazyk nie je chudobný, fádny, ale, žiaľ!bohu my ho málo poznáme, a práve preto ho podceňujeme. Básnický jazyk Štefana Suchého je ďalším dôkazom toho, že sme sa v dávnej i nedávnej minulosti nemali hádať o tom, ktorý cudzí jazyk – ruský alebo ukrajinský sa k nám najviac hodí. Bolo potrebné sa ho učiť, študovať ho, skodifikovať ho a vytvárať aspoň takéto diela, ako je recenzovaný zborník“.

Treba na tomto mieste povedať, že zborník Štefana Suchého *Русиньскый співник* bol prvým dielom v rusínskej krásnej literatúre, ak máme na mysli poéziu, ktorý vznikol pred kodifikáciou rusínskeho jazyka. Z prózy to bola naša kniha – zbierka poviedok *Манна і оскоми́на*, čo v preklade znamená *Sladké a trpké*. Tieto obidve knižky vyšli v 1994 roku, vtedy v jedinom rusínskom vydavateľstve Rusínska obroda. O ich grafickú úpravu sa postaral A. Zozulák, a po jazykovej stránke ich upravila Anna Plišková. Dnes vieme, že tieto knihy boli predvojom kodifikácie rusínskeho jazyka, lebo jedným

z atribútov národnej identity je mať svoje knižky, umeleckú literatúru. Vôbec prvou knižkou, ktorá vyšla po revolúcii v rusínskych podmienkach bola kniha esejí Vladimíra Fedinišince *Наша мирна русинська путь* (Naša mierová rusínska cesta) a to v 1992 roku, tak isto v Rusínskej obrode pod jazykovou taktovkou Anny Kuzmiakovej. Vyššie spomenutí autori – predstavitelia rusínskej poézie a prózy Štefan Suchý a Mária Maľcovská od uvedeného 1994 roku už neraz presvedčili čitateľov šírkou a hĺbkou zobrazenia umeleckého sveta svojich hrdinov. Dnes patria k najplodnejším autorom v rusínskej literatúre na Slovensku. Štefan Suchý, okrem už spomínanej zbierky básní, je autorom básnického diela *Енді сидать на машины вѣчности* (Endy nasadá na stroj večnosti, 1995), *Аспірін* (Aspirín, 2006) básne pre deti *Азбукарня* (Azbukáreň, 2006), *Слон на Кычарі* (Slon na Kýčere, 2007), a takisto autor próz, umeleckých fejtónov *Як Руснакы релаксують* (Ako Rusnáci relaxujú, 1997). Dozviete sa ako relaxujú Rusnáci, ak si prečítate také pôvabné dielka ako napríklad: *Ako som sa stal stalinistom*, *Ako som sa stal komunistom*, *Ako sme boli na brigáde v Sovietskom zväze* a iné. Jeho próza je nasiaknutá humorom, ktorý nikoho neuráža, autor skôr súciti s hrdinami danej doby a pranie ruje nedostatky v charaktere človeka.

Talentovaným a vzácnym autorom je Juraj Charitun, ktorý zatiaľ vydal iba jednu zbierku básní *Гуслі з явора* (Husle z javora, 1995). Zbierka je lyrickou výpoveďou básnika o svojom rodnom kraji, o prinútenom vystaňovaní z rodnej dedinky Ostružnica v dôsledku výstavby vodného diela Starina. Jeho básne sú výkrikmi duše, výpoveďou o bezmocnosti obyčajného človeka, kedy záujmy spoločenské prevládajú nad osobnými:

*То бы хотіла презрада
Її за мнов, прокляту млоїть,
Вна мене не накормить,
Не напоїть
Пінов-водов.
Лячі на ню, то бы хотіла,
Мене бы вна приголубила,
На дно взяла,
Плахтов-мулом
Прикрыла.*

*На сердцю лють
Прийти так до своїх,*

Постояти в дворі
 І сісти на поріг
 Як колись сідав.
 Чути пташок співы
 Якы мені нераз
 Душу і серце гріли.
 Якось мені дивно,
 Колись аж противно,
 Же хыжы не видно
 Серединов села
 Не видно вже путь.
 Теперь в душі і серцю
 Превелика лють.

Ďalej pozornosť si zaslúži zborník poézie Rusínov na Slovensku *Муза снід Карпат* (Múza spod Karpát, 1996), prvý svojho druhu, ktorý zostavila PhDr. Anna Plišková, PhD., kde nachádzame *Pieseň o vojvodovi Štefanovi* zo 16. st., *Pieseň o obraze klokočovskom* zo 17. st., *Pieseň o Rusnákoch* z 18. st. a postupne básnické diela predstaviteľov 19. st. A. Pavloviča, A. Duchnoviča, J. Stavrovského-Popradova, E. Kubeka, 20. st. – I. Žáka, J. Kolínčáka, A. Halgášovej, A. Halčákovej, M. Kseňáka, Š. Suchého, M. Polčovej a iných. Cenným je zborník *Русины желают быти Русинами* (Rusíni si želajú ostať Rusínmi, výber z tvorby A. Pavloviča, zost. Ivan Rusínko, 2002). Poéziu do rusínskeho jazyka upravila M. Maľcovská. V tomto rade zborníkov nachádzame aj zborník ľudovej poézie *Тернёва ружа* (Trňová ruža, 2002), ktorý zostavila A. Plišková. Prozaické, básnické a dramatické diela rusínskych autorov predstavuje zborník textov pre recitátorov *Материньске слово зрїх забывати* (Je hriechom zabúdať na materinské slovo, 2004), ktorý zostavila Anna Kuzmiaková. Každý z týchto zborníkov dáva určitý obraz o vývine rusínskej literatúry v minulosti a v súčasnosti. Je pomocníkom pre učiteľov, osvetových pracovníkov, recitátorov a pod.

Samostatnú kapitolu v rusínskej literatúre predstavujú bájky, výrazným predstaviteľom ktorých je Mikuláš Kseňák. Vydal niekoľko zbierok bájok, v ktorých pranieruje nedostatky v našej spoločnosti, vlčie zákony, medziľudské vzťahy a pod. Autor píše aj poéziu. Vydal zbierku *О камюньских майстрах* (O kamienskych majstroch, 1994), ktorá bola vydaná v nárečí rusínskej dedinky Kamienka na Spiši. Okrem toho vydal knihu próz *Біда Русинів з дому выганяла* (Bieda Rusínov z domu vyhánala, 2002) o proble-

matike drotárstva. Najnovšie pracuje nad knihou poviedok *Грудка родной земли* (Hrudka rodnej zeme). U spisovateľa si vážime znalosť tradície rusínskeho národa, úprimnosť výpovede a snahu zachytiť pulz histórie cez príbehy obyčajných ľudí.

Z plejády ďalších autorov treba spomenúť Annu Halčákovu, poetku, ktorá ospevovala laboreckú dolinu, Annu Halgášovú, rozprávkárku, ktorá vydala knihu *Стружницькими пішниками* (Stružnickými cestičkami, 1993), v ktorej opísala svoj rodný kraj s jeho mýtami, legendami, poverami, rozprávkami. Je to cenný umelecko-etnografický dokument, ktorý pomohol autorky pripraviť už nebohý PhDr. Michal Hirjak, CSc. Obidve autorky majú veľa spoločného, hlavne úprimnosť výpovede, snahu zachytiť citové poryvy lyrického hrdinu.

Isteže nemôžeme vynechať zo zorného uhla takých autorov ako je Mikuláš Hvozda, autor kníh *Квітки з моєї загородки* (Kvety z mojej záhradky, 2002), *Сповідь Русина* (Spoveď Rusína, 2006) a iné, Štefan Smolej, autor zbierok básní *Не ганьб ся, Русине!* (Nehanbi sa, Rusín!, 2005), *Чудны думки* (Čudné myšlienky, 2005), *Бескидські співи* (Beskydské spevy, 2008) a najnovšie aj zbierky krátkych próz *Юрковы пригоди* (Jurkove príbehy, 2007). Latinikou vyšla prvá časť románu Vasiľa Petrovaja *Rusyný* (Rusíni) vo vydavateľstve Rusínska obroda v 1994 roku.

V roku 2007 vo vydavateľstve Valéria Paďaka v Užhorode vyšla útla knižocka pod názvom *Бібліографія русиньскоязычних видань 1989 – 2004* (Bibliografia vydaní v rusínskom jazyku 1989 – 2004), ktorá zahŕňa aj umeleckú literatúru v jednotlivých štátoch, v ktorých Rusíni žijú. Vzácna a prepotrebná publikácia, je orientáciou v rusínskej literatúre, patrí do rúk každého, kto sa zaujíma o túto problematiku. Čo do počtu vydaných kníh (máme na mysli všeobecne, nielen umeleckú literatúru, ale aj historické práce, monografie) na prvom mieste figuruje Slovensko. Autorka Larysa Ilčenko uvádza až 89 titulov. V súčasnosti je tento počet samozrejme väčší, pretože od roku 2004 sa objavilo množstvo nových kníh v rôznych vydavateľstvách. Napríklad tvorbe Emila Kubeka sa vehementne venuje Dr. František Dancák.

Čo sa týka tvorby autorky týchto riadkov, uvedieme niekoľko postrehov zo samoanalýzy. Ide výlučne o prozaické dielo. Dôraz je kladený hlavne na krátke prozaické útvary (poviedka, novela, auto- a biografická novela). Doposiaľ vyšli takéto diela: *Манна і оскомина* (Sladké a trpké, 1994), *Приповідкова лучка* (Rozprávková lúčka, 1995), *Під русиньським небом* (Pod rusínskym nebom, 1999 – ocenená literárnou cenou A. Duchnoviča, ktorú každoročne udeľuje Karpatsko-rusínske výskumné centrum v USA. Cenu finančne

dotuje filantrop Steven Chepa z Kanady), *Русиньскы арабескы* (Rusínske arabesky, 2001), *Зелена фатаморгана* (Zelená fatamorgána, 2007). Autor-ka literárne upravila a zostavila zbierku básní Márie Girovej *Родне гніздо* (Rodné hniezdo, 2008), Mikuláša Hvozdu *Сповідь Русина* (Spoved' Rusína, 2006) výber z tvorby E. Kubeka *Єдна стріча* (Jedno stretnutie, 2007) a iné. V centre našej pozornosti vždy zostáva človek, žena z dediny a mesta. Snažíme sa konfrontovať dobu minulú so súčasnou, a to na báze vnútorného rozpoloženia jednotlivých hrdinov (deti, mládež, starí ľudia). Najnovšie sa zaoberáme problematikou drogového závislej mládeže na rusínskych dedinách. Témy nám núka sám život, preto sa snažíme v motívoch robiť selekciu, aby sme sa neopakovali.

Na záver treba povedať, že rusínska literatúra, ako poézia, tak aj próza, dosiahla po roku 1989 značné úspechy. Zviditeľnila sa aj vďaka literárnym cenám A. Duchnoviča a A. Pavloviča (najnovšie ňou bola ocenená mladá autorka poézie Miroslava Lacová za zbierku *Aura*), a oceneniam Literárneho fondu. Značná časť najnovšej tvorby M. Maľcovskej, Š. Suchého a M. Kseňáka bola odvysielaná v Slovenskom rozhlase, ukážky z ich diel sa dostávajú do rusínskych učebníc. Objavujú sa stále noví autori, ktorí sa zviditeľňujú svojimi debutmi, napr. Jozef Kudzej – *Мудрость живота* (Múdrost' života, 2008), *Байки-забавляйки* (Bájky-zábavky, 2008), Mária Girová – *Родне гніздо* (Rodné hniezdo, 2008) a iní. Niektorí autori sa pokúšajú o preklad svojich diel do slovenčiny.

Spomínané skutočnosti svedčia o dynamickejšom rozvoji rusínskej poézie a prózy (dramatické diela, ktorých je ako šafranu, zatiaľ čakajú na zhodnotenie). Každý z týchto autorov svojím spôsobom obohacuje rusínsku literatúru vlastným umeleckým videním. Treba zohľadňovať literárne tradície, o ktoré bolo možné (alebo nebolo) sa opierať. Čiastočne sa nadväzovalo na krátku prózu ukrajinských autorov na Slovensku V. Zozuláka, J. Boroliča, F. Ivančova, E. Bissovú, F. Lazorika, ale predovšetkým na tvorbu národných buditeľov A. Duchnoviča, A. Pavloviča, vplyv ktorých sa prejavuje aj dodnes u niektorých už spomínaných autorov.

Zdalo by sa, že doba patriotizmu, ospevovania minulosti sa za tých takmer 20 rokov v umeleckej tvorbe skončila, že autori splnili svoju rolu v sebaudomovacom procese Rusínov. Nie je to tak, lebo tento proces formovania identity je nekonečný a má svoje rezervy. Preto paralelne vznikajú diela na vysokej umeleckej úrovni a diela s kultúrnou a osvetovou funkciou. Aj v jednom, aj v druhom prípade zohráva úlohu dnešný čitateľ, on by mal byť barometrom úspešnosti alebo neúspešnosti diel rusínskych autorov. Sprvu však

je potrebné tieto diela všetkými možnými spôsobmi sprístupniť čitateľom, hlavne mladým ľuďom, študentom, strednej generácii, aby literatúra neslúžila iba úzkemu kruhu intelektuálov, prípadne najstaršej generácii. Podľa nás, sú autori, ktorí si zaslúžia takú pozornosť, aj keď ich je čo do kvantity menej. Preto sa o perspektívu rusínskej literatúry neobávame, skôr jej predpovedáme väčšie zviditeľnenie doma a vo svete, v prvom rade tam, kde žijú Rusíni.

Súčasn^é rusínske profesionálne divadlo

Marián MARKO

(Divadlo Alexandra Duchnoviča, Prešov)

Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove (predtým Ukrajinské národné divadlo) za 60 rokov svojho vývinu prešlo výraznými zmenami tak v rovine organizačno-technickej, ako aj umeleckej. Vzhľadom na súčasnú umeleckú situáciu slovenskej kultúry, hlavne po roku 1989, sa personálne stavy divadla podstatne zredukovali, no táto skutočnosť zásadným spôsobom neovplyvnila kvalitatívnu úroveň produkcie divadla.

Po viac ako 50 rokoch došlo od 1. januára 2008 k zásadnej zmene v organizačnej štruktúre Divadla Alexandra Duchnoviča (DAD), kedy podľa rozhodnutia zastupiteľstva Prešovského samosprávneho kraja č. 2203/2008/OK-001 bol od DAD odčlenený umelecký súbor PULS a vznikla nová príspevková organizácia. Vymedzenie základného poslania a predmet činnosti Divadla Alexandra Duchnoviča boli zmenené novým dodatkom k zriaďovacej listine.

Ak hodnotíme obdobie činnosti a vývoja divadla po roku 1989, teda obdobie posledných 18 rokov, musíme jednoznačne konštatovať, že sa výrazným spôsobom zmenil charakter práce súboru i jeho divák, rovnako dramaturgia, scénografia i celkový tvorivý postup realizátorov a tvorcov kultúry a divadelného umenia.

Divadlo Alexandra Duchnoviča, ktoré už 60 rokov životaschopne pôsobí v severovýchodnom regióne Slovenska, je zároveň neodškriepiteľnou súčasťou mestskej kultúry Prešova i regiónu Šariša.

Špecifikom vývinu tohto divadla je skutočnosť, že sa z etnického divadla Ukrajincov a Rusínov, saturujúcich dlhé roky iba kultúrne potreby spomínaného etnika v regióne východného Slovenska, prepracovalo na špičkový súbor slovenskej divadelnej kultúry, ktorý pozná nielen domáci, ale aj český, poľský, nemecký, a vôbec zahraničný divák. Ide totiž o divadlo prekračujúce svojou umeleckou výpoveďou jazykovú bariéru (tým, že hrá v rusínskom jazyku) a jeho poetika je komunikatívna pre diváka patriaceho do akéhokoľvek národného, národnostného či etnického zoskupenia. Divadlo, ktoré bolo založené v novembri 1945 na základe rozhodnutia Ukrajinskej národnej rady v Prešove, vzniklo na báze družstevníctva. Bolo zapísané do obchodného registra ako „Ukrajinské národné divadlo, družstvo, s.r.o. v Prešove“. Od 1. ja-

nuára 1951 bolo riadené Krajským národným výborom v Prešove až do roku 1961. Potom zriaďovateľská pôsobnosť prešla na novovzniknutý Krajský národný výbor v Košiciach. Od roku 1969 do 31. decembra 1997 divadlo riadilo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, od 1. januára 1998 do 31. marca 2002 Krajský úrad v Prešove. Od 1. apríla 2002 zriaďovateľom divadla je Prešovský samosprávny kraj.

Zmena názvu divadla na *Divadlo Alexandra Duchnoviča* sa uskutočnila s účinnosťou od 15. októbra 1990 rozhodnutím ministra kultúry SR pod č. MK-2028/1990-1. V svojich začiatkoch divadlo hralo po rusky a tomu zodpovedal aj dramaturgický repertoár, prevažne ruská klasika. V 50. rokoch 20. st. sa divadlo preorientovalo na ukrajinský jazyk.

Až v 80. rokoch v divadle nastáva generačná zmena a divadlo postupne prechádza na jazyk rusínsky, ktorý je nášmu etniku zrozumiteľný. O orientácii divadla na jazyk rusínsky rozhodli mnohé žiadosti miestneho obyvateľstva, ktoré od posledných desaťročí minulého storočia, najmä však po „nežnej“ revolúcii roku 1989 prechádza novým samouvedmovacím procesom. Výsledkami tohto procesu bolo aj slobodné deklarovanie týmto etnikom materinského jazyka rusínskeho a rusínskej národnosti pri posledných dvoch sčítaniach (1991, 2001) obyvateľstva, čo v uplynulých 40 rokoch im umožnené nebolo. Aj z tohto dôvodu práve Rusíni zaznamenali v roku 2001 percentuálne najväčší nárast obyvateľstva v porovnaní s inými národnostnými menšinami na Slovensku.

Divadlo od svojho vzniku doposiaľ uviedlo 333 premiér činohry a Poddukelský umelecký ľudový súbor od svojho vzniku (5. 12. 1955) približne 40 premiér. Divadlo začínalo uvádzať divadelné hry v rusínskom jazyku už pred rokom 1989. Ako prvá bola uvedená experimentálna hra Blaha Uhlára *SENS NONSENS* (6. 2. 1988), neskôr znova hra autora Miloša Karáska v réžii Blaha Uhlára *OCOT* (15. 12. 1988).

V rokoch 1989 – 1994 boli uvádzané hry striedavo v ukrajinskom i rusínskom jazyku. Od roku 1995 divadlo hrá len v rusínskom jazyku.¹

V jednotlivých divadelných sezónach boli uvádzané tieto inscenácie:

1989/1990:

Alexander Volodin: *JAŠTERICA*, réžia Natália Mihaľovová, premiéra 4. 11. 1989 (ukr.);

1 O problematike používania rusínskeho jazyka v divadelnej sfére pozri PLIŠKOVÁ, A.: *Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku : náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov : Metodicko-pedagogické centrum, 2007.

Jevgenij Švarc-Hans Christian Andersen: PUTOVANIE DO KRÁĽOVSTVA ĽADU, režia Ivan Ivančo, premiéra 16. 12. 1989 (ukr.);

Blaho Uhlár – Miloš Karásek: ZÁHA, režia Blaho Uhlár, premiéra 17. 2. 1990 (rusín.);

Viktor Hajný: TAM U NÁS, režia Ivan Ivančo, premiéra 24. 2. 1990 (ukr.);

Eduard Radzinskij: DIVADLO ZA ČIAS NERONA A SENEKU, režia Stanislav Mojsejev, a.h., premiéra 19. 5. 1990 (ukr.).

1990/1991:

Nicollo Machiavelli MANDRAGORA, režia Valentin Kozmenko-Delinde, premiéra 13. 10. 1990 (rusín.);

Vasiľ Turok – Natália Mihaľovová: RUSNÁK A ĽUDMILA, režia N. Mihaľovová, premiéra 29. 11. 1990 (rusín.);

Alois a Vilém Mrštíkovi: MARYŠA, režia Jaroslav Sisák, premiéra 19. 12. 1990 (rusín.);

Blaho Uhlár – Miloš Karásek: NoNo!, režia Blaho Uhlár, premiéra 12. 1. 1991 (rusín.);

Iryna Karnauchová – Leonid Brausevič: ČERVENÝ KVIETOK, režia Ivan Ivančo, premiéra 13. 4. 1991 (ukr.).

1991/1992:

A. P. Čechov: ŽARTY Z ROZMARU, režia Valentín Kozmenko-Delinde, premiéra 26. 10. 1991 (rusín.);

Michail Antonovič Čechov: ROZPRÁVKA O IVANOVÍ HLUPÁKOVÍ, režia Eduard Gurtler, a. h., premiéra 14. 12. 1991 (ukr.);

Pierre Augustín Caron de Baumarchais: MÁRNA OPATRNOSŤ (BARBIER ZO SEVILLY), režia Valentin Kozmenko-Delinde, premiéra 28. 3. 1992 (rusín.);

J. Alexander: LOTÉRIA, režia J. Alexander, a. h., premiéra 27. 6. 1992 (rusín.).

1992/1993:

Alexander Duchnovič – Jaroslav Sisák: DOBRODENIE JE VIAC AKO BOHATSTVO, režia Jaroslav Sisák, premiéra 9. 10. 1992 (rusín.);

Mychajlo Staryckij: ZA DVOMA ZAJACMI, režia Ivan Ivančo, premiéra 19. 12. 1992 (ukr.);

Miloš Karásek: SKRAT, režia Miloš Karásek, a. h., premiéra 30. 1. 1993

(rusín.);

Oľha Kobyľanska – Ivan Stropkovský: V NEDEĽU RÁNO, réžia J. Heľas, a. h., premiéra 27. 3. 1993 (ukr.);

Ďura Paphrahaji: AHAFIJA – POPOVA DCÉRA, réžia Jaroslav Sisák, premiéra 12. 6. 1993 (rusín.).

1993/1994:

Nikolaj Vasiljevič Gogol': ŽENBA, réžia Valentin Kozmenko-Delinde, premiéra 27. 11. 1993 (rusín.);

Mikuláš Kseňák – Jaroslav Sisák: DROTÁRIK, réžia Jaroslav Sisák, premiéra 26. 2. 1994 (rusín.);

N. V. Gogol' – F. M. Dostojevskij – A. P. Čechov – F. Janti – V. Kozmenko-Delinde BLÁZNOVE ZÁPISKY, PIESNE SLOVANOV, OPUS No1, réžia V. Kozmenko-Delinde, premiéra 18. 6. 1994 (rusín.).

1994/1995:

Ivan Franko: UKRADNUTÉ ŠŤASTIE, réžia Sergej Dančenko, premiéra 15. 10. 1994 (ukrajinsky, neskôr rusínsky preklad);

Michail Zoščenko – Valentin Kozmenko-Delinde: NERVÓZNI ĽUDIA, réžia V. Kozmenko-Delinde, premiéra 7. 1. 1995 (rusín.);

Frederico Garcia Lorca: KRVAVÁ SVADBA, réžia Jozef Pražmári, a. h., premiéra 11. 3. 1995 (rusín.);

Ferko Urbánek – Vasil' Turok: MAM A KLAM, réžia Vasil' Turok, premiéra 6. 5. 1995 (rusín.).

1995/1996:

Alexej Tolstoj – Vasil' Turok: O ŽIVEJ VODE A JABLKÁCH MLADOSTI, réžia Vasil' Turok, premiéra 7. 10. 1995 (rusín.);

Jaroslav Sisák – Vasil' Turok: DIVADLO SVETA, réžia J. Sisák a V. Turok, premiéra 7. 3. 1996 (rusín.);

Martin Kukučín: NEPREBUDENÝ, réžia Matúš Oľha, a. h., premiéra 25. 5. 1996 (rusín.).

1996/1997:

Iľja Il'f – Jevgenij Petrov – Vasil' Turok: ZLATÉ TEL'A, réžia V. Turok, premiéra 19. 10. 1996 (rusín.);

Eugen Ionesco: PLEŠATÁ SPEVÁČKA, réžia Christian Ioan, a. h., premiéra 23. 11. 1996 (rusín.);

Marko Lukyč Kropyvnyckyj: 12 DCÉR NA VYDAJ ALEBO A OSTALI HLUPÁKMI, réžia Jaroslav Sisák, premiéra 22. 3. 1997 (rusín.).

1997/1998:

Pavel Kohout: TAKÁ LÁSKA, réžia Juraj Svoboda, a. h., premiéra 6. 9. 1997 (rusín.);

Vasil' Turok: O DVANÁSTICH MESIACHKOCH, réžia V. Turok, premiéra 7. 12. 1997 (rusín.);

Fjodor Michailovič Dostojevskij – Vasil' Turok: DEDINA STEPANČÍKOVO., réžia Matúš Ol'ha, a. h., premiéra 14. 3. 1998 (rusín.);

Ivan Stodola: BAČOVA ŽENA, réžia Jaroslav Sisák, premiéra 27. 6. 1998 (rusín.).

1998/1999:

Anton Pavlovič Čechov SVADBA – PYTAČKY, réžia Vladimír Nad', a. h. (Svadba), a V. Turok (Pytačky), premiéra 17. 10. 1998 (rusín.);

Michail Jurič Saltykov-Ščedrin: DEJINY JEDNÉHO MESTA, réžia Matúš Ol'ha, a. h., premiéra 6. 3. 1999 (rusín.);

Vasil' Turok: STRIEBORNÝ POTÔČIK, réžia V. Turok, premiéra 27. 6. 1999 (rusín.).

1999/2000:

Svetlana Škovranová: VZBURA HRAČIEK, réžia Ivan Stropkovský, premiéra 3. 12. 1999 (rusín.);

Nikolaj Vasiljevič Gogol': ŽENBA, réžia V. Kozmenko-Delinde, premiéra 17. 12. 1999 (rusín.);

Vojislav Savič: POČUJEŠ, MAMA., réžia Ľuboslav Majera, a. h., premiéra 4. 3. 2000 (rusín.).

2000/2001:

Hryhorij Kvitka-Osnovjanenko: PODIVNÉ PYTAČKY, réžia Vasil' Turok, premiéra 4. 11. 2000 (rusín.);

Svetlana Škovranová: ZACHRÁŇME FANTÁZIU, réžia S. Škovranová, premiéra 3. 12. 2000 (rusín.);

Ivan Alexandrovič Gončarov: OBLOMOV, réžia Matúš Ol'ha, a. h., premiéra 16. 12. 2000 (rusín.);

Igor Stravinskij: PRÍBEH O VOJAKOVI, réžia Bohdan Fedor, a. h., premiéra 20. 12. 2000 (rusín.);

Fridrich Schiller: PARAZITI ALEBO ÓDA NA RADOST', režia Rastislav Ballek, a. h., premiéra 24. 3. 2001 (rusín.);

Ján Navrátil: KAPITÁN BUDZOGÁŇ, režia Vladimír Sadílek, a. h., premiéra 1. 6. 2001 (rusín.);

Martin Šulík – František Lipták – Dušan Dušek: ZABÍJAČKA, režia Vladimír Sadílek, a. h., premiéra 8. 6. 2001 (rusín.).

2001/2002:

Vasilij Šukšin: ZA JASNÝCH NOCÍ, režia Matúš Oľha, a. h., premiéra 20. 10. 2001 (rusín.);

Karol Horák: LA MUSICA, režia Rastislav Ballek, a. h., premiéra 17. 11. 2001 (rusín.);

Svetlana Škovranová: ČUDESNÁ ŠKOLA, režia S. Škovranová, premiéra 8. 12. 2001 (rusín.).

Ďura Paphrahaji: DVA LÍSTKY DO JERUZALÉMA, režia Jaroslav Sisák, a. h., premiéra 9. 3. 2002 (rusín.);

John Steinbeck: ROVINA TORTILLA, režia Rastislav Ballek, a. h., premiéra 20. 4. 2002 (rusín.);

Karol Horák: ARBITRÁŽ, režia Rastislav Ballek, a. h., premiéra 24. 5. 2002 (rusín.);

Miro Gavran: MUŽ MOJEJ ŽENY, režia Matúš Oľha, a. h., premiéra 29. 6. 2002 (rusín.), koprodukcia s DJZ Prešov.

2002/2003:

Vasil' Turok: PRINCOVE HALUŠKY alebo UHORSKÝ SIMPLICISSIMUS, režia Matúš Oľha, a. h., premiéra 26. 10. 2002 (rusín.);

Maurice Maeterlinck: MODRÝ VTÁK, režia Matúš Oľha, a. h., premiéra 14. 12. 2002 (rusín.);

Jana Bodnárová: SOBOTNÁ NOC, režia Rastislav Ballek, a. h., premiéra 22. 2. 2003 (rusín.);

Miloš Karásek: PERÓN, režia Miloš Karásek, a. h., premiéra 29. 3. 2003 (rusín.);

Karol Horák: ADOLF IVANOVICH DOBRIANSKIJ (Zornička na nebi, slučka nad hlavou), režia Matúš Oľha, a. h., premiéra 31. 5. 2003 (rusín.).

2003/2004:

Blaho Uhlár: PRELUD, režia B. Uhlár, premiéra 18. 10. 2003 (rusín.);

Christo Bojčev: OKRESNÝ ŠPITÁL alebo PLUKOVNÍKOVA ŽENA,

réžia Jozef Pražmári, premiéra 13. 12. 2003 (rusín.);

Wiliam Shakespeare: HAMLET, režia Rastislav Ballek, a. h., premiéra 20. 3. 2004 (rusín.);

Ján Karafiát: CHROBÁČIKOVIA, režia Jaroslav Sisák, a. h., premiéra 7. 5. 2004 (rusín.).

2004/2005:

Miquel de Cervantes Saavedra: DON QUIJOTE DE LA MANCHA, režia Matúš Ol'ha, premiéra 15. 10. 2004 (rusín.);

Christo Bojčev: ORCHESTER TITANIK, režia Jozef Ciller, a. h., premiéra 17. 12. 2004 (rusín.);

Fjodor Michailovič Dostojevskij: IDIOT, režia Jan-Willem van den Bosch, a. h., premiéra 18. 3. 2005 (rusín.);

Miloš Karásek: TOALETÁRKA (Štvrté želanie), režia Miloš Karásek, a. h., premiéra 6. 5. 2005 (rusín.).

2005/2006:

A. P. Čechov: UJO VÁŇA, režia Svetozár Sprušanský, a. h., premiéra 2. 12. 2005 (rusín.);

Svetlana Škovranová: ROZPRÁVKA O ZVIERATKÁCH, režia S. Škovranová, premiéra 6. 12. 2005 (rusín.);

Ján Drda: ČERTOVSKE ROZTOPAŠE, režia Rastislav Ballek, a. h., premiéra 24. 2. 2006 (rusín.);

Albert Camus: CALIGULA, režia Jozef Pražmári, a. h., premiéra 5. 5. 2006 (rusín.).

2006/2007:

Jozef Mokoš: VERNÁ NEVERA, režia Matúš Ol'ha, a. h., premiéra 20. 10. 2006 (rusín.);

Svetlana Škovranová: ŠTYRI ROČNÉ OBDOBIA, režia S. Škovranová, premiéra 3. 12. 2006 (rusín.);

Nikolaj Vasiljevič Gogol': REVÍZOR, režia Svetozár Sprušanský, a. h., premiéra 16. 12. 2006 (rusín.);

Karol Horák: DOMOV Z PLASTELÍNY, režia J. Šimko, a. h., premiéra 9. 2. 2007 (rusín.);

Miloš Karásek: ŽIVOT NA MIERU, režia Miloš Karásek, a. h., premiéra 16. 3. 2007 (rusín.);

Miloš Karásek (Caspar Ester): O REVUAR, režia Miloš Karásek, a. h.,

premiéra 23. 3. 2007 (rusín.);

Zuzana Haľamová: NEPOSŁUŠNÝ JURKO, réžia Vladimír Sadílek, a. h., premiéra 1. 6. 2007 (rusín.).

2007/2008:

Ján Lazorík – Štefan Oľha: DEŇ DEREŠOVÝ, réžia Matúš Oľha, a. h., premiéra 23. 11. 2007 (rusín.);

Blaho Uhlár a kolektív: DOBROPIS, réžia B. Uhlár, a. h., premiéra 14. 3. 2008 (rusín.);

Maxim Gorkij: NA DNE, réžia Svetozár Sprušanský, a. h., premiéra 23. 5. 2008 (rusín.).

Poddukelský umelecký ľudový súbor od roku 1989 pripravil nasledujúce folklórne programy:

- 1989 Ej, tota žena, réžia Vladimír Marušin;
- 1990 Remeslo má zlaté dno, réžia Stanislava Selčanová;
- 1991 Ej, zahrajte hudáci, réžia Vladimír Marušin,
Cesty života, réžia Vladimír Marušin;
- 1992 Deň vzkriesenia, réžia Vladimír Marušin;
- 1993 Zvábení zemou, réžia Vladimír Marušin;
- 1995 Návrat strateného syna, réžia Vladimír Marušin;
- 1996 Kto prišiel na hodinu, réžia Jaroslav Sisák;
- 1997 Štedrý večer, dobrý večer, réžia Juraj Goga,
Chodničkami môjho kraja, réžia Juraj Goga;
- 2001 Živá krása, réžia Juraj Goga;
- 2004 Tisíc a jeden tanec, réžia Miroslav Morochovič;
- 2006 Revízor – spoločný projekt činohry a PULS-u, réžia Svetozár Sprušanský.

Ak chceme zhodnotiť činnosť umeleckého súboru činohry Divadla A. Duchnoviča, môžeme len skonštatovať, že umelecký súbor je na dnešnú dobu a v regionálnych podmienkach, v akých pracuje, schopný na profesionálnej úrovni interpretovať divadelné umenie a úspešne reprezentovať naše národnostné záujmy. Svojou vyspelou umeleckou úrovňou je naše národnostné divadlo nepochybne zároveň obohatením slovenského divadelného umenia. Avšak nezabúdame na to, že našim najzákladnejším poslaním je vystupovať na našich dedinách, medzi našim obyvateľstvom a k tomu smerujú naše zábery a ciele v podobe projektov na kultúrne vystúpenia, ktoré predkladajú

starostovia obcí a miest a počítajú s našimi predstavami v svojich plánoch kultúrnej činnosti.

Divadlo A. Duchnoviča je kultúrno-spoločenskou inštitúciou pôsobiacou na východe Slovenska, ktorá svojou činnosťou môže ponúknuť priestor pre sebarealizáciu mladým ľuďom (absolventom stredných a vysokých škôl), predovšetkým absolventom rusínskeho jazyka² Prešovskej univerzity v Prešove.³

Celkom v závere sa mi žiada povedať, že divadlo v tomto čase pracuje v pomerne zložitej hospodársko-majetkovej situácii, ktorá spočíva v tom, že sme nájomníkmi Rímskokatolíckej cirkvi v budove divadla na Jarkovej ulici. Je na škodu veci, že DAD po 60 rokoch svojej činnosti nemá vlastnú budovu divadla.

Literatúra

PUKÁN, Miron: *V premenách času: Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča Prešov*. Bratislava : Divadelný ústav, 2007.

2 O rusínskom jazyku v školstve na Slovensku pozri PLIŠKOVÁ, A.: K niektorým aspektom používania rusínskeho spisovného jazyka vo vzdelávacom systéme Slovenskej republiky. In LELKES, G. - Tóth, K.: *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2006*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2007, s. 99-111.

3 O možnostiach vysokoškolského štúdia rusínskeho jazyka na Prešovskej univerzite v Prešove pozri PLIŠKOVÁ, A.: Náčrt histórie, súčasnosti a novej perspektívy Oddelenia rusínskeho jazyka a kultúry Ústavu regionálnych a národnostných štúdií PU. In PLIŠKOVÁ, A. (zost.): *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, ÚRNŠ, 2007, s. 5-22.

Aplikácia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku

František KRAJŇÁK

(Gréckokatolícky farský úrad, Kamienka)

Úvod

Prvým spisovným jazykom Slovanov sa stala slovanská reč z okolia Solúna, kodifikovaná v 9. storočí sv. Konštantínom a Metodom vytvorením písma a terminológie potrebnej pri preklade Liturgie, Evanjelia a Žaltára. V priebehu storočí sa jazyk kryštalizoval filologicky i ortograficky, a to až do 18. storočia. Dopĺňal sa prevažne ruskými slovami, pretože ruský národ mal medzi slovanskými národmi náboženskú i národnú prioritu. Nazývame ho aj jazykom staroslovienskym, pretože neostal živým jazykom ani jedného slovanského národa. Tento jazyk sa začal oficiálne nazývať aj cirkevno-slovanský,¹ pretože vo svojej plnosti ostal v náboženských obradoch Východnej cirkvi všetkých slovanských národov. Tam ešte dodnes môžeme hovoriť o jeho živosti.

V priebehu storočí vznikali ďalšie preklady obradových kníh. Evmenij Sabov vo svojej *Christomatiji* z roku 1893 uvádza: „Sv. Cyril zomrel v Ríme 14. II. 868 r. a sv. Metod v r. 885. Ján – exarcha Bulharska, ktorý žil v tomto storočí, preložil dielo Jána Damaského. V X. a XI. st. bulharské, ruské a srbské kniežatá pozývali k sebe mnohých učených Grékov, aby pokračovali v preklade bohoslužobných kníh. Toto dielo sa tak darilo, že Nestor s radosťou zvolal: – Keď Slovania počuli v svojom jazyku o veľkých Božích skutkoch, boli nadšení. – “²

Do 15. st. sa knihy prepisovali ručne, najčastejšie v kláštoroch, ako napr. Pečerská lavra, Kyjevská lavra a pod. Po vynájdení tlačiarenskeho stroja v r. 1456 sa tieto kláštory automaticky podujali na vydávanie kníh týmto novým spôsobom, a tak sa stali tlačiarenskými centrami cirkvi. V 16. a 17. st. skoro všetky bohoslužobné knihy pochádzajú z takýchto duchovných centier. Pozitívom tohto faktu bolo, že vo všetkých slovanských krajinách, kde sa ujal staroslovanský obrad a teda tam pôsobila Východná (v tých časoch Pravoslávna cirkev), sa tieto knihy používali jednotne. Aj keď sa v ďalších sto-

1 ĐAČENKO, Hrihorij: *Polnyj cerkovnoslavjanskij slovar*. Moskva 1993.

2 SABOV, Evmenij: *Christomatija cerkovno-slavjanskych i uhorusskich literaturnych pamjatnikov*. Ungvár 1893, s. 126. Preklad F. K.

ročiach vydávanie cirkevných kníh tlačou rozšírilo po miestnych cirkvách, napr. v Krakove, Mukačeve, Hrušovskom monastyre a pod., vychádzalo sa z pôvodných textov a diferenciacia nebola veľká. Takýto stav sa zachoval až do dnešných dní.

Iná situácia bola na poli rozvoja národných jazykov. Tam každý slovenský národ išiel svojou vlastnou cestou a v priebehu storočí si vytvoril vlastný spisovný jazyk. Samozrejme, národné jazyky prenikali aj do náboženskej sféry a v 20. storočí prenikli až do cirkevných obradov skoro každého slovanského národa používajúceho predtým v bohoslužbách cirkevnoslovanský jazyk.

Tento proces neobíde ani rusínsky národ, pretože každodenná misijná a pastoračná činnosť Cirkvi si vyžaduje dostatočnú jazykovú zrozumiteľnosť. Rusíni však nemajú v tomto úsilí podporu svojej cirkevnej hierarchie v žiadnom štáte Európy s výnimkou Srbska, a tak vedú boj o záchranu náboženskej identity individuálne a z vlastnej iniciatívy. Preto je pochopiteľné, že silné tlaky iných blízkych slovanských národov, ktoré v svojich cirkevných obradoch už niekoľko desaťročí praktizujú v tejto oblasti svoj materinský jazyk, zapríčiňujú rýchly zánik cirkevnoslovanského jazyka v bohoslužobnej praxi a následnú národnú asimiláciu Rusínov k prioritnému národu tej ktorej krajiny.

Paradoxom zostáva, že Mukačevská a následne Prešovská eparchia Gréckokatolíckej cirkvi pod Karpatmi bola založená pre rusínsky národ na jeho duchovný a kultúrny rozvoj.

Väčšina biskupov týchto eparchií si v priebehu storočí bola vedomá tejto skutočnosti a podieľala sa na raste náboženskej a národnej identity tohto národa. V súčasnosti na čele týchto eparchií stoja biskupi iných národností a rusínski gréckokatolícki veriaci (ale ani pravoslávni) v Zakarpatskej Ukrajine (bývalej Podkarpatskej Rusi), v Poľsku, na Slovensku a v Maďarsku nemajú zriadené ani len najzákladnejšie cirkevné štruktúry (napríklad vikariát pre Rusínov, nehovoriac o biskupstve), aby mohli svoj jazyk, kultúru a špiritualitu oficiálne rozvíjať aj v cirkevnom živote. Výnimkou je len Gréckokatolícka eparchia v Srbsku, ktorá zabezpečuje Rusínom všetky podmienky rozvoja a je modelom pre ostatné gréckokatolícke eparchie v Európe.

Dovolím si tvrdiť, že potreba zriadenia rusínskych vikariátov a legalizácie liturgického rusínskeho jazyka v náboženskom živote Rusínov je v súčasnosti taká závažná, že podmieňuje ich prežitie a rozvoj.

Danú tému som zoradil do dvoch tematických skupín s témami **obrad, spev a kázne**:

- I. Aplikácia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch v minulosti;
- II. Aplikácia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch v súčasnosti a budúcnosti.

I. Aplikácia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch v minulosti

1. Obrad

V bohoslužbách Východnej cirkvi sa od čias sv. Cyrila a Metoda až do 20. storočia ako liturgický jazyk používal starosloviensky jazyk nielen v liturgii, ale vo všetkých bohoslužbách, ako napr. utiereň, večiereň, vysluhovanie sviatostí, sväteniny, akatisty a pod. Hoci v niektorých prípadoch vidíme v textoch aj vplyv národných jazykov, napr. v liturgii v prosbe „Mirnoj jekteniji“ je slovo „umnoženije plodov zemnych“ nahradené veľkoruským „izobilije plodov zemnych“, takéto zmeny slov sú ojedinelé a vyskytujú sa skôr v mimoliturgických bohoslužbách. Jediná oblasť, kde do obradových textov výraznejšie prenikol národný jazyk, je sviatosť Krstu a sviatosť Manželstva a to tam, kde do aktu vstupuje samotný veriaci. V sviatosti Krstu je to pri krstných sľuboch, v sviatosti Manželstva je to pri manželskej prisaha.

V *Trebniku* pravoslávneho metropolitu Petra Mohyly z r. 1646 sa text odriekania diabla v sviatosti Krstu nachádza ešte v cirkevnoslovanskom jazyku:

„Otricaješ li sja satany?“ „Otricaju.“³

V zásnubách sviatosti Manželstva však už u Mohyly vidíme vplyv národného, dokonca podkarpatského jazyka, a to konkrétne v otázkach kňaza kladených ženichovi a neveste:⁴

„Maješ (imja rek) ne otminnyj i statečnyj umysl zaručiti sobi teper tuju (imja rek) ktoruju tu pered soboju vidiš, v stan malženskij, a hdy tomu čas budet poňati jej sobi za malžonku?“

Ženich odpovedal : „Maju, velebnij otče.“

Kňaz : „Ne sľuboval jes inšoj ktoroj sľubu malženskoho?“

Ženich: „Ne sľuboval jem velebnij otče.“

Kňaz: „Obicuješ (imja rek) komu inšomu sľubu malženskoho oproč tomu, (imja rek) až do jej smerti nešľubovati?“

Ženich: „Obicuju, velebnij otče.“

Tie isté otázky kladie kňaz aj neveste.

3 *Trebnik Mitropolita Petra Mohyli*. Kijiv 1646, foto Rim 1988, s. 44 (64).

4 Tamže, s. 397-398 (416-417).

Podobná séria otázok v národnom jazyku je aj pred uzavretím manželstva, kde dokonca samotná rubrika uvádza:⁵

„*Po skončaní že slova, voprašajet jerej Ženicha ruskim jazykom, hlahola...*“

Podobne uvádza aj rubrika pred manželskou prisahou ženicha:

„... *svojsvennym ruskim jazykom hlaholet...*“

Nasleduje manželská prisaha:

Ženich: „*Ja (imja rek) беру собі тебе (imja rek) за малжонку і шлюбую тобі милість, віру і уцтвость малженскују а і же тебе не опуščу ащ до смерті: так ми Боже в Тројці свјатой јединѣј помози, і всі свјатѣј.*“

Tým istým národným jazykom prisahá i nevesta.

Vo vydaniach cirkevných obradov z 19. st., napr. v *Trebniku* Gréckokatolíckej cirkvi vydanom v Lvove r. 1873,⁶ vidíme tieto čiastky v ukrajinskom resp. haličskom jazyku.

Na túto tradíciu nadviazal aj *Trebnik* vydaný v Žovkve r. 1926,⁷ ktorý v podstate kopíroval *Trebnik* vydaný v Lvove a jeden aj druhý boli v Mukačevskej a Prešovskej eparchii rozšírené najviac.

Podoba národného haličsko-ukrajinského jazyka bola takáto:

Ženich: „*Ja (imja), беру собі тебе (imja), за жєну і шлюбую тобі љубов, вирніст' і чєсніст' супруžu і що тебе не опуščу ащ до смерті: так меңи Боже помози, в Тројці свјатѣј јединѣј і всі Свјатѣ.*“

V pravoslávnych vydaniach 20. st. môžeme nájsť tieto čiastky v staroslovienskom,⁸ ale aj vo (veľko)ruskom jazyku.⁹

Pre porovnanie ešte uvediem text prisahy ženicha v súčasnom ukrajinskom spisovnom jazyku i v rusínskom spisovnom jazyku prešovského variantu:

Ukrajinský jazyk: „*Ja, imja rek, беру тебе, imja rek, за жінку і прѣрикajú тобі љубов, вирніст' і чєсніст' подружню, і що не залышу тебе ащ до смерті. Так меңи, Боже, помоży, в Тројці свјатѣј јединѣј, і всі свјатѣ.*“¹⁰

Rusínsky jazyk: „*Ja, povist' imja, беру собі тебе, povist' imja, за жєну і обіцям ти љубов, вирност' і манжєльску чєстност', і же та не очаблю ащ до смерты. Так ми помаж, Боже в Тројці свјатѣј јединѣј, і вщѣткѣ свјатѣ.*“¹¹

5 Tamže, str. 407 (426).

6 *Evchologion ili Trebnik*. Lvov 1873.

7 *Evchologion ili Trebnik*. Žovkva 1926.

8 *Trebnik*. Praha 1951.

9 *Trebnik*. Bratislava 1984.

10 *Trebnik, vydanňa verchovnoho archijepiskopa UGKC*. Lviv 2001.

11 *Malij trebnik* (rusyňska verzija). Midžilabirci 2006 (samizdat).

2. Spev

Sprevádzať náboženské obrady spevom, tancom alebo hudobnými nástrojmi nie je v náboženských kultoch nič nové. Praktizovali to staroveké pohanské národy a samozrejme i Židia. Kresťania nadviazali na židovskú tradíciu a svoje bohoslužby skrášľovali spievaním žalmov, chválospevov či iných duchovných piesní.

Vo Východnej cirkvi, na rozdiel od Západnej, sa hudobné nástroje pri bohoslužbách nepoužívajú. Všetky bohoslužby sú sprevádzané spevom.

Mnohí historici i liturgisti, medzi nimi napr. autor pravoslávnej Liturgiky – protopresbyter Lazar Mirkovič,¹² sa domnieva, že sv. Cyril i Metod priniesli na Veľkú Moravu s byzantskou liturgiou automaticky aj byzantský cirkevný spev. Vychádza z toho, že Konštantín-Cyril bol v Carihrade aj učiteľom hudby, a teda svoje poznatky využil vo svojej pastoračno-misijnej práci. Túto myšlienku potvrdzuje aj list pápeža Jána VIII. Metodovi, v ktorom mu „zakazuje **spievať** omše v barbarskom slovienskom jazyku“.¹³

Podľa všetkého teda bratia nadviazali na grécky cirkevný spev. Po Metodovej smrti boli jeho žiaci vyhnaní z Veľkej Moravy. Odišli prevažne do Bulharska, kde vznikli dve duchovné centrá – v Ochride a Preslave. Je veľmi pravdepodobné, že duchovné misijné centrum vzniklo aj niekde v historickom Podkarpatsku. Z týchto duchovných centier slovanskí misionári odchádzali do ruských krajov, najmä do silného a východnému kresťanstvu nakloneného Kyjevského kniežatstva. V r. 988 bola zriadená Kyjevská metropólia, ktorá prijala byzantský obrad, a teda aj byzantský cirkevný spev. Na tomto základe ďalej rozvíjala tento spev (*prostopinije*) a vytvárala vlastné nápevy – známe pod názvom „Nápevy Ruskej cirkvi“. Tieto nápevy sú rôzne, a nesú názov podľa tej ktorej oblasti: moskovský, tichvinský, kirilovský, počajevský, haličský, mukačevský.¹⁴

V priebehu storočí každý slovanský národ cirkevný spev obohacoval svojimi vlastnými národnými prvkami. Tak tomu bolo aj v prostredí Rusínov, ktorých prirodzená spevavosť a vzťah k hudbe priam iniciovala k prijatiu viery v byzantskom, na melódie tak bohatom, obrade, a k tomu ešte aj v zrozumiteľnej reči.

Cirkevné spevy Mukačevskej eparchie, ktorá bola pre Rusínov zriadená v r. 1491, hoci majú spoločný staroruský základ, predsa len v svojom vý-

12 Prot. MIRKOVIČ, Lazar: *Pravoslávna liturgika II*. Prešov 1994.

13 STERANKOVÁ, A.: *Cyril i Metod – slovanskí učitelia*. Seminárna práca, 2007.

14 *Zbornik bohoslužebnych písňoch karpatoruskoho rozšpivu*. Novi Sad 1996, s. 9-10.

voji sa uberali svojou špecifickou cestou, v podmienkach rusínskej mentalita a jazyka.

Cirkevné spevy sa spočiatku z pokolenia na pokolenie odovzdávali prevažne ústne, najčastejšie takým spôsobom, že kňazi a kantori si vychovávali svojich nástupcov, ktorým odovzdali svoje znalosti. Takýmto spôsobom sa však mnoho melódií a textov stratilo alebo sa značne zdeformovalo samovoľnými zmenami a dodatkami, pretože texty neboli kodifikované a znotované. Neskôr, po vynájdení tlačiarenskeho stroja začal cirkevný spev vychádzať knižne a ako taký sa začal vyučovať v kantorských a bohosloveckých školách. Týmto krokom začalo spontánne ujednocovanie sa cirkevného spevu v Gréckokatolíckej cirkvi v jednotlivých haličských a rusínskych eparchiách.

Z 18. a 19. st. sa nám zachovali tieto vydania:

1. Tlačené *Irmologióny* v Lvove v r.: 1700, 1709, 1794, 1816, 1858 a 1870;
2. Tlačené *Irmologióny* v Počajeve v r.: 1766, 1794, 1796, 1816;
3. Tlačený *Irmologión* v Kyjeve r. 1772;
4. Tlačené *Bohohovijny pisni* v Počajeve r. 1806;
5. Tlačené *Hlahopisnici* v Lvove v r.: 1847, 1870 a 1894;
6. Tlačený *Hlahopisnec* v Ríme r. 1881;
7. Tlačená *Liturgija Sv. Joanna Zlatousteho* vydaná o. P. Bažaňskym v Lvove r. 1870;
8. Tlačená *Liturgija Sv. Vasilija Vel'kého* vydaná o. I. Kiprijanom v Lvove r. 1893;
9. Tlačené *Napivy cerkovni z notamy muzyčnymi*, Cholm 1870;
10. Tlačená *Istorija cerkovnoho pinija* D. Rozumovskoho, Moskva 1867;
11. Tlačená *Istorija cerkovnoho pinija* o. P. Bažaňskoho, Lvov 1890;
12. *Učebnyj obichod cerkovnoho pinija*, Moskva 1899;
13. Rukopisné *Irmologióny* zo 17. – 18. storočia, medzi nimi významný z r. 1734 zostavený Magdalénou Terleckou z Dolného Uhrinova;
14. Rukopisný *Hlasopisnec* od Timoteja Chomina, učiteľa cirkevného spevu v Sokali.¹⁵

Tieto diela prenikali aj na historické Podkarpatsko a ovplyvňovali tu vývoj cirkevného spevu, ktorý sa v Mukačevskej eparchii svojsky rozvíjal niekoľko storočí.

15 POLOTŇUK, Ihnatij: *Napivnik cerkovnyj po obrazu pinija Halicko-Ruskich Cerkvej*. Vstupné slovo. Peremyšľ 1902.

Prvé karpatoruské *prostopinije* v Mukačevskej eparchii vyšlo knižne r.1906 v Užhorode.¹⁶

Mukačevská eparchia je materskou eparchiou súčasných eparchií: Prešovskej, Košickej, Bratislavskej, Pražskej, Hajdudorožskej (Maďarsko), Rusko-keresturskej (Srbsko), Záhrebskej (Chorvátsko), Pittsburskej (USA). Všetky tieto eparchie praktizujú liturgický spev eparchie Mukačevskej. Hoci sa tento spev v jednotlivých eparchiách mierne upravoval a zjednodušoval, napr. v Prešovskej eparchii,¹⁷ základ ostal jednotný.

Texty týchto spevov sú v staroslovienskom jazyku a do 20. st. ostávali nezmenené.

Rusínsky národný jazyk prenikol len do duchovných piesní rôznych sviatkov, mariánskych a odpustových piesní, a samozrejme do vianočných kolied. Tento jazyk však nie je čisto národný, ale je to miešanina starosloviansko-haličsko-rusínskeho jazyka.

Podobne ako pri liturgických knihách, aj pri duchovných piesňach sa tieto spevy prepisovali ručne. Tlačou vydané duchovné piesne Mukačevskou eparchiou sa objavili až koncom 19. st. ako príloha modlitebných knížiek. Prvý samostatný spevník duchovných piesní pre ľud vyšiel tlačou r. 1902 v Užhorode pod názvom „Pisennik, ili Sobranije pisnej“. Obsahuje 181 piesní a jeho zostaviteľom bol gréckokatolícky kňaz Joan Siľvaj (pseud. Urijil Me-teor).¹⁸ Nie je znotovaný.

Medzi kantormi bol veľmi známy a obľúbený „Bohohlasnik“ – znotovaný cirkevný spevník, vydaný knižne v Lvove r. 1886, ktorý obsahoval 235 duchovných piesní na sviatky celého roku.¹⁹

V 20. storočí vidíme množstvo vydaní malých spevníkov, ktoré sú prevažne v spomínanom miešanom jazyku.

3. Kázne

Cirkev od svojho počiatku prikladala kázňam, homíliám či katechézám veľký význam. Vychádzala z tradície Židov, kde čítanie Písma a jeho výklad pri náboženských obradoch bolo bežnou praxou. Sám *Christos* nadviazal na túto tradíciu a vlastným príkladom inicioval svojich učeníkov k takejto praxi. Vidíme ho ako číta Písmo v židovských synagógach a vykladá ho poslucháčom, ako berie deti na ruky a rozpráva sa s nimi, ako posielal svojich učení-

16 BOKŠAJ, J. V. - MALINIČ, J. I.: *Cerkovne prostopinije*. Užhorod 1906.

17 BOBÁK, G.: *Pisnoslov*, 1978 (samizdat).

18 *Pisennik ili Sobranije pisnej*. Ungvar 1902.

19 TARNAVSKIJ, O. I.: *Bohohlasnik*. Lvov 1886.

kov do celého sveta učiť a kázať. Apoštolská doba svedčí o tom, že tento príkaz učeníci svedomite plnili a po nich otcovia Cirkvi aj Cirkev v celej svojej histórii. Východné kresťanstvo čerpalo a dodnes čerpá z duchovného bohatstva slova významných svätých kazateľov, ako Atanáz, Efrém, Bazil Veľký, Ján Zlatoústý, Cyril Alexandrijský a iní. Tak ako v staroveku a stredoveku, aj dnes platí, že príjemný cirkevný spev a dobrá kázeň duchovne motivujú a posilňujú vieru človeka. Krásne to vyjadruje sv. Ján Zlatoústý v jednej svojej kázni: „*Čím zvíťazil Pavol nad Židmi v Damasku? Prečo ho počúval Dionýz Aténsky? Prečo ho Lykaónci porovnávajú s Merkúrom? Kvôli jeho sile kazateľstva! Preto je potrebné, aby biskup bol obdarený rozumom, skúsenosťou a silou slova. Kto nevie, ako sa patrí poučovať, nech neberie na seba túto službu.*“²⁰

Slovanskí vierožvestcovia sv. Cyril a Metod boli známi svojimi rečnickými schopnosťami a charizmou získavať pohanov na kresťanskú vieru. Grécka cirkev, vedomá si svojho poslania, zaradila do bohoslužobných kníh i kázne významných kazateľov. Pri preklade kníh z gréckeho do staroslovienského jazyka sa automaticky prekladali aj tieto texty. Najväčšie množstvo týchto kázni sa nachádza v *Mineách* – 12 knihách (každá na 1 mesiac), v ktorých sa nachádzajú bohoslužby sviatkov a svätých na každý deň. Pri významných sviatkoch sa nachádza aj kázeň.

Keďže to boli knihy, ktoré používala aj Východná cirkev v historickom Podkarpatsku, tieto kázne slúžili kňazom ako homiletická pomôcka a boli spontánne využívané v pastoračnej praxi. Svedčia o tom poznámky v mnohých týchto knihách zo 17. – 19. storočia písané rukami kňazov na okraji knihy. Poznámky sú v latinskom, staroslovienskom, ruskom, nemeckom, maďarskom, ale aj v rusínskom jazyku.

Môžeme predpokladať, že kňazi celé stáročia kázali v reči ľudu a snažili sa čím zrozumiteľnejšie podať veriacim pravdy viery. Svedčia o tom najstaršie pamiatky rusínskeho jazyka zachované v rukopisoch. Niektoré z nich uvádza E. Sabov v spomínanej *Christomatiji*. Najstaršia z nich je: *Iz Jevanhelija Skotarskaho* – „Tolkovanie Jevanhelija“ z r. 1588, ktorej text začína týmito slovami: „*Slušali jeste najmilijši christijane čitaňa svjatoj jevanheli-ji, prisluchajtejsja vykladu duchovnaho...*“²¹

Zaujímavá je aj ukážka z *Litopisi Huklivskoj*, z r. 1660, ktorej jazyk je až neuveriteľne blízky dnešnému spisovnému rusínskemu jazyku: „*Roku 1660 zima byla tverda, snih upav, byv velikyj tak, že lude u lisi dorohu protopta-*

20 Prot. MIRKOVIČ, Lazar: *Pravoslávna liturgika II*. Prešov 1994, s. 104.

21 SABOV, Evmenij: *Christomatija*., s. 2.

ti ne mohli a jak upav na puščaňa Pilipovo, to až Blahoviščenije jeho rušilo...“²²

O snahe priblížiť náboženské skutočnosti veriacim dokazuje aj vyššie citovaný Mohylov *Trebnik* z r. 1646, kde otázky snúbencom o ich rozhodnutí vstúpiť do manželského zväzku sú dávané v ich materinskom jazyku.

Keďže národné jazyky v tých časoch neboli kodifikované, odborná cirkevná terminológia bola automaticky preberaná z cirkevno-slovanského jazyka a kázeň nadobudla podobu miešaniny (tzv. *jazyčie*). Svedčia o tom mnohé rukopisy kňazov, ktoré sa zachovali z tohto obdobia, či už vo forme kázni, príležitostných príhovorov pri odpustoch, posviackach chrámu, vysviackach kňazov, alebo pohreboch.²³ V Mukačevskej eparchii v časoch biskupa Kameľisa boli známe a mnohými kňazmi používané knihy vydané v Trnave, napr. „Kazuistika“ z r. 1692, alebo „Katechizis“ z r. 1698, ale aj rukou prepisované knihy, napr. „List nebesnyj“ z r. 1708, či „Nauka christijanskaja“ z r. 1704.²⁴

Autor *Christomatiji* ku Katechizmu poznamenáva: „*Tento Katechizmus z latinského jazyka na zmes cirkevno-slovansko-ruského jazyka zaneseného polonizmami preložil kňaz haličského pôvodu Joan Kornickij.*“²⁵

Evmenij Sabov, ktorý bol zástancom veľkoruského literárneho jazyka, tiež kritizuje snahu biskupa Manuela Olšavského, ktorý v Mukačeve zriadil **v r. 1744 bohosloveckú školu, kde sa učitelia usilovali vytvoriť miestny literárny rusínsky jazyk**. Sabov konštatuje, že sa to nepodarilo, lebo vytvorený jazyk je miešanina cirkevno-slovanského a miestneho jazyka.²⁶

História však svedčí o tom, že práve tento jazyk umožnil kňazom písať kázne, katechizmy a rôzne katechetické knihy potrebné pri pastoračnej práci a v nemalej miere prispel k národnému uvedomeniu Rusínov. Spolu so staroslovienským liturgickým jazykom čelil maďarizačným, ukrajinizačným a slovakizačným tlakom na rusínske obyvateľstvo. Plným právom si zaslúži naše uznanie, pretože v svojom čase a historickej realite splnil svoje náboženské a kultúrne poslanie.

18. a 19. storočie je poznačené veľkým úsilím rusínskeho kňazstva a inteligencie o náboženské a kultúrne pozdvihnutie národa a prehĺbenie jeho národného povedomia. V priebehu dvoch storočí rusínsky národ Boh obdaroval buditeľmi ako bol Andrej Bačinskij, Alexander Duchnovič, Anatolij Kralickij, Adolf Dobrianskij a iní.

22 Tamže, s. 2.

23 ORTUTAJ, Joan – paroch Novosil'skij: *Obraz viry*, 1830.

24 SABOV, Evmenij: *Christomatija*..., s. 187-188.

25 Tamže, s. 187. Preklad F. K.

26 Tamže, s. 188.

Aj keď starosloviensky jazyk ostával naďalej v bohoslužobných obradoch ako jedine liturgický, katechetické pomôcky pre pastoračiu veriacich: Katechizmy, Liturgiky, Výklady Sv. Písma, Poučné príbehy, Histórie atď. sa začali písať jazykom, ktorý bol ľudu blízky a zrozumiteľný. Tieto pomôcky slúžili kňazom, kantorom a učiteľom v ich každodennej práci na poli náboženskom i kultúrnom až do polovice 20. st.

II. Aplikácia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch v súčasnosti a v budúcnosti

1. Obrad

Rusíni, v Európe rozdelení hranicami do štyroch štátov – Poľsko, Slovensko, Ukrajina, Maďarsko, si už vyše 1200 rokov udržujú v bohoslužobných obradoch liturgický jazyk starosloviensky. Je to jazyk, ktorý ich sprevádza ich životom počnúc krstom a končiac pohrebnými obradmi. Tento jazyk, hoci administratívne mŕtvý, žije v každodennom duchovnom živote veriaceho Rusína cez modlitbu, liturgiu, pôstne či vianočné piesne.

Proces živých jazykov v liturgickom živote Cirkvi však neobchádza ani Rusínov. Pre Rusínov Európy je celá táto problematika komplikovaná z dôvodu:

- jazykovej nejednotnosti,
- absencie vlastného štátu,
- absencie vlastných cirkevných štruktúr.

Pochopiť možnosti uplatnenia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch v súčasnosti a v budúcnosti vyžaduje poznanie istých historických jazykových skutočností.

Rusíni každého štátu – Poľska, Slovenska, Ukrajiny a Maďarska, si v súčasnosti vytvorili vlastný spisovný jazyk. Každý z jednotlivých variantov tohto jazyka je pre každého zrozumiteľný, avšak z dôvodu absencie vlastného štátu, ktorý by spontánne vytvoril podmienky na zrealizovanie jedného spisovného jazyka, nie je ľahká fúzia ústiaca do spoločného literárneho jazyka. Aj keď existuje túžba rusínskej inteligencie vytvoriť spoločný spisovný jazyk pre všetkých Rusínov (rusínske *koiné*), v súčasnosti je to len zbožné želanie a utópia. Bez štátnych a cirkevných štruktúr, škôl a oficiálneho celonárodného spisovného jazykového trendu a rozvoja nie je možné plošne realizovať túto myšlienku. Napokon, v každom z uvedených štátov je problematické presvedčiť rusínske obyvateľstvo o potrebe ich vlastného spisovného jazy-

ka, nieto ešte univerzálneho rusínskeho jazyka! Svedčí o tom mizivé percento žiakov navštevujúcich výučbu rusínskeho jazyka na základných školách a jeho používanie obyvateľstvom vo všetkých štátoch, kde žijú Rusíni. Rusíni v daných štátoch si osvojili štátny jazyk a u väčšiny z nich potreba rozvíjať svoj vlastný, materinský, jazyk abscentuje. V minulosti určitá podoba rusínskeho „koiné“ bola nežičlivcami posmešne nazývaná „jazyčie“. V úlohe spisovného jazyka ho používali Rusíni celého historického Podkarpatska. Napriek svojim nedokonalostiam, spĺňal svoju úlohu a zjednocoval literárny svet Rusínov. Nedostatkom tohto jazyka bolo, že namiesto tvorby vlastnej zásoby rusínskych slov čerpaných z pokladnice všetkých dialektov, tak ako to robí súčasný spisovný rusínsky jazyk, uberal sa cestou nadmerného preberania ruských slov a nedobudoval jasnú gramatiku a slovník tohto jazyka. K tomu treba ešte dodať, že národný rusínsky jazyk už v akejkolvek podobe sa vždy ocitol medzi mlynskými kameňmi ukrajinského a ruského jazyka. Keďže domáci rusínsky jazyk nebol dostatočne rozvíjaný, ukrajinský a ruský jazyk automaticky prenikal do sféry školstva a prírodných vied.

Trocha iná bola situácia na poli cirkevnom. Gréckokatolícka Mukačevská a Prešovská eparchia boli vedené ako eparchie rusínske a v náboženských obradoch používali starosloviensky jazyk až do likvidácie cirkvi totalitným režimom v polovici 20. st. Prešovský biskup Pavol Peter Gojdič sa hlásil k rusínskej národnosti a svojich rusínskych veriacich zahrnul starostlivosťou aj na poli kultúrnom a sociálnom. Na Slovensku v r. 1968 bola Gréckokatolícka cirkev obnovená, avšak jej hierarchia nepokračovala v intenciách biskupa Gojdiča, ba práve naopak, vydala sa cestou agresívnej slovakizácie cirkevných obradov a ich presadzovania v pastoračnej praxi spočiatku na slovenských, a potom aj na rusínskych farnostiach. Tento stav pretrváva aj v súčasnosti, hoci pod tlakom rusínskych gréckokatolíckych kňazov hierarchia urobila zopár ústupkov a dala cirkevné schválenie na niektoré diela v rusínskom jazyku. Sú to:

1. *Malýj grekokatolyc'kýj katechizm pro rusínsky d'ity* (rok vydania – 1992);
2. *Molytvenyk sv. Ružancja* (1992);
3. *Tajný: Kreščičňa, Miropomazaňa, Vinčanka, Jejejpomazaňa* (1997);
4. *Jevanhelija i Apostoly na ned'ili i svjata ciloho roku* (1997);
5. *Jevanhelije od sv. Joana* (2003);
6. *Akafist ku svjaščennomučenykovy Pavlovi P. Gojdičovy* (2006);
7. *Krestna doroha* (2006);
8. *Prosbý v jekteniji „Rcem vsi“* (2006).

Na diela 1 – 5 udelil cirkevné schválenie biskup Ján Hirka, na diela 6 – 8 biskup Ján Babjak.

Preložené, ale ešte neschválené, sú do spisovného rusínskeho jazyka aj tieto bohoslužobné texty:

1. *Moleben ku svjaščenomučenykovy Vasyľovy Hopkovy;*
2. *Molytvý pered jidlom i po jidl'i;*
3. *Moleben ku strast'am Christovým;*
4. *Toržestvenna odprava Isusovoj molytvý;*
5. *Akafist ku strast'am Christovým;*
6. *Malýj trebnyk;*
7. *Parastas;*
8. *Tropari i kondaký na ned'li i svjata ciloho roku;*
9. *Pohrib virujučich;*
10. *Pisni do molytvenyka;*
11. *Jevanhelija od sv. Mafteja, Marka, Luký i Joana.*

Všetky preložené diela sú predložené Gréckokatolíckej liturgickej komisií na schválenie.

Treba si uvedomiť, že do r. 1981 neexistovali žiadne bohoslužobné texty v rusínskom jazyku. Jedine spomínaná Križevacká eparchia v bývalej Juho-slávii prekladala tieto texty do svojho kodifikovaného jazyka, v praxi však používala jazyk starosloviensky, rusínsky len v Apoštole, Evanjeliách a kázňach a vo vysluhovaní sviatostí. V r. 2007 Gréckokatolícka farnosť v Ďurďove vydala *Molitvenik Mir vsim*, v ktorom sa v rusínskom jazyku nachádzajú všetky základné modlitby a bohoslužobné texty potrebné pre každodenný život veriaceho, a taktiež aj liturgia sv. Jána Zlatoústeho.²⁷

Ďalší rusínsky preklad Liturgie sv. Jána Zlatoústeho je od kňaza Passejskej eparchii v USA – o. Vasiľ V. Krajňáka, z r.1991. Prekladateľ uvádza, že táto liturgia je „*po starinnomu, ale šče živomu rusinskomu hovori pri Beskidskich i Karpatskich horach*“.²⁸ Je to celkom dobrý preklad, pomerne zrozumiteľný, avšak jeho rusínsky jazyk je skutočne „starinnyj“, popretkávaný zbytočnými staroslovanizmami a pripomínajúci „jazyčie“. Okrem toho nie je prispôsobený na cirkevný spev. V súčasnosti by bol tento jazyk ťažko prijateľný tak v liturgickej, ako aj v pastoračnej sfére všetkých regiónov historického Podkarpatska.

Malá ukážka tohto jazyka: „*Jedinorodnyj Syne i vičnoje Božoje Slo-*

27 CHOLOŠŇAJ-MAŤIJOV, Michal, zost.: *Molitvenik Mir vsim*. Ďurďov 2007.

28 KRAJŇÁK, Vasiľ: *Božestvennaja liturgija*. Passejská eparchia v USA, 1991.

vo, Ty bezsmertnyj, izvolil voplotitisja na našoje spaseňa ot svjatoji Bohorodici ...“²⁹

Staroslovanský text: „Jedinorodnyj Syne i Slove Božij, bezsmerten syj i izvolivij, spasenija našeho radi, voplotitisja od svjatyja Bohorodici ...“

Náš súčasný preklad: „Jedinorodný Synu i Slovo Boha, ty – jak bes-smertnyj – sobi zvoliv, žeby s'me byli spaseny, tělesno sja zrodití zo svjatoj Bohorodici...”

Na záver treba hádam ešte dodať, že rusínske cirkevné preklady sú prijímané cirkevnou hierarchiou s nevôľou, proces schvaľovania je extrémne zdĺhavý (napr. Evanjeliá a Apoštoly na nedele a sviatky boli oficiálne predložené biskupskému úradu na schválenie v r. 1988, schválené však boli až v r. 1997) a aj v prípade skoro až vynúteného schválenia nie je umožnené tieto preklady slobodne používať na rusínskych farnostiach. Sama hierarchia v minulosti aj súčasnosti označila udelené imprimátur, napr. na vyššie spomínané Evanjeliá a Apoštoly, ako schválenie „**ad experimentum**“, **dovolené používať len na šiestich farnostiach!** Samozrejme že pri takýchto vzťahoch veriaci ľud podozrievavým okom na cirkevnú hierarchiu a začína si hlbšie všímať jej „starostlivosť“ o rusínskych veriach. Aktivisti rusínskych gréckokatolíckych veriach svoje postrehy k tejto problematike zosumarizovali v pozoruhodnom vyjadrení pod názvom „Charta rusínskych gréckokatolíckych veriach 2007“.³⁰

O tom je aj budúcnosť rusínskych bohoslužobných prekladov. Dokončuje sa kompletný preklad Liturgie sv. Jána Zlatoústeho. Jej prekladom sa rusínsky jazyk stane skutočne a oficiálne liturgickým a ako taký by sa mal aj oficiálne a s podporou cirkevnej vrchnosti slobodne používať na rusínskych farnostiach podľa potreby a želania veriach. Isté je, že medzi rusínskym obyvateľstvom by sa tento proces národného jazyka v liturgii ujímal a silnel. Prioritným by však aj naďalej zostával liturgický jazyk starosloviensky, ktorý je v národe hlboko zakorenený a svojou posvätnosťou a melodickosťou bezkonkurenčný.

2. Spev

Čo sa týka cirkevného spevu v súčasnosti, môžeme konštatovať, že žijeme z minulosti. Bohatstvo staroslovanských spevov je také veľké, že posta-

29 Tamže, s. 14.

30 Charta rusínskych gréckokatolíckych veriach 2007. In: *Narodný novynký*, XVI, č. 1-4. (24. I. 2007).

čuje tak pre repertoár národa, ako aj cirkevných spevokolov. Novovzniknuté diela na tomto poli sú len opраšovaním starých diel alebo ich napodobeninami.

V seminári sa cirkevný spev učia z *Irmologiona* o. Štefana Pappa a o. Nikifora Petraševiča, vydaného r. 1970.³¹

Rusínski kňazi sa pridŕžajúvajú irmologióna vydaného o. Georgiom Bobákom – dlhoročným profesorom cirkevného spevu na CMBF v Bratislave, vydanom samizdatom v r. 1978.³²

Tu treba poznamenať, že na rusínskych farnostiach sa najčastejšie praktizuje prešovský variant, pretože starí kantori zdedili tento spev po „pivcoučiteľoch“, ktorí sa ho naučili v učiteľskej preparandii v Prešove, a ako taký ho aj praktizovali na dedinách, kde boli učiteľmi.

Každá dedina má však v základnom cirkevnom speve aj svoje menšie odchýlky, následkom čoho spieva podľa svojich prispôsobených melódií.

V Prešovskej metropolii sa v súčasnosti na rusínskych dedinách najviac používa samostatný spevník duchovných piesní pod názvom „Grekokatolycký duchovný pišni“, vydaný gréckokatolíckym kňazom Štefanom Pappom v r. 1969. Obsahuje 175 piesní na rôzne potreby, ako napr. v liturgii, na sviatky, k srdcu Isusovmu, na česť Bohorodičky, na veľký pôst, na vianočné sviatky. Po jazykovej stránke sú tieto piesne miešaninou rusínsko-ukrajinsko-staroslovianskeho jazyka. Veriaci si ich obľúbili, preto skoro všade na rusínskych dedinách sa praktizujú. Možno aj preto, že iné, novšie vydanie okrem tohto neexistuje.

V posledných rokoch rusínsky aktivista, básnik a prekladateľ bohoslužobných textov do rusínskeho jazyka – Jozef Kudzej z Ňagova, zostavuje na základe starodávnych melódií nové rusínske texty v spisovnom jazyku. V dohľadnej dobe by mal vyjsť spevník „Duchovný pišni“ z dielne tohto autora v počte okolo 50 piesní. Doteraz sa jeho duchovné piesne šíria len samizdatom, avšak veľkou rýchlosťou a spontánne. Sú veľmi obľúbené veriacim ľudom a ich knižné vydanie značne urýchlí ich rozšírenie na rusínskych farnostiach. Tieto piesne Jozefa Kudzeja sú v súčasnosti jediným dielom duchovných piesní v rusínskom spisovnom jazyku.

V súčasných modlitebných staroslovanských knižočkách sú duchovné piesne vydávané ako dodatok. Sú čerpané zo staroslovianskych zdrojov alebo z dávnejšie vydaných spevníkov Prešovskej a Mukačevskej eparchie, ktoré vyšli v tzv. „jazyčii“.

31 PAPP, Štefan - PETRAŠEVIČ, Nikifor: *Irmologion*. Prešov 1970.

32 BOBÁK, G.: *Pisnoslov*. Bratislava 1978 (samizdat).

3. Kázne

Ak sme hovorili o absencii duchovných piesní v rusínskom jazyku, pri kázňach musíme povedať, že ide o ich akútny nedostatok. Od obnovenia Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v r. 1968 do dnešných dní nevyšla oficiálne ani samizdatom žiadna kniha kázní v tomto jazyku a ani žiadna duchovná románová literatúra. Od r. 2003 vydáva rusínsky gréckokatolícky Spolok sv. Jána Krstiteľa (*Obščestvo sv. Joana Krestytela*) štvrťročne časopis Artos a ročne Rusínsky gréckokatolícky kalendár. Tieto periodiká uverejňujú články v rusínskom kodifikovanom jazyku, niektoré azbukou, niektoré latinkou, a sú vlastne jediným stálym ohniskom rozvoja tohto jazyka v danej oblasti. Články zahŕňajú témy z teológie, histórie, morálky, kultúry, filológie, atď., a svojou terminológiou nadväzujú na rusínske preklady bohoslužobných kníh. Sú dostatočným zdrojom na osvojenie si cirkevnej terminológie a spisovného rusínskeho jazyka v cirkevnej sfére. Kňazi, ktorí sú ochotní pastorať na rusínskych farnostiach v reči ľudu, si prostredníctvom časopisu, kalendára, katechizmu a bohoslužobných textov kvalitne osvoja spisovný jazyk a cirkevnú terminológiu. Tento fakt vidieť hlavne na kazateľniciach a v médiách, ako je rozhlas alebo televízia, kde zjavne rozpoznať kňaza, ktorý pastoračnú službu vykonáva, resp. nevykonáva v rusínskom jazyku, a to podľa kvality rusínskeho slova, ktoré používa. Realita je taká, že nerusínski kňazi na rusínskych farnostiach nechcú kázať ľudu v rusínskom jazyku a keď sú donútení, kážu dialektom silne zaneseným slovakizmami. Takýmto spôsobom dehonestujú rusínsku reč a zosmiešňujú ju.

Je tiež nepochopiteľné, prečo rusínske médiá, hlavne rusínske vysielanie Slovenského rozhlasu, si nekladie podmienku kázne alebo iného duchovného slova zo strany kňazov v spisovnom rusínskom jazyku. Miešanina poslova-kizovaných dialektov vo vysielaní náboženských programov, hlavne v kázni liturgie, nepomáha k budovaniu povedomia spisovného jazyka vo vedomí národa, práve naopak, zatláča ho do nepotrebnosti. Takisto médiá málo alebo skôr vôbec nevyužívajú v svojej praxi už preložené rusínske diela. Ak citujú Sväté Písmo, necitujú ho z už preložených a schválených rusínskych prekladov, ale amatérsky (a veľakrát chybne) prekladajú text zo slovenského prekladu do rusínčiny.

Hrdé praktizovanie spisovného jazyka v cirkevnej sfére by pozdvihlo povedomie Rusínov a posilnilo by aj jeho presadzovanie v školstve a kultúre. Na slovenskej dedine, kde obyvateľstvo hovorí napr. šarišským nárečím, by nikoho ani len nenapadlo, že by v kostole kňaz kázal alebo čítal Evanjelium

po šarišsky. Na mnohých rusínskych dedinách ak kňaz káže a číta Evanjelium spisovným rusínskym jazykom, mnohí obyčajní ľudia sa vyjadrujú : „*Je to po našomu, ale ne tak calkom jak mý bisidujeme.*“ Tento fakt je často zneužívaný nežičlivcami rusínskej pastoračnej praxe, ktorí argumentujú: „*To ne je tak, jak vŷ bisidujete,*“ pričom odhováraní veriaci si neuvedomujú podlosť tejto argumentácie, pretože každá rusínska dedina má svoje jazykové špecifiká a je nezmysel mať vlastné Evanjelium v nárečí tej ktorej dediny. Zjavne teda chýba povedomie spisovného jazyka, čo už u obyvateľov slovenských dedín nevidíme. Práve naopak, ani by neprijali, ak by kňaz začal kázať v ich nárečí.

Plná možnosť vydávania rusínskych bohoslužobných textov a ich praktizovanie v každodennom živote by otvorilo cestu kvalitnejšiemu náboženskému a kultúrnemu životu rusínskeho obyvateľstva a konsolidovalo by napäté národnostné vzťahy v Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku.

Záver

Na záver by sa dalo konštatovať, že zo strany rusínskeho prekladateľského tímu za tých pracovných podmienok, aké má, sa urobilo maximum. Všetky základné bohoslužobné obrady a sviatosti môžu byť veriacim vysluhované v rusínskom jazyku. Aplikácia rusínskeho jazyka v Cirkvi je v rukách rusínskych veriacich, ktorí si budú žiadať duchovné služby v ich materinskom jazyku, a samozrejme kňazov, ktorí ich ochotne budú vysluhovať.

Vznik Slovenského národného múzea – Múzea rusínskej kultúry v Prešove

Ol'ga GLOSÍKOVÁ

(SNM – Múzeum rusínskej kultúry, Prešov)

Múzeum rusínskej kultúry v Prešove vzniká v pomerne zložitých spoločensko-ekonomických podmienkach formovania nových pohľadov na minulosť, prítomnosť i budúcnosť, a to v kontexte kultúrneho a národného obrodenia tak majoritného, ako i minoritného obyvateľstva na Slovensku. Prebiehajúci proces zasahuje všetky oblasti ľudskej činnosti, teda i vedomie národnostných menšín, v rátane Rusínov žijúcich na Slovensku a v zahraničí.

Spoločensko-ekonomické zmeny umožňujú fundamentálne prehodnotiť postavenie rusínskej národnostnej menšiny a adekvátnym spôsobom reagovať na jej potreby, ktoré boli dlhodobo odopierané. Politické zmeny, ktoré nastali po roku 1989 na Slovensku, podnietili vznik nových kultúrnych organizácií fungujúcich na občianskom princípe, požadujúce dôstojné postavenie Rusínov a vrátenie jej názvov – *rusínska národnostná menšina*, *rusínska národnosť*, ktorá v období socializmu *nejestvovala*, bola nahradená pojmami *ukrajinská národnostná menšina* a *ukrajinská národnosť*.

Zmeny požadovala novovytvorená kultúrna organizácia – Rusínska obroda na Slovensku, ktoré zhrnula do desiatich bodov a jeden z nich sa dotýkal vzniku múzea Rusínov na Slovensku. V nasledujúcich rokoch táto požiadavka obsahovala viaceré možnosti riešenia, počnúc zmenou pôvodného názvu Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku na rusínske, pokračujúc cez používanie názvu Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku, až po vznik samostatného SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove a SNM – Múzea ukrajinskej kultúry naďalej so sídlom vo Svidníku.

Ďalšími argumentmi potvrdzujúcimi zložitosť situácie, v rámci ktorej vznikalo Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove, sú predovšetkým diskusie, často koncepcne protichodne orientované, ktoré sa intenzívne vedú od roku 1989 na akademickej pôde, v kruhoch kultúrnej reprezentácie rusínskej a ukrajinskej inteligencie doma i v zahraničí, u kresťanských predstaviteľov Pravoslávnej a Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku aj za jeho hranicami, v občianskych združeniach rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva a pod. Diskusie sú tematicky zamerané na vyjasnenie

si základných otázok rusínskeho obyvateľstva žijúceho na území Slovenska a sú najčastejšie spájané s názvoslovím, historickou a kultúrnou identitou, sociálnym postavením, vysťahovalectvom a ďalšími témami analyzovanými nielen v podmienkach Slovenskej republiky, ale aj za jej hranicami.

Už dnes sa dá jednoznačne povedať, že reč je o veľmi zložitých problémoch a vzťahoch, vyžadujúcich si dlhodobý proces riešenia daných problémov a zamestnávajúcich aj niekoľko generácií, no je možné, že dozrieva doba na nový metodologický prístup, nové nazeranie, vedecké ponímanie a interpretovanie rusínskej reality – to je výzva pre mladú generáciu, profesionálov nezaťažených nánosmi rôznych „izmov“, ktoré v minulosti špecificky ovplyvnili vývoj rusínskeho obyvateľstva na Slovensku.

Žiada sa pripomenúť, že Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku počas svojej aktívnej existencie kvalitne spracovalo množstvo múzejného materiálu pochádzajúceho z rusínskeho prostredia, a preto kreovanie obsahového zamerania Múzea rusínskej kultúry v Prešove je špecifické v porovnaní s múzeami ďalších národnostných menšín žijúcich na území Slovenska.

Špecifickosť fungovania SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove je vopred závislá od kvality vzájomných vzťahov riaditeľov múzeí oboch národnostných menšín – rusínskej a ukrajinskej. Ďalšou zvláštnosťou je, že Rusíni nemajú svoj samostatný štát, nepoznajú výhody majoritného národa rusínskeho pôvodu, ktorý by ho podporoval v jeho aktivitách materiálne či duchovne.

Akceptovanie rusínskej národnostnej menšiny na území Slovenska urýchlil proces kodifikácie rusínskeho jazyka a výsledky získané pri ostatnom sčítaní obyvateľov Slovenska. Jednoznačne sa potvrdila prítomnosť rusínskej národnostnej menšiny požadujúcej rovnaké práva a povinnosti, s akými disponujú iné národnostné menšiny žijúce na území Slovenska.

Prejavom akceptácie vôle rusínskeho obyvateľstva je aj rozhodnutie Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. MK – 5631 / 2006 – 110 / 21651 z 11. decembra 2006 zriadiť prostredníctvom zmeny organizačnej štruktúry Slovenského národného múzea v Bratislave, s účinnosťou od 1. januára 2007, samostatný organizačný útvar – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove.

SNM – MRK na základe prieskumu a vedeckého výskumu zhromažďuje, ochraňuje, profesionálne spracováva, sprístupňuje verejnosti a zhodnocuje dôkazy o hmotnej a duchovnej existencii a aktivitách rusínskeho obyvateľstva so zameraním na múzejnú dokumentáciu vývoja prírody, vedy, kultúry, umenia, techniky praktizovanej na území Slovenska a fakty o rusínskom obyvateľstve žijúcom v zahraničí (vysťahovalectvo v minulosti a súčasnosť).

ti), čo znamená, že sa formuje ako medzinárodné centrum v priestore kompaktne osídlenom Rusínmi, a to aj vďaka priepustnosti štátnych hraníc tých štátov, na ktorých dané obyvateľstvo žije – žiaľ, výnimku tvorí územie Ukrajiny, ktorá neakceptuje prítomnosť rusínskej národnosti na svojom území.

V tejto súvislosti sa kladie dôraz na zbierkovú, dokumentačnú a prezentačnú činnosť. Akceptujú sa aktivity na záchranu kultúrnych hodnôt rôzneho druhu vzťahujúcich sa na rusínsku kultúru, a to pred jej postupnou devastáciou, zničením, odcudzením, postupným zabudnutím a pod. Dôraz sa kladie na získavanie zbierkových predmetov, najmä darovaním a ich následným reštaurovaním či ošetrovaním a sprístupnením pre verejnosť v multifunkčných, teda aj výstavných priestoroch múzea.

Múzeum má pripravenú koncepciu edičnej činnosti zameranú na zdokumentovanie výpovedí a spomienok ešte žijúcich pamätníkov z rôznych oblastí života rusínskej menšiny na Slovensku. Každoročne sa bude pripravovať a vydávať zborník prác autorov venujúcich sa rusínskej problematike ako sociokultúrnej realite v globalizujúcej sa spoločnosti. Snahou zamestnancov múzea je postupne pripravovať viacjazyčný katalóg získaných exponátov, pripravovať propagačný materiál o SNM – MRK, snažiť sa získať finančné prostriedky z rôznych fondov (aj medzinárodných) na činnosť múzea.

SNM – MRK poskytuje metodickú, koordinačnú, informačnú a vzdelávaciu činnosť v oblasti múzejníctva pre rusínske obyvateľstvo ako národnostnú menšinu žijúcu na území Slovenskej republiky. Poskytuje svoje služby aj iným občanom a inštitúciám, teda tomu, kto prejaví záujem o problematiku spadajúcu do kompetencie daného múzea a múzejníctva na Slovensku. Múzeum koordinuje svoju činnosť podľa zákonov, predpisov, vyhlášok a nariadení platných v SR a plní ďalšie úlohy v súlade s osobitnými predpismi, ktorými ho nadriadené orgány poveria. Spolupracuje so vzdelávacími regionálnymi inštitúciami (aj akademickými), múzeami, galériami, knižnicami, regionálnou štátnou správou a samosprávou, kde žije rusínske obyvateľstvo a zapája sa do takých aktivít, ktoré sú navzájom prospešné a zviditeľňujú vlastné aktivity a múzejníctvo na Slovensku ako celok.

SNM – MRK v Prešove spolupracuje z múzeami v zahraničí, kde žije rusínske obyvateľstvo, ale aj z inými zahraničnými múzeami, ktoré prejavia záujem o spoluprácu, ktorá bude obojstranným prínosom pre zúčastnených partnerov.

Múzeum sa riadi Organizačným poriadkom SNM. Má zriadenú Rada pre odbornú a vedeckú činnosť. MRK v Prešove a kompetentní v SNM v Bratislave momentálne riešia priestorový problém múzea, ktoré pôsobí v pre-

najatých priestoroch. Je snaha získať priestory, ktoré sa stanú majetkom Ministerstva kultúry SR, a dostane ich do užívania SNM – Múzem rusínskej kultúry v Prešove.

Múzeum bude vytvárať výstavné priestory pre stále a putovne výstavy v spádových oblastiach, kde žije rusínske obyvateľstvo (siene rusínskej kultúry a tradícií v mestách a na vidieku). SNM – MRK v Prešove sa bude aktívne zameriavať na vytváranie vhodných podmienok pre prácu s mladou generáciou (študujúcou mládežou) a prostredníctvom nej rozširovať svoje aktivity smerom na vidiek tak, aby sa postupne formovala kultúrna verejnosť podporujúca a podieľajúca sa na aktivitách SNM – MRK v Prešove.

SNM – MRK v Prešove nebude vstupovať do momentálne neriešiteľných konfrontácií, ktoré vzťahy viac komplikujú ako zjednodušujú. Bude hľadať a vyvíjať také aktivity vo vzťahu k múzeám, ktoré budú demonštrovať demokratický, profesionálny a ľudský prístup, teda reč je o hľadaní humánnych praktík v múzejnej činnosti.

Súčasnosť a perspektívy Slovenského národného múzea – Múzea rusínskej kultúry v Prešove

Ol'ga GLOSÍKOVÁ

(SNM – Múzeum rusínskej kultúry, Prešov)

Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove je jedinečným a najmladším múzeom v štruktúre Slovenského národného múzea na Slovensku. Vzniklo 1. januára 2007 a multifunkčné priestory pre jeho činnosť boli sprístupnené 21. februára 2008. Múzeum má celoštátnu pôsobnosť, je dokumentačným, vedeckovýskumným a metodickým pracoviskom zameraným na dejiny a kultúru Rusínov žijúcich na Slovensku.

Poslaním špecializovaného múzea je cieľavedomé získavanie, ochraňovanie, vedecké a odborné spracovanie a sprístupňovanie múzejných zbierok, ktoré deklarujú vývin materiálnej a duchovnej kultúry Rusínov na Slovensku a vo svete. Keďže Rusíni nemajú svoj vlastný štát, kde by rusínske obyvateľstvo tvorilo majoritnú spoločnosť, SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove je konzultačným centrom aj pre Rusínov zo zahraničia.

SNM – Múzeum rusínskej kultúry trvá krátko, napriek tomu aj v súčasnosti návštevníkom má čo ponúknuť. Sú otvorené:

Stále expozície:

- *AKTUÁLNE KNIŽNÉ PUBLIKÁCIE O RUŠÍNOCH A PRE RUŠÍNOV – Galéria laureátov „Ceny Alexandra DUCHNOVIČA“*
- *RUŠÍNSKA IDENTITA VO SVETLE IKON A STARÝCH PÍ SOMNOSTÍ V GRÉCKOKATOLÍCKYCH A PRAVOSLÁVNÝCH CERKVÁCH PÔSOBIACICH NA ÚZEMÍ SLOVENSKEJ REPUBLIKY*
- *MODERNÉ DEJINY RUŠÍNOV NA SLOVENSKU*

Výstavy:

- *PORTRÉTY VÝZNAMNÝCH RUŠÍNOV Z KOLEKCIE „100 VÝZNAMNÝCH RUŠÍNOV“*
- *PODKARPATSKÁ RUS – ČIERNO-BIELE FOTOGRAFIE DANY KYNDROVEJ*

Múzeum do konca kalendárneho roka pripraví a otvorí výstavu: *PREHLAD CELOŽIVOTNEJ UMELECKEJ TVORBY ZUZANY OSAVČUKOVEJ, rod. HAPÁKOVEJ*.

V rámci vypracovaného projektu **ŠKOLA V MÚZEU** sa realizujú vzde-

lávacie programy pre všetky typy škôl a dospelú verejnosť.

Vzdelávacie programy pre materské školy a 1. stupeň ZŠ:

- **AZBUKA netradične** (ABECEDA pre začínajúcich, podaná humornou formou). Je to interaktívny vzdelávací program realizovaný v mesiacoch október 2008 – máj 2009 v trvaní 40 minút. Nadväzuje na školské osnovy v predmetoch: rozumová výchova v rusínskom jazyku v MŠ, materinský jazyk (rusínsky a ďalšie, používajúce azbuku) pre 1. stupeň ZŠ. Prezentujú sa netradičné spôsoby procesu osvojovania si rusínskeho, ruského či iných jazykov bez rozdielu na národnú či etnickú príslušnosť (o azbuku je záujem aj zo strany slovensky hovoriacich detí).

- **Divadlo v múzeu – múzeum v divadle** je ďalším vzdelávacím programom interaktívneho charakteru. Praktizuje sa v mesiacoch november 2008 – máj 2009 a taktiež trvá 40 minút. Nadväzuje na školské osnovy v predmetoch: pracovná výchova, výtvarná výchova, hudobná výchova, pohybová kultúra, prednes veku primeranej poézie a prózy v MŠ a na 1. stupni ZŠ. Program umožní deťom zoznámiť sa so zaujímavými a netradičnými komunikačnými technikami v umeleckej sfére pod vedením hercov Divadla Alexandra Duchniviča v Prešove (herci Igor Latta a jeho kolegovia).

- **Čo vidíš, to zobraz** – interaktívny program trvá od novembra 2008 do mája 2009. Týždenný časový rozsah programu je 40 minút a nadväzuje na školské osnovy predmetov: pracovná výchova, výtvarná výchova, hudobná výchova, pohybová kultúra. Reč je o podpore detí pri zobrazovaní okolia rôznymi výtvarnými technikami. Umenie je univerzálna forma komunikácie, ktorá spája všetkých ľudí dobrej vôle a deti bez predsudkov zvlášť. Spontánnosť, hravosť a kreativita tu majú nezastupiteľné miesto.

Vzdelávacie programy pre základné školy:

- **História Rusínov na Slovensku** – interaktívny vzdelávací program fungujúci v mesiacoch október 2008 – apríl 2009, trvanie programu: 40 minút. Nadväzuje na školské osnovy: vlastiveda pre 1. – 4. ročník ZŠ, dejepis, zemepis pre druhý stupeň. Vzdelávací program je venovaný všetkým záujemcom o historické reálie Rusínov v kontexte s ich susedmi a oblasťami ľudskej aktivity.

- **Remeslá v živote Rusínov** – interaktívny program a tvorivé dielne trvajúce v mesiacoch október 2008 – jún 2009. Týždenný rozsah programu je 40 minút. Nadväzuje na školské osnovy: výtvarná výchova, pracovná výchova pre 1. – 4. ročník ZŠ, technická výchova, fyzika, chémia, prírodoveda

pre vyššie ročníky ZŠ. Interaktívny program spojený s tvorivými dielňami je určený tým, ktorí rozširujú svoje teoretické a praktické poznatky v oblasti remesiel, rôznych techník spojených s každodennými aj sviatočnými kresťanskými tradíciami, modelujúc pritom svoj vlastný svet.

Vzdelávacie programy pre základné a stredné školy:

▪ **Tajomstvá ručných prác** – interaktívny program a tvorivé dielne realizované v mesiacoch november 2008 – máj 2009. Týždenný rozsah programu je 40 minút. Nadväzuje na školské osnovy v predmetoch: výtvarná výchova a pracovná výchova pre II. stupeň ZŠ a SŠ. Rôzne materiály stále inšpirujú ľudí k novým stvárneniam umeleckého a úžitkového charakteru.

▪ **Poznaj svoje rodisko** – vzdelávací program napĺňaný v mesiacoch október 2008 – máj 2009 v týždennom rozsahu 40 minút. Nadväzuje na školské osnovy: vlastiveda, prírodoveda pre 1. stupeň ZŠ, dejepis pre II. stupeň ZŠ, SŠ. Projektovou formou spracované charakteristiky rodiska inšpirujú k hľadaniu nových možností prezentácie podanej očami mladej generácie pod vedením študentov Fakulty výrobných technológií Technickej univerzity v Košiciach a odborných pracovníkov múzea. Projekty študentov môžu mať aj podobu SOČ. Žiaci SŠ tak dostanú jedinečnú príležitosť oboznámiť sa s pracovnými postupmi odborných a vedeckých zamestnancov múzea.

Konzultačné programy pre vysokoškolákov

▪ Poskytovanie konzultácií študentom vysokých škôl

SNM – MRK v Prešove poskytuje metodickú, koordinačnú, informačnú a vzdelávaciu činnosť v oblasti múzejníctva, histórie Rusínov, spoločensko-vedných predmetov nielen pre rusínske obyvateľstvo ako národnostnú menšinu žijúcu na území Slovenskej republiky, reč je o poskytovaní konzultácií študujúcej mládeži na Slovensku aj zo zahraničia (seminárne, bakalárske, magisterské, doktorandské práce).

Programy pre dospelú verejnosť všetkých vekových kategórií

▪ **Náročnejšie programy pre dospelú verejnosť** – SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove v multifunkčných priestoroch usporadúva aj náročnejšie programy pre dospelú verejnosť. Je to zároveň priestor, kde môžu rodičia s deťmi v popoludňajších hodinách tráviť svoj voľný čas. Všetky programy v múzejných priestoroch vedú odborní pracovníci múzea alebo externí lektori. História, umenie, kultúrne tradície Rusínov je možné prezentovať alternatívnymi formami, pútajúcimi verejnosť bez ohľadu na národnosť, vie-

rovyznanie, dosiahnutý stupeň vzdelania a pod. Aj vážne témy múzeum vie sprostredkovať zrozumiteľnou rečou, vhodnejšou na porozumenie pre širokú verejnosť rôzneho typu vzdelania, vierovyznania a rôznej vekovej kategórie.

- **Kto je kto** – netradičné exkurzy do dejín významných osobností Rusínov – vhodný pre všetky vekové kategórie a realizovaný v mesiacoch október 2008 – máj 2009, v trvaní 40 minút (môže trvať aj dlhšie, podľa vopred dohodnutých kritérií). Program nadväzuje na školské osnovy: vlastiveda pre I. stupeň ZŠ, dejepis pre II. stupeň ZŠ, všetky spoločenskovedné predmety na stredných a vysokých školách. Účastníci sa zoznámia s významnými osobnosťami Rusínov a ich životnými osudmi v rôznych oblastiach ľudskej činnosti. Špeciálny lektorský výklad bude zabezpečený aj externým lektorským zborom (slovenskí aj zahraniční lektori). Dĺžku programu i jeho obsah možno po dohode modifikovať podľa vekovej kategórie záujemcov, prípadne zamerania skupiny či jazyka, v ktorom má byť realizovaný výklad.

- **SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove buduje a rozširuje svoju spoluprácu** v meste Prešov, v rámci regiónu a zahraničia. Poskytuje svoje služby občanom a inštitúciám, každému, kto prejaví záujem o problematiku spadajúcu do kompetencie múzea a múzejníctva na Slovensku. Spolupracuje so vzdelávacími regionálnymi inštitúciami (aj akademickými), múzeami, galériami, knižnicami, regionálnou štátnou správou a samosprávou, rusínskymi kultúrnymi organizáciami vytvorenými na občianskom princípe, kde žije rusínske obyvateľstvo a zapája sa do takých aktivít, ktoré sú navzájom prospešné a sú nápomocné pri zviditeľňovaní vlastných muzeálnych aktivít.

Ponuka lektorských sprievodov

- **Po stopách drevených kostolíkov** – netradičné prehliadky drevených sakrálnych stavieb, vhodné pre všetky vekové kategórie. Prehliadky sa realizujú v mesiacoch október – november 2008 a marec – november 2009. Reč je o minimálne jednodňových autobusových zájazdoch na objednávku. Tento program nadväzuje na školské osnovy: vlastiveda, dejepis, estetická výchova, etická výchova, náuka o spoločnosti. Autentické prehliadky historickej reality sakrálného charakteru dokumentujú prepojenosť svetského a náboženského života Rusínov v mestách a na vidieku. Prehliadky skanzenov sú súčasťou tohto projektu.

V Doplnku č. 7 k Organizačnému poriadku Slovenského národného múzea, ktorý nadobudol platnosť dňa 29. decembra 2006 a účinnosť dňa 2. ja-

nuára 2007 v II. Osobitnej časti, Článok 19 sa uvádza, že „SNM – MRK v Prešove je špecializované múzeum. V rámci múzejnej špecializácie má celoštátnu pôsobnosť. SNM – MRK v Prešove je dokumentačné, vedecko-výskumné a metodické pracovisko, zamerané na dejiny a kultúru rusínskeho etnika na Slovensku. Poslaním SNM – MRK je cieľavedomé získavanie, ochraňovanie, vedecké a odborné spracovanie a sprístupňovanie múzejných zbierok, dokladajúcich vývin materiálnej a duchovnej kultúry Rusínov v Slovenskej republike. V súlade so svojím poslaním spolupracuje s vedeckými a kultúrnymi inštitúciami doma i v zahraničí“.

Podľa Organizačného poriadku Slovenského národného múzea v Bratislave, jedným z poradných organov riaditeľa špecializovaného múzea je pri realizácii vedecko-výskumnej činnosti tzv. **Ústavná vedecká rada**, ktorá v **podmienkach SNM – MRK v Prešove je zriadená a pracuje pod názvom Rada pre vedeckú a odbornú činnosť (RVaOČ)**. Menuje ju riaditeľka špecializovaného múzea.

Do kompetencie Rady pre vedeckú a odbornú činnosť (RVaOČ) pri SNM – Múzeu rusínskej kultúry v Prešove patrí:

- prerokovanie plánu vedecko-výskumnej činnosti špecializovaného múzea najmä jeho prepojenosť s Plánom vedecko-výskumnej činnosti SNM;
- posúdenie oprávnenosti zaradenia jednotlivých úloh do plánu VVČ, najmä vo vzťahu k dopĺňaniu zbierkového fondu, ich vedeckého zhodnocovania;
- posúdenie spoločenského a vedeckého prínosu riešenia jednotlivých úloh tak pre SNM, ako aj pre spoločnosť;
- priebežné hodnotenie stavu plnenia jednotlivých vedecko-výskumných úloh;
- vyhodnocovanie a konečné plnenie jednotlivých úloh v rámci múzea, adekvátnosť ich výstupov a spôsob prezentácie.

Podľa Organizačného poriadku Slovenského národného múzea členmi takejto Rady pre vedeckú a odbornú činnosť v špecializovanom múzeu majú byť aj odborníci z vedných disciplín participujúcich na činnosti múzeí – napr. vedecké ústavy SAV, VŠ, múzeá, galérie, iné vedecké inštitúcie apod. Rada pre vedeckú a odbornú činnosť v Prešove zasadá aspoň raz ročne. Na svoje rokovania prizýva zodpovedných riešiteľov jednotlivých vedecko-výskumných úloh.

Zbierkové predmety v hodnote vyše 3,5 milióna Sk, ktoré SNM spravuje, predstavujú obrovský informačný potenciál údajov o minulosti i súčasnosti prírody a spoločnosti, predovšetkým Slovenska. Tento proces je nevyhnutné

rozširovať rozvíjaním a realizáciou akvizičnej činnosti a sprostredkovať širokej aj odbornej verejnosti špecifickými aktivitami, metódami a postupmi realizovanými v múzejnej praxi.

V **Organizačnom poriadku SNM**, ktorý je základným dokumentom aj pre špecializované múzea, sa okrem iného konštatuje, že:

- vedecko-výskumná činnosť je jednou zo základných múzejných aktivít, ktorá sprostredkúva poznatky o zbierkových predmetoch, najmä informácie obsiahnuté v zbierkových predmetoch.

- V špecializovaných múzeách SNM (vrátane SNM – MRK v Prešove), vedecko-výskumné úlohy sa zameriavajú na rozširovanie zbierkového fondu (primárny múzejný výskum), alebo sú zamerané na vedecké zhodnocovanie zbierkových predmetov.

- **SNM ako vrcholná múzejná inštitúcia, ktorá je v zmysle Zákona NR SR č. 115/1998 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane múzejných zbierkových predmetov a galerijných zbierkových predmetov poverená aj výkonom metodologickej činnosti.**

- **SNM získalo v zmysle § 18 ods. 7 Zákona NR SR č. 132/2002 Z. z. o vede a technike v znení neskorších predpisov v roku 2002 štatút vedecko-výskumného pracoviska, ktorý potvrdila aj Komisia na periodické hodnotenie výskumu a vývoja. V marci 2005 vydal minister školstva SR Slovenskému národnému múzeu Osvedčenie o vykonaní periodického hodnotenia výskumu a vývoja o spôsobilosti vykonávať činnosť v oblasti výskumu a vývoja.**

Vedecko-výskumná činnosť ako jedna zo základných múzejných aktivít v súčasnosti, spolu s ostatnými odbornými múzejnými činnosťami, najmä s odbornou evidenciou zbierkových predmetov, vytvára predpoklady na plnenie základných funkcií múzea v oblasti využívania informačného potenciálu zbierkových predmetov, ktoré tvoria a budú tvoriť základ pri skúmaní a poznávaní špecifik vývoja prírody a spoločnosti v ktorom prevažne žije rusínske obyvateľstvo.

Výsledky vedecko-výskumnej činnosti zameranej na skúmanie zbierkových predmetov a zbierok, vytvárajú informačný základ na realizáciu predovšetkým expozičnej, výstavnej, edičnej, publikačnej a ostatnej prezentačnej činnosti. Výsledky vedecko-výskumnej činnosti majú aj spätný vplyv, korigujú nadobúdanie zbierkových predmetov s cieľom dosiahnuť komplexnú múzejnú dokumentáciu skúmaného a dokumentovaného javu.

V podmienkach múzejnej praxe Slovenského národného múzea – Múzea rusínskej kultúry v Prešove je a bude možné realizovať vedecko-výskumnú

činnosť aj v oblasti rozvíjania muzeologických teórií.

Hlavné ciele vedecko-výskumnej činnosti v SNM – MRK v Prešove spočívajú:

1. Vo vytváraní pozitívneho vzťahu k zbierkovému fondu, jeho kvantitatívnemu a kvalitatívnemu rastu, ako aj využívaniu jeho informačného potenciálu:

a) nadobúdať vlastným výskumom a prieskumom nové zbierkové predmety a zbierky v súlade s profiláciou a špecializáciou SNM – MRK v Prešove ako špecializovaného múzea s cieľom rozširovať pramenný potenciál na skúmanie „vývoja prírody a spoločnosti, vedy, kultúry a umenia s osobitným zreteľom na Rusínov žijúcich na území Slovenskej republiky a vzťah Rusínov k iným národom a národnostiam v multikultúrnom prostredí globalizujúcej sa Európy a celého sveta. Prioritou budú historické kontakty a spolunažívanie Rusínov a Slovákov v rôznych historických obdobiach a štátnych útvaroch vrátane etnických spoločenstiev, ktoré žili a žijú na Slovensku, nevynímajúc ani Rusínov žijúcich v zahraničí;

b) vedecky skúmať, zhodnocovať, analyzovať a interpretovať nadobudnuté predmety a zbierky s cieľom určiť ich historickú, umeleckú, vedeckú, kultúrnu a estetickú hodnotu v kontexte ich vzniku, využívania, vývoja a zistené poznatky využiť ako pramenný materiál v oblasti prírodných a spoločenských vied pri poznávaní najmä tých špecifik vývoja prírody a spoločnosti, ktoré je možné skúmať a poznávať len na základe výskumu múzejných zbierkových predmetov a zbierok. Pri vedeckom skúmaní zbierkových predmetov využívať metódy a postupy jednotlivých vedných disciplín participujúcich na činnosti múzejnej praxe, a zároveň aplikovať princípy muzeológie ako teoretického základu pre rozvoj múzejných aktivít a konkrétnych činností.

2. Vo vzťahu k ochrane a odbornej ochrane zbierkových predmetov je potrebné:

a) skúmať, vyhodnocovať a na základe toho zovšeobecňovať poznatky a informácie o odbornom uložení zbierkových predmetov v depozitároch vo vzťahu k stanoveniu optimálnych klimatických podmienok v depozitároch pre jednotlivé materiálové skupiny;

b) skúmať, vyhodnocovať a na základe toho zovšeobecňovať poznatky a informácie o odbornom stave a ošetrovaní zbierkových predmetov zhromaždených v depozitároch SNM – MRK v Prešove, pri procesoch reštaurovania, konzervovania, preparovania a po nich;

c) vo vzťahu k rozvíjaniu muzeológie ako teoretickej vedy pre múzejnú prax skúmať a vyhodnocovať výsledky múzeografickej praxe a na základe toho zovšeobecňovať získané poznatky a informácie s cieľom rozvíjať muzeologické teórie ako teoretický základ pre všetky múzejné aktivity.

Realizácia vedecko-výskumnej činnosti v SNM – MRK v Prešove

1. SNM – MRK rozvíja svoju vedecko-výskumnú činnosť v súlade s § 2 a §11 Zákona NR SR č. 115/1998 Z. z. o múzeách a galériách a o ochrane predmetov múzejnej a galerijnej hodnoty v znení zákona č.387/2001 Z. z.

2. Vedecko-výskumná činnosť SNM – MRK v Prešove sa musí zameriavať najmä:

a) na dopĺňovanie a rozširovanie zbierkových fondov s využitím terénnych výskumov vo všetkých disciplínach participujúcich na činnosti múzea, najmä však v oblasti etnografie, historických vied, a skúmania vývoja interetnických vzťahov rusínskej národnostnej menšiny;

b) na vedecké zhodnocovanie a skúmanie zbierkových predmetov ako pramennej základne prírodných a spoločenských vied s cieľom maximálneho vedeckého využitia informačného potenciálu zbierkových predmetov pre poznávanie a skúmanie vývojových špecifík prírody Slovenska, hospodárskeho, spoločensko-politického a kultúrneho vývoja Slovenska.

3. Výsledky vedeckovýskumnej činnosti SNM – MRK v Prešove musia byť využiteľné v ostatných odborných činnostiach SNM, najmä vo všetkých formách prezentačnej činnosti a zároveň spätne pôsobiť na akvizičnú činnosť SNM, ako aj odbornú ochranu zbierkového fondu.

4. Vedecko-výskumná činnosť musí prispievať k lepšiemu poznaniu hospodárskeho, spoločenského, politického a kultúrneho rozvoja Rusínov na území Slovenska, a ďalších teritórií, kde žijú Rusíni vrátane prínosu do rozvoja slovenskej, európskej a svetovej kultúry.

5. Výsledky vedecko-výskumnej činnosti musia slúžiť verejnosti ako jeden zo zdrojov zvyšovania a upevňovania historického vedomia a pestovania pozitívneho vzťahu k Slovensku ako svojej vlasti.

6. Vedecko-výskumná činnosť SNM – MRK v Prešove musí svojimi výsledkami prispievať k rozvoju vedných disciplín participujúcich na činnosti múzea, a zároveň obohacovať a rozvíjať aj teoretickú oblasť činnosti múzeí – muzeológiu.

7. Výsledky vedecko-výskumnej činnosti musia byť využiteľné pri rozvoji ochrany, prezentácie a propagácie národnostného kultúrneho a prírodného

ho dedičstva, (poznávania prírody, nevyhnutnosti jej ochrany a zachovania pre budúce generácie Rusínov žijúcich na Slovensku a v ďalších štátoch) a smerovať k jej aktívnej celoeurópskej a globálnej ochrane.

8. Obsahové a vecné zameranie vedecko-výskumnej činnosti SNM – MRK v Prešove musí zohľadňovať tieto faktory:

- a)** akceptovať postavenie SNM – MRK v Prešove ako zbierkotvornej, vedeckovýskumnej a kultúrno-vzdelávacej ustanovizne rusínskeho obyvateľstva žijúceho na území Slovenska;
- b)** zamerať jednotlivé vedeckovýskumné úlohy na poznanie a skúmanie špecifických javov a skutočností vývoja prírody a spoločnosti, ktorých poznávanie a skúmanie je možné len na základe výskumu múzejných zbierok,
- c)** realizovať interdisciplinárne projekty v súčinnosti viacerých špecializovaných múzeí SNM;
- d)** podieľať sa na realizácii vedeckovýskumných úloh v rámci celej múzejnej siete SR riešením intermúzejných vedeckovýskumných úloh s celoslovenským zameraním v záujme lepšieho využitia informačného potenciálu zbierkových predmetov, s aplikáciou do medzinárodných projektov v spolupráci s vedeckovýskumnými subjektmi tých štátov, kde žijú Rusíni;
- e)** zapájať vedeckovýskumnú činnosť SNM – MRK v Prešove do štátnych programov výskumu a vývoja, rozvíjať spoluprácu s inými vedeckovýskumnými pracoviskami, najmä SAV, vysokými školami resp. inými inštitúciami podľa možnosti a spoločenskej objednávky,
- f)** dbať na to, aby odborný ľudský potenciál SNM – MRK v Prešove sa zapájal len do riešenia takých grantových úloh iných subjektov, ktorých výsledky budú prínosom pre všetky odborné činnosti SNM;
- g)** zabezpečiť dôslednú spätnú väzbu medzi zameraním jednotlivých vedeckovýskumných úloh a ostatnými základnými činnosťami múzea;
- h)** jednoznačne stanoviť už pri schvaľovaní vedeckovýskumných úloh jasné a jednoznačné formy výstupov, ktoré prispejú k skvalitneniu ostatných múzejných odborných aktivít (príprava nových expozícií, dlhodobých výstav, súpisov zbierok – fontés, vedecké štúdie, publikácie a pod.);
- i)** riešenie vedeckovýskumných úloh je súčasťou pracovnej náplne vybraných pracovných kategórií zamestnancov a ich riešením nevznikajú nároky na zvýšenie platu.

9. Financovanie vedeckovýskumnej a odbornej činnosti SNM – MRK v Prešove riešiť:

- a) každoročne vyčlenením finančných prostriedkov z rozpočtu SNM na realizáciu tohto zámeru s určením konkrétnych úloh VVČ, ktoré sú súčasťou celoinštitucionálnych úloh SNM;
- b) podľa možnosti zabezpečením zapojenia VVČ SNM – MRK do štátnych programov výskumu a vývoja, štátnych objednávok a úloh výskumu a vývoja iniciovaných riešiteľmi alebo odberateľmi. Realizáciu spoločných výskumov zabezpečiť na základe zmluvy o spolupráci, kde sú stanovené aj princípy finančnej účasti zmluvných strán, personálneho zabezpečenia a využitia výsledkov výskumov.
- c) zapojením VVČ SNM – MRK v Prešove podľa možnosti do medzinárodných grantov realizovaných prostredníctvom rozličných agentúr.

Vedeckovýskumná činnosť SNM - Múzea rusínskej kultúry v Prešove

Vedeckovýskumná činnosť SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove je orientovaná na oblasť spoločenských vied predovšetkým na problematiku etnológie, histórie, kulturológie, muzeológie, sociológie, filozofie, religionistiky atď. V rámci etnológie majú prioritu vedeckovýskumné úlohy zamerané na prípravu nových stálych expozícií. Medzi priority v rámci projektu z ktorého sa financuje činnosť múzea v prvých rokoch jeho existencie patrí:

- Etnologický výskum rusínskej národnostnej menšiny na Slovensku pod názvom Historický proces sociokultúrneho vývoja Rusínov v multikultúrnych podmienkach globalizujúcej sa ľudskej spoločnosti.
- Úloha zameraná na odborné spracovávanie etnografických zbierok. Výsledky vedeckovýskumnej činnosti pracoviska budú vo forme výskumných správ archivované a prístupné na prezenčné štúdium pre študujúcu mládež, vedeckých pracovníkov a interesujúcu sa verejnosť v každý pracovný deň od 10.00 do 14.00 hod.
- Výstupy vedeckovýskumnej činnosti pracoviska budú priebežne publikované v odbornej tlači, predovšetkým v zborníku vydávanom Slovenským národným múzeom – Múzeom rusínskej kultúry v Prešove pod názvom: Historický proces sociokultúrnej reality u minoritného a majoritného obyvateľstva v multikultúrnych podmienkach globalizujúcej sa ľudskej spoločnosti. Bude vytvorená samostatná sekcia pod názvom: Rusíni v multikultúrnych podmienkach globalizujúcej sa ľudskej spoločnosti.

Rusínsky spisovný jazyk vo vzdelávacom systéme Slovenskej republiky

Anna PLIŠKOVÁ

(Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove)

Z histórie európskych národov je známe, že rozhodujúcim činiteľom pri vzniku a formovaní a ďalšom jestvovaní mnohých národov je jazyk, prostredníctvom ktorého sa uchováva a traja duchovné schopnosti i výtvory predchádzajúcich generácií, riešili sa a riešia viaceré otázky národného, kultúrneho i politického života. Je preto logická existencia záujmu každej národnej ako aj menšinovej komunity o zabezpečenie všestranného a funkčného používania svojho materinského jazyka.

Uvedená konštatácia sa celkom logicky vzťahuje aj na materinský jazyk Rusínov, ktorý hlavne po roku 1989, vďaka zmeneným spoločensko-politickým pomeroch v Európe, zaznamenáva výrazný rozvoj, a po kodifikácii (1995) nachádza svoje uplatnenie v rôznych sférach kultúrno-spoločenského života danej národnosti: v literárnej, mediálnej, konfesionalnej, scénicko-divadelnej, v školskej a sčasti v úradnej. Tento moment sa bezpochyby pozitívne premietol aj do kvality národného vedomia Rusínov, majúci svoje vyjadrenie v kvantitatívnom deklarovaní národnostnej príslušnosti. Výsledky sčítania obyvateľstva z r. 2001 (rusínska národnosť: 24 201 obyvateľov, materinský jazyk rusínsky 54 907 obyvateľov) v porovnaní s rokom 1991 (rusínska národnosť: 16 937 obyvateľov, materinský jazyk rusínsky: 49 099 obyvateľov) dokumentujú, že v obciach, v ktorých pôsobí kňaz rešpektujúci národnostný pôvod svojich veriacich a praktizujúci pastoračiu v ich materinskom jazyku, a tam, kde sa v škole vyučuje materinský jazyk rusínsky, tam sa obyvateľstvo vo väčšej miere vracia k svojej tradičnej národnosti a k materinskému jazyku. Štatistiky¹ evidujú, že v okresoch severovýchodného Slovenska s kompaktným osídlením Rusínov, percentuálne v niektorých obciach v r. 2001 počet obyvateľov rusínskej národnosti stúpol až o vyše 500% v porovnaní s rokom 1991, pričom v 68 obciach počet príslušníkov rusínskej národnosti vzrástol o minimálne 100% v porovnaní s r. 1991.²

1 LIPINSKÝ, J. (koordinátor projektu): *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002*. Prešov 2002.

2 Ide predovšetkým o obce v okresoch: Svidník, Stropkov, Humenné, Vranov nad Topľou, Snina, Medzilaborce, Bardejov, Stará Ľubovňa, Spišská Nová Ves, Gelnica, Levoča, Michalovce, Sobrance, Prešov, Sabinov. Bližšie pozri c. d., ref. 1.

Skúmajúc efektivitu vplyvu materinského jazyka rusínskeho prostredníctvom jednotlivých funkčných sfér na národné vedomie Rusínov, zistili sme, že najvplyvnejšími sú sféry konfesiónálna a školská. Pritom musíme konštatovať, že nárast počtu obyvateľov rusínskej národnosti a ich jazyková identifikácia – podľa výsledkov výskumu zverejneného v publikácii *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku. Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002* – priamo korešponduje s významným nárastom počtu obyvateľov gréckokatolíckeho a pravoslávneho vierovyznania. Najväčší nárast obyvateľov rusínskej národnosti na Slovensku je však zaznamenaný v obciach s nárastom počtu príslušníkov oboch konfesií súčasne. Preto nie je náhodné, že práve v takýchto obciach je aj najväčší predpoklad pre vznik škôl s vyučovaním materinského rusínskeho jazyka a v poslednom období aj škôl s vyučovacím rusínskym jazykom. Z hľadiska národnostnej perspektívy Rusínov preto je dôležité, aby sa práve týmto sféram venovala náležitá pozornosť tak zo strany samotnej komunity, ako aj štátu, a v prípade konfesiónálnej sféry aj oboch cirkví východného obradu – gréckokatolíckej a pravoslávnej – ku ktorým sa Rusíni tradične hlásia.

Vo vzdelávacom systéme Slovenskej republiky rusínsky jazyk funguje od školského roku 1997/98, kedy sa vyučovanie rusínskeho jazyka ako materinského začalo na I. stupni základných škôl. Do toho času na Slovensku neexistovali žiadne formy jazykovej prípravy žiakov v rusínskom jazyku. Rusínske, resp. v tradičnom ponímaní „ruské“, školstvo sa rozpadlo nie z viny Rusínov v roku 1953 – následkom násilného administratívneho zásahu. Vtedy tradičné „ruské“ školy boli nahradené ukrajinskými školami, ich počet sa však postupne významne zredukoval: pokiaľ v školskom roku 1966/67 existovalo 58 ukrajinských škôl s 5 154 žiakmi, tak v školskom roku 1985/86 to bolo už len 19 škôl s 1 343 žiakmi, a v školskom roku 1996 – iba 10 škôl so 700 žiakmi.³ Príčinou takého výrazného zániku ukrajinských škôl bol fakt, že prevažná časť Rusínov neprijala ukrajinský jazyk za svoj materinský, a preto sa radšej preorientovala na školy s vyučovacím jazykom slovenským. Z dôvodu nemožnosti hlásiť sa k svojej rusínskej národnosti, takisto prevažná časť Rusínov si zvolila radšej slovenskú národnostnú príslušnosť.

V snahe zastaviť progresívnu slovakizáciu Rusínov na Slovensku, rusínske obrodenecké hnutie v bývalom Československu po roku 1989 si ako svoj

3 ВАНАТ, І. - РИЧАЛКА, М. - ЧУМА, А.: До питань післявоєнного розвитку сучасного стану та перспектив українського шкільництва в Словаччині. In *Додаток до газети „Нове життя“*, č. 40. Prešov 1992.

prvoradý cieľ vytýčilo obnovu rusínskeho národnostného školstva, pretože iba v ňom videlo garanciu zachovania a rozvoja národnostnej a jazykovej identity Rusínov.

S odstupom času je potrebné konštatovať, že predstaviteľom rusínskeho hnutia na Slovensku sa od roku 1989 podarilo zrealizovať zásadné kroky, ktoré viedli k tomu, že deti rodičov rusínskej národnosti opäť získali možnosť v školách sa učiť materinský rusínsky jazyk. Kultúrno-spoločenská organizácia Rusínska obroda na Slovensku od začiatku svojej existencie (1990) požadovala, aby sa v 1. – 4. ročníku základných škôl a rovnako aj vo výchovnom procese materských škôl nepoužíval ukrajinský, ale materinský rusínsky jazyk. Napriek tomu, že pri riešení tejto dôležitej otázky sa spočiatku hovorilo aj o koordinovanom postupe s proukrajinskou kultúrno-spoločenskou organizáciou Zväzom Rusínov-Ukrajincov na Slovensku, pretože vo vyšších ročníkoch ZŠ sa v tom čase uvažovalo s prechodom na vyučovanie ukrajinského alebo ruského spisovného jazyka,⁴ prvotné návrhy sa postupom času modifikovali v súvislosti s procesom profilácie programu rusínskeho hnutia na Slovensku a v celoeurópskom kontexte, ktorý požadoval uznanie Rusínov ako samostatného etnika a vytvorenie rusínskeho spisovného jazyka. Kodifikácia rusínskeho jazyka na Slovensku v roku 1995 sa stala základným kritériom pre zavedenie materinského jazyka Rusínov do vzdelávacieho systému Slovenskej republiky.

Zavedeniu rusínskeho spisovného jazyka do školskej praxe predchádzalo vytvorenie základných dokumentov. V prvom rade išlo o:

1. **Koncepciu vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského na základných školách s vyučovaním rusínskeho jazyka** (1996), ktorú vypracoval Štátny pedagogický ústav v Bratislave, detašované pracovisko v Prešove (autor: doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.), a

2. **Koncepciu vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti** (1996), ktorú vypracovalo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky.

V nadväznosti na ne v niekoľkých etapách vznikali, a následne v súlade s potrebami vyučovacieho procesu sa aj modifikovali, ďalšie nevyhnutné pedagogické dokumenty, ktoré schválilo Ministerstvo školstva SR: *Učebné osnovy z rusínskeho jazyka pre 1. – 4. ročník základnej školy s vyučovaním rusínskeho jazyka* (1997), *Učebné plány pre 1. – 4. ročník základnej školy s vyučovaním rusínskeho jazyka* (1997); *Učebné osnovy a plány rusínske-*

4 Stanovisko k národnostnému školstvu. Rusínska obroda Medzilaborce. Zasláné Úradu vlády SR 15. 8. 1990. Archív RO.

ho jazyka a literatúry pre 5. – 9. ročník ZŠ s vyučovaním rusínskeho jazyka (2000); *Učebné osnovy rusínskeho jazyka a literatúry pre 1. ročník štvorročného gymnázia a Alternatívny učebný plán gymnázia s vyučovaním rusínskeho jazyka* (2001), *Učebné osnovy rusínskeho jazyka a literatúry pre štvorročné gymnázia s vyučovacím jazykom rusínskym a s vyučovaním rusínskeho jazyka* (2002, 2004); *Obsah a proces vyučovania rusínskych reálií pre žiakov základných a stredných škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka* (2003); *Učebné osnovy Rusínskeho jazyka a literatúry pre stredné pedagogické školy s vyučovacím jazykom rusínskym a s vyučovaním rusínskeho jazyka* (2006).

Príprava obidvoch koncepcií mala principiálny význam pre zavedenie rusínskeho jazyka do vzdelávacieho systému SR, no väčšiu dôležitosť pripisujeme najmä prvej z nich – **Koncepcii vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského na základných školách s vyučovaním rusínskeho jazyka**. Bolo to po prvýkrát po 40-ročnom období totalitnej vlády, kedy Rusíni vôbec mohli, a k tomu ešte aj slobodne, sami sformulovať základný program výučby svojho materinského jazyka na základných školách, ktorý by vytyčoval osobitosti osvojovania rusínskeho jazyka, zásady, ciele, obsah vyučovania, etapy osvojovania a hodinovú dotáciu. Podstata navrhovanej koncepcie spočívala „v orientácii obsahu vyučovania na komunikatívno-pragmatické ciele s takým zámerom, aby výsledkom školského vzdelávania bolo osvojenie si jazykového systému rusínskeho jazyka v komunikatívnych činnostiach“.⁵ Vychádzalo sa z toho, že „cieľom vzdelávania nie sú vedomosti, ale činnosti na základe získaných vedomostí“.⁶ Očividne koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka bola postavená na inej filozofii, ako to bolo zvykom pri vyučovaní materinských jazykov: zvyčajne sa pri materinských jazykoch vychádzalo z analyticko-syntetickej metódy a heuristickej metódy, ale pri rusínskom jazyku sa základom stala komunikatívna metóda, ktorá je v súčasnosti najrozšírenejšia pri výučbe cudzích jazykov. Znamená to, že aj učebné osnovy boli koncipované v súlade s komunikatívnym princípom a primeranosťou veku tak, že v 1. – 4. ročníku ZŠ dominuje indukčný prístup a ústny prejav nad písomným, v 5. – 9. ročníku je indukčný prístup s deduktívnym približne v rovnováhe, podobne ako ústny prejav s písomným. Vychádzajúc z komunikatívneho princípu, koncepcia neoddeľovala jazykovú časť od slohovej, a takisto čítanie od ostatných rečových činností. Koncepcia predmetu za základný cieľ vyučovania rusínskeho jazyka na ZŠ stanovuje osvojenie spisovnej

5 JABUR, V.: *Koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského na základných školách s vyučovaním rusínskeho jazyka*. Štátny pedagogický ústav Bratislava, detašované pracovisko v Prešove, Prešov 1996.

6 Tamže.

podoby materinského rusínskeho jazyka v spojení s výrazným rozvojom rečových zručností. Z tohto základného cieľa vyplývajú aj čiastkové ciele, ktoré majú žiaci dosiahnuť nielen v jednotlivých ročníkoch, ale aj z celkového pohľadu podľa jednotlivých komunikatívnych zručností (počúvanie, hovorenie, čítanie a písanie). Obsahom vyučovania rusínskeho jazyka na ZŠ je predovšetkým systematický nácvik produktívnych i receptívnych komunikatívnych aktivít v ústnej a písomnej forme a formovanie jazykových návykov na báze osvojovaných jazykových prostriedkov, t. j. výslovnosti, pravopisu, slovnej zásoby, gramatických a štylistických poznatkov. V súlade so špecifikáciou nácviku rečových činností, daná koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka na I. stupni člení do troch etáp:

1. Predazbuková etapa (1. ročník a začiatok 2. ročníka ZŠ), pre ktorú je charakteristický rozvoj ústnej reči;

2. Azbuková etapa (2. ročník a začiatok 3. ročníka ZŠ), cieľom ktorej je formovanie počiatočných zručností a návykov čítania a písania a ďalší rozvoj návykov ústnej reči získaných v predazbukovej etape;

3. Poazbuková etapa (3. a 4. ročník ZŠ), v ktorej sa realizuje jednak rozvoj parciálnych jazykových návykov (výslovnostného, lexikálneho a gramatického) a zároveň návykov súvislej reči (monologickej a dialogickej, ústnej a písomnej).

Čo sa týka hodinovej dotácie koncepcia predmetu navrhovala dvojaký variant:

1. predmet sa začne vyučovať od 1. ročníka po 2 hodiny, a od 2. po 9. ročník po 3 hodiny týždenne, alebo

2. predmet sa začne vyučovať od 2. triedy po 2 hodiny týždenne.

V školskej praxi od samého začiatku sa využíval variant druhý, aby sa predišlo prílišnej preťažnosti detí a vzniku psychickej bariéry pri osvojovaní si súčasne dvoch typov písma (latinky a azbuky) v 1. ročníku. To je jedným z významných špecifik vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského. Druhým je uplatnenie porovnávacieho slovensko-rusínskeho hľadiska. Zvyčajne sa pri výučbe jazykov prihliada na materinský jazyk, pretože ďalší jazyk si deti osvojujú pod zorným uhlom materinského jazyka. Pri vyučovaní rusínskeho jazyka je tento proces trocha svojský, pretože deti majú skôr zafixované mnohé jazykové javy slovenského jazyka, čo pozitívne i negatívne vplýva na výučbu materinského rusínskeho jazyka. To, že rusínsky jazyk si zo začiatku budú deti osvojovať cez zorný uhol slovenčiny, je síce istý paradox, ale taká je reálna situácia, ktorú treba rešpektovať, a zohľadňovať pri výučbe kladný i záporný vplyv slovenčiny (t. zn. transpozíciu a interferen-

ciu). Táto skutočnosť stavia do špecifickej situácie aj učiteľov rusínskeho jazyka, na ktorých sa kladú vyššie profesionálne kritériá – musia mať dobrú predstavu o kontaktných bodoch obidvoch jazykov a adekvátne ich využívať v praxi. Z druhej strany však koncepcia učiteľov varuje v miere používania slovenčiny pri vyučovaní rusínskeho jazyka, ktoré „nemá byť príliš časté, skôr zriedkavejšie a opatrné“.⁷

Koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka ako materinského na základných školách s vyučovaním rusínskeho jazyka vytvorila základy pre vyučovanie materinského jazyka v slovenských školách. Jej dôsledná realizácia by mala prispieť nielen k zachovaniu a pestovaniu národnej identity, osobitnej minoritnej kultúry, ale najmä „k zachovaniu a rozvoju jazyka predkov, používanie ktorého v spisovnej podobe v škole umožní postupné rozšírenie funkcií jazyka rusínskej národnosti, umožní znovuzrodenie a postupné rozširovanie rusínsky hovoriaceho prostredia v rozličných sférach spoločenského života, zabezpečí prirodzenú túžbu vrátiť sa k čo najčastejšiemu používaniu rusínskeho materinského jazyka v bežnom (najmä v rodinnom) živote, túžbu vrátiť sa naspäť k rusínskym rodinným tradíciám, čo prispeje k obrodeniu jazyka a k vytváraniu príkladov kultúrnej, inteligentnej komunikácie čoraz vycibrenejším normatívnym spisovným jazykom. Za priaznivých okolností toto by malo prispieť i k zastaveniu postupného odumierania základného prameňa pre spisovný jazyk – prirodzených, živých rusínskych nárečí, čistej, ušľachtilej, nenarušenej živej reči“.⁸ Vlastne tento moment bol aj jedným zo základných cieľov celého obrodeneckého hnutia Rusínov po roku 1989, ktorí najväčšie nádeje na úspech svojho nového národno-identifikačného procesu vkladali a vkladajú do výučby rusínskeho jazyka ako materinského na všetkých stupňoch škôl. A to aj napriek tomu, že ich materinský jazyk má mať oveľa skromnejšie postavenie než jazyky vyučovacie, pretože jeho výučba sa predpokladá iba v školách (resp. v triedach) s vyučovaním rusínskeho jazyka, t. zn. iba v školách s vyučovacím jazykom slovenským.

Uvedenie do školského systému materinského jazyka Rusínov po roku 1989 upravovala druhá koncepcia – ***Koncepcia vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti***,⁹ ktorá akceptovala základné

7 Tamže.

8 Tamže.

9 *Koncepciu vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti* schválilo Ministerstvo školstva SR v auguste 1996. Vychádzala z uplatňovania práva na vzdelávanie v materinskom jazyku národnostných menšín zakotveného v Ústave SR. čl. 34, odst. 2 písm. a), zákona č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších zmien a doplnkov (úplné znenie 350/1994 Z. z.) § 3, Rámcového dohovoru Rady Európy o ochrane národnostných menšín.

princípy alternatívneho vzdelávania i spoločenskú požiadavku občanov SR rusínskej národnosti na vzdelanie v materinskom jazyku. Začleňovanie jazyka do školského systému v zmysle tejto koncepcie sa malo začať od materských škôl s výchovným jazykom rusínskym, ktoré mali vzniknúť na základe požiadaviek rodičov. Napriek tomu, že predpoklady k tomu boli a sú, pretože v mnohých obciach s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva sa ako výchovný jazyk súběžne so slovenským používa aj rusínsky, oficiálne v SR dodnes neexistuje ani jedna materská škola s výchovným jazykom rusínskym. Neplnenie prijatej koncepcie sa dá pripísať tomu, že tak rodičia, ako aj kompetentné inštitúcie danému problému nevenujú dostatočnú pozornosť a nepovažujú za dôležité zmenu v prospech vzniku, resp. transformácie, materských škôl s výchovným jazykom rusínskym realizovať. V dôsledku toho deti rodičov rusínskej národnosti na Slovensku aj v súčasnosti sa vychovávajú, podobne ako to bolo do roku 1989, v materských školách s oficiálnym výchovným jazykom slovenským alebo dokonca ukrajinským, hoci je známe, že tento prakticky fungoval aj pred rokom 1989 maximálne v jednej MŠ – v Prešove. Myslíme si, že je to problém, ktorým by sa mali zaoberať aj zriaďovatelia materských škôl, t. j. obecné úrady hlavne v obciach s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva. Tento výsledok zrejme korešponduje aj s nepriaznivou situáciou pri výchove pedagogických pracovníkov pre materské školy v regiónoch s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva. Napriek tomu, že predmetná koncepcia v perspektívnych zámeroch rátala s ich prípravou v rámci niektorej strednej pedagogickej školy v Prešovskom kraji, a v r. 2006 boli Ministerstvom školstva SR aj schválené *Učebné osnovy Rusínskeho jazyka a literatúry pre stredné pedagogické školy s vyučovacím jazykom rusínskym a s vyučovaním rusínskeho jazyka*, ani v tomto bode sa však jej zámary zatiaľ naplniť nepodarilo.

Dôslednejšie sa *Koncepcia vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti* doposiaľ realizovala vo vzťahu k základným školám. Predpokladala v základných školách zriadiť triedy, resp. skupiny s vyučovaním rusínskeho jazyka, kde by sa všetky predmety, okrem materinského jazyka, vyučovali v jazyku slovenskom v súlade s navrhovanými učebnými plánmi.

Začleneniu rusínskeho jazyka do školského systému na Slovensku predchádzali dva prieskumy záujmu rodičov. Prvý prieskum v roku 1994 bol zameraný na zistenie záujmu rodičov o výučbu predmetu rusínsky jazyk a kultúra v 2. ročníku ZŠ. Realizoval sa prostredníctvom zástupcov Rusínskej obrody cez ich členskú základňu. V tom čase záujem prejavilo v troch okre-

soch 251 žiakov 2. ročníka ZŠ. Druhý, podrobný prieskum prebiehal začiatkom roka 1996 prostredníctvom školských správ východného Slovenska, t. j. tam, kde podľa Sčítania ľudu, domov a bytov z roku 1991 bola najväčšia koncentrácia rusínskeho obyvateľstva – v okresoch Bardejov, Humenné, Svidník, Prešov, Stará Ľubovňa, Vranov nad Topľou. Prieskum bol rozdelený na dve časti:

a) zisťovanie záujmu rodičov pri zápise detí do 1. ročníka ZŠ, pri ktorom boli rodičia oboznámení s možnosťou zavedenia rusínskeho jazyka do ZŠ;

b) zisťovanie záujmu rodičov už školopovinných detí od 2. ročníka až po 8. ročník ZŠ.

Výsledky prieskumu sú spracované v tabuľke podľa okresov:

	Počet ZŠ	V obciach	Počet žiakov
Okres Svidník			
1. ročník	8	4	19
2. – 4. ročník	7	9	49
5. – 8. ročník	8	6	48
Okres spolu	15	12	116
Okres Stará Ľubovňa			
1. ročník	7	5	27
2. – 4. ročník	10	8	67
5. – 8. ročník	10	8	50
Okres spolu	12	10	144
Okres Humenné			
1. ročník	6	5	10
2. – 4. ročník	24	15	129
5. – 8. ročník	13	8	153
Okres spolu	25	20	292
Okres Bardejov			
1. ročník	0	0	0
2. – 4. ročník	2	2	5
5. – 8. ročník	2	2	12
Okres spolu	4	4	17
Okres Vranov nad Topľou			
1. ročník	1	1	2
2. – 4. ročník	1	1	3
5. – 8. ročník	1	1	9
Okres spolu	1	1	13
Okres Prešov			
1. ročník	0	0	0
2. – 4. ročník	0	0	0
5. – 8. ročník	0	0	0
Okres spolu	0	0	0
Všetky okresy spolu	57	47	582

Vyhodnotenie prieskumu ukázalo, že v 47 obciach v 57 ZŠ malo záujem o vyučovanie rusínskeho jazyka 582 žiakov. Z uvedených počtov vyplývala

potreba úzkej spolupráce Ministerstva školstva SR s príslušnými školskými správami pri hľadaní reálnych možností zavedenia rusínskeho jazyka do ZŠ. Dňa 12. 6. 1996 sa v Bardejove uskutočnilo pracovné stretnutie zamerané na riešenie organizačno-pedagogických problémov zavedenia predmetu rusínsky jazyk a literatúra do ZŠ. Z dôvodu nerovnomerného rozptýlenia žiakov v obciach a v ZŠ boli dohodnuté tieto kritériá:

- a) zaviesť predmet rusínsky jazyk a literatúra len na I. stupeň ZŠ z dôvodu vydaných a pripravených učebníc¹⁰ na príslušných školských správach;
- b) zriadiť triedu jedného ročníka alebo integrovanú skupinu z ročníkov I. stupňa pri minimálnom počte 6 žiakov;
- c) koncom augusta alebo začiatkom septembra (1996) zorganizovať odbornú-metodický seminár pre učiteľov, ktorí majú záujem vyučovať predmet rusínsky jazyk a literatúra.

Na základe takto zvolených kritérií a po predchádzajúcich prieskumoch ako aj po vypracovaní základných školských dokumentov bolo možné a reálne v školskom roku 1997/98 zaviesť predmet rusínsky jazyk a literatúra do ZŠ v 5 okresoch severovýchodného Slovenska (viď nasledujúcu tabuľku):

Okresy	Humenné	Medzilaborce	Svidník	Stará Ľubovňa	Vranov n. Topľou
ZŠ	Zboj	Ul. Komenského	Ul. 8. mája	Ul. Komenského	Ruská Poruba
		Ul. Duchnovičova	Ladomírová	Ul. Levočská	
			Havaj	Ul. Štúrova	
				Šarišské Dravce	
				Čirč	

Praktické riešenie problému v skutočnosti však nebolo až také úspešné ako signalizoval prieskum z roku 1996, pretože výučba rusínskeho jazyka v šk. r. 1997/98 sa začala napokon iba na 4 základných školách – v Medzilaborciach a vo Svidníku,¹¹ a priamo korešpondovala s účinnosťou kultúrno-osvetovej práce národnostného občianskeho združenia Rusínska obroda v týchto regiónoch, ktoré tu malo významnú členskú základňu. Angažovanosť jej jednotlivých členov bola napokon rozhodujúca ako pri vzniku ďalších 6 základných škôl a jedného gymnázia (v Medzilaborciach) s vyučovaním rusínskeho jazyka, tak aj vysokoškolskej inštitúcie Ústavu národnostných štúdií

10 V roku 1994 vo vydavateľstve Rusínskej obrody v Prešove boli vydané učebnice: Šlabikár rusínskeho jazyka pre 2. ročník ZŠ (autor Ján Hrib), Čítanka v rusínskom jazyku pre 2. ročník ZŠ (J. Hrib), Pravidlá rusínskeho pravopisu (Vasil' Jabur), Ortografický slovník rusínskeho jazyka (Juraj Paňko a kol.) a Slovník lingvistických termínov (J. Paňko).

11 V okrese Medzilaborce sa v šk. r. 1997/98 začala výučba rusínskeho jazyka na ZŠ na ul. Komenského a na ZŠ na ul. Duchnovičovej, a v okrese Svidník – na Cirkevnej ZŠ sv. Juraja a na II. ZŠ na ul. arm. gen. L. Svobodu.

a cudzích jazykov na Prešovskej univerzite s Oddelením rusínskeho jazyka a kultúry (1999). Vďaka tomu v šk. roku 2004/2005 sa predmet rusínsky jazyk a literatúra na Slovensku vyučoval na 9 ZŠ ako nepovinný predmet, na jednej ZŠ (Šarišský Štiavnik) ako povinný, na 1 gymnáziu ako nepovinný a ako prehĺbená forma štúdia na Prešovskej univerzite (viď nasledujúcu tabuľku). Čo sa týka počtu žiakov a študentov, ktorý túto výučbu navštevovali, podľa správy metodika rusínskeho jazyka Metodicko-pedagogického centra v Prešove, Mgr. Štefana Suchého, ich v roku 2003 bolo „*okolo pol tisíciky*“.¹²

Stav vyučovania rusínskeho jazyka v šk. r. 2004/2005:

Okresy	Medzilaborce	Snina	Svidník	Stropkov	Prešov
Základné školy	Ul. Duchnovičova, Ul. Komenského, Radvaň nad Laborcom	Ul. 1. mája, Pčoliné, Stakčín	CZŠ sv. Juraja, II. ZŠ, Šarišský Štiavnik	Kolbovce	
Stredné školy	Gymnázium, ML				
Vysoké školy					Prešovská Univerzita

Čo sa týka rozširovania siete škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka, v posledných rokoch sme boli svedkami obdobia stagnácie alebo v horšom prípade dokonca redukcie počtu základných škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka. V šk. r. 2006/2007 sme evidovali už len osem ZŠ, kde sa realizovala výučba materinského rusínskeho jazyka, a to znamená že došlo aj k významnému úbytku žiakov, ktorí sa učili rusínsky jazyk, a to či vo forme nepovinného predmetu, alebo iba krúžku, čo považujeme za jedno z významných rizík pri udržaní aj aktuálneho stavu. V poslednom čase sa výučba prestala realizovať v dvoch ZŠ (na ul. 1. mája v Snine a na II. ZŠ vo Svidníku) z technických príčin (delimitácia školy alebo redukcia úväzku učiteľa následkom ekonomických príčin), a na jedinej strednej škole, na Gymnázium v Medzilaborciach, kde problém nastal údajne v dôsledku absencie kvalifikovaného pedagóga, pričom v súčasnosti škola vedie iba krúžok rusínskeho jazyka a kultúry.

V tabuľkovom vyjadrení v šk. r. 2006/2007 vyučovanie rusínskeho jazyka vyzerá nasledovne:

12 SUCHÝ, Š.: *Stav učebného predmetu rusínsky jazyk a literatúra v školách s vyučovaním rusínskeho jazyka k termínu 31.12.2003*. Správa Metodicko-pedagogického centra, Prešov 2003. Archív MPC.

P.č.	Škola	Učítelia rusínskeho jazyka	Počet žiakov	Forma vyučovania
1.	ZŠ Stakčín	Mgr. Kamila Hudáková	I.st. – 6 II.st. – 8	Nepovinný predmet
2.	ZŠ Radvaň n. Laborcom	Mgr. Marek Gaj	I.st. – 20 II.st. – 18	Nepov. pr. Kružok
3.	ZŠ Pčoliné	Mgr. Vlasta Morochovičová	I. st. – 8	Kružok
4.	ZŠ Kolbovce	Mgr. Helena Antošová	II. st. – 15	Nepov. pr.
5.	Cirkevná ZŠ sv. Juraja, Svidník	Mgr. Miloš Stronček	I. st. – 10	Nepov. pr.
6.	ZŠDuchnovičova, Medzilaborce	Mgr. Anna Mihaľovová	I. st. – 9	Nepov. pr.
7.	ZŠ Komenského, Medzilaborce	Mgr. Iveta Melničáková	I.st. – 33 II.st. – 13	Nepov. pr. Nepov. pr.
8.	ZŠ Šarišský Štiavnik	Mgr. Mária Baková, Mgr. Monika Sakarová	I. st. – 23 II.st. – 35	Povinný pr. Kružok
Spolu	8 základných škôl	9 učiteľov	198 žiakov	

Ak túto štatistiku však porovnáme so správou Metodicko-pedagogického centra v Prešove z roku 2003 (Suchý, 2003), tak v školskom roku 2006/2007 je evidentný pokles počtu žiakov, ktorí navštevujú akúkoľvek formu vyučovania rusínskeho jazyka, a to minimálne o 50%. Táto skutočnosť vyvoláva mnohé otázky a otázky o perspektíve národnostného školstva Rusínov na Slovensku, ak však o takomto v danej situácii sa dá hovoriť, pretože na Slovensku od šk. r. 2008/2009 existuje iba jediná národnostná škola, teda škola s vyučovacím jazykom rusínskym – v Čabinách, okr. Medzilaborce, ktorú zatiaľ navštevuje šesť žiakov prvého ročníka.¹³ Uvedená situácia zároveň môže evokovať otázky o perspektíve Rusínov ako etnika. Ich riešenia by však mali hľadať predovšetkým rusínske občianske združenia, ktorých je v Slovenskej republike v súčasnosti zaregistrovaných 15, v spolupráci s Ministerstvom školstva SR. Zdá sa však, vychádzajúc z evidencie projektov rusínskych občianskych združení v grantovom systéme Ministerstva kultúry SR, že tieto organizácie ako keby si daný stav neuvedomovali, pretože vo svojej činnosti už dlhodobo preferujú spravidla folklórne akcie,¹⁴ ktoré, ako dokazuje aj vyššie uvedená štatistika, majú iba nepatrný dosah na národnouvedomovací proces Rusínov, ktorý podľa nášho názoru bez existencie fungujúceho rusínskeho národnostného školstva nemôže byť úspešný.

Najčastejším problémom, ktorý vyučovanie predmetu rusínsky jazyk a literatúra na Slovensku od samého začiatku sprevádza, je nedostatok kva-

13 Pozri ЗОЗУЛЯК, А.: Чекали сьме на то 55 років. In *Народны новинкы*, XVIII, č. 33-36, 2008, s. 1-2.

14 Pozri http://registerkultury.gov.sk/granty2007/statistiky_verejne.php.

lifikovaných pedagógov, pretože až v školskom roku 2003/2004 v niektorých školách s vyučovaním rusínskeho jazyka začali pôsobiť prví absolventi Prešovskej univerzity s aprobáciou pre rusínsky jazyk. Ide o absolventov prehĺbenej formy štúdia študijného odboru Učiteľstvo pre I. stupeň ZŠ Pedagogickej fakulty v Prešove, ktorá v rámci tejto univerzity sa realizovala od akademického roku 1999/2000 do r. 2006/2007, kedy túto formu štúdia ukončila štátnicou posledná študentka. V tom istom akad. roku Prešovská univerzita začala realizovať bakalársku formu novoakreditovaného študijného programu rusínsky jazyk a literatúra v kombinácii s 12 inými študijnými programami v rámci odboru Učiteľstvo akademických predmetov.¹⁵ Dá sa teda očakávať, že za priaznivých okolností prví kvalifikovaní pedagógovia pre predmet rusínsky jazyk a literatúra na II. stupni základnej školy a na stredných školách do pedagogickej praxe nastúpia až v šk. roku 2011/2012, ak sa teda súčasní študenti bakalárskeho štúdia rozhodnú absolvovať aj magisterský študijný program, ktorý PU predložila na akreditáciu v roku 2008.

Spomínaná nekvalifikovanosť hlavne učiteľov základných škôl, ktorí prejavili záujem o vyučovanie predmetu rusínsky jazyk a literatúra, sa doteraz riešila, a zrejme to tak bude aj v nasledujúcich rokoch, organizovaním prázdninových kurzov rusínskeho jazyka pre učiteľov základných a stredných škôl, hlavnými organizátormi ktorých bol Štátny pedagogický ústav v Bratislave a Metodicko-pedagogické centrum v Prešove.

Zhrňujúc môžeme konštatovať, že rusínsky materinský jazyk v porovnaní s ďalšími spoločenskovednými predmetmi má na súčasnom stupni jeho uplatňovania v škole iba okrajové postavenie. Preto v záujme uchovania tohto menšinového jazyka je dôležité, aby sa v praxi k nemu zmenil prístup a **aby z nepovinného predmetu sa zaradil do kategórie vyučovania materinského jazyka ako povinného** v školách v regiónoch s minimálne 20-percentnou rusínskou komunitou. Tento cieľ sa však dá dosiahnuť len cestou cieľavedomej a systematickej kultúrno-osvetovej činnosti medzi rodičmi žiakov, na ktorú by sa mali poďuť, resp. pokračovať v nej, hlavne rusínske občianske združenia, pretože takúto zmenu podľa *Koncepcie vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti* (1996) môžu iniciovať iba rodičia, ktorí v súčasnosti z rôznych príčin uprednostňujú pre svoje deti vý-

15 Na Prešovskej univerzite od akademického roku 2006/2007 je možné študovať bakalársky študijný program rusínsky jazyk a literatúra v kombinácii s ruským jazykom a literatúrou, nemeckým jazykom a literatúrou a dejepisom na filozofickej fakulte, s anglickým jazykom a literatúrou, biológiou, geografiou, hudobnou a výtvarnou výchovou na fakulte humanitných a prírodných vied, s telesnou výchovou na fakulte športu a s náboženskou výchovou na obidvoch teologických fakultách – gréckokatolíckej a pravoslávnej.

učbu cudzích jazykov. Relevantnou príčinou takéhoto stavu je určite absencia tradície vyučovania rusínskeho jazyka, ktorú spôsobila vyše 40-ročná politika predchádzajúceho totalitného režimu neuznávajúceho Rusínov ako samostatnú národnosť a ich materinský jazyk ako samostatný jazyk. Počas nej prebiehajúca asimilácia s majoritným etnikom nadobudla takých rozmerov, že nie sme si istí, či aj pri zjednotenom postupe všetkých 15 rusínskych národnostných organizácií by sa dala zastaviť. Nádejou a motiváciou pre Rusínov – v spolupráci so štátnymi orgánmi – snáď by mohol byť narastajúci počet rusínskeho obyvateľstva, ale najmä osôb s materinským jazykom rusínskym. No pre zásadnú zmenu v oblasti školstva Rusínov, podľa nás, je dôležitá v prvom rade zmena myslenia lídrov rusínskych organizácií, alebo ešte lepšie výmena lídrov, neuvedomujúcich si daný nepriaznivý stav a nepodnikajúcich nič pre jeho zmenu. Preto veríme, že nebola to iba náhoda, keď v roku 2005 v tlačených rusínskych periodikách sa vážne začala opäť nastoľovať otázka „lídra“ a „programu“¹⁶ rusínskeho hnutia, typická skôr pre začiatkové štádiá národnostného hnutia, ale zrejme javiaca sa ako aktuálny vážny problém s ohľadom na perspektívny rozvoj Rusínov. Pre perspektívu tohto etnika však budú relevantné hlavne výsledky jej riešenia a ich pozitívne premietnutie aj do oblasti školstva.

Ako vieme, zavedenie predmetu rusínsky jazyk a literatúra do systému školskej výučby pred 10 rokmi si vyžiadala naliehavá potreba zastavenia procesu odnárodňovania Rusínov a početné žiadosti rodičov. V súčasnosti je však najdôležitejšie myslieť na jeho perspektívu, a tým aj na perspektívu celej tejto etnickej minority. Na základe doterajších skúseností s istotou môžeme povedať, že tá je v podstatnej miere závislá od úrovne a efektívnosti kultúrno-osvetovej činnosti národnostných organizácií, ktorá sa od roku 2004 realizuje výlučne na princípe dobrovoľnosti. Štát túto činnosť ponecháva na národnostných občianskych združeniach, ktorým prostredníctvom grantového systému Ministerstva kultúry SR prideliuje financie prioritne na živú kultúru, spravidla na folklórne festivaly, ktoré na rozvoj národného vedomia Rusínov nemajú vážnejší vplyv. Navyše, po systematických obmedzovaniach mzdových podmienok, a tým aj profesionalizácie práce v národnostných organizáciách od r. 1995, v roku 2004 MK SR zrušilo akúkoľvek možnosť prostredníctvom národnostných občianskych združení byť profesionálnym pracovníkom v rusínskej kultúre,¹⁷ t. j. tak v oblasti rozvoja živej kultúry, ako

16 Pozri КАЛИНЯК, Я.: Русинам на Словеньску хыбуе програм і лідер. In *Народны новинкі*, XV, č. 35-41, 2005, s. 3.

17 Výnos Ministerstva kultúry SR z 29. apríla 2004 č. MK-480/2004-1 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. In www.culture.gov.sk.

aj pri vydávaní periodickej tlače. V dôsledku toho kultúrno-osvetová práca národnostných organizácií sa prenáša na plecia dobrovoľníkov prevažne v dôchodkovom veku, čiže každým rokom viac skĺzava do úrovne ochotníckej, ktorá pri takýchto obmedzeniach môže onedlho aj celkom zaniknúť, resp. jej účinok na národné vedomie Rusínov bude minimálny. No už dnes je evidentné, že takýto – zjednodušený – prístup Ministerstva kultúry SR k práci národnostných organizácií vážne ochromuje aj napĺňanie *Koncepcie vzdelávania detí občanov SR rusínskej národnosti*. **Vzhľadom k tomu myslíme si, že je nanajvýš potrebná a žiaduca prepojenosť a systémovosť práce jednotlivých ministerstiev spolupodieľajúcich sa na zabezpečovaní realizácie práv príslušníkov národnostných menšín na Slovensku, zohľadňujúc pritom priority a špecifiká tej ktorej národnostnej menšiny.**

Záverom by sme chceli zhrnúť priority rusínskej národnostnej menšiny vo výchovno-vzdelávacom systéme SR, na ktoré poukázalo aj Prvé pracovné stretnutie rusínskych učiteľov 12. decembra 2006 v Radvani nad Laborcom:¹⁸

1. Je dôležité v praxi akceptovať a realizovať prijatú Koncepciu vzdelávania detí občanov Slovenskej republiky rusínskej národnosti (1996).

2. Vychádzajúc z tejto koncepcie, je dôležité začínať s výchovno-vzdelávacím procesom v materinskom rusínskom jazyku už od materských škôl, to znamená v obciach s prevahou rusínsky hovoriaceho obyvateľstva oficiálne deklarovať materské školy s výchovným jazykom rusínskym.

3. Vychádzajúc z bodu 2, považujeme za dôležité začať s prípravou pedagogických kádrov pre materské školy s výchovným jazykom rusínskym. Koncepcia predpokladá zriadenie triedy na stredných pedagogických školách v Prešovskom kraji s vyučovaním rusínskeho jazyka.

4. Je nanajvýš potrebné, aby základné a stredné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka sa pretransformovali na školy s vyučovacím jazykom rusínskym.

5. V záujme uchovania rusínskeho jazyka a skvalitnenia výučby je dôležité, aby sa v praxi k nemu zmenil prístup a aby z nepovinného predmetu sa zaradil do kategórie vyučovania materinského jazyka ako povinného v školách v regiónoch s minimálne 20-percentným zastúpením rusínskeho obyvateľstva.

18 Pozri ПЛІШКОВА, А.: Рихтуєся Концепція освіти народностных меншин в СР. In *Народны новинки*, XVII, č. 1-4, 2007, s. 3.

6. Vzhľadom k tomu, že v školách s vyučovaním rusínskeho jazyka výučbu predmetu rusínsky jazyk a kultúra zabezpečujú prevažne ne-kvalifikovaní pre tento predmet pedagógovia, je dôležité v záujme skvalitňovania ich práce vydávať v rusínskom periodiku „Narodny novinky“ metodickú prílohu.¹⁹

7. V záujme pestovania pozitívneho vzťahu k materinskému rusínskemu jazyku detí občanov SR rusínskej národnosti a ako doplnok k jeho výučbe je tak isto dôležité začať vydávať a finančne podporovať zo strany Ministerstva školstva SR časopis pre deti a mládež v rusínskom jazyku.²⁰

8. V záujme zachovania a rozvoja materinského jazyka Rusínov na Slovensku je pre túto menšinu dôležité rozširovať počet škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka a s vyučovacím jazykom rusínskym, čo si však vyžaduje personálne a finančné krytie organizačnej práce.

9. Je dôležité, aby sa v rámci vysokého školstva čím skôr začal realizovať študijný program rusínsky jazyk a literatúra – okrem bakalárskeho aj magisterský – a aby sa vychovávali kvalifikovaní pedagógovia pre túto špecializáciu – pre základné a stredné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka a s vyučovacím jazykom rusínskym.

10. Je nanajvýš potrebná a žiaduca prepojenosť a systémovosť práce Ministerstva školstva SR a Ministerstva kultúry SR, spolupodieľajúcich sa na zabezpečovaní realizácie práv príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny na Slovensku, zohľadňujúc pritom jej priority a špecifiká.

19 Projekt metodickej prílohy bol Ministerstvu školstva SR predložený v r. 2003, dodnes ostal bez odozvy.

20 Projekt na takýto časopis pod názvom *Rusalka* bol predložený ešte v r. 1999 najprv na Ministerstvo školstva SR a v r. 2001 na Ministerstvo kultúry SR, avšak nebol podporený.

Vzdelávací systém Rusínov v Srbsku

Michajlo FEJSA
(Novosadská univerzita)

Zakrátko po presídlení sa prebudili snahy Rusínov o vybudovanie školy a chrámu. V Keresture existovala cerkov a škola od roku 1753, a v Kocure od roku 1765. Na iných miestach, kde žil väčší počet Rusínov, školy sa budovali súčasne s chrámom alebo hneď po ňom. Miron Žiroš správne konštatuje, že cerkov a škola tvorili jeden celok, boli očami a dušou Rusína. „Elementárna vzdelanosť sa získava súčasne s duchovnou vzdelanosťou. S prvými písmenami sa učila aj „ruská“ viera. Keď nebolo učiteľov, i kňazi boli dobrými učiteľmi a úlohu učiteľa často vykonávali aj diakoni“ (Жирош 1998, s.249). No kontakty s karpatským krajom, s *Hornicou*, sa nepretrhli. Udržiavali sa cez učiteľov a učebnice (šlabikár A. Duchnoviča, čítanky). Konfesionálne školy boli ohromným prínosom pre rozvoj rusínskej národnej identity. Popri náboženstve sa v nich učilo čítať, písať, počítať. Slavko Gavrilovič podčiarkuje, že v polovici 19. st. existovali tri farnosti Kerestur, Kocur, Nový Sad – so svojimi filiálkami (Gavrilović 1977, s. 180). Cerkov bola v tých filiálkach jediným nositeľom jazyka a šíriteľom vzdelania a kultúry. Vzhľadom na to, že v cirkvi boli úzko prepojené konfesionálne s národným a kultúro-osvetovým, cerkov nadobudla podobu národného buditeľa a dopomohla k tomu, aby sa gréckokatolícka viera priamo identifikovala s národnou identitou (Хорњак 2006, s. 35).

Situácia sa zhoršila koncom 19. st., keď štát rozhodol o transformácii konfesionálnych škôl na štátne. Aby sa výučba i naďalej realizovala v rusínskom jazyku a aby žiaci neprechádzali na výučbu v štátnom maďarskom jazyku, ktorý bol hlavným vyučovacím jazykom štátnych škôl, cirkevno-školský výbor v Ruskom Keresture a Kocure prevzal na seba povinnosť platenia učiteľov. Svetlým príkladom je ruskokeresturský učiteľ Mikola Budinsky, ktorý demonštratívne odišiel zo školy v Ruskom Keresture, prešiel do školy v Kocure a zapojil sa do pedagogickej praxe národných učiteľov, ktorí mali podporu, tak povediac, všetkých Rusínov a zvlášť nemeckého obyvateľstva v Kocure (Biljnja 1987, s. 51). Konfesionálna škola v Kocure existovala do roku 1921, čím zohrala významnú úlohu v udržaní národnej identity Rusínov a ich národného vedomia.

Prvá škola bola založená v Ruskom Keresture v roku 1753, v Kocure v ro-

ku 1765, v Novom Sade v roku 1823, v Šidze v roku 1818, v Bačinciach v roku 1847, v Ďurđove v roku 1880 atď.

Ťažký bol zápas o zachovanie národnej knižnice v Ruskom Keresture v roku 1870 a zakrátko (1878) aj v Kocure. Cez knižnice Rusíni získavali knihy a časopisy podkarpatských Rusínov v rámci Rakúsko-Uhorska.

Po zastavení činnosti konfesionalnej školy v Kocure v roku 1921 (po 156 rokoch), Rusíni získali právo na vzdelávanie (v rámci Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, neskôr Kráľovstva Juhoslávie) v materinskom jazyku. Týmto boli fakticky uznaní ako národnostná menšina slovanského pôvodu v súlade so smernicou OSN. Na konci takéhoto pozitívneho prístupu k národnostným menšinám, boli medzi dvomi svetovými vojnami založené dve kultúrno-osvetové organizácie Rusínov a začala sa plodná vydavateľská činnosť (kalendáre, prvé učebnice pre základné školy napr.: *Буквар* (šlabikár) v r. 1920 a čítanky, týždenník *Руски новини за Русинох у Краљовини СГС* (Rusínske noviny pre Rusínov Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov) v r. 1924. a *Заря* (Zora) r. 1934, časopis pre deti *Наша заграда* (Naša záhradka) v r. 1937).

Druhá svetová vojna prerušila aktívnu činnosť obidvoch organizácií, medzi ľuďmi známymi ako *Prosvita* i *Zarja*. Ešte do II. svetovej vojny bola založená Ruská matka, no čo je dôležité pre rozvoj školského systému, bolo založené Nižšie reálne miešané štátne gymnázium v Ruskom Keresture s vyučovacím jazykom rusínskym (1945). Toto gymnázium bolo otvorené na základe vtedajších platných školských zákonov: Zákona o štátnych školách (1944), Zákona o sedemročnej povinnej školskej dochádzke pre všetky deti do pätnásť rokov (1945), čo sa následne realizovalo na štvorročných základných školách a trojročných gymnáziách (Паныра 2000, s. 77). Stredná škola s vyučovacím jazykom rusínskym, ktorej riaditeľom bol prof. Gavriil Naď, neexistovala dlho, lebo do roku 1948 sa štvorročné základné a trojročné stredné školy transformovali na osemročné základné školy. Osemročné základné školy existujú vo Vojvodine dodnes. Historickým momentom pre stredoškolskú edukáciu v rusínskom jazyku bol rok 1970, kedy vzniklo v Ruskom Keresture samostatné oddelenie gymnázia Žarka Zrenjanina z Verbasu. Na základe rezolúcie o hlavnom smerovaní rozvoja vzdelanosti bolo sformované Vzdelávacie centrum Petra Kuzmjaka (podľa mena prvého profesionálneho učiteľa), ktoré zahŕňalo aj Základnú školu Petra Kuzmjaka a súčasne aj stredoškolské vzdelanie, výchovu a profesionálno-odborné vyučovanie od školského roku 1977/78. (Паныра 2000, s. 124). Zmeny školských zákonov v Srbsku roku 1990 znamenali obnovu gymnaziálneho vzde-

lávania, čo umožnilo aby sa vtedajšia stredná škola pretransformovala na gymnázium.

Gymnázium Petra Kuzmjaka je zariadenie, ktorého základnou funkciou je poskytnúť stredoškolské vzdelanie a výchovu všeobecného zamerania. Na štvorročnom gymnázii sa ročne otvoria tri oddelenia – dve s vyučovacím jazykom srbským a jedno s vyučovacím jazykom rusínskym. Rusínske oddelenie navštevuje priemerne 25 detí. Vzhľadom na to, že na rusínskom oddelení sa všetky predmety vyučujú v rusínskom jazyku, rusínske gymnázium tak predstavuje unikátnu edukačnú inštitúciu na svete. Gymnázium má priemerne 250 študentov vo všetkých ročníkoch a na všetkých oddeleniach (vrátane srbských oddelení). Gymnázium poskytuje aj stravu a ubytovanie pre študentov. Internát má kapacitu 70 miest a nachádza sa v areáli gymnázia.

V Ruskom Keresture kompaktné žije rusínske obyvateľstvo, preto všetky deti navštevujúce miestnu základnú školu nadobúdajú vzdelanie v rusínskom jazyku. Do prvého ročníka ZŠ sa ročne zapíše okolo 70 žiakov, ktorí sú rozdelení do troch tried. V Základnej škole Petra Kuzmjaka získalo základné vzdelanie okolo 500 rusínskych detí. V škole prebieha aj popoludňajšie vyučovanie (družinová činnosť) pre deti 1. – 3. ročníka. Popoludňajšie vyučovanie navštevuje okolo 25 žiakov.

Základná škola a Gymnázium (ZŠaG) Petra Kuzmjaka disponuje siedmymi učebňami všeobecného zamerania, piatimi špecializovanými učebňami, šiestimi kabinetmi, dielňou pre technické vyučovanie, telocvičňou s príslušnými objektmi, zborovňou, jedálňou a kuchyňou.

V Kocure a Ďurďove je špecifická situácia, pretože obyvateľstvo je tam multinárodnostné. V týchto dvoch dvojazyčných srbsko-rusínskych školách počet žiakov sa postupne znižuje a počet zapísaných detí čoraz častejšie klesá pod 15, čo predstavuje minimálny možný počet potrebný na otvorenie oddelenia. V súvislosti s tým sa nedá nevyzdvihnúť pozitívny prístup Ministerstva školstva Srbskej republiky, ktoré podporuje snahy školských rád, aby tieto oddelenia mohli byť otvorené aj pri nižšom počte žiakov. Počty žiakov sú tu kolísavé, raz presahujú stanovenú hranicu, inokedy klesnú pod uvedený limit. Prevažuje stanovisko, že pretrhnutie kontinuity by malo pre rusínsku komunitu ťažké následky. V Kocure žije rusínske obyvateľstvo spolu so Srbmi, ale aj s nemeckou a maďarskou menšinou. Do akej miery môžu vzájomné spoločensko-politické kontakty ovplyvniť edukáciu niektorej národnostnej menšiny svedčí aj nasledujúci príklad: keď bolo v polovici 30-tych rokov 20. st. zatvorené maďarské oddelenie, maďarské deti sa mali možnosť učiť v rusínskych alebo srbských oddeleniach (Сакач-Фейца 2001, s. 51).

Počas druhej svetovej vojny sa vo všetkých triedach učilo po maďarsky. Po druhej svetovej vojne mala škola dva základné vyučovacie jazyky – srbský a rusínsky (v rokoch 1947 – 1953 sa realizovalo sedemročné povinné vyučovanie a od roku 1953 bola povinná osemročná školská dochádzka). Dnes má škola okolo 500 žiakov v 24 oddeleniach od 1. po 8. ročník. Jeden ročník má tri oddelenia, jedno rusínske a dve srbské. Okolo 150 žiakov absolvuje povinnú školskú dochádzku v rusínskom jazyku. Pre žiakov maďarskej menšiny sa v škole organizuje vyučovanie maďarského jazyka s prvkami národnej kultúry. Od roku 1999 prezentuje škola dosiahnuté multikultúrne a multinárodnostné výsledky v časopise *Школярске пирко* (Žiacke pierko), ktorý vychádza pod záštitou učiteľky rusínskeho jazyka a literatúry Snežany Šantovej. V Ďurďovskej základnej škole vyučovanie v rusínskom jazyku navštevuje okolo 100 žiakov.

Na všetky predmety, s výnimkou cudzích jazykov, má škola rusínske učebnice. Niektoré vyšli z pera rusínskych autorov (Čítanka, Matematika a iné) a niektoré boli preložené zo srbského jazyka (Biológia, Geografia, atď.). V rokoch 1945 – 1948 boli učebnice v rusínskom jazyku vydávané v rámci vydavateľstva APV Zmaj v Novom Sade, po roku 1951 v rámci Vydavateľstva-tlačiarne Bratstvo-jednota v Novom Sade, po roku 1965 ich vydávalo vydavateľstvo *Руске слово* (Rusínske slovo) v Ruskom Keresture a v súčasnosti ich vydáva Závod na učebnice Srbskej republiky v Belehrade s pobočkou v Novom Sade. Kým sa základná edukácia v rusínskom jazyku datuje od 18. st., predškolská výchova má storočnú tradíciu a datuje sa od konca 19. st., začiatku 20. st.. Vhodné podmienky na rozvoj predškolskej výchovy vo vtedajšom Uhorsku nastali v roku 1891, kedy bol prijatý zákon o ochrane detí. Podľa tohto zákona obce, ktoré mali viac ako 40 detí, mohli otvoriť materskú školu. Zriaďovateľmi prvých materských škôl pre deti od 3 do 7 rokov boli štátne a obecné orgány, mohli ich však zakladať aj jednotlivci. V roku 1902 bolo v Ruskom Keresture založené *Zariadenie na starostlivosť a výchovu detí v predškolskom veku*, následne bolo založené aj v Kocure v r. 1905. V súčasnosti existujú tri rusínske materské školy v Ruskom Keresture, Kocure a Ďurďove. V Ruskom Keresture pri materskej škole existujú aj detské jasle. O deti v predškolskom veku sa starajú vychovávateľky, zdravotné sestry a pestúnky.

Zhrňujúc môžeme povedať, že výučba v rusínskom jazyku v 1. – 8. ročníku ZŠ sa realizuje v 5 oddeleniach ZŠaG Petra Kuzmjaka v Ruskom Keresture, na jednom oddelení ZŠ Bratstvo-jednota v Kocure a na jednom oddelení ZŠ Jána Zmaja v Ďurďove. Povinnú školskú dochádzku v rusínskom jazy-

ku práve absolvuje asi 700 žiakov. Aby mali prístup k vzdelaniu v rusínskom jazyku aj deti v mestách a obciach, kde žijú Rusíni v menšom počte, berúc do úvahy rozptýlenie rusínskej populácie v Srbsku, organizuje sa krúžková činnosť rusínskeho jazyka, tzv. *Pestovanie rusínskeho jazyka s prvkami národnej kultúry*. Krúžky rusínskeho jazyka sa realizujú vo viac ako desiatich mestách a obciach (Nový Sad, Verbas, Kula, Nové Orachovo, Bačka Topľa, Subotica, Hospodinci, Žabeľ, Šid, Bačinci, Berkasovo, Bikič Dol, Srijemska Mitrovica a Belehrad). Krúžky rusínskeho jazyka navštevuje asi 400 žiakov na 30 základných školách. O to, že krúžková činnosť má v súčasnosti taký široký záber, sa vo veľkej miere zaslúžila Spoločnosť rusínskeho jazyka, literatúry a kultúry (*Дружтво за руски јазик, литературу и културу*) predovšetkým v poslednej dekáde 20. st.. Pre potreby krúžkov materinského jazyka sa používajú tri učebnice Jakova Kišjuhasa (pre 1. – 3. ročník, pre 4. – 6. roč., pre 7. – 9. roč. ZŠ), ktoré boli vydané v Belehrade. Hlavným recenzentom týchto učebníc bol prof. Michajlo Fejsa, ktorý medzi iným vyzdvihol veľmi zaujímavý a pútavý spôsob prezentácie rusínskeho jazyka a kultúry v týchto učebniciach, akým nie sú prezentované dokonca ani učebnice pre povinnú školskú výučbu. Tieto učebnice sú originálne a nemajú konkurenciu ani medzi učebnicami iných národnostných menšín vo Vojvodine, dokonca slúžia ako model a inšpirácia aj pre ostatné národnostné menšiny.

Rusinistika ako univerzitná disciplína na Filozofickej fakulte v Novom Sade existuje od roku 1972, kedy bol na miesto lektora rusínskeho jazyka vybraný Julian Ramač. Výučba rusínskeho jazyka a literatúry ako fakultatívneho predmetu a rovnako aj výberového predmetu spadala do kompetencie Lektorátu rusínskeho jazyka a literatúry. V roku 1981 bola na Pedagogickom inštitúte založená Študijná skupina pre rusínsky jazyk a literatúru a v roku 1983 vznikla Katedra rusínskeho jazyka a literatúry. Poslucháči spočiatku študovali dva paralelné odbory (rusínsky jazyk a literatúru a srbský jazyk a literatúru) a promovali v aprobácii: učiteľ rusínskeho jazyka a literatúry a srbského jazyka a literatúry pre školy s vyučovacím jazykom rusínskym. Celkovo prví poslucháči mali na výber buď paralelný odbor zložený z oboch jazykov, alebo úzku špecializáciu: rusínsky jazyk a literatúra.

V súčasnosti má katedra názov Oddelenie rusinistiky. Aktuálne je rozbehnutý proces akreditácie najnovšej verzie kurikula a syláb, ktoré sú v súlade s Bolonskou deklaráciou. Nehľadiac na všetky existenčné problémy, Oddelenie rusinistiy má veľký význam pre rozvoj rusínskej vedy a kultúry. Prednášky z predmetov ako morfológia rusínskeho jazyka, syntax rusínskeho jazyka, historická gramatika, rusínska literatúra, história Rusínov

a iné sú dôvodom na existenciu Oddelenia rusinistiky a sú značným prínosom pre rozvoj vedy a výskumu rusínskeho jazyka, rusínskej literatúry a histórie, ktoré v konečnom dôsledku v značnej miere napomáhajú upevňovaniu národného vedomia a zachovaniu národnej identity Rusínov. Nezanedbateľný nie je ani fakt, že na oddelení zatiaľ úspešne ukončilo štúdium učiteľstva rusínskeho jazyka a literatúry 30 študentov. Všetci absolventi našli uplatnenie vo svojom odbore, pôsobia ako učelia rusínskeho jazyka a literatúry na základných a stredných školách, ako novinári v rusínskych periodikách, lektori a prekladatelia. Diplomovaní učelia predstavujú veľký potenciál pre ďalší rozvoj rusínskeho školstva.

Jedným z najväčších úspechov Oddelenia rusinistiky je publikácia niekoľkých vedeckých prác z oblasti rusinistiky a slavistiky: *Лексика руского языка/Лексика русинского языка* (Lexika rusínskeho jazyka) Julijana Ramača (1983), *Русинска књижевност: историја и статус* (Rusínska literatúra: história a status) Julijana Tamaša (1984), *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-русински* (Frazeologický slovník srbochorvátskeho jazyka: srbochorvátsko-rusínsky) Jovana Kašiča, Vladislava Petroviča, Julijana Ramača (1987), *Гавриїл Костельник между доктрину и природу* (Havrijil Kostelnik medzi doktrínou a prírodou) Julijana Tamaša (1986), *Английски елементи у руским језику* (Anglické prvky v rusínskom jazyku) Michajla Fejsu (1990), *Привредни и друштвени живот Руснацох у Южней Угорскеј (1745-1848)* (Hospodársky a spoločenský život Rusínov v Južnom Uhorsku) Janka Ramača (1990), *Руски Керестур: літопис и историја (1745-1991)* (Ruský Kerestur: letopis a história) Julijana Tamaša (1992), *Кратка историја Руснацох (1745-1918)* (Krátka história Rusínov) Janka Ramača (1994), *Српско-русински речник/Сербско-руски словник* (Srbsko-rusínsky slovník) Julijana Ramača, Heleny Medeši a Michajla Fejsu (1. diel 1995, 2. diel 1997), *Let's Speak English and Rusyn/Бешедујме по английски и по руски* (Hovorme po anglicky a rusínsky) Paula Roberta Magosiho a Michajla Fejsu (1998), *Куцура некад и сад/Коцур дакеди и тераз* (Kocur kedysi a dnes) zostavovateľa M. Fejsu (2001), *Граматика руского језика за I, II, III и IV класу гимназиј* (Gramatika rusínskeho jazyka pre I., II., III. a IV. ročník gymnázií) Julijana Ramača (2002), *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) I* (Rusíni) zostavovateľa M. Fejsu (2007).

Pri analýze vzdelávacieho systému Rusínov, ktorý sme tu predstavili, t. j. od povinnej predškolskej výchovy a vzdelávania (Ruský Kerestur, Kocur, Ďurďov) cez povinnú školskú dochádzku na základnej (Ruský Kerestur, Kocur, Ďurďov) a strednej škole (Gymnázium v Ruskom Keresture) až po vyso-

ké školstvo (Oddelenie rusinistiky FF v Novom Sade), nesmieme zabudnúť ani na fakultatívne vyučovanie rusínskeho jazyka.

Najprv by sme chceli podčiarknuť fakt, že asi 400 žiakov navštevuje krúžkový predmet *Pestovanie rusínskeho jazyka s prvkami národnej kultúry*. Kým základné a stredoškolské vzdelanie v rusínskom jazyku je dostupné iba žiakom a študentom v Ruskom Keresture, Kocure a Ďurďove, krúžky materinského jazyka sa realizujú na školách v obciach a mestách: Nový Sad, Petrovaradin, Srijemska Mitrovica, Verbas, Kula, Nové Orachovo, Bačka Topola, Gospodinci, Šid a na filiálnych oddeleniach v Bačinciach, Berkasove, Bikič Dole, Srijemskej Mitrovici, Subotici a Belehrade. Fakultatívne vyučovanie sa odnedávna realizuje aj na stredoškolskej úrovni v Novom Sade. Na univerzitnej úrovni sa tiež realizujú výberové prednášky z rusínskeho jazyka (výučbu zabezpečuje prof. Dr. Michajlo Fejsa a externá lektorka Xenija Segedi) pre študentov Novosadskej univerzity, ktorí majú záujem o rusínsky jazyk. Existuje špeciálny program pre študentov rusínskeho i nerusínskeho pôvodu. Okolo 20 študentov študuje rusínsky jazyk ako hlavnú špecializáciu na Oddelení rusinistiky na FF v Novom Sade, zatiaľ čo 10 študentov iných fakúlt Novosadskej univerzity študuje rusínsky jazyk ako výberový predmet. Hoci sa na štúdium rusínskeho jazyka zapisujú ročne v priemere 3 – 4 študenti a ročne spromuje v priemere jeden študent, na Oddelení rusinistiky/Katedre rusínskeho jazyka a literatúry, ktorá existuje tri desaťročia, do dnešného dňa úspešne promovalo 30 učiteľov rusínskeho jazyka a literatúry.

Kým počet žiakov v školách s vyučovacím jazykom rusínskym mierne klesá, počet žiakov v krúžkovej činnosti a v predškolskej výchove je relatívne stabilný (okolo 50 detí v predškolskom veku, asi 300 žiakov základných škôl a okolo 20 študentov stredných škôl). Príčin poklesu počtu žiakov v školách s vyučovacím jazykom rusínskym je viac, okrem iného aj nižšia natalita, emigrácia do zahraničia (predovšetkým do Kanady), nízke národné vedomie (sčasti kvôli existenčným problémom, sčasti kvôli ukrajinizačným tendenciám Zväzu Rusínov-Ukrajincov, ktorý v čase vojny, strachu, izolácie, embarga, poklesu životného štandardu a pod. sľuboval ľuďom pasy a ochranu zo strany „materského“ štátu). Na jednej strane miešanie sa Ukrajiny do formovania nejasného obrazu o rusínskej identite ako o subetnose ukrajinskej identity, a na strane druhej demagogická rétorika o bezperspektívnosti rusínskeho hnutia ako aj prázdne sľuby a záruky v značnej miere vplývali na rodičov, podobne ako to bolo v čase totalitného režimu v karpatskom areáli (keď sa ľudia nemohli identifikovať ako Rusíni/Rusnaci/Lemkovia, a pre nezáujem o ukrajinskú identitu sa rozhodli prijať jazyk a identitu majoritného národa).

Čo sa týka Srbska, štát vyčleňuje pomerne vysoké financie pre národnostné menšiny, vrátane rusínskej. Je jednoducho pokrytecké zo strany ukrajinskej organizácie Zväzu Rusínov-Ukrajincov Srbska zriekať sa Srbska ako mater-ského štátu Rusínov Vojvodiny. Štátne orgány dotujú a podporujú tri predškolské zariadenia, tri základné školy (dokonca aj keď počty žiakov klesajú pod stanovené minimum), jedno (unikátne vo svete) rusínske gymnázium a Oddelenie rusinistiky na univerzite v Novom Sade. Všetky školské zariadenia sú vybavené modernými učebňami, kabinetmi, knižnicami, výpočtovou technikou atď. Popritom štátne vydavateľstvo zabezpečuje učebnicami a učebnými pomôckami celé rusínske školstvo, vrátane krúžkovej činnosti. Podľa platných zákonov o edukácii národnostných menšín v Srbskej republike sa školská dokumentácia vedie v rusínskom jazyku. A aj nová Ústava Srbskej republiky obsahuje paragraf o podpore a rozvoji kultúry Rusínov.

Aj napriek poklesu kvality v určitých sférach za posledných 15 rokov, môžeme konštatovať, že rusínska národnostná menšina si zatiaľ udržala získanú úroveň fungovania. Štedrá finančná podpora zo strany zodpovedajúcich ministerstiev Srbskej republiky a oblastných sekretariátov Autonómnej oblasti Vojvodiny môže byť príkladom pre všetky štáty, v ktorých žije rusínska komunita. Takáto prax je v súlade s medzinárodno-právnymi a medzinárodnopolitickými dokumentmi OSN, Rady Európy a OBSE z rokov 1992 – 1999, ktoré upravujú práva národnostných menšín (Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, 1992; Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín, 1998 atď.) (Spevák 2007, s. 126).

Začiatok tretieho milénia je významný kvôli zriadeniu Národnej rady rusínskej národnostnej menšiny (*Национални совет русской национальной меншини*, 2002) a Organizácie pre kultúru vojvodinských Rusínov (*Завод за културу войводянских Руснацох*, 2007). V rámci Národnej rady rusínskej národnostnej menšiny pracuje aj odbor školstva.

(Preklad z rusínskeho jazyka: **Mgr. Alena BLICHOVÁ.**)

Literatúra

BILJNJA, Vladimir: *Rusini u Vojvodini*. Novi Sad : Dnevnik, 1987, s. 192.

ЦАП, Микола М.: *Церква и школа у Коцури*. Нови Сад : Грекокатоличка парохия св. Павла и Петра, 1996, s. 160.

ФЕЙСА, Михайло и др.: *Куцура некад и сад/Коцур дакеди и тераз*. Нови Сад : Дружтво за руски јазик, литературу и културу, 2001, s. 120.

FEJSA, Mihajlo: Yugoslav Rusyns: Identity, Culture, Education, Religion. In *National Minorities in Vojvodina*. Novi Sad : Association des Etats Généraux Etudiants de l'Europe, 1998, s. 56-67.

FEJSA, Mihajlo: Югославјански Русини/Руснаци - Ruthènes de Yugoslavie - Yugoslav Ru-

syns. In *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*. Le Cannet : European Federation of the Maisons de Pays, 2000, s. 267-278.

ФЕЙСА, Михайло: Социолінгвистични аспект руского языка у Войводини. In *Русинський язык*. Ed. Paul Robert Magocsi. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, s. 375-392.

ФЕЙСА, Михайло: Образованє при Руснацох. In *Изученя русинського языка у Мађарщини и за її ґатарами*. Будапешт : Вуданя Вседержавного Русинського Меншинового Самосправована у Мађарщині, 2006, s. 29-38.

ФЕЙСА, Михайло: Основни характеристики руского языка у поровнаню зоз другима славянскими языками. In *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Тарту : Тартуский университет, Кафедра славянской филологии и Шведская Королевская Академия литературы, 2006, s. 90-100.

FEJSA, Mihajlo: Engleski jezik u rusinskim školama. In *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*. Novi Sad : Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju, 2007, s. 141-143.

GAVRILOVIĆ, Slavko: Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka. In *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*. Novi Sad 1977, s. 153-215.

ГУСТАВСОН, Свен: Руски язык у Югославиї – дияхрония и синхрония. In *Творчосц*, ч. 9, Нови Сад : Дружтво за руски язык и литературу, 1983, s. 20-30.

ХОРЊАК, Михајло: Бачко-сремски Русини. In *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)*. Нови Сад : Прометей, Одсек за русинистику Филозофског факултета, КПД ДОК, 2007, s. 23-73.

КАМЕНЇЦКИ, Микола (ed.): *Однате од забуца*. Нови Сад : Руске слово – Дружтво за руски язык и литературу, Подружница у Коцуре, 1995, s. 32.

КИШЮГАС, Яков: *Ходзим, видзим, чуєм, чувствуєм, II – учебник пестованя руского языка*. Београд : Завод за уџбенике и наставна средства, 1998, s. 200.

ЛАБОШ, Федор: *История Русиных Бачкей, Сриму и Славонии 1745-1918*. Вуковар : Союз Русиных и Украинцох, 1979, s. 303.

LAHR, Robert: *Heimat zwischen Donau und Theiss*. Druck und Verlag Notthhaft, Massing-Rott, 1976, s. 89.

МЕДЕЅИ, Jasmina: *Hrišćansko obrazovanje rusinske dece u Kucuri*. Novi Sad : Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2000, s. 39.

Организациони одбор Симпозијума: *Филозофски факултет у Новом Саду 1954-2004*. Нови Сад : Филозофски факултет, 2006, s. 187.

ПАПУГА, Ирина: З историї предшколского воспитаня Руснацох. In *Народни календар 1990*. Нови Сад : Руске слово, 1989, s. 53-56.

ПАПУГА, Ирина: Коцурски учитеље – Мария и Микола Гарди. In *Studia Ruthenica 1992-1993*. Нови Сад : Дружтво за руски язык, литературу и културу, 1993, s. 341-344.

ПАПУГА, Ирина: *Русинска гимназија/Руска гимназия*. Руски Керестур - Нови Сад : Основна школа и гимназия Петро Кузмяк – Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2000, s. 224.

РАМАЧ, Янко: *Привредни и дружтвени живот Руснацох у Южней Бачкей 1745-1848*. Нови Сад : Руске слово, 1990, s. 191.

РАМАЧ, Янко: *Школа у Руским Керестуре (1753-1918)*, Нови Сад : Грекокатолицка парохия Петра и Павла, 1995, s. 144.

САКАЧ-ФЕЙСА, Мария: Образованє у Коцуре: Школа. In *Куцура некад и сад/Коцур дакеди и тераз*. Коцур : Дружтво за руски язык, литературу и културу, 2001, s. 50-54.

SPEVAK, Zoroslav: (Postoje li) evropski standardi u obrazovanju nacionalnih manjina. In *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*. Novi Sad : Odsek za pedagogiju Filozofskog fakulteta, 2007, s. 124-128.

ВАРґА, Михал: Руснаци у Югославії. In *Заміряне на Русинів*. Copenhagen : The Danish Cultural Institute, 1999, s. 61-66.

ВЕСЕЛИНОВИЧ ШУЛЦ, Магдалена: Терашні културни живот Руснацох у Коцуре у Бачки. In *Ерато над Коцуром 3*. Нови Сад : Дружтво за руски язык и литературу, Подружніца у Коцуре, 1998, s. 31-33.

VUJIĆ, Aleksandra: *Pravo pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje u Vojvodini*. Novi Sad : Vojvodanski centar za ljudska prava, 2005, s. 78.

ВУЧЕТИЋ, Милена М.: *Предшколско васпитање у Војводини 1918-1941*, s. 21-25.

ЖИРОШ, Мирон: *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швеце 1745-1991*, II. Нови Сад : Грекокатоличка парохија св. Павла и Петра, 1998, s. 515.

Rusínske školstvo v Chorvátsku

Natalija HNATKO

(Základná škola Antuna Bauera, Vukovar-Petrovci)

V novom kraji pri Dunaji

S presídlením na územie súčasného Chorvátska (východná Slavónia a západný Srijem) Rusíni si priniesli aj svoj materinský jazyk, náboženstvo, kultúru a usilovali sa toto všetko duchovné bohatstvo zachovať pre nasledujúce generácie. Po príchode z tzv. *hornice*¹ sa usadili na majetku vukovarského panstva grófa Elca. Od začiatku svojho nového života na tomto panstve Rusíni boli poddanými (vazalmi). Najprv pracovali na cudzích poliach, no neskôr sa zmohli na vlastné. Vďaka neobyčajnej pracovitosti domáce panstvo ich s vďakou prijalo za svojich. Väčšia časť Rusínov sa usadila v obciach Petrovci (1834) a Mikloševci (1850), v ktorých žijú dodnes a tvoria tam väčšinu obyvateľstva.

Unavené ruky onedlho po presídlení začali vychovávať svojich kňazov, učiteľov, lekárov a mnoho ďalších vysoko vzdelaných ľudí. Z roka na rok boli Rusíni silnejší materiálne aj duchovne.

Cirkevné školy

Vyučovanie rusínskeho jazyka v Chorvátskej republike má dlhoročnú tradíciu. Prvé školy s rusínskym vyučovacím jazykom v Petrovciach a Mikloševciach boli cirkevné – vznikli pod patronátom Križevackého biskupstva a existovali až do roku 1874. V tomto roku bol prijatý v Chorvátsku **Zákon o ľudovej štvortriednej škole**, podľa ktorého patronát nad školami a učiteľmi prebral štát. Školy boli premenované na *všeobecné ľudové školy (opće pučke škole)*. Vyučovalo sa v chorvátskom jazyku. V petrovskej a mikloševskej školách sa rozprávalo po rusínsky, rusínsky jazyk sa však používal len na hodinách náboženstva a aj to len vtedy, keď bol kňaz Rusín, a teda ovládal tento jazyk.

Rusínski národní učitelia

Hoci ani v medzivojnovom období sa nevyučovalo po rusínsky, pocit národného uvedomenia a s ním aj pestovania materinského jazyka, ktorý sa de-

¹ Slovo *hornica* v jazyku báčsko-sriemskych Rusínov znamená oblasť dolného Zemplína v bývalom Rakúsko-Uhorsku, odkiaľ sa ich predkovia presídlili na tzv. *dolnú zem* pred vyše 170 rokmi.

dil z pokolenia na pokolenie, bol veľmi silný. Medzi Rusínmi pracovali rusínski národní učitelia, ktorí po vyučovaní rozprávali so žiakmi po rusínsky. Na každý cirkevný sviatok pripravovali kultúrny program pre rodičov a pre celú dedinu. Samozrejme v materinskom jazyku, v duchu národných tradícií. Takýmto spôsobom sa v týchto dedinách pestoval rusínsky jazyk a kultúra. Okrem veľkého počtu rusínskych národných učiteľov a aj úspechov z tohto obdobia zvláštnu pozornosť si zaslúži petrovský spevácky zbor, ktorý založil učiteľ Joakim Oleár, v jeho činnosti potom pokračoval učiteľ Marián Zuber (zbor rozšíril až na 40 členov) a neskôr aj Antun Zidarič.

Zakladateľom činorodej kultúrno-osvetovej práce v Mikloševciach bol učiteľ Joakim Kostelnik. S cirkevným zborom, ktorého bol zakladateľom aj dirigentom, vystupoval pred pápežom Piom XI. v Ríme, ktorý ho odmenil za rozvoj duchovného zborového spevu vyznamenaním Zlatého kríža za zásluhy *Pro Ecclesia et Pontifice*.

Rusínsky jazyk – vyučovací predmet v škole

Pozitívne zmeny vo vyučovaní materinského jazyka sa začali realizovať po druhej svetovej vojne. Z iniciatívy národnostnej organizácie Ruská matka v školskom roku 1949/50 sa po prvýkrát od zasídlenia Rusínmi územia Chorvátskej republiky (nerátajúc cirkevné školy) v školskom rozvrhu objavil predmet „rusinski jeziki“ (rusínsky jazyk) ako rovnocenný vyučovací predmet v škole. Vyučovanie rusínskeho jazyka sa začalo v Petrovciach, Mikloševciach a Rajovom Sele. V Petrovciach bolo organizované vyučovanie v rusínskom jazyku v štyroch, neskôr v šiestich triedach. Po reforme základného školstva (8-ročnej školskej dochádzky) sa v Petrovciach výučba v rusínskom jazyku udržala len v štyroch triedach. Vyučovanie v materinskom jazyku sa zastavuje v šesťdesiatych rokoch, v Mikloševciach a v Rajovom Sele ešte oveľa skôr. V rokoch 1956 – 1969 výučba v rusínskom jazyku úplne absentovala.

Vyučovanie rusínskeho jazyka a kultúry – s elementmi národnostnej kultúry

Od 70-tych do 90-tych rokov minulého storočia sa udržala kontinuita školstva v rusínskom jazyku a bol zaznamenaný jeho výrazný rozvoj. Vo Vukovare bol v roku 1968 prijatý Zákon o používaní jazyka menšinového obyvateľstva, podľa ktorého sa mohol materinský jazyk vyučovať ako rovnocenný povinný predmet v základných školách tam, kde túto školu navštevovali žiaci, pre ktorých štátny jazyk nebol materinským jazykom. Vyučovanie ru-

sínskeho jazyka a kultúry s elementmi menšinovej kultúry bolo organizované v Petrovciach, Mikloševciach, Vukovare a o niečo neskôr v Rajovom Sele. Materinský jazyk sa vyučoval v dotácii piatich hodín týždenne: tri hodiny jazyka a dve hodiny kultúry. Hodnotenie z rusínskeho jazyka bolo na polročnom i na koncoročnom vysvedčení. Učiteľmi rusínskeho jazyka v tom čase boli:

- v Petrovciach: Vieta Hudak, Melanija Plančak, Melanija Ďuďar, Jelka Harhaj, Tomislav Ruskaj,
- v Mikloševciach: Xenia Likar a Ďura Likar,
- vo Vukovare: Eugenija Vrabec, Marija Blotnej a Natalija Hnatko,
- v Rajovom Sele: Cecilija Harhaj.

Žiaci vo veku od prvej po ôsmu triedu boli rozdelení do výchovno-vyučovacích skupín. Povinný vyučovací program, učebnice a iné školské pomôcky zabezpečoval Spolok rusínskeho jazyka (*Дружество за руски язык*) v Novom Sade.

Koncom 70-tych rokov na žiadosť rodičov a obecných úradov bola v Mikloševciach otvorená materská škola. Bola to prvá dedinská škôlka v Chorvátsku s rusínskym výchovným jazykom. Ako vychovávateľky tam pôsobili učiteľky: Jelena Lend'er a Ľubica Ramač. Rozvoju rusínskeho jazyka napomáhali aj Letné školy Rusínov a Ukrajincov, ktoré boli určené pre deti základných škôl a mládež. Tieto školy sa organizovali aj v ťažkých vojnových časoch a ich tradícia sa uchovala dodnes.

Vyučovanie rusínskeho jazyka a letné školy zabezpečoval Zväz Rusínov a Ukrajincov Chorvátskej republiky, pedagóg prof. Joakim Sabadoš ako aj učitelia jednotlivých škôl. Mnoho žiakov z našich miest pokračovalo v štúdiu rusínskeho jazyka na stredných školách s vyučovacím rusínskym jazykom v Ruskom Keresture, na Pedagogickej akadémii v Ruskom Keresture a neskôr aj na katedre rusínskeho jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Novosadskej univerzity.

Ťažké časy

Výborné výsledky dosiahnuté v rozvoji rusínskeho jazyka pretrhla agresia v Chorvátsku (občianska vojna v rokoch 1991 – 1997). Najťažšie vojenské operácie sa odohrávali vo východnej Slavónii a západnom Srijeme. Práve tam, kde kompaktné žije najviac Rusínov: vo Vukovare, Petrovciach, Mikloševciach. My, Rusíni sme mali taký istý osud, ako ostatné národy, medzi ktorými žijeme. Vyučovanie v rusínskom jazyku sa neudržalo ani v jednej škole.

Malá škola rusínskeho jazyka

Počas vojny sa vo Vinkovciach ocitlo dosť rusínskych vysťahovalcov, preto tu bola zorganizovaná Malá škola rusínskeho jazyka, ktorá sústreďovala žiakov z rôznych ročníkov, z rôznych miest a dedín, prechodne žijúcich vo Vinkovciach. Malá škola rusínskeho jazyka bola pod správou Chorvátskej republiky. Po odbornej stránke garantom výučby sa stala Eugenija Barič, rodená Horňak. Práve ona vypracovala učebné plány a učebné osnovy pre takýto typ školy, ktorú ako poradkyňa navštívila trikrát. Ako učiteľka rusínskeho jazyka v *malej škole* bola angažovaná pani Ľubka Segedi-Falc, ktorá bola zamestnaná na ZŠ Antuna Gustava Matoša vo Vinkovciach. Technickú stránku vyučovania zabezpečovala pani Zdenka Buľan, ktorá bola zároveň vedúcou Odboru školstva Vukovarsko-Sriemskej župy. Vyučovanie bolo realizované každú sobotu v 5-hodinových blokoch, pozostávajúcich z 2 hodín jazyka a literatúry, z jednej hodiny histórie Rusínov a z dvoch hodín rusínskej kultúry. Vyučovanie prebiehalo najprv v budove základnej školy A. G. Matoša, neskôr v študentskom centre. Schopnosti, trpezlivosť, učiteľský takt a umenie, ale i dobrá účasť žiakov, pre ktorých bolo vyučovanie organizované, poskytovali motiváciu k ďalšej práci. Výsledky boli badateľné, lebo žiaci po čase začali komunikovať po rusínsky najprv s učiteľkou, potom sami medzi sebou, neskôr i v domácom prostredí. Môžeme povedať, že vyučovanie rusínskeho jazyka v Petrovciach, Mikloševciach a Vukovare prechádza obdobím renesancie.

Mierová reintegrácia

V období mierovej reintegrácie, keď východná Slavónia a západný Srijem boli prinavrátené do politického systému Chorvátskej republiky (a s nimi aj základné školstvo), štát sa začal starať o to, aby sa zničené školy čím skôr opravili alebo aby sa vybudovali nové. Tak bola obnovená III. základná škola vo Vukovare (v roku 2007 ju premenovali na ZŠ Antuna Bauera) a jej filiálka – škola v Petrovciach. V Mikloševciach sa pôvodná škola, (ktorú v roku 1905 postavili obyvatelia tejto obce), mohla využívať ešte nejaký čas. V roku 2006 však v obci bola vybudovaná nová škola, podobne v Čakovciach sa s výstavbou novej školy začalo v roku 2007. Školy vo Vukovare, Petrovciach, Mikloševciach a Čakovciach teda znova otvorili svoje brány. Hoci po materiálnej stránke boli o niečo chudobnejšie, ich zovňajšok a okolie svedčili o rozsiahlych úpravách.

Malá škola rusínskeho jazyka vo Vinkovciach ukončila svoju činnosť, lebo žiaci sa po skončení vojny presťahovali späť do svojich dedín. Vďaka

jej existencii sa však v marci 1999 z iniciatívy Zväzu Rusínov a Ukrajincov Chorvátska zaviedol do škôl v Petrovciach a Mikloševciach znova rusínsky jazyk: od prvej až po ôsmu triedu ako výberový predmet s tromi hodinami týždenne – 2 hodiny jazyka a 1 hodina rusínskej kultúry. V spolupráci s Ministerstvom školstva, vedy a športu Chorvátska a s pani Zdenkou Buľan celú organizáciu vyučovania prevzal na seba Ivan Maďaroš – riaditeľ Základnej školy Antuna Bauera vo Vukovare, pod ktorú patrí aj škola v Petrovciach. Rusínske oddelenia, ktoré sa vytvorili v školách v Petrovciach a Mikloševciach, zastrešil štát. Treba pripomenúť, že väčšina žiakov v Petrovciach si rusínsky jazyk priniesla už z domáceho prostredia. Ich prvými učiteľmi materinského jazyka boli rodičia a starí rodičia...

Do konca školského roku vyučovanie zabezpečuje učiteľka Mária Magoč-Nadž. V ZŠ v Petrovciach sú žiaci rozdelení do štyroch výchovno-vzdelávacích skupín v kombinácii po 4 triedy. Od školského roku 1999/2000 je učiteľkou rusínskeho jazyka a kultúry na obidvoch školách pani Natalija Hnatko. Od začiatku sú učitelia rusínskeho jazyka platení Ministerstvom školstva, vedy a športu Chorvátska.

Model C

V roku 2000 bol prijatý **Zákon o výchove a vzdelávaní v jazyku národnostných menšín**. Podľa tohto zákona právo na výchovu a výučbu v materinskom jazyku je v súlade s Ústavou Chorvátskej republiky a Ústavným zákonom o právach národnostných menšín. Príslušníci národnostných menšín svoje ústavné právo na výchovu a vzdelávanie realizujú podľa troch základných modelov a špecifických foriem vzdelávania:

1. MODEL A – výučba slovom a písmom v jazyku národnostných menšín,
2. MODEL B – dvojjazyčná výučba,
3. MODEL C – krúžky jazyka a kultúry,
4. Forma výučby, v ktorej sa jazyk národnostnej menšiny vyučuje ako jazyk väčšiny,
5. Zvláštna forma výučby: letná škola, zimná škola, písomno-konzultačná výučba.

Na základe tohto zákona od šk. roku 2002/2003 vo výučbe rusínskeho jazyka boli realizované niektoré zmeny:

1. Predmet sa volá **pestovanie rusínskeho jazyka a kultúry**;
2. Rodičia, ktorých deti sa učia rusínsky jazyk v ZŠ v Petrovciach

a Mikloševciach, súhlasili so zavedením výučby podľa modelu C, čo znamená po 5 vyučovacích hodinách týždenne v každej skupine žiakov. Učivo zahŕňa 4 základné predmety: **I. Rusínsky jazyk** – 3 hodiny: a) rusínsky jazyk, b) literatúra, c) správna výslovnosť; **II. História Rusínov** a **III. Geografia Rusínov** – spolu 1. hodina, **IV. Výtvarné umenie a hudobná kultúra Rusínov** – 1. hodina.

3. Hoci je vyučovanie zaťažené dvomi hodinami navyše, žiaci v Petrovciach aj naďalej ostali verní svojmu jazyku a kultúre. Práve v tomto školskom roku – 2002/2003 – boli otvorené štyri čisto rusínske oddelenia, a to kvôli veľkému počtu záujemcov. Žiaci boli rozdelení do šiestich výchovných skupín medzi ktorými boli len dve kombinácie. Na vyučovanie sa často hlásia aj žiaci, ktorí nie sú Rusíni.

4. Zavedením modelu C sa objavila potreba rozšíriť pedagogický zbor. Boli prijatí ešte dvaja pedagogickí pracovníci: profesorka rusínskeho jazyka a literatúry Marija Choma a profesorka geografie Nada Bajič. V nižších ročníkoch výučbu aj naďalej zabezpečovala učiteľka Natalija Hnatko, vo vyšších ročníkoch to boli títo učitelia: Marija Choma, profesorka rusínskeho jazyka a literatúry – rusínsky jazyk, Nada Bajič, profesorka a mentorka geografie – geografia a história Rusínov, a Natalia Hnatko, učiteľka – výtvarná a hudobná kultúra Rusínov.

5. V ZŠ v Mikloševciach vo všetkých ročníkoch od prvej až po ôsmu triedu vyučovanie rusínskeho jazyka a literatúry zabezpečuje Marija Choma, profesorka rusínskeho jazyka a literatúry. Žiaci sú rozdelení do dvoch výchovno-vzdelávacích skupín.

6. Od školského roku 2004/2005 odchádza profesorka Nada Bajič do dôchodku, preto hodiny geografie a histórie Rusínov preberá učiteľka Natalija Hnatko. V petrovskej škole dodnes výučbu zabezpečujú tri osoby.

Rusínske literárne večery

S cieľom oboznámiť žiakov s literárnym a kultúrnym dedičstvom Rusínov, ako aj s ďalšími aspektmi ich života, začala rozvíjať kultúrnu činnosť škola v Petrovciach a Mikloševciach. Nakoľko diela rusínskych spisovateľov a básnikov predstavovali základnú časť výučby v krúžkoch rusínskeho jazyka a kultúry, učiteľka Natalija Hnatko už od školského roku 1999/2000 začala so žiakmi rusínskych oddelení v Petrovciach organizovať *Školský večer literárnej tvorby Rusínov*. Cyklus literárnych večerov, ktorých mottom bola láska k materinskému jazyku, literatúre, histórii a kultúre Rusínov, sa začal predstavením druhej zbierky poézie Ľubky Segedi-Falc *Класки* (Klasky). Li-

terárny večer bol najprv venovaný spisovateľom a básnikom z dedín Petrovci a Mikloševci: Silvovi Erdelimu, Mitrovi Naďovi a Osifovi Kostelnikovi, potom aj rusínskym národným buditeľom –Alexandrovi Duchnovičovi a Havrijilovi Kostelnikovi.

Šiesty (2006) a siedmy (2007) literárny večer bol venovaný Ahnete a Ďurovi Papharhajovcom a Ľubke Segedi-Falc, trom veľkým básnikom, laureátom Ceny Alexandra Duchnoviča za rusínsku literatúru. Účasť spisovateliek Ahnety Bučko Papharhaj a Ľubky Segedi-Falc na týchto večeroch bola pre hostí veľkou poctou. Počuť živé poetické slovo a spoznať veľké poetky svojho kraja bolo veľkým prínosom najmä pre mladú generáciu Rusínov. Dozvedieť sa tu o soške karpatského medveďa ako o kvázi *rusínskom Oskarovi* od samotných ocenených a podržať ho na chvíľu v ruke, to bol pre žiakov veľký zážitok, na ktorý sa nezabúda.

Každý kultúrny program priblížil žiakom a hosťom literárne diela jedného z rusínskych spisovateľov. Spolupráca so školským orchestrom, ktorý od roku 2003 vedie profesor Tomislav Ruskaj, zlepšila kvalitu spevu školákov a vďaka tomu neupadli do zabudnutia mnohé rusínske ľudové piesne.

Kultúrna činnosť žiakov rusínskych oddelení na ZŠ v Mikloševciach sa začala takisto v šk. roku 1999/2000 – prezentáciou rozprávky *Белая пыха про принцезну* (Modrá ruža pre princeznú) autorky Kristíny Brenkovej. Školské večery rusínskej literárnej tvorby v nasledujúcich dvoch rokoch boli venované básnikom Mitrovi Naďovi (2001) a Ľubke Segedi-Falc (2002).

Večery kultúrneho bohatstva Rusínov

Na návrh učiteľky N. Hnatko sa v rámci vyučovania rusínskeho jazyka a kultúry v školskom roku 2004/2005 realizoval projekt zameraný na výskum kultúry a tradícií Rusínov v Petrovciach. Žiaci ôsmej triedy projekt nazvali „malou maturitou z rusínskeho jazyka“. Do konca školského roka bola vypracovaná jedna kolektívna a 9 samostatných prác, z ktorých dve boli v písomnej forme. Tohto roku z iniciatívy ôsmakov sa skúmali a zapisovali svadobné zvyky Rusínov v Petrovciach. Po inscenizácii týchto vznikol nový cyklus **Večery kultúrneho bohatstva Rusínov**. Popri prezentácii svadobného obradu na scéne dostal miesto jazyk, literatúra, história a geografia Rusínov v Petrovciach.

V školskom roku 2005/2006 tiež so žiakmi vyšších ročníkov boli scénicky naštudované zimné tradície Rusínov, napr. *priadky*. Realizácia obidvoch bola úspešná vďaka spolupráci s orchestrom, ktorého členovia zároveň navštevujú aj krúžky rusínskeho jazyka. Žiaci od prvého po štvrtý ročník zasa

hľadali zabudnuté vianočné obyčaje Rusínov. V školskom programe najprv ukázali, ako sa v minulosti na Štedrý večer chodilo po kolede s hviezdou a jasličkami (*bermenom*), a takto vyparadení chodili žiaci tohto roku aj koleďovať po dedine.

Dvojročné výsledky výskumnej práce v petrovskej škole jasne ukázali, že takýto spôsob výučby rusínskeho jazyka prináša:

- skvalitnenie ústneho a písomného prejavu,
- pestovanie národného vedomia a kultúrneho dedičstva Rusínov u mladšej generácie,
- ľahšie osvojovanie a upevňovanie si poznatkov,
- rozvoj kreativity, novinárskeho a výskumno-tvorivého ducha,
- prebudenie záujmu žiakov o vyučovanie rusínskeho jazyka a kultúry.

Pri realizácii večerov rusínskej literárnej tvorby a večerov kultúrneho bohatstva Rusínov učitelia vždy mali podporu riaditeľa školy, pedagógov, triednych učiteľov a od r. 2004 aj členov Aktívu učiteľov rusínskeho jazyka.

Chorvátsky národný vzdelávací štandard

Od šk. roku 2006/2007 bol do vzdelávacieho procesu zavedený Chorvátsky národný vzdelávací štandard (CHNVŠ) ako nový prístup vo vyučovaní na základných školách. Štandard je zameraný na:

- rozloženie učiva vo všetkých povinných predmetoch,
- aktualizáciu obsahu výchovno-vzdelávacieho procesu,
- predmetovú a medzipredmetovú nadväznosť obsahu vyučovania na horizontálnej i vertikálnej úrovni výučby,
- realizáciu výchovno-vzdelávacích cieľov v súlade s možnosťami žiakov.

Podľa CHNVŠ vyučovací proces je zameraný na rozvoj žiaka (nielen na obsah učiva), aby vedel pri učení využívať okrem predpísaných učebníc aj iné zdroje. Nový spôsob práce v základných školách v podstate vyhovuje výučbe rusínskeho jazyka a kultúry.

So zavedením do výučby CHNVŠ sa v mikloševskej škole podarilo zaradiť časť hodín v nižších triedach do povinnej výučby, čo malo značný vplyv na pozdvihnutie úrovne vyučovania rusínskeho jazyka. V petrovskej škole v tretej triede sa tri hodiny rusínskeho jazyka udržali ako krúžok v poobedňajších hodinách a ostatné hodiny v nižších triedach sú súčasťou povinnej výučby.

Pri analýze výsledkov z oblasti **pestovania rusínskeho jazyka a kultúry**

v škole v Petrovciach za obdobie dvoch rokov, môžeme nájsť niekoľko školských výskumných prác, ktoré boli uverejnené v zbierke rozprávok *Priče iz III. OŠ* a v novinách *Руснаково класки* (Rusínove klásky). Ďalej boli prezentované dva miniprojekty: *Svadobné obyčaje Rusínov* a *Priadky* (v spolupráci so školským orchestrom profesora Tomislava Ruskaja), čo nám jasne ukazuje, že vo výučbe rusínskeho jazyka kráčame správnym smerom. Je to aj preto, že CHNVŠ podporuje terénne vyučovanie mimo triedy, pri ktorom sa využívajú výskumné metódy, ako aj prezentácia výsledkov tejto práce. Takýto prístup k problematike dáva nádej, že mnoho zvykov a ľudových obyčají Rusínov nezapadne do zabudnutia.

V školskom roku 2006/2007 terénne vyučovanie a výskumná práca u žiakov zaznamenali úspech. Výučba sa často realizovala v príbytkoch Rusínov a žiaci sa učili od starých rodičov alebo ďalších Petrovčanov, ktorí vedeli pútavo rozprávať o starých časoch a o kultúrnom dedičstve Rusínov. Ak žiaci od malička spoznávajú kultúrne bohatstvo svojho národa, učia sa o živote svojich predkov takýmto prirodzeným spôsobom, bude pre nich vyučovanie rusínskeho jazyka a kultúry o to zaujímavejšie. Práve toto je cieľom nového modelu výučby.

V mikloševskej škole sa CHNVŠ realizuje prostredníctvom predmetovej a medzipredmetovej nadväznosti obsahu na horizontálnej i vertikálnej úrovni.

Spolupráca a kultúrna činnosť

Popri realizácii školských kultúrnych programov bola nadviazaná aj spolupráca žiakov rusínskych oddelení petrovskej a mikloševskej školy, do ktorej sa zapojili aj riaditelia týchto škôl. Tak na 6. a 7. kultúrnom večere literárnej tvorby Rusínov v petrovskej škole, ktoré boli venované laureátom Ceny A. Duchnoviča za rusínsku literatúru Ahnete Bučko Papharhaji a Ľubke Segedi-Falc, boli aj žiaci rusínskych oddelení ZŠ v Mikloševciach.

Táto spolupráca pokračovala aj pri otvorení novej mikloševskej školy (v roku 2006), ako aj v nasledujúcom roku v podobe školského literárno-hudobného večera pod názvom *Mojej dedine*. Treba podčiarknuť, že večer bol venovaný rusínskym spisovateľom narodeným v Mikloševciach: Mitrovi Naďovi, Štefanovi Hudakovi, Ahnete Bučko Papharhaji a Vesne Papuga Berec. Hostom večera bola Ľubka Segedi-Falc.

S programom, ktorý vznikol v rámci hodín pestovania rusínskeho jazyka a kultúry, žiaci vystúpili aj na iných podujatiach: *Petrovský zvon* v Petrovciach, na literárno-hudobnom večere *Stretnutie* v Petrovciach (v spolupráci

s organizáciou *Rusnak*) a na manifestácii pod názvom *Mikloševci* v Mikloševciach.

Literárne a výtvarné pokusy žiakov rusínskeho jazyka sú publikované v rôznych časopisoch a zborníkoch, napr.:

1. *Holubica* (Голубица) – časopis žiakov ZŠ Antuna Bauera vo Vukovare,
2. *Rozprávky III. ZŠ* (Приповедки III. основной школы) – zborník prác žiakov ZŠ Antuna Bauera vo Vukovare,
3. *Rusnakovo klaski* (Руснаково класки) – rusínske noviny v Chorvátskej republike, vydavateľ – Združenie „Rusnak“ (Дружество „Руснак“),
4. *Venčik* (Венчик) – časopis pre deti a mládež, vydavateľ: Zväz Rusínov a Ukrajincov Chorvátskej republiky,
5. *Zahradka* (Загрядка) – časopis pre deti, vydavateľ: *Ruske slovo*, Nový Sad.

Žiaci z Petroviev a Mikloševiev sa so svojimi literárnymi a výtvarnými prácami zúčastnili v roku 2006 súťažného projektu *Deti spolu* pod patronátom misie OEES v Chorvátskej republike a Ministerstva vedy, školstva a športu. Medzi ocenenými boli aj žiaci: Anita Nad' z Petroviev, ktorá dostala cenu za literárnu prácu napísanú v rusínskom jazyku, Miron Hnatko z Vukovaru a Vanesa Biki z Mikloševiev boli ocenení za výtvarné práce. Ocenenia a pochvaly udelil vedúci misie OEES, veľvyslanec Jorge Feuentes.

AKTUÁLNE PROBLÉMY

Učebné osnovy a učebnice

Problémy s vyučovaním rusínskeho jazyka v Petrovciach a Mikloševciach nastali v marci 1999, kedy sa opäť po niekoľkoročnej pauze začalo s vyučovaním tohto predmetu. Neexistovali učebné plány, učebné osnovy ani učebnice. Osnovy, ktoré vyracovala Dr. Eugenija Barič pre Malú školu rusínskeho jazyka nie celkom zodpovedali výučbe, napriek tomu učiteľky ich využili vo veľkej miere ako podklad pre prípravu vlastných ročných učebných plánov, čo zohralo významnú úlohu v začiatkovej fáze realizácie výučby rusínskeho jazyka v samostatnej Chorvátskej republike. Celá výučba sa budovala od začiatku a bez pomoci Rusínov, ktorí žili za Dunajom, ktorých učebné plány, učebnice a iné didaktické pomôcky a metodická literatúra sa používali v školskej praxi v časoch bývalej Juhoslávie. Riaditeľ školy Ivan Maďaroš a Marija Maďarac sa snažili zo všetkých síl zabezpečiť vyučovaci

proces. Triedni učitelia v ZŠ v Petrovciah podporovali túto výučbu a od začiatku sa snažili, aby časť hodín rusínskeho jazyka mala miesto v povinnom rozvrhu. V Mikloševciach sa výučba realizovala len v poobedňajších hodinách. Zväz Rusínov a Ukrajincov Chorvátskej republiky ako vtedajší iniciátor vyučovania rusínskeho jazyka nedoriešil program vyučovania a učebnice, tento problém začal riešiť až Aktív učiteľov rusínskeho jazyka a kultúry, ktorý sa sformoval v roku 2003 v rámci *Združenia Rusnak*. Členmi aktívu sa stalo 12 učiteľov, ktorí doteraz vyučujú rusínsky jazyk. Títo učitelia dostali kompetentnú podporu a pomoc v ďalšej práci. Za krátky čas tím učiteľov v zložení: Marija Choma, Nada Bajič, Ľubka Segedi-Falc, Eugenia Vrabec a Natalija Hnatko vytvorili prvé učebné osnovy a zaslali ich na schválenie Ministerstvu školstva, vedy a športu (2005) a Odboru školstva Vukovarsko-Sriemskej župy (2006). Odpoveď však nedostali dodnes. Napriek tomu výučba podľa predložených osnov sa v praxi realizuje.

Keďže v roku 2006/2007 začalo vyučovať podľa CHNVŠ a v experimentálnych školách nebol zastúpený predmet pestovanie materinského jazyka a kultúry, učitelia rusínskeho jazyka mali celé leto mnoho práce. Podľa programu, ktorý bol v roku 2005 zaslaný na Ministerstvo školstva, vedy a športu a v roku 2006 aj na už uvedený odbor školstva, učiteľky Natalija Hnatko a Marija Choma pripravili ročný učebný plán v súlade s CHNVZ, podľa ktorého prebieha výučba aj v súčasnosti. Úspechy sa dostavili.

Nad chýbajúcimi učebnicami aktívne pracujú učitelia Natalija Hnatko, Marija Choma, Ľubka Segedi-Falc a Ďura Ľikar. V rukopise je učebnica *Студзенка* (Studienka), pripravuje sa kniha *Наша отчужнина* (Naša vlasť) autora P. R. Magocziho ako experimentálna učebnica histórie karpatských Rusínov, nad ktorou pracujú Ľubka Segedi-Falc, Marija Choma a Natalija Hnatko.

Odborná príprava učiteľov rusínskeho jazyka

Doteraz sa rusínsky jazyk vyučuje v dvoch rusínskych obciach – v Petrovciah a v Mikloševciach. O vyučovanie materinského jazyka prejavujú záujem aj rodičia a žiaci v iných mestách a dedinách, kde žijú Rusíni, napr.: vo Vukovare, Vinkovciach, Osieku, Rajovom Sele, Zahrebe... Na organizovanie výučby však chýbajú učitelia.

Môžeme konštatovať, že v Chorvátskej republike sa výučba rusínskeho jazyka dodnes nedostala na stredné školy a na pôdu vysokoškolskú. Študenti stredných škôl (hlavne tí, ktorí mali rusínsky jazyk na základnej škole) majú záujem o zavedenie rusínskeho jazyka ako výberového predmetu na stred-

ných školách a tiež na niektorých z univerzít v Chorvátskej republike (napr. na Filozofickej fakulte v Osieku, pretože je najbližšie k Vukovarsko-Sriemskej župe, v ktorej žije najviac Rusínov). Na realizáciu tejto požiadavky však chýbajú vysokoškolskí profesori.

Podľa Zákonov o stredoškolskej, vyššej a vysokej edukácii v Chorvátskej republike sa problém odbornej prípravy učiteľov rusínskeho jazyka nemôže vyriešiť. Pretože katedry rusínskeho jazyka existujú len v iných krajinách – v Srbsku, na Slovensku, v Poľsku, Maďarsku, pre Rusínov v Chorvátsku sú v tomto smere podmienky štúdia nedostupné. Nevieť, kde by sme mali nasmerovať študentov stredných a vysokých škôl v prípade, ak by sa rozhodli študovať rusínsky jazyk, a aké sú finančné podmienky takéhoto štúdia. Jednou z možností by mohla byť výmena študentov zahraničných fakúlt s niektorou z fakúlt v Chorvátsku.

Zákon o výchove a edukácii v jazyku národnostných menšín v Chorvátsku teda je schválený, avšak nie je dotiahnutý dokonca. S novým názvom predmetu so všetkými jeho oblasťami: rusínsky jazyk a literatúra, história Rusínov, geografia Rusínov, výtvarné umenie a hudobná kultúra Rusínov sa objavujú nové problémy. Vyššie uvedený model C vyžaduje, aby každá oblasť bola zabezpečovaná zodpovedajúcimi odborníkmi, ktorí ale v Chorvátsku chýbajú. Z toho pramení otázka odbornej prípravy učiteľov rusínskeho jazyka, kompetentných zabezpečovať výučbu podľa modelu C.

Každý učiteľ počas školského rok je povinný si zvyšovať odbornú kvalifikáciu (formou seminárov a aktívov). Učitelia rusínskeho jazyka v Chorvátsku sa momentálne nemôžu v tomto smere odborne realizovať, preto sa zúčastňujú Aktívov chorvátskeho jazyka. V roku 2007 sa učitelia rusínskeho jazyka zúčastnili Medzinárodného kongresu rusínskeho jazyka v Krakove a po prvýkrát sa mohli zúčastniť odbornej konferencie. Ako to však s nimi bude ďalej?

Aktuálna situácia

Výučba rusínskeho jazyka v Chorvátskej republike je od roku 1999 zastúpená len v primárnej edukácii (základné školstvo). Rusínsky jazyk sa vyučuje na niekoľkých ZŠ v rusínskych obciach Vukovarsko-Sriemskej župy – v ZŠ Petrovce, v ZŠ Antuna Bauera vo Vukovare, v ZŠ v Mikloševciach a v ZŠ v Čakovciach.

Aktuálnym problémom výučby rusínskeho jazyka je nedostatok učebníc, absencia platných učebných osnov, odborná príprava a rozširovanie kvalifikácie učiteľov rusínskeho jazyka. Hoci Aktív učiteľov rusínskeho jazyka (v

rámci Združenia „Rusnak“) začal riešiť základné problémy výučby rusínskeho jazyka a kultúry, zo strany štátu nemá veľkú podporu, lebo do vzniku tohto aktívu sa o výučbu rusínskeho jazyka dlhé roky staral Zväz Rusínov a Ukrajincov Chorvátskej republiky, ktorý súčasne bol považovaný za jedinú inštitúciu kompetentnú konať v otázkach výučby rusínskeho jazyka. Jediná doktorka vied, lingvistka so zameraním na rusínsky jazyk, Eugenija Barič, bohužiaľ, už nie je medzi živými, preto Rusíni v Chorvátsku sú bez vysokoškolských kádrov, ktoré by boli nápomocné v otázkach vzdelávania v rusínskom jazyku.

Všetky tieto okolnosti však nebrzdia prácu žiakov ani učiteľov pri realizácii výučby rusínskeho jazyka. Od Ministerstva školstva, vedy a športu však všetci netrpezlivo očakávajú odpoveď na predložený Návrh učebných osnov a učebných plánov pre pestovanie rusínskeho jazyka a kultúry v 1. – 8. triede ZŠ. Riešenie otázky odbornej prípravy učiteľov rusínskeho jazyka by malo byť prioritou Ministerstva školstva, vedy a športu Chorvátskej republiky. Rusínske oddelenia existujú v Petrovcích, Mikloševciach a popri uvedených problémoch dosahujú aj významné úspechy. Rodičia aj naďalej posielajú deti na rusínsky jazyk (počty žiakov sú uvedené v tabuľkách) a to je pre nás veľká podpora.

Vyučovanie rusínskeho jazyka a kultúry v rokoch 1998 – 2008

ZŠ Antuna Bauera Vukovar – filiálka petrovskej školy, riaditeľ Ivan Maďaroš

	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
Trieda	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov
Prvá	8	6	8	3	8	6	5	8	5	6
Druhá	9	9	6	7	3	8	5	5	8	6
Tretia	6	8	9	6	7	4	7	6	5	8
Štvrtá	6	5	9	8	4	6	4	7	6	5
Piata	6	4	4	9	7	4	5	2	7	6
Šiesta	5	5	4	5	5	5	2	7	3	6
Siedma	14	4	5	4	6	6	8	2	5	3
Ôsma	3	8	4	5	4	6	7	8	2	4
Žiakov spolu	57	49	49	47	44	45	43	45	41	44
Učitelia	1 M. Magoč	1 N. Hnatko	1 N. Hnatko	1 N. Hnatko	3 N. Hnatko M. Choma N. Bajič	3 N. Hnatko M. Choma N. Bajič	2 N. Hnatko M. Choma	2 N. Hnatko M. Choma	2 N. Hnatko M. Choma	2 N. Hnatko M. Choma
Čisté oddelenia	0	0	0	0	4	4	4	4	4	4

Kombi- nácie	4 1. a 2. tr. 3. a 4. tr. 5. a 6. tr. 7. a 8. tr.	4 1. a 2. tr. 3. a 4. tr. 5. a 6. tr. 7. a 8. tr.	4 1. a 2. tr. 3. a 4. tr. 5. a 6. tr. 7. a 8. tr.	4 1. a 2. tr. 3. a 4. tr. 5. a 6. tr. 7. a 8. tr.	2 2. a 4. tr. 7. a 8. tr.	2 1. a 3. tr. 5. a 6. tr.	2 2. a 4. tr. 5. a 6. tr.	2 2. a 3. tr. 5. a 7. tr.	2 3. a 4. tr. 6. a 8. tr.	2 1. a 2. tr. 7. a 8. tr.
-----------------	---	---	---	---	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------

ZŠ Čakovce – filiálka mikloševskej školy, riaditeľka Mária Maďarac

	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
Trieda	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov	Počet žiakov
Prvá	4	2	3	4	4	1	3	3	2	8
Druhá	2	4	2	3	4	4	1	3	3	3
Tretia	6	2	4	2	4	4	4	1	3	3
Štvrtá	2	5	2	4	2	4	4	4	1	3
Piata	3	2	3	1	4	2	2	3	4	-
Šiesta	1	2	2	3	2	4	2	2	3	4
Siedma	2	1	2	2	3	2	3	2	2	3
Ôsma	1	1	1	2	2	3	2	3	2	2
Spolu žiakov	21	20	19	21	25	24	21	21	20	26
Učiteľia	1 M.Magoč	1 N.Hnatko	1 N.Hnatko	1 N.Hnatko	1 M.Choma	1 M.Choma	1 M.Choma	1 M.Choma	1 M.Choma	1 M.Choma
Čisté oddelenia	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kombi- nácie	2 1-2-3-4 5-6-7-8	2 1-2-3-4 5-6-7-8	2 1-2-3-4 5-6-7-8	2 1-2-3-4 5-6-7-8	3 1.a 3.tr. 2.a 4.tr. 5-6-7-8.	3 1.a 3.tr. 2.a 4.tr. 5-6-7-8.	3 1.a 3.tr. 2.a 4.tr. 5-6-7-8.	3 1.a 3.tr. 2.a 4.tr. 5-6-7-8.	3 1.a 3.tr. 2.a 4.tr. 5-6-7-8.	3 1.a 3.tr. 2.a 4.tr. 6-7-8.

Rusínsky jazyk a kultúru ako kultúrne dedičstvo svojich predkov začali žiaci stále viac vyhľadávať. Vedú ich k tomu riaditelia ZŠ, učitelia, ako aj Aktív učiteľov rusínskeho jazyka od svojho vzniku. Konkrétna spolupráca škôl a Ministerstva školstva, vedy a športu by však v omnoho vyššej miere mohli prospieť k riešeniu aktuálnych problémov. Dúfame však, že od štátu dostaneme potrebnú odpoveď a vyriešime problémy vyučovania materinského jazyka Rusínov v Chorvátsku.

V školskom roku 2005/2006 ukončila 8. triedu generácia, ktorá po vojne mala tú možnosť a aj šťastie učiť sa rusínsky jazyk osem rokov. Pri tejto príležitosti sme vyrobili plagát, na ktorom popri slovách A. Duchnoviča: „Люб свій народ не зато, же є славный, але зато, же є твій!“ (Miluj svoj národ nie preto, že je slávny, lež preto, že je tvoj!), sú uvedené aj tieto slova: „Учили сьме ся русинський язык, писали русиньсков азбуков, читали літературны творы, глядали културне богатство русиньского народа, пестовали і хранили традиції своїх дідів, учили

ся історію і спознали властний осуд нас Русинів.“ (Učili sme sa rusínsky jazyk, písali rusínskou azbukou, čítali literárne diela, objavovali kultúrne bohatstvo rusínskeho národa, pestovali a chránili tradície svojich predkov, učili sme sa históriu a spoznávali vlastný osud nás Rusínov).

(Preklad z rusínskeho jazyka: **PhDr. Kvetoslava KOPOROVÁ**.)

Lemkovský jazyk v edukačnom systéme Poľska

Olena DUC'-FAJFER
(Jagelonská univerzita, Krakov)

Lemkovia to je skupina Rusínov, ktorá obývala svoje etnické územie pozdĺž severnej strany Karpát, tiahnúce sa po dĺžke asi 150 km, v najširšom pásme merajúce asi 60 km. Územie sa nachádza medzi riekami Oslava a Poprad. Na týchto miestach v tridsiatych rokoch XX. storočia žilo viac ako 130 tisíc rusínskych obyvateľov – gréckokatolíkov a pravoslávnych. Po roku 1945 toto kompaktné lemkovské osídlenie bolo rozdelené v dôsledku politického vysťahovania zo svojej karpatskej domoviny. Okolo 70 % Lemkov bolo vysťahovaných na sovietsku Ukrajinu (na základe dohody medzi vládou Poľska a sovietskej Ukrajiny z 9. septembra 1944). Zvyšok lemkovského obyvateľstva bol deportovaný v rámci vojenskej akcie „Visla“ na územie západného Poľska, odkiaľ boli vysťahovaní Nemci. Na etnické územie Lemkov prišli poľskí osadníci a aj keď po roku 1956 bol vydaný oficiálny súhlas na návrat vysťahovalcov, postihnutých akciou „Visla“, Lemkovia sa fakticky nemali kam vrátiť, a tak ostali žiť ďaleko od svojej domoviny. Preto v súčasnosti v Poľsku existujú dva od seba vzdialené regióny, ktoré obývajú Lemkovia: prvý sa nachádza v horách, na ich etnickom území, druhý v západnom Poľsku, kde väčšina Lemkov ostala. Okrem toho, Lemkovia žijú aj na Ukrajine, kde sa vo veľkej miere asimilovali, no nestratili úplni svoj materinský jazyk a tradície.

Lemkovský jazyk, ako jeden z variantov rusínskeho jazyka, vznikol na báze západných dialektov rusínskeho obyvateľstva, žijúceho na poľskej strane Karpát. Tento dialekt sa vyznačuje zachovaním si množstva archaizmov, praslovanských znakov a tiež existenciou popri bázeovej východoslovanskej skupine lexiky, dosť v častej frekvencii používaných analogických slov, ktoré sú typické pre západoslovanskú jazykovú oblasť. Práve tieto znaky odlišujú lemkovské dialekty od susedných – ukrajinských dialektov. Najcharakteristickejšim z týchto znakov je stály akcent na predposlednej slabike slov, ktorý je typický pre západný jazykový areál, hlavne pre poľský jazyk. Z iných charakteristických znakov¹ uvedieme: tvrdé koncové spoluhlásky v nominatíve singuláru, napr. v slovách *кін, оген, заяц, місяц*, a nie *кинь, огонь, заяць, місяць*; zachovanie rozdielu medzi dávny *ы* a *и*, táto črta vo východnejších dialeктоch zanikla (napr.: *быти – биту, выти – вити, сыто*

1 RIEGER, J.: *Slownictwo i nazewnictwo lemkowskię*. Warszawa 1995.

– *cumo* atď.), výslovnosť dávneho *l* (*л*) ako neslabičného *ŷ* (*й*), alebo ako *l'* (*л'*) (*луна* – *ŷуна*, *лем* – *лѐм*), častejšia frekvencia v zatvorených slabikách *u* namiesto očakávaného *i* (*нюк*, *мюд*, *нюс*), výslovnosť mäkkých *s*, *z*, *c* (*сино*, *зіля*, *пишениця*, *паця*), ktoré vo východnejších dialektoch sú vyslovované polomätko; časté sú skupiny *-ыр-*, *-ыл-* namiesto východných *-ри-*, *-ли-*, napr.: *дырва*, *кыртиця*, *гырмит*, *сылза*. Lemkovský jazyk sa odlišuje tiež celým radom morfológických znakov, má veľkú skupinu originálnej lexiky, ktorá sa nevyskytuje v iných jazykoch.

Začiatky školstva na báze „rus'koho“ jazyka v školách boli ťažké. Najstaršie záznamy o takýchto školách na území kompaktné osídlenom Lemkami sa datujú od roku 1638. 13. februára tohto roku krakovský biskup Ján Zadzik vyčlenil materiálne prostriedky cirkevnej školy v Povorozniku a zabezpečil ju didaktickými pomôckami.² Historici si však myslia, že školy tu existovali omnoho skôr. Profesor Boleslav Kumor³ usudzuje, škola v Miliuku vznikla súčasne so vznikom farnosti (*parochie*), t. j. v roku 1575. Podobné myšlienky existujú tiež v súvislosti so vznikom škôl v Nižnej Mochnačke, v ktorej farnosť vznikla roku 1589. Takýto omnoho skorší vznik škôl, ktorý sa odôvodňuje na základe im pridelenej pôdy (neskôr aj iných materiálnych statkov), sa predpokladá aj v Ruskej Koroleve a Brunarach. V XVII. storočí boli cirkevné školy pomerne rozšíreným javom. V listine z 20. decembra roku 1647, ktorá bola adresovaná mužinskému starostovi, biskup Piotr Gembicki vydal takéto nariadenie:

*Svoje deti mešťania obidvoch mestecok [Mušiny a Tiliča – pozn. aut.], ako aj poddaní z dedín do škôl na vzdelávanie posielat' majú, aby ich tam v bohoslužobných veciach vzdelávali a modliť sa učili tak pri katolíckych kostochoch, ako aj pri ruských cerkvách.*⁴

Súpis škôl z roku 1780, urobený v čase pápežskej vizitácie informuje, že na 36 uniatskych farnostiach mužinského dekanátu len 4 farnosti nemali cirkevnú školu. Je to veľký počet, hlavne ak ho porovnávame so susednými – latinskými dekanátmi, kde na 31 dedinských farností pripadlo len 13 škôl, pričom do týchto farností spadalo aj niekoľko dedín, a „rus'ké“ farnosti boli prevažne v každej dedine.

2 KUMOR, B.: Szkolnictwo w Sądecczyźnie w okresie przedrozbiorowym. In *Rocznik Sądecki*, t. 8: 1967, s. 335-368, tamže: s. 353, b. 124.

3 Tamže 126-128.

4 KRUKOWSKI, J.: Szkolnictwo w kluczu muszyńskim w okresie przedrozbiorowym. In *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP*, z. 109, *Prace Historyczne XII*, Kraków 1987, s. 159-173, tamže s. 164 (O. Duc-Fajfer)

V cirkevných školách sa učili takým „rus’kým“ jazykom, akým žiaci rozprávali doma, ale aj so svojim učiteľom (*дякоучитель*), ktorý zvyčajne pochádzal z tej istej, alebo zo susednej dediny. Učili sa tiež čítať a písať po poľsky. V súlade s nariadením biskupa Zadzika z 1638 roku, „rus’ké“ (rozumej rusínske – pozn. red.) deti mali byť „učené a cvičené v poľskom aj v ruskom jazyku“,“⁵ čo znamenalo mali sa naučiť čítať a písať v týchto jazykoch.

Dôvodom domnievať sa, že Lemkovia z dávnych čias mali záujem vzdelávať sa, môžu poslúžiť archívne štatistiky zo známeho kolégia, neskôr gymnázia v Podolinci na Spiši.⁶ Zdá sa, že v rokoch 1643 – 1849 tu študovalo mnoho mladých ľudí z Lemkoviny, konkrétne z mušinského dekanátu, až do 30 študentov ročne. Za celý ten čas sa v kolégiu učilo okolo

1 900 gréckokatolíkov, z toho najmenej polovica z Přemyslského biskupstva a medzi nimi bolo 93,4% študentov zo sandeckého a jaselského regiónu (západná a stredná lemkovská oblasť). V príspevku Miečislava Adamčíka (viď ref. 6) je uvedený dlhý zoznam rodín, ktorých deti sa v najväčšom počte vzdelávali v podolínskej škole. Tento zoznam je takmer totožný s priezviskami významných lemkovských rodín, ktoré sa zlatými písmenami zapísali do histórie lemkovskej kultúry, rozvíjali národnobuditeľské aktivity medzi obyvateľstvom Lemkoviny a stali sa významnými osobnosťami z radov inteligencie tohto regiónu.

Výsledky tohto národnobuditeľského úsilia sa stali viditeľnými v XIX. storočí, kedy z Lemkoviny vyšla celá plejáda významných osobností v cirkevnom, vedeckom, literárnom a kultúrnom živote Galície, medzi ktorými sú aj osobnosti celoeurópskeho významu. Z nich uvedieme dvoch haličských gréckokatolíckych metropolitov – Jozefa a Silvestra Sembratovičových, biskupov Fomu Poľanského a Juliana Peleša (Peleš bol okrem iného aj učiteľom následníka cisárskeho trónu – kniežaťa Rudolfa), profesorov teológie, okrem vyššie spomenutých tiež Onufreja Krynického, Tita Miškovského a Vasil’a Masciucha.

Hoci lemkovská inteligencia vo väčšej miere bola inteligenciou cirkevnou, v tom čase sa u Lemkov profilovalo svetské vzdelávanie. Veľkej popularite sa tešili štúdiá práva. V XIX. storočí Lemkovina vstúpila aj do sveta jurisdikcie – mala vzdelaných sudcov, advokátov, no i politikov a žurnalistov. Medzi nimi boli poslanci Haličského oblastného snemu: Dr. Damián Savčák a Vladimír Kurilovič, žurnalisti: Vladimír Ščaviňskij a Ivan Bučma, advokát

5 Tamže, s. 170.

6 ADAMCZYK, M.: Unici w kolegium i gimnazjum podolinieckim 1643-1849. In *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XXXI, 1988, s. 3-36

Dr. Kirilo Čerľunčakevič, úradník rakúskeho Ministerstva vnútra vo Viedni Ivan Konštantinovič, sudca apelačného súdu vo Ľvove Alexander Kmicikevič a mnoho ďalších. Známi sú aj doktori medicíny: Mikolaj Tichaňskij a Michal Savčak z Krynice, Orest Gyža z Vysovej, Andrej Prislipskij z Vainivky, Teofil Vyslockij z Timbarku. Dôstojníkmi rakúskej armády boli: plukovník Ivan Puchyr zo Veľkej Sviatkovej, major Danylo Talpaš z Novej Vsi, plukovník Roman Sembratovič z Tiliča. Okrem vzdelaných teológov sú známi aj profesori lemkovského pôvodu, ktorí sa zaslúžili o rozvoj iných oblastí vedy. Významným chemikom na Jagelonskej univerzite v Krakove, niekoľko rokov aj rektorom tejto univerzity bol Emilián Čerňaňskij z Florinky. Meno Jagelonskej univerzity preslávil tiež profesor medicíny, dlhoročný riaditeľ univerzitnej kliniky Valerij Sas-Javorskij z Florinky. Julian Medveckij bol profesorom na Ľvovskom polytechnickom inštitúte. Odborníkom z oblasti zoológie a mineralógie bol Vasilij Čerňaňskij zo Zlockého, profesor na Ľvovskej univerzite. V oblasti literatúry bol známy predovšetkým Vladimír Chyľak z Veľkej Verchomľi, svojho času uznávaný ako najvýznamnejší haličsko-rusínsky spisovateľ. Literárnym talentom boli obdarení tiež bratia Poľanskí – Amvrosius, Olympius a Petro. Diela Petra Poľanského boli preložené do nemeckého a talianskeho jazyka. Sám preložil do haličsko-rusínskeho jazyčia Byrona, Shakespeara a iných klasikov svetovej literatúry. Veľkou osobnosťou bol Mikolaj Maliňak z Kamianej, plodným memoáristom zase Vasilij Černeckij z Tarnavky.

Mohli by sme vymenovať ešte množstvo ďalších významných Lemkov ako dôkaz úrovne školského systému na Lemkovine. Vzdelávaciemu procesu Lemkov v druhej polovici XIX. storočia boli nápomocné vo veľkej miere tzv. „Rus'ké bursy“, vďaka ktorým mohli študovať aj deti z chudobnejších pomerov. V „bursách“ študenti mali zabezpečené nielen bývanie a stravu, ale aj patriotickú výchovu a edukáciu. Odchovanci sandeckej a gorlickej „bursy“ boli najaktívnejšími patriotmi a kultúrnymi dejateľmi Lemkoviny v medzivojnovom období. Ich myslenie a cítenie bolo nasmerované v duchu emancipácie lemkovskej kultúry. Tento fakt má veľký význam pre status lemkovského jazyka. Od roku 1911 sa živý jazyk lemkovskej dediny nastáva dostáva do písaných textov. Znamená to, že začína vychádzať prvý časopis v lemkovskom jazyku – dvojtýždenník, neskôr týždenník *Lemko* (1911–1914). Odôvodnenie motivácie na vydávanie tohto časopisu je symptomatické:

Už dlho sa na Lemkovine ozývajú hlasy o potrebe vydávania pre túto časť Rusi aspoň malého periodika Je to dôležité pre mnohých Lemkov, pretože Lemkovina sa nachádza v omnoho inej situácii, ako iné časti našej Ha-

lišskej Rusi. Preto mnohé veci, ktoré sú pre iné časti Haličskej Rusi dôležité, pre Lemkovinu sú bezpredmetné. Navyše, ruské lemkovské nárečie je podstatne odlišné od nárečí v iných častiach Rusi (...) Práve z týchto dôvodov začíname vydávať noviny „Лемко“, na stránkach ktorých sa budeme zaoberať otázkami týkajúcimi sa v prvom rade Lemkoviny a vydávať ich budeme v jazyku blízkom lemkovskému nárečiu (...)”⁷

Ďalšie, už konzekventné texty sú napísané po lemkovsky, čo štandardizuje a ušľachťuje normu zápisu pre lemkovský jazyk. Úlohou lemkovskej inteligencie v tom čase bolo uviesť tento jazyk do rôznych funkčných sfér života. V roku 1934 bol tento jazyk zavedený do školskej sféry ako vyučovací jazyk na Lemkovine. Žiaci sa vzdelávali z učebníc, ktoré napísal Metod Trochanovskij a boli vydané Štátnym vydavateľstvom školských učebníc v Lvove. Boli to: *Лемківскій Буквар* (Lvov 1933) a *Перша лемківська читанка* (Lvov 1934). Prichystané boli aj ďalšie učebnice, pre vyššie ročníky, tie však už vydané neboli.

Päťročné obdobie fungovania lemkovského jazyka v štátnom školskom systéme zanechalo trvalé stopy v samouvedomovacom procese Lemkov. Keď jazyk Lemkov nakoniec vystriedal ukrajinský jazyk, neskôr jazyk poľský, Lemkovia boli už presvedčení o edukačnom potenciáli svojho materinského jazyka, ktorého vyučovanie zabrzdil politický systém. Začali sa mobilizovať k tomu, aby znovu získali možnosť vyučovania v materinskom jazyku v štátnych školách. Dlhý čas to bolo nemožné. Za čias komunistickej vlády⁸ Lemkov premenovali na Ukrajincov so všetkými následkami. Napriek mnohým pokusom počas komunistického režimu, Lemkom sa nepodarilo zaregistrovať ani jednu svoju organizáciu. Zostala im len Ukrajinská spoločensko-kultúrna organizácia (*Українське суспільно-культурне товариство*), v rámci ktorej si vydobyli Lemkovskú sekciu. Činnosť tejto sekcie však bola veľmi prísne kontrolovaná a limitovaná zo strany čelných predstaviteľov ukrajinskej organizácie, čo nakoniec priviedlo k jej zániku a neskôr k sfornovaniu nového spolku pod rovnomeným názvom, avšak proukrajinského zameralia, ktorý ignoroval potreby Lemkov. Uvedená ukrajinská organizácia spolu s poľskou vládou nepochopili potreby Lemkov, pre ktorých najdôležitejšou otázkou bolo vzdelávanie v ich materinskom jazyku. V súlade s ideologickou líniou Lemkom prisúdili za ich materinský jazyk ukrajinčinu, v ktorom sa mali právo vzdelávať v školách. Efekty takéhoto riešenia boli očividné.

7 *Отъ Редакціи*. In *Лемко*, R.: 1911, nr 1, Львів 1911, s. 1. Preklad K. K.

8 O tomto období dôkladnejšie v DUĆ-FAJFER, H.: *Być Lemkiem w PRL-u*, red. Cz. Robotycki. In *PRL z pamięci, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCXLVII, Prace Etnograficzne* z. 36, s. 141-172.

Sociologický prieskum z povysťahovaleckého obdobia zaznamenal takéto fakty:

(...) absenciu väčšieho záujmu o ukrajinský jazyk zo strany lemkovského obyvateľstva⁹.

V niektorých školách mládež na radu rodičov nechodila na hodiny ukrajinského jazyka, argumentujúc faktom, že nie sú Ukrajinci, ale Lemkovia.¹⁰

Keďže snahy o oficiálnu možnosť vzdelávať sa v materinskom lemkovskom jazyku boli neefektívne, bolo potrebné časom zaviesť elementy materinského jazyka do predmetu histórie a kultúry, prípadne na hodiny náboženstva, alebo pri iných príležitostných stretnutiach lemkovskej mládeže.¹¹ To však boli dosť ojedinelé akcie a bolo zložité ich chápať ako formu vzdelávania v materinskom jazyku.

Základná zmena v procese vyučovania lemkovského jazyka nastala až v postkomunistickom Poľsku.¹² V súlade s demokratizáciou štátu obyvatelia Poľska získali právo slobodnej voľby svetonázoru a založenia organizácii v súlade so svojimi potrebami. Potreba Lemkov prezentovať sa bola taká veľká, že už v máji 1989 založili svoju vlastnú organizáciu – *Стоваришчыня Лемків* (Združenie Lemkov). V stanovách tejto organizácie sa zdôrazňuje činnosť oblasti rozvoja lemkovského jazyka, kultúry a literatúry:

*Cieľom organizácie je: Záchrana, rozvoj a šírenie duchovnej a materiálnej kultúry Lemkov, vyučovanie v lemkovskom jazyku, popularizácia histórie Lemkoviny a získavanie vedomostí o živote a činnosti Lemkov za hranicami Poľska.*¹³

Na realizáciu týchto cieľov má uvedená organizácia Komisiu pre vzdelávanie, ktorá začala bojovať o možnosť oficiálneho vyučovania Lemkov v materinskom jazyku. V septembri 1991 v základnej škole v Ustiu Gorlickom (v minulosti sa dedina volala Ustie Ruské) sa prvý raz po vojne, záslu-

9 PUDŁO, K.: *Lemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947-1985*. Wrocław 1997, s. 123. Preklad K. K.

10 Tamže, s. 125-126.

11 Takúto formu neoficiálneho vzdelávania viedol v osemdesiatych rokoch XX. storočia neskorší oficiálny učiteľ lemkovského jazyka Petro Torchchanovskij.

12 Poroku 1989 sa situácia národnostných menšín a etnických skupín v Poľsku znormalizovala a približuje sa v čoraz väčšej miere stupňu európskych práv pre menšiny: Porov. ŁODZIŃSKI, S. - BAJDA, P. (red.): *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych*. Warszawa 1995; ŁODZIŃSKI, S.: *Przekroczyć własny cień. Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989-1997*. In *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 r.* Ed. B. Berdychowska, Warszawa 1998, s. 11-82; ŁODZIŃSKI, S.: *Równość i różnica: mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 r.* Warszawa 2005.

13 Статут Стіваришыня Лемків, Ліґниця 1989. Preklad K. K.

hou vtedajšej predsedníčky Komisie pre vzdelávanie Miroslavy Chomiakovej, začali žiaci učiť lemkovský jazyk ako nepovinný predmet. O rok neskôr Ministerstvo národného školstva vydalo povolenie na vyučovanie menšinových jazykov ako materinských,¹⁴ čo ziniciovalo vyučovanie lemkovského jazyka v ďalších školách na Lemkovine – v Krynici a Rozdiľu. V ďalších rokoch sa lemkovský jazyk rozšíril aj do iných škôl – v západných oblastiach Poľska, kde žije mnoho Lemkov. V súčasnosti podľa štatistických údajov je evidentný proces nárastu počtu škôl a žiakov, ktorí sa učia lemkovský jazyk. Keď podľa údajov Ministerstva vnútra a administrácie Poľskej republiky v školskom roku 2001/2002 bolo v Poľsku 14 škôl, v ktorých sa učilo lemkovský jazyk 127 žiakov,¹⁵ v školskom roku 2005/2006 to už bolo 37 škôl, v ktorých sa lemkovský jazyk učilo 295 žiakov.¹⁶

Práva národnostných menšín a etnických skupín v demokratickom Poľsku sú garantované predovšetkým Ústavou Poľskej republiky z roku 1997, kde v článku 35 je uvedené:

1. Poľská republika zaručuje poľským občanom, ktorí patria k národnostným a etnickým menšinám, slobodu zachovania a rozvoja ich jazyka, zachovanie zvykov a tradícií a tiež rozvoj ich kultúry.

2. Národnostné a etnické menšiny majú právo na vytváranie svojich vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií, inštitúcií, ktoré chránia ich náboženskú príslušnosť a tiež majú právo na účasť pri riešení vecí verejných, týkajúcich sa ich kultúrnej identity.¹⁷

Na tejto báze sú uvedené aj ďalšie jazykové práva národnostných a etnických menšín. Právo každého človeka na rodný jazyk je jedným zo základných ľudských práv. Demokratické krajiny sa v rámci tohto práva snažia zabezpečiť právo na vzdelávanie v materinskom jazyku. Po roku 1989 sa v Poľsku môže realizovať právo na vzdelávanie v rodných jazykoch národnostných a etnických skupín. Vzdelávanie v školách s iným ako poľským vyučovacím jazykom upravuje článok 13 ústavy zo 7. septembra 1991 o systéme vzdelávania.¹⁸ Článok 13, body 1 a 4 ústavy zaväzuje verejné školy umožniť žiakom pestovanie vedomia národnostnej, etnickej, jazykovej a náboženskej identity, hlavne prostredníctvom vyučovania materinského jazy-

14 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 marca 1992 r. w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych (Ústava Poľska, č. 34, b. 150).

15 www.agdm.pl/pdf/prawa_jezykowe.pdf

16 www.mighealth.net/pl/images/9/90/open.pdf

17 Preklad K. K.

18 Ústava 1991, čl. 95, b. 425.

ka, histórie a národnostnej kultúry. 13. článok, bod 2 ústavy opisuje základné organizačné formy takéhoto vyučovania, ktoré môže byť vedené:

1. v jednotlivých skupinách, triedach, alebo školách,
2. v skupinách, triedach, alebo školách s dopĺňujúcim vyučovaním jazyka a tiež histórie a národnostnej kultúry,
3. v skupinách z rôznych škôl.

Na základe tohto ústavného zákona Minister národného školstva Poľska vydal nariadenie 24. marca 1992, ktoré sa týka organizácie vzdelávacieho procesu a ktoré umožňuje pestovanie vedomia národnostnej, etnickej a jazykovej príslušnosti žiakov, ktorí patria k národnostným menšinám.¹⁹ 3. decembra 2002 vydal minister nové nariadenie *týkajúce sa princípov a spôsobov pestovania národnostnej, etnickej, jazykovej a náboženskej identity u žiakov, ktorí sú príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín, prostredníctvom škôl a verejných organizácií*.²⁰ Tento dodatok zakomponoval dostatočne výučbu menšinových jazykov do vznikajúcej novej školskej štruktúry v Poľsku. V súlade s § 1, nariadenia z 3. decembra 2002, uvedené v 13. článku ústavy *O systéme vzdelávania*, sa úlohy s tým spojené realizujú cez školy a verejné inštitúcie prostredníctvom:

1. vyučovania jazyka národnostnej menšiny, alebo etnickej skupiny,
2. vyučovania histórie, geografie a kultúry toho štátu, s kultúrou ktorého sa identifikuje národnostná menšina,
3. vedenia krúžkov, alebo iných podporných programov.

Vyučovanie je organizované cez riaditeľa školy, ktorého o takýto spôsob výučby požiadajú rodičia alebo právni zástupcovia žiaka v období, v ktorom sa organizačne pripravuje školský rok (§2, čl. 1 a 3 ústavy). Žiaci, ktorí dovŕšili vek 16 rokov, môžu sami deklarovat' požiadavku o takýto spôsob výučby (§ 2, čl. 2 ústavy). Deklarácia tejto požiadavky je aktuálna pred začiatkom školského roka a aj jej prípadné ukončenie by malo byť spojené s ukončením školského roka (hoci predpisy to nešpecifikujú). Princípy organizácie vyučovania sú podrobne zakomponované v predpisoch § 3, ktorý hovorí o tom, že vyučovanie menšinového jazyka môže byť organizované v školách alebo triedach s vyučovaním materinského jazyka, v školách, alebo v dvojazyčných triedach, v školách, alebo triedach s doplnkovým vyučovaním jazyka národnostnej menšiny, alebo etnickej skupiny, v medziškolských skupinách.

V súlade s nariadením, vyučovanie v materinskom jazyku sa môže realizovať vtedy, ak oň prejaví záujem najmenej 7 žiakov na základnej ško-

19 Pozri čl. 13

20 Ústava, čl. 220, b. 1853.

le a na gymnáziu, alebo 14 žiakov v na vyššom stupni vzdelávania (§ 5). Ak je počet žiakov nižší, organizuje sa v škole vyučovanie materinského jazyka v medzitriednych skupinách (pre žiakov rovnakých tried), alebo v skupinách zložených z rôznych ročníkov. Počet žiakov v medzitriednych skupinách zodpovedá vyššie uvedenému počtu detí/mládeže na zodpovedajúcej úrovni výučby. Medzitriedna skupina pracuje v súlade s princípmi zlúčených tried a nemôže mať menej ako troch a viac ako 14 žiakov (§ 6). Ak je počet žiakov nízky, môžu byť organizované triedy s vyučovaním materinského jazyka medzi rôznymi školami. Triedy musia mať najmenej troch a najviac 20 žiakov (§ 7). V medziškolských skupinách je týždenná dotácia 3 vyučovacie hodiny materinského jazyka.

Znenie § 8 špecifikuje princípy vyučovania jazyka, histórie a geografie štátu, s kultúrou alebo jazykom ktorého sa identifikuje národnostná menšina, pričom pre na tento účel musia byť k dispozícii školské programy – učebné osnovy, školské učebnice, ktoré sú schválené príslušným ministerstvom školstva a výchovy.

Ustanovenia, týkajúce sa organizácie výučby materinského jazyka majú v sebe zakomponované aj záväzky verejnej školy, vyplývajúce z organizácie takého typu výučby, a to organizovanie dramatických a iných krúžkov, ktoré by pestovali tradície a kultúru národnostných menšín a etnických skupín, upozorňujúc na to, že verejné školské inštitúcie realizujú takéto aktivity len ak majú na to finančné prostriedky (§ 9).

Princípy klasifikácie a odmeňovania žiakov škôl s iným ako poľským vyučovacím jazykom špecifikuje nariadenie ministra národného školstva a športu z 21. marca 2001 – *o otázkach podmienok a spôsobu klasifikácie a odmeňovania žiakov a poslucháčov a realizácie skúšok a previerok vo verejnej škole*.²¹

Znenie § 31a dovoľuje absolvovať maturitnú skúšku v poľskom jazyku alebo v jazyku národnostnej menšiny (čl. 1). Predtým sú rodičia alebo právni zástupcovia povinní do 20. septembra daného školského roka predložiť návrh na umožnenie previerky alebo maturitnej skúšky v jazyku danej národnostnej menšiny (čl. 2 a čl. 3). Žiak môže upustiť od skúšky v materinskom jazyku, musí to však zadeklarovať najneskôr tri mesiace pred previerkou alebo maturitnou skúškou (čl. 3). Absolventi škôl alebo tried s vyučovaním materinského jazyka si môžu vybrať ako maturitný predmet v písomnej časti svoj materinský jazyk, ktorý si môžu vybrať tiež ako povinný predmet v ústnej časti (§ 4, čl. 1 a čl. 2). Jazyk etnickej skupiny môže byť zvolený aj ako je-

21 Ústava, čl. 29, b. 323 v neskoršom znení.

den z doplnkových predmetov ústnej maturitnej skúšky (čl. 3).

Znenie § 43 špecifikuje obsah maturitnej skúšky v materinskom jazyku, ukazujúc na možnosť realizácie maturitnej skúšky pre žiakov škôl alebo tried s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny alebo etnickej skupiny, ako vo výkladovom jazykom skúšky, s výnimkou poľského jazyka a tém, vzťahujúcich sa k histórii a geografii Poľska (čl. 1). Ak je zo strany maturanta deklarovaný takýto záujem, maturitné otázky v poľskom jazyku musia byť preložené do jazyka národnostnej menšiny alebo etnickej skupiny (čl. 2).

Vyučovanie v materinských jazykoch menšín vo verejných školách je dotované štátom. Na základe znenia ústavy, časti *O systéme vzdelávania*, môže byť takýto systém vzdelávania organizovaný tiež v súkromnom školstve. V Poľsku však súkromné školy – v počte dva – má iba židovská menšina.

Právne úpravy týkajúce práv na vzdelávanie v materinských jazykoch príslušníkov národnostných a etnických menšín v Poľsku sú hodnotené pozitívne. Horšia je situácia s učebnicami. Vyučovanie lemkovského jazyka sa realizuje na základe učebných osnov, schválených Ministerstvom národného školstva Poľska autorov M. Chomiakovej, H. Granatowskej, P. Trochanowského, H. Duć-Fajferovej, M. Wancu-Szawluka a A. Kwoku: *Program nauczania języka lemковского (rusyńskiego) dla szkoły podstawowej i gimnazjum*. Pre školské potreby bol tento program schválený rozhodnutím MEN-DKW – 4014 – 133/99 zo dňa 31. 3. 1999. Schválené sú aj osnovy autorky Mirosławy Chomiakovej – *Program nauczania języka lemковского (rusyńskiego) dla szkoły średniej (liceum, technikum, szkoła zawodowa). Kurs podstawowy*. Bol schválený na základe MEN-DKW-4015-7/00 zo dňa 18. 9. 2000. Čo sa týka učebníc, môžeme skonštatovať, že ich počet sa zvýšil, no nezabezpečujú v dostatočnej miere edukačný proces v lemkovskom jazyku, literatúre a kultúre. V začiatkoch učitelia a žiaci využívali šlabikár (*Букварь*) vydaný ešte v medzivojnovom období. Neskôr bola v sondážnom náklade vydaná učebnica zostavená z materiálov spracovaných hlavne Mirosławou Chomiakovou, prostredníctvom kultúrno-spoločenskej organizácie *Стоваришья Лемків*.²²

V roku 2003 Ministerstvo národného školstva a športu, po schválení kva-

22 Učebnice Mirosławy Chomiakovej: *Лемківські букви*, č.1, tr. I, Лігниця 1992; *Граматыка лемківського языка*, Лігниця 1992; *Лемківська граматыка для діти*, Лігниця 1992; *Лемківські букви*, č. II, tr. I, Лігниця 1993; *Вчыме ся і бавиме*, č. I, tr. II, Legnica 1993; *Назывники і часослова. Лексикальныгры і забавы*, Лігниця 1993; *Вчыме ся і бавиме*, č. II, tr. II, Лігниця 1993; *Вчыме ся і бавиме*, č. III, tr. III, Лігниця 1995; *Вчыме ся і бавиме*, č. IV, tr. III, Лігниця 1996; *По лемківскы о языку, литературы і культуры*, Лігниця 1998. Učebnicu lemkovského jazyka pre predškolské zariadenia *Буквы-малюванки* (Legnica 1996) pripravila Julia Prokopčak.

lifikovanými odborníkmi učebníc na výučbu lemkovského jazyka, uviedlo do svojho vydavateľského plánu prvé učebnice pre vyučovanie lemkovského jazyka. Teraz majú žiaci a učitelia k dispozícii takéto učebnice lemkovského jazyka:

1. M. Chomiak: *Лемківскій язык (основний курс) для першой класы гімназії і середньої школи*. Warszawa: Rutenika, 2003.

2. M. Chomiak – B. Matała: *Лемківскій язык з компютером*. Warszawa: Rutenika, 2003.

3. M. Chomiak – M. Górská: *Тематычний словник „Школа“ (польско-лемківско-англицькій і англицько-лемківско-польській)*. Warszawa 2003.

4. J. Prokopczak: *Буквы малюванки*. Warszawa: Rutenika, 2003.

5. P. Trochanowski: *Букварь*. Warszawa: Rutenika, 2003.

6. M. Chomiak: *Вчыме ся і бавиме*. Warszawa: Rutenika, 2004.

7. M. Chomiak: *Бесідуєме по лемківскы – I част*. Warszawa : Rutenika, 2004.

8. M. Chomiak – M. Górská: *Тематычний словник „Хыжа. Човек. Природа“ (польско-лемківско-англицькій і англицько-лемківско-польській)*. Warszawa : Rutenika, 2004.

9. M. Chomiak – H. Fontański: *Граматыка лемківского языка*. Warszawa: Rutenika, 2004.

10. J. Horoszczak: *Словник лемківско-польскій і польско-лемківскій*. Warszawa: Rutenika, 2004.

11. M. Chomiak: *Лемківскій язык – II част для гімназії*. Warszawa: Rutenika, 2005.

12. M. Chomiak: *Лемківскій язык – II част для середньої школи*. Warszawa: Rutenika, 2005.

13. M. Chomiak – M. Górská – W. Sandowicz-Bąkowska: *Тематычний словник „Робота“ (I том польско-лемківско-англицькій, II том англицько-лемківско-польській)*. Warszawa: Rutenika, 2006.

14. M. Chomiak: *Бесідуєме по лемківскы – II част*. Warszawa: Rutenika, 2006.

15. J. Prokopczak: *Буквы малюванки (dotlač)*. Warszawa: Rutenika, 2006.

16. P. R. Magocsi – H. Duć-Fajfer – T. Kwoka: *Rozmawiamy po lemkowsku./Бесідуєме по лемківскы./Let's speak Lemko-Rusyn*. Edycja lemkowska, Warszawa : Rutenika, 2007.

Lemkovský jazyk vyučujú pedagógovia, ktorí majú pedagogické vzdelanie (najčastejšie sú to učitelia iných predmetov a knázi) a ovládajú lemkov-

ský jazyk. V roku 2000 organizácia *Стоваришчыня Лемків* s podporou ministerstva školstva zorganizovala Podporný kurz spojený s konferenciou pre učiteľov lemkovského jazyka, ktorý dal možnosť 36 učiteľom, po absolvovaní cyklu prednášok, praktických cvičení a záverečného kolokvia, obdržať certifikát, ktorý ich oprávňuje k výučbe lemkovského jazyka.

V akademickom roku 2001/2002 sa začala nová etapa vo vyučovaní lemkovského jazyka. Po prvýkrát v histórii sa lemkovský jazyk dostal na úroveň vysokého školstva. Na Pedagogickej akadémii v Krakove na Inštitúte ruskej filológie vznikla aprobácia: ruská filológia a rusínsky lemkovský jazyk. Je to forma podvojného filologického zamerania. Študenti dostávajú paralelne plnú dotáciu predmetov z obsahu ruskej filológie a tiež plnú dotáciu predmetov z lemkovskej filológie. Medzi predmetmi v lemkovskom jazyku sú: praktické vyučovanie rusínsko-lemkovského jazyka, opisná gramatika rusínsko-lemkovského jazyka, poznatky z histórie a kultúry rusínsko-lemkovskej menšiny, rusínsko-lemkovská literatúra, história rusínsko-lemkovského jazyka, konfrontačná gramatika poľsko-lemkovská a ukrajinsko-lemkovská, metodika vyučovania rusínsko-lemkovského jazyka, diplomový seminár z rusínsko-lemkovského jazyka. Prvý raz v histórii sa stala možnou edukácia filológov s plnohodnotnou prípravou na vyučovanie lemkovského jazyka. Prví absolventi, ktorí obdržali diplom v roku 2006, už nastúpili do praxe – to znamená, že začali vyučovať lemkovský jazyk v školách.

Po niekoľkých rokoch organizovaného vyučovania lemkovského jazyka v školskom systéme Poľska môžeme registrovať mnoho pozitívnych javov v rozvoji procesu vyučovania. Predovšetkým neustále stúpa počet škôl a žiakov, ktorí sa učia lemkovský jazyk. Rozširuje sa báza učebníc, zvyšuje sa počet kvalifikovaných učiteľov lemkovského jazyka.

Je však ešte mnoho nedostatkov, ktoré vznikajú prevažne preto, že Lemkovia sú roztrúsení po celom Poľsku, preto sa aj veľmi rýchlo asimilujú. Všetky tieto fakty sú príčinou toho, že na vyučovanie lemkovského jazyka sa nehlási taký počet žiakov, aký by sa očakával a v konečnom dôsledku to vedie k spájaniu tried, resp. tvoreniu medziškolských foriem vyučovania lemkovského jazyka. V takej situácii je veľmi ťažká príprava harmonogramu vyučovacích hodín tak, aby to vyhovovalo všetkým účastníkom vyučovacieho procesu.

Iný druh problémov je spätý s chýbajúcou komplexnou štandardizáciou lemkovského jazyka a tiež absenciou inštitúcie, alebo vedeckej ustanovizne, ktorá by sa zaoberala výskumom a opisom jazyka v jeho rôznych aspektoch – historickom, súčasnom, sociologickom a tiež výskumom lemkovskej litera-

túry a kultúry. Čo sa týka štandardizácie, jej zavŕšením bola Gramatika lemkovského jazyka autorov Henryka Fontaňského a Mirosławy Chomiakovej, vydaná v roku 2000, ktorej normy boli prakticky prijaté všetkými lemkovskými ustanovizňami či kultúrnymi inštitúciami. Škoda len, že sama autorka gramatiky začala po čase robiť korekcie prijatých noriem, odvolávajúc sa na fonetický úzus, čo doviedlo k dosť veľkému, predovšetkým ortografickému chaosu. Najväčším problémom sú v dnešnej dobe učebnice, v ktorých autorka realizuje svoje ortografické inovácie, popierajúc tým niektoré princípy samotnej učebnice. Tu je citeľná absencia autoritatívnej vedeckej inštitúcie, ktorá by riešila takéto korekcie jazykovej normy. Takáto inštitúcia, ktorá by na odbornej úrovni riešila problémy lemkovského jazyka ako odborne, tak aj didakticky, bohužiaľ, z rôznych príčin nevznikla na Pedagogickej akadémii v Krakove. Zdá sa, že prepracovanie ústavy zo dňa 6. januára 2005 o národnostných a etnických menšinách a tiež o regionálnych jazykoch, ktoré zaväzujú poľskú vládu k aktivitám ochraňujúcim a rozvíjajúcim kultúrnu identitu menšín, ako aj aktivity, ktoré sa realizujú v rôznych formách vudelávania detí a mládeže, sú realizované len cez Ministerstvo národného školstva. Ministerstvo vyššieho školstva a vedy, ktoré sa nedávno odčlenilo od Ministerstva školstva, nevyvíja žiadne iniciatívy, ktoré by sa vzťahovali na záchranu a rozvoj kultúrnej identity národnostných a etnických menšín vo vzdelávacom procese. Z toho dôvodu aj oddelenie lemkovskej filológie, ktorá vzniklo v roku 2001, nie je zahrnuté do menšinového školstva, ale funguje len podľa štandardov platných pre cudzie jazyky. Z toho dôvodu ani nemôže vyvíjať aktivity, ktoré by malo s ohľadom na menšinovú kultúru a školstvo Lemkov. Predpísaný počet študentov (najmenej 15), minimálny počet kádrov, ktoré zabezpečujú výučbu jednotlivých disciplín lemkovského jazyka a kultúry, kritéria pri prijímaní študentov – to všetko nie je určované podľa kritérií menšinového školstva, ale podľa všeobecných kritérií, analogických pre anglickú, francúzsku či nemeckú filológiu, ktoré sú, tak ako aj lemkovská filológia, súčasťou Inštitútu neofilológie.

Jedným z najvážnejších problémov, ktoré sa týkajú lemkovského jazyka, to je absencia metodických pomôcok pre tento predmet, ktoré by garantovali meritórnu kvalitu vyučovacieho procesu. Preto sa občas stáva, že efekty didaktického procesu sú neadekvátne tomu, čo je študent povinný si osvojiť v rámci štúdia daného predmetu. Zatiaľ neexistuje spôsob požadovania od učiteľov zodpovedajúcich foriem a kvality vyučovania lemkovského jazyka. Táto úloha pripadá riaditeľovi školy, ktorý najčastejšie nemá žiadne kompetencie na hodnotenie kvality vyučovania tohto predmetu.

Chýbajú tiež tematické lemkovské knižnice v školách, kde sa vyučuje lemkovský jazyk, zodpovedajúce vizuálne, hudobné a audiovizuálne materiály a didaktické pomôcky rôzneho druhu, ktoré musí zabezpečovať vlastnými silami a možnosťami sám učiteľ.

Nakoniec treba poznamenať, že pri všeobecne priaznivom prístupe štátnych úradníkov (ktorým podliehajú školy organizačne aj finančne), zaznamenávame aj prípady komplikovania a ohraničovania možností vyučovania lemkovského jazyka v školách. Najtypickejšími z nich sú: odvrhovanie deklarácií rodičov na výučbu jazyka ako formálne nezodpovedajúcich a opakované žiadanie o ich prepracovanie, negovanie možnosti vyučovania lemkovského jazyka kvôli jeho nerozvinutosti a statusu *dialektu*, a nie jazyka.

Ministerstvo vnútra a administrácie, ako na najkompetentnejšia inštitúcia vo veciach lemkovskej menšiny v súčasnosti, je informované o aktuálnych problémoch tejto menšiny.²³ Bol mu adresovaný návrh, aby v rámci v rezortu Ministerstva vyššieho školstva a vedy bol vypracovaný projekt študijného programu lemkovská filológia v súlade s kritériami platnými pre menšinové jazyky. Študijný program by mal pripravovať kandidátov na také formy aktivít, ktoré sú v súlade s ústavou zo dňa 6. januára 2005 v článkoch týkajúcich sa národnostných a etnických menšín a tiež o regionálnych jazykoch. Absolvent takéhoto študijného programu by mal kompetencie učiteľské, žurnalistické a aj prekladateľské vo vzťahu k lemkovskému jazyku. Ďalším z dôležitých postulátov, ktorý sa týka školstva, je zabezpečenie metodikov lemkovského jazyka vo vojvodstvách, kde sa realizuje vyučovanie lemkovského jazyka. Metodik by mal dbať na to, aby bol vyučovací proces lemkovského jazyka zabezpečený na zodpovedajúcej odbornej úrovni, mal by zabezpečovať rovnosť kritérií klasifikovania žiakov a študentov a rovnosť požiadaviek pri vyučovaní lemkovského jazyka na celom území Poľska, kde sa výučba tohto jazyka realizuje.

Berúc do úvahy všetky aspekty a urobené analýzy možno konštatovať, že lemkovský jazyk má v procese edukácie perspektívu. Odstránenie obmedzení, resp. nedostatkov, ktoré existujú, sú pre Lemkov prvoradou úlohou. Ich odstránenie sa môže realizovať v súlade s právnymi možnosťami, ktoré existujú v poľskom zákonodarstve. Jednako však, demokracia v Poľsku má pomerne krátku históriu. Práve preto lemkovskej menšine, ako jednej z najmenej početných v Poľsku, ktorej práva v čase komunistického obdobia neboli uznávané, bude veľmi ťažké prekonať všetky obmedzenia, ktoré znižujú po-

23 18. 6. 2008 sa vo Varšave uskutočnilo stretnutie predstaviteľov lemkovských organizácií s ministrom Tomášom Sjemoniakom.

tenciál plnohodnotnej účasti tejto menšiny pri realizovaní svojich menšínových práv. Postupné kroky k realizácii garantovaných práv sú jediným spôsobom, ako môžu Lemkovia ochrániť svoju identitu pred asimiláciou.

*(Preklad z rusínskeho jazyka: **PhDr. Kvetoslava KOPOROVÁ**.)*

Rusínske nedeľné školy na Podkarpatsku: úlohy, problémy, perspektívy

Valerij PAĐAK

(Výskumné centrum karpatistiky, Užhorod)

Hneď v úvode k téme školstva Rusínov na Podkarpatsku je potrebné uviesť, že Ukrajinská republika od čias rozpadu Sovietskeho zväzu žiadnym spôsobom nepodporuje rozvoj vzdelávania Rusínov v ich materinskom jazyku – ani finančne, ani právnymi garanciami, dokonca ani morálne. Nič sa nezmenilo. Tak ako to bolo za čias Sovietskeho zväzu, keď sa neuznávala rusínska národnosť (podľa ukrajinskej klasifikácie – *національність*) a rusínske školy, ktoré ešte v roku 1945 existovali, v jednom momente boli zrušené a na viac ako polstoročie vládla tieto školy premenovala na ukrajinské – tak to je na Ukrajine dodnes.

Po celozakarpatskom referende v roku 1991¹ však bolo jasné, že za 47 rokov sovietskej expanzie sa nepodarilo Rusínov zasimilovať, preto v roku 1996 ukrajinská vláda vypracovala tajný dokument, ktorý ju kompromituje pred civilizovanou Európou. Podľa inštrukcií tohto dokumentu celý vládny systém v nezávislej Ukrajine (ministerstvá, Zakarpatská oblastná administrácia, univerzity, Národná akadémia vied Ukrajiny, Úrad vládnej bezpečnosti atď.) mal pracovať na čo najrýchlejšej asimilácii Rusínov. Tento tajný dokument pod názvom *План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів* (Plán opatrení k vyriešeniu problémov Ukrajincov-Rusínov) sa realizuje dodnes, to znamená, že funguje už 12 rokov.²

V takýchto podmienkach nemôžeme hovoriť o plnohodnotnom národnostnom školstve podkarpatských Rusínov. Napriek tomu však na Podkarpatsku sa za posledných 5 rokov podarilo začať realizovať aspoň program rusínskych nedeľných škôl. To znamená, že žiaci rusínskej národnosti jeden deň v týždni (vo svoj voľný deň) so súhlasom svojich rodičov navštevujú päťstupňovú neštátnu školu, v ktorej im rusínski pedagógovia dávajú základné

1 РУЩАК М. Ю. – ПАДЯК В. И.: Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991–2004 годах: экономический упадок, развал аграрного сектора, губительное использование природных ресурсов, крах социальной защиты населения, политика ассимиляции русин, нарушение прав коренного населения. Исследовательский центр карпатоведения при Издательстве В. Падяка. Ужгород : Издательство В. Падяка, 2004, s. 3-5.

2 План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів. In *Руснацький світ: Науково-популярний збірник*. Т. 1 (у 2-х частинах). Ч. 1. Русинське науково-освітнє товариство. Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2000, s 169-171.

informácie a poznatky o svojom národe, jeho kultúre a histórii, a tak sa im postupne vštepuje národné vedomie.

Karpatsko-rusínske spoločenské organizácie na Podkarpatsku, ale aj v iných štátoch, kde žijú Rusíni na svojich historických územiach, pokladajú obrodienie rusínskej školy za prvoradú úlohu. V niektorých štátoch (Slovensko, Poľsko) sa tento proces realizuje prostredníctvom zákonov na úrovni ministerstiev školstva, a vláda v týchto štátoch umožňuje Rusínom organizovať svoje národnostné školy. Na Ukrajine, kde národnosť Rusín nie je oficiálne uznaná, nemožno očakávať akúkoľvek podporu štátnych orgánov v tomto smere. Hoci sa tento problém vláda v Kyjeve snaží nevidieť, na úrovni miestnej samosprávy na Podkarpatsku sa dá postrehnúť citlivejší prístup k pochopeniu danej situácie, ako aj *pasívna pomoc* Rusínom v otázkach obrodienia rusínskeho školstva.

Toto *porozumenie* sa opiera na jednej strane o historické pramene, z ktorých sa možno dozvedieť, že rusínske školstvo bolo zlikvidované v časoch, keď sovietsky totalitný režim politickým rozhodnutím pripojil k sovietskej Ukrajine Podkarpatskú Rus a zakázal rusínsku národnosť. Ihneď na jeseň roku 1945 zatvoril všetkých 636 rusínskych škôl a výmenou tabúľ na školských budovách ich vyhlásil za školy „ukrajinské“.³ To znamená, že na Podkarpatsku bol dosť dobre rozvinutý systém rusínskych škôl, preto dnešné snahy miestnych Rusínov mať svoje národnostné školy môžeme chápať ako demokratický proces obrodienia (prinavrátenia) toho, čo bolo počas totality z rôznych príčin zakázané.

Na druhej strane, citlivejší prístup miestnej vlády sa vysvetľuje demografickým vývojom a bilancovaním národností: tak ako v polovici XX. storočia, aj dnes Rusíni na Podkarpatsku (v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny) majú značný prírastok obyvateľstva. Pri sčítaní obyvateľstva však vláda neakceptuje Rusínov ako samostatnú národnosť v rámci nezávislej Ukrajiny, preto neexistujú oficiálne štatistiky o počte Rusínov na Ukrajine. Neoficiálne sa odhaduje, že Rusíni predstavujú okolo 70 – 75% z celkového počtu obyvateľstva Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, to znamená, že ich je okolo 800 – 850 tisíc.⁴ Znamená to, okrem iného, že medzi administratívnou elitou sa dnes nachádza pomerne veľký počet etnických Rusínov: od riaditeľky materskej školy a riaditeľa základnej školy až po gubernátora oblasti, od predsedu obecného úradu, až po lídra hociktorej politickej strany či poslanca miestneho

3 ГОМОННАЙ, В.: *Народна освіта Радянського Закарпаття*. Київ – Ужгород 1988, s. 37.

4 РУЩАК, М. Ю. - ПАДЯК В. И.: с. d., s. 47.

parlamentu (Zakarpatskej oblastnej rady), dokonca ešte viac – od predsedu miestneho parlamentu až po poslanca parlamentu Ukrajiny. Alebo, ako to je s kariérou pána Viktora Baloga – až po vedúceho Sekretariátu prezidenta Ukrajiny.

Predstavitelia miestnych samospráv prejavujú solidaritu a porozumenie so snahami Rusínov na Podkarpatsku o založenie národnostného školstva a nevidia v tom žiaden separatizmus. To znamená, že organizátori rusínskeho národnostného školstva našli porozumenie zo strany miestnej administratívno-politickej elity a v mnohých prípadoch v obciach, kde sa zakladali rusínske nedeľné školy, podarilo sa nájsť kompromisné riešenie.

Začiatky čohokoľvek bývajú vždy ťažké. Najvážnejšou argumentáciou pred miestnou vládou vždy bol fakt, že analogické školy sa podporujú v iných štátoch, kde žijú Rusíni, že sa tam vydávajú rusínske učebnice, metodická literatúra atď., aby boli uspokojované kultúrno-národnostné potreby Rusínov. V týchto intenciách nedá sa nespomenúť spoločenské organizácie, ktoré zastupujú Rusínov v ich obrodeneckých snahách. Zásluhou rusínskych spoločenských organizácií, ktoré zastávajú pohľad dosiahnutia cieľa evolučnou cestou a deklarujú mierny, nenásilný charakter obrodovania, miestny parlament Zakarpatskej oblasti (niekde ešte aj oblastné národné rady) za posledných 15 rokov trikrát hlasoval za uznanie národnosti „Rusín“ a obracal sa s týmto podnetom na Najvyššiu radu (parlament) v Kyjeve, aby sa raz a navždy tento problém vyriešil. Posledné takéto hlasovanie za uznanie Rusínov ako samostatnej národnosti sa v oblastnom parlamente v Užhorode uskutočnilo 7. marca 2007. Počas rokovania Zakarpatská oblastná rada svojím rozhodnutím č. 241 *O uznaní národnosti „Rusín“* potvrdila: 1. uznať národnosť Rusín na území Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, 2. obrátiť sa na Najvyššiu radu Ukrajiny s prosbou uznať národnosť „Rusín“ na zákonodarnej úrovni.

K tomu 14. septembra 2006 tá istá oblastná rada svojím rozhodnutím č. 119 oslovila prezidenta republiky Viktora Juščenka, Najvyššiu radu a Kabinet ministrov Ukrajiny, aby uznali rusínsku národnosť na území Ukrajiny. Požiadala aj miestnu administráciu (orgány miestnej samosprávy), aby podľa svojich kompetencií riešili problém Rusínov, ich národnostnej kultúry, vzdelávania, histórie, náboženstva...

Všetky dokumenty, ktoré odhlasovala Zakarpatská oblastná rada, sú legitímne a podľa Ústavy Ukrajiny rozhodnutie orgánov miestnej samosprávy nemá právo negovať žiadna vyššia štátna inštitúcia. To znamená, že hoci na Ukrajine na celoštátnej úrovni nie je uznaná rusínska národnosť, na miestnej úrovni, t. j. v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, existujú možnosti riešiť určité

národnostné otázky Rusínov, vrátane otázky rusínskeho školstva.

Jedným z takých kompromisov bolo aj *porozumenie* miestnou administráciou (okresnými oddeleniami a oblastnými správami vo veciach vzdelávania) v procese obrodzenia národnostného školstva faktu, že rusínske školy sa zakladali na báze školských kolektívov všeobecnovzdelávacích škôl (stredných a neúplných stredných) v Zakarpatskej oblasti. Riaditeľstvo štátnych škôl súhlasilo s tým, aby žiaci ich školy, ak to bude vôľa rodičov, navštevovali hodiny rusínskej nedeľnej školy. Okrem toho, riaditelia škôl súhlasia (až na niekoľko málo výnimiek) s realizáciou vyučovania v ich školských budovách, s využívaním školských pomôcok, energií, atď.

„Doviesť“ rusínsku školu „pod strechu“ všeobecnovzdelávacej školy dovoľuje štátny výnos o fakultatívnych (doplňujúcich) predmetoch, ktoré žiakom môže (a aj musí) organizovať riaditeľstvo štátnej školy na základe želaní rodičov žiakov (na daný predmet musí byť prihlásených minimálne 20 žiakov). Spravidla rodičia žiadajú organizovať hodiny počítačovej techniky a informatiky, choreografie, tancov, atď. a riaditeľstvo má za úlohu nájsť zodpovedajúceho učiteľa (špecialistu) a zaplatiť jeho prácu z rozpočtu školy. Otvorenie každej rusínskej školy sa začína od toho, že rodičia, ktorí chcú, aby sa ich deti učili rusínsky jazyk a kultúru, adresujú žiadosť o otvorenie rusínskej triedy pri danej škole riaditeľstvu školy. Dokumentácia o rusínskej triede sa odovzdáva na okresné oddelenie vzdelávania, a potom sa vráti k riaditeľovi školy s rozhodnutím o zriadení takejto triedy. Riaditeľstvu štátnej inštitúcie zákon zakazuje zabezpečovať rusínskeho špecialistu (s oficiálnym diplomom z rusinistiky takých špecialistov na Ukrajine niet) a možno konštatovať, že do dnešného dňa by sa nebolo dalo otvoriť ani jednu rusínsku triedu, ak by financovanie (a aj všetky výdavky), ale aj záujem nájsť zodpovedajúcich pedagógov, neprebral na seba sám organizátor rusínskeho nedeľného vyučovania – Školská rada rusínskych nedeľných škôl. Podľa tohto systému (ako výsledok kompromisu) začala fungovať národnostná škola na Podkarpatsku.

Geopolitické podmienky na Ukrajine s pádom totalitného režimu na jednej strane a s vytvorením nového systému Európskej únie na strane druhej poskytnú karpatským Rusínom možnosť presvedčiť sa, ako Ukrajina bude realizovať snahy svojho priblíženia sa k Európe. To by znamenalo, že Ukrajina na seba prevezme, a to dobrovoľne, záväzok rešpektovať minoritné národy, pričom bude musieť vyriešiť na vlastnom území problém uznania Rusínov. To by znamenalo pripustiť fakt, že dnes popri iných národnostiach Ukrajiny, podkarpatskí Rusíni čo do počtu sú druhou najväčšou národnos-

ťou (po Rusoch). Svetová rada Rusínov niekoľkokrát žiadala vládu Ukrajiny vyriešiť túto otázku. „Súčasná Ukrajina by sa mala chovať ako budúci člen Európskej únie, a nie ako cárske Rusko alebo Sovietsky zväz. Uznanie karpatských Rusínov ako samostatnej národnosti uspokojí elementárne ľudské práva Rusínov a stane sa dôležitým krokom Ukrajiny na ceste integrácie s ostatnou časťou Európy“ – tak sa píše v memorande Svetovej rady Rusínov, ktoré schválila 3. júna 2008.⁵

Eurointegračné procesy Ukrajiny by sa mali prejaviť aj v otázke uznania Rusínov a podporovania rusínskych národnostných škôl na Podkarpatsku. Ak by sa tak stalo, bude potrebné zo strany rusínskych organizácií pomôcť organizovať v štáte systém národnostného rusínskeho školstva. V začiatkoch formovania školského systému rusínskych nedeľných škôl vždy sa hovorilo o dvojitom celi tejto iniciatívy. Prvý hlavný cieľ – cez systém vzdelávania vštepovať mladým Rusínom na Podkarpatsku rusínske národné vedomie, nepripustiť asimiláciu, zastaviť proces ukrajinizácie Rusínov. Je potrebné však myslieť aj na druhý cieľ – dať národnostnému školstvu profesionálny charakter. Musíme myslieť na to, aby nám nechýbali profesionálni učitelia, programy zo všetkých vyučovacích predmetov, aby na základe týchto programov boli vydané školské učebnice a metodické materiály. Popri tom treba myslieť aj na vybudovanie systému atestácie a zvyšovania kvalifikácie učiteľov. Ak bude dobrá vôľa zo strany Ukrajinskej republiky založiť štátne rusínske školy (analogicky ako to je v Maďarsku, Rumunsku, Poľsku atď., ktoré existovali od roku 1945 a od roku 1991 boli reorganizované), aby tieto školy nezačínali od nuly, treba prispieť k tomu, aby štát mal možnosť prebrať už zaužívaný systém rusínskych škôl a zaviesť ich do štátneho školstva, zamestnať našich učiteľov, podporiť vydávanie pripravených učebníc atď.

Tieto dva ciele vysvetľujú, prečo Školská rada má ambíciu zriadiť na Podkarpatsku rusínsku školu v každej obci – čo je najmenej 500 škôl. Je samozrejmé, že sa to nedá zrealizovať naraz, nie je to možné zvládnuť ani fyzicky, ani materiálne, no myslieť na to v takýchto intenciách treba.

Iniciátorom rusínskych nedeľných škôl na Podkarpatsku a tiež koordinátorom tejto činnosti je Svetový kongres Rusínov a Svetová akadémia rusínskej kultúry. Významnú morálnu a metodickú pomoc škola vždy mala v osobe svetového lídra rusínskeho obrodzenia, súčasného predsedu Svetovej rady Rusínov, prof. Paula Roberta Magocsiho, a tiež v osobe predsedu Svetovej akadémie rusínskej kultúry, filantropa Stevena Chepu. Ako to bolo v začiat-

5 МАГОЧІЙ, П. Р.: Вагання України веде до екстремізму: [Меморандум]. In *Русин*, XVIII, 3, Пряшів 2008, s. 5.

koch, tak je to doteraz, rusínska nedeľná škola dostáva finančnú pomoc od sponzorov zo Severnej Ameriky (USA a Kanady). Medzi sponzormi sú takí významní mecenáši, ako filantrop Steven Chepa (žije v Kanade, pochádza z Maloho Berezného na Podkarpatsku), rusínska spoločenská organizácia v USA so sídlom v Pittsburghu – Carpatho-Rusyn Society (predseda John Rigetti), a pán Štefan Moldovan (žije v Kanade a pochádza zo Svaľavy).

Od začiatku rusínskeho obrodenia sa vždy hovorilo o nevyhnutnosti pripraviť program národnostného školstva. Ideu takýchto škôl predstavil počas 2. svetového kongresu Rusínov v roku 1993 prof. P. R. Magocsi. Jeho projekt bolo možné zrealizovať až v školskom roku 2003/2004, kedy pod vedením predsedu rusínskej organizácie vo Svaľave pána Vasiľa Sarkaniča (1923 – 2008) a severoamerického koordinátora Programu rusínskych nedeľných škôl na Zakarpatsku prof. P. R. Magocsiho vzniklo prvých 9 experimentálnych tried, ktoré podporoval karpatorusínsky spolok v USA. Plnohodnotne však rusínske nedeľné školy začali fungovať až v šk. roku 2004/2005 vďaka finančnej pomoci troch sponzorov, ktorí poskytli financie nielen na fungovanie škôl, ale aj na vydávanie učebníc, na realizáciu kurzov pre učiteľov, na exkurzie pre žiakov atď. V uvedenom školskom roku začalo fungovať súčasne 16 rusínskych škôl, do ktorých sa zapísalo 386 žiakov.

Počet rusínskych nedeľných škôl, ako aj počet žiakov v nich stále narastá, o čom svedčí prehľad v nasledujúcej tabuľke:

Šk. rok 2004/2005	16 škôl	386 žiakov
Šk. rok 2005/2006	22 škôl	536 žiakov
Šk. rok 2006/2007	27 škôl	616 žiakov
Šk. rok 2007/2008	40 škôl	858 žiakov

Na začiatku výučby v rusínskych nedeľných školách učitelia zapisovali do svojich tried okolo 25 žiakov, no záujemcov bolo omnoho viac, preto sa triedy neskôr rozšírili na 34 – 38 žiakov. Za posledné dva roky sa systematicky do tried zapisuje okolo 20 žiakov. To znamená, ak v určitej obci prejaví záujem o rusínsku nedeľnú školu napr. 38 žiakov, otvorí sa jedna trieda s dvadsiatimi žiakmi, a ak sa nájdu ešte dvaja záujemcovia, otvorí sa aj ďalšia trieda.

Dnes fungujú rusínske nedeľné školy na Podkarpatsku v týchto okresoch Zakarpatskej oblasti: Veľkoberežňanskom, Vinohradovskom, Voloveckom, Iršavskom, Mukačevskom, Perečinskom, Svaľavskom a Ťačevskom. Školy sú v týchto mestách a obciach: Užhorod, Svaľava, Mukačevo, Velykyj Be-

reznyj, Malyj Bereznyj, Perečin, Holubinoje, Strojno, Poľana, Svaľava-Bystryj, Bereznyky, Haňkovic, Kerecky, Nelipino-Sasivka, Il'nica, Dovhoje, Osoj, Ploske, Lalovo, Hrabovnica-Činadijevo, Kl'ačanovo, Lochovo, Koroleve, Chyža, Čorna, Buštino, Ťačevo, pričom vo všetkých spomenutých dedinách a mestách je jedna škola s výnimkou Mukačeva, kde ich je päť.

Najlepšími národnými obroditeľmi Rusínov na Podkarpatsku sú teda učitelia nedeľných škôl, ktorí sú zároveň aj učiteľmi v štátnych školách. Všetci učitelia sú teda profesionálni pedagógovia, majú vyššie alebo stredné špeciálne vzdelanie humanitného zamerania, a tiež dostatočnú pedagogickú prax. O každom učiteľovi možno povedať zopár dobrých slov, ale najpozitívnejšie je to, že títo učitelia majú odvahu stať pri svojom národe, hoci politika ukrajinizácie je aktuálnou politikou vládnych kruhov a rusínsťvo je v oficiálnych informačných prostriedkoch prezentované ako „separatizmus“ a „antiukrajinstvo“, dokonca ešte horšie – ako „práca zahraničných elementov, ktorí majú za cieľ rozbiť Ukrajinský štát.“ Neraz takáto politika ukrajinskej vlády zastrašovala sympatizantov rusínstva a rusínskych škôl. Práve preto patrí poďakovanie prvým učiteľkám rusínskych nedeľných škôl, ktorými sú: Anna Pochylec', Marija Lendel, Oxana Šelepec', Marija Bojko, Marija Magurs'ka, Ľuba Chalachan, Anna Megela, Ľuba Holovanenko, Jurij Holovačko, Oľga Bonkalo, Oxana Popovyč, Margareta Bezyk, Larysa Il'aševyč, Natalija Čaľavka, Bogdan Šelepec', Marija Sabov, Žanna Bezyk, Marija Medved'eva, Marija Rusyn, Terezija Hoťko, Mykola Bobynec', Marjana Poturajeva, Marjanna Myhovyč, Tatjana Myhovyč, Marija Kanajlo, Oxana Žvaľuk, Natalija Oros, Ivan Rusyn, Natalija Rusyn, Maryna Šutko, Marija Poľans'ka, Lidija Symkanyč, Svetlana Filej, Naďa Čubar, Tatjana Kalanyč, Iryna Šeteľa, Ivanna Bučmej a ďalšie.

Od šk. roku 2006/2007 vznikla Školská rada, ktorá prebrala patronát nad rusínskymi nedeľnými školami a ktorá pracuje na báze dobrovoľnosti. Prvé zloženie školskej rady: Vasyľ Sarkanyč, Valerij Paďak, Marija Lendel, Mychajlo Almašij, Mykola Bobynec' (predtým rusínske školy viedol iba Vasyľ Sarkanyč). Školská rada, to sú ľudia z radov učiteľov a aktivistov rusínskej osvetovej činnosti, ktorí majú oprávnenie zakladať nové školy, pričom riešia aj problémy metodickej literatúry, realizujú mimoškolskú činnosť (futbalové turnaje, recitačné súťaže, rusínske skautské organizácie), atď. Školská rada sa stretáva raz za mesiac a tiež reprezentuje rusínske školy pred vládou Ukrajiny a na pôde svetových rusínskych organizácií.

Rusínska nedeľná škola zahŕňa päťstupňovú výučbu. Osvojovanie programu z každého učebného predmetu je rozdelené do piatich rokov, učebný ma-

teriál, jeho forma a stupeň obtiažnosti je rozdelený do piatich vekových skupín (*уєиміє*):

I skupina (*уєим*): žiaci vo veku 10 – 11 rokov,

II. skupina: žiaci vo veku 11 – 12 rokov,

III. skupina: žiaci vo veku 12 – 13 rokov,

IV. skupina: žiaci vo veku 13 – 14 rokov,

V. skupina: žiaci vo veku 14 – 15 rokov.

Žiaci teda začínajú navštevovať rusínsku školu od piatej triedy povinnej školskej dochádzky, ktorá je na Ukrajine dvanásťročná. Školu navštevujú 9 mesiacov ročne – od septembra do konca mája, rok sa delí na dva semestre. Na Vianoce a cez leto majú žiaci prázdniny. Rusínska škola funguje jeden deň v týždni. Buď je to v sobotu, nedeľu alebo niektoré poobedie pracovného dňa – termín si vyberá trieda a ich učiteľ. Tento školský deň pozostáva zo štyroch hodín, každá hodina trvá 30 minút. Medzi vyučovacími hodinami sú 5 až 10 minútové prestávky. Žiaci dostávajú cez prestávku malé občerstvenie, ktoré je financované z rozpočtu nedeľných škôl. Takýto neformálny prístup vyhovuje hlavne tým žiakom, ktorí ostávajú na hodinách rusínkeho jazyka a kultúry po vyučovaní v štátnej škole. Malé občerstvenie ich pozvubdí do ďalšej práce.

Program rusínskych nedeľných škôl obsahuje takéto predmety:

1. Rusínsky jazyk,
2. Rusínska literatúra (I. a II. stupeň literárneho čítania),
3. História Karpatskej Rusi,
4. Geografia Karpatskej Rusi,
5. Etika a náboženstvo,
6. Rusínsky národopis,
7. Rusínska ľudová kultúra (estetika).

Prvé tri predmety školského programu (jazyk, literatúra, história) sú najdôležitejšie, na tieto predmety sa plánuje najviac vyučovacích hodín. To znamená, že zo 16 vyučovacích hodín na rusínsky jazyk pripadajú 4 hodiny, na rusínsku literatúru – 4 hodiny, na históriu Karpatskej Rusi – 2 hodiny, na etiku a náboženstvo – 1 hodina, na rusínsky národopis – 1 hodina, na rusínsku ľudovú kultúru – 1 hodina.

Vyučovací proces sa skladá zo 136 vyučovacích hodín. Tabuľka znázorňuje prehľad vyučovacích hodín jednotlivých predmetov:

	Predmet	Mesiac											
		IX.	X.	XI.	XII.	prázdniny	I.	II.	III.	IV.	V.	Spolu	Previerky
1.	Rusínsky jazyk	4	4	4	4		2	4	4	4	4	34	2
2.	Rusín. literatúra	4	4	4	4		2	4	4	4	4	34	2
3.	História KR	3	3	3	3		1	3	3	3	3	25	2
4.	Geografia KR	2	2	2	2		1	2	2	2	2	17	2
5.	Etika a nábož.	1	1	1	1		-	1	1	1	1	8	2
6.	Rusín. národopis	1	1	1	1		1	1	1	1	1	9	2
7.	Folklór (estet.)	1	1	1	1		1	1	1	1	1	9	2
	Spolu	16	16	16	16		8	16	16	16	16	136	14

Rusínska škola má v perspektíve (podľa školského programu a vyučovacích hodín) pripraviť komplexnú učebnú a metodickú literatúru. Na začiatku šk. roka 2006/2007 dostal každý vyučujúci experimentálne vydanie učebného programu pre rusínske nedeľné školy. Program obsahuje tematiku hodín zo všetkých predmetov a tiež následnosť, v akej sa budú vyučovať. Takýto program, ktorý má status experimentálneho programu, dovoľuje učiteľom vnášať doňho zmeny, experimentovať s tematikou vyučovacích hodín – zužovať či rozširovať témy hodín, vypúšťať niektoré témy a nahrádzať ich novými. Plánuje sa, že počas jedného roka zainteresovaní učitelia doladia tento pokusný program a ustáli sa jeden generálny Program rusínskej nedeľnej školy.

Nehľadiac na to, že Program je ešte v štádiu rozpracovania, žiaci už dostali nové učebnice. Sú to:

1. M. Almašij – M. Molnar: *Слово за словом. Практична граматика русинського языка для недільної народної школи*. 2-3 цвіт. Užhorod : Vydavateľstvo V. Paďaka, 2004.

2. M. Almašij (ed.): *Живое слово. Читанка для русинської недільної школи*. 2-3 цвіт. Užhorod : Vydavateľstvo V. Paďaka, 2004.

3. P. R. Magocsij: *Наша Отчужнина. Історія карпатських русинів. Куртый напис діла русинських недільних шкѣл*. Четвертый цвіт, 14-15 роқ'в). [Do rusínskeho jazyka preložil a metodicky rozpracoval V. Paďak.] Užhorod: Vydavateľstvo V. Paďaka, 2005.

Po prvej sérii učebníc (2004 – 2005), keď bolo potrebné mať aspoň niečo, začala sa nová etapa. Školská rada požiadala učiteľov nedeľných škôl ale aj celé autorské tímy, aby potrebné učebnice pripravili. Z najzákladnejších učebných predmetov – jazyk, literatúra, história a geografia, pripravili učitelia po 2 – 3 učebnice pre menších, stredných a starších žiakov. Program výučby už funguje piaty rok, to znamená, že učitelia majú dostatočnú prax na to, aby tieto učebnice mohli pripraviť.

V súčasnosti je už napísaných niekoľko učebníc rusínskeho jazyka a histórie. Učiteľka rusínskej nedeľnej školy z dediny Osoj, okr. Iršava, Marija Magur'ska pripravila učebnicu histórie Karpatskej Rusi pre druhý ročník. Učiteľka v Ilnici, Marija Bojko, pripravuje učebnicu histórie pre tretí ročník. Autorský tím Margareta Bezyk, Žanna Bezyk pripravili dosť rozsiahlu učebnicu praktickej gramatiky rusínskeho jazyka, ktorá zahŕňa pravidlá gramatiky a učebné texty pre 1. až 4. ročník. Tento materiál môže byť rozvrhnutý do štyroch učebníc. Plánuje sa, že všetky tieto učebnice budú vytlačené prvýkrát ako experimentálne vydania, neskôr, po ich zdokonalení, môžu byť vytlačené ako štandardné učebnice.

Doteraz vydávanie všetkých učebníc financoval špeciálny Fond Stevena Chepu pri Torontskej univerzite v Kanade, vďaka ktorému žiaci dostávajú učebnice zadarmo a nenávratne. Fond Stevena Chepu pomáha učiteľom aj s doplnkovou didakticko-metodickou literatúrou – slovníkmi, rusínskou beletriou, doplnkovými publikáciami z histórie, geografie, scénicko-umeleckej tvorby, textami ľudových piesní, rozprávok, nahrávkami ľudovej hudby, atď. V rokoch 2006 – 2008 Stiven Chepa vybavil všetky rusínske triedy hudobnými prehrávačmi.

Okrem iného tento fond v poslednom období podporil vydanie a venoval učiteľom tieto publikácie:

1. *Русинсько-руський словник* (dvojdielny, obsahuje vyše 58 000 slov). [Zostavil I. Kerča.] Užhorod : PoliPrint, 2007.

2. Maľcovská, M.: *Зелена фатаморгана*. Užhorod : Vyd. V. Paďaka, 2007.

3. Magocsij, P. R.: *Народ нивыдкы: ілюстрована історія карпаторусинів*. [Do rusínskeho jazyka preložil V. Paďak. Komentáre k ilustráciám pripravil V. Paďak.] Užhorod : Vyd. V. Paďaka, 2007.

4. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. (Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi.) Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, 2007.

Okrem toho, vydanie niektorých potrebných kníh sponzorovalo aj Karpatsko-rusínske výskumné centrum v USA, napr. slovník autorov M. Almašeho, D. Popa a o. Dymytirja (Sydora): *Русинсько-українсько-руський словарь*. (Užhorod: Vyd. V. Paďaka, 2001).

Fond Stevena Chepu, ale aj ďalší mecenáši a sponzori posielajú učiteľom a žiakom doplnkovú literatúru, noviny, časopisy, ktoré vychádzajú na Slovensku, na Ukrajine, v Maďarsku, Poľsku, Srbsku atď., ktoré sú obohatením triednej knižnice.

Jednou z metód prehlbovania a zlepšovania metodiky školskej práce sú otvorené hodiny. Takéto hodiny plánuje Školská rada na začiatok dva až trikrát do roka. (Budú to hodiny v rámci učiteľskej konferencie). Učítelia-metodici, alebo starší učítelia, ktorí odpracovali v rusínskej škole tri a viac rokov, realizujú so svojou triedou otvorenú hodinu pre učiteľov. Pre mladých učiteľov otvorené hodiny znamenajú názornú prax, pre ostatných je to stimul do budúcnosti. Školská rada a učiteľ pozývajú na otvorenú hodinu hostí: riaditeľstvo štátnej školy, pod strechou ktorej funguje rusínska škola, kandidátov na učiteľov, predstaviteľov štátnej správy Zakarpatskej oblasti alebo okresných odborov osvety a školstva. Medzi hosťami, ktorí doteraz navštívili otvorenú hodinu v rusínskej škole, boli Jurij Gercog – predseda odboru školstva Zakarpatskej oblastnej administrácie, predseda Svetového kongresu Rusínov P. R. Magocsi, rusínski spisovatelia V. Tančinec, P. Piščalnyk, V. Matoła a ďalší. Hodina sa natáča na videozáznam.

Plánuje sa, aby absolventi päťstupňovej rusínskej školy získali aj konečné vysvedčenie po jej absolvovaní vo forme diplomu, v ktorom bude zhodnotený prospech absolventa za každý ročník. Budú tam zafixované aj rôzne ocenenia žiaka, olympiády a informácie, na čo je žiak spôsobilý, v čom vyniká, atď. Legitímnosť takéhoto diplomu osvedčí Svetová akadémia rusínskej kultúry a Svetová rada Rusínov.

Školská rada dbá o rozvoj klubovej práce, to znamená, že vyučovanie sa nemusí vždy realizovať v školských laviciach. Efektívnou formou práce môžu byť napr. stretnutia s rusínskymi spisovateľmi, zapisovanie ľudových piesní vo svojom regióne, zakladanie školského múzea, atď. Motivačným prvkom môže byť napr. zapisovanie žiakmi nárečových slov a potom hľadanie zodpovedajúcich spisovných ekvivalentov. Dôležité miesto v programe rusínskej školy má mimoškolská činnosť. Doteraz sa realizovala v takýchto smeroch:

1. Recitačné súťaže,
2. Futbalové turnaje medzi rusínskymi triedami na rôznych školách,
3. Poznávacie exkurzie s cieľom spoznávania života svojho národa, jeho histórie, spoznávanie prírodných krás Karpát.

V záujme propagácie rusínskej kultúry a literatúry medzi mládežou Školská rada začala organizovať recitačné súťaže, ktoré nesú meno významného rusínskeho buditeľa A. Duchnoviča. Ich organizátorom je člen Školskej rady V. Paďák, pomoc mu pritom poskytuje Spolok A. Duchnoviča v Užhorode. Súťaže sa organizujú každoročne v deň narodenia A. Duchnoviča – 24. apríla v Ruskom národnom dome v Užhorode. Pri rusínskej nedeľnej škole vznikli

aj viaceré futbalové mužstvá, pretože futbal na Podkarpatsku má dlhoročnú tradíciu, odtiaľ pochádzajú mnohí známi futbalisti európskeho významu ako Olexa Bokšaj, Jožef Sabo, Vasyľ Rac, Ivan Jaremčuk, Vasyľ Reško, Ivan Turjančik a iní. Nadväzujúc na tieto futbalové tradície, z iniciatívy členov Školskej rady vznikol prvý medzištátny rusínsky futbalový turnaj v minifutbale. Turnaja sa zúčastnili 4 družstvá mladých Rusínov z Ruského Kerestura, (Srbsko), Prešova (Slovensko) a dve miestne mužstvá z Pidhoroďa a Mukačeva. Takže aj prostredníctvom športu sa dá propagovať rusínska idea.

Podobný cieľ plnia aj iné športové aktivity. Populárne medzi mládežou sú turistické pochody, ktoré zbližujú žiakov z rôznych rusínskych škôl, ale aj poznávacie exkurzie. Jednou z nich bola exkurzia do rusínskych dedín v Poľsku a na Slovensku. Vďaka štedrosti mecenáša S. Chepu, deti z Podkarpatska sa mali možnosť zúčastniť 8. Svetového kongresu Rusínov v Poľsku (v roku 2005), kde sa stretli so svojimi rovesníkmi – Rusínmi z iných štátov, potom zavítali do rodiska A. Kralického – do Čabín, navštívili Krásnobrodský monastyr a tiež Divadlo A. Duchnoviča. Významnou akciou, ktorá vznikla tiež z iniciatívy rusínskych aktivistov, bol turistický pochod na horu Kremenec (1221 m nad morom), ktorá bola zrealizovaná 27. – 28. júna 2008. Pod záštitou Svetovej rady Rusínov sa na mieste, kde sa stretávajú hranice historických karpatsko-rusínskych regiónov – prešovskej oblasti, lemkovskej oblasti a bývalej Podkarpatskej Rusi, stretla sa rusínska mládež z týchto troch regiónov, aby takýmto spôsobom deklarovala vzájomnú spolupatričnosť.

Jednou z najnovších aktivít rusínskej nedeľnej školy na Podkarpatsku je udeľovanie titulu „učiteľ-metodik“ najlepším učiteľom-rusínistom, ale aj oslava Dňa rusínskeho učiteľa, ktorá pripadla na prvú septembrovú nedeľu. Pred týmto sviatkom – v sobotu sa učitelia stretávajú na pedagogickej konferencii, kde sa v sviatočnej atmosfére hovorí o dosiahnutých výsledkoch predchádzajúceho roka, rozdeľujú sa úlohy na nasledujúci školský rok a pri tejto príležitosti sa oceňujú najlepší z učiteľov-rusínistov.

Takéto výsledky má rusínske školstvo za posledných päť rokov. Minulosť, ale aj už položené dobré základy, dávajú nám nádej na optimizmus. Osveta vlastného národa, pozdvihnutie mladej generácie Rusínov, to je predpoklad na záchranu budúcnosti národa.

(Preklad z rusínskeho jazyka: PhDr. Kvetoslava KOPOROVÁ.)

Kultúrny život a edukácia Rusínov v Maďarsku

Marianna LJAVINEC

(Univerzita Lóránda Etveša, Budapešť)

Všeobecné informácie

V súlade s Európskou Chartou regionálnych alebo menšinových jazykov¹ zakotvila vláda Maďarskej republiky vo svojich zákonoch opatrenia na záchranu menšinových jazykov, ktorým hrozí zánik kvôli malému počtu ich používateľov. Maďarská vláda dala možnosť menšinám žijúcim na území Maďarska ochraňovať materinský jazyk, vzdelávať sa v ňom, používať ho v médiách, kultúrnom živote, ale aj v administratíve, ekonomike a spoločenskom živote štátu. Európska charta garantuje ochranu kultúry menšín, žijúcich v európskom priestore. Pod takúto ochranu spadá aj rusínska národnostná menšina.

Podľa posledného sčítania obyvateľstva, ktoré sa uskutočnilo v roku 2001, na území Maďarska žije 1 098 Rusínov, z nich 60 občanov žije v Komloške a štyria v Mučoni. Špecifikom maďarských Rusínov je fakt, že následkom historických okolností maďarskí Rusíni používajú vo svojej komunikácii tri dialekty: podkarpatsko-rusínsky, komlošský a mučoňský. Tento fakt je na jednej strane problémom, no na druhej je to nesmierne cenné kultúrne dedičstvo maďarských Rusínov, lebo takýmto bohatstvom variantov na jednom malom území sa nemôže pochváliť ani jeden štát, v ktorom Rusíni žijú.

Kultúrne centrá, osobnosti, rusínske kultúrne programy

Za posledné obdobie sa život maďarských Rusínov začal aktívne rozvíjať, a to v rámci celého štátu. Rusíni majú množstvo akcií religiózneho, vedeckého, kultúrneho a kulturologického charakteru. Tieto akcie sa pravidelne organizujú z iniciatívy a za podpory rusínskych samospráv v Maďarsku. Na kultúrne akcie sú vyčlenené finančné prostriedky jednak vlastné, no sú podporované aj zo strany štátu. V Maďarsku existujú v súčasnosti tri najznámejšie kultúrne centrá: Budapešť, Komloška a Mučoň, no nemenej známymi sa postupne stali aj iné mestá a obce: Mariapovč, Sentendre, Nyíregyháza, Vac, Asovd, Domrov, kde fungujú rusínske organizácie. Každé veľké centrum má rusínsku školu a rusínske múzeum. V roku 2006, pri príležitos-

¹ Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov bola preložená do variantu rusínskeho jazyka, ktorý sa používa v Maďarsku, v roku 2007.

ti vedeckej konferencie venovanej Antonovi Hodinkovi,² bolo otvorené aj rusínske múzeum v Budapešti. Spolu s ním sme mali šťastie otvoriť prvú rusínsku knižnicu v Maďarsku – v priestoroch Rusínskej samosprávy hlavného mesta, Budapešti.

Okrem tradičných rusínskych programov sa každý rok organizujú aj tematické vedecké konferencie a literárno-hudobné večery. Najvýznamnejšie z nich boli: vedecké konferencie venované E. Fencikovi,³ profesorovi A. Fedincovi,⁴ E. Baleckému.⁵ Ďalej to boli literárno-hudobné večery, venované skladateľom D. Zadorovi⁶ a I. Martonovi⁷. Každoročne sa organizujú detské spevácie a výtvarné súťaže.

Výtvarné umenie, hudba

Rusíni Maďarska každoročne navštevujú výstavky rusínskych maliarov z rodu Manajlovcov,⁸ Medveckých,⁹ výstavky otca duchovného Lásla Puška-

2 Anton Hodinka (1864 – 1946) – akademik Maďarskej akadémie vied, rektor Univerzity v Pěči, predstaviteľ Podkarpatskej vedeckej spoločnosti (*Подкарпатское общество наук*). V jeho rukopisnom dedičstve sa zachovali lexikografické a etnografické práce, ktoré majú veľkú historickú hodnotu: *Глаголиция, Писні наших предкув, Утцюзинина, газдуство и прошлост южно-карпатських Русинув* (Súpis slovies, Piesne našich predkov, Domovina, hospodárenie a minulosť juhokarpatských Rusínov).

3 Eugenij Fencik – významný prozaik, vedec-slavista, básnik, osvietenec, redaktor nábožensko-literárneho časopisu *Листокъ*, autor učebníc pre rusínskych žiakov a zborníka cirkevných textov.

4 MUDr. Prof. Alexander Fedinec – chirurg, významný vedec. Vedúci katedry chirurgie Užhorodskej Univerzity, napísal viac ako 100 vedeckých prác.

5 Jemelján Baleckij – filológ-slavista, básnik, vedúci katedry ruskej filológie Budapeštianskej univerzity. Spoluautor prvej učebnice staroslovienského jazyka pre Maďarov, autor množstva lingvistických materiálov, zaoberal sa výskumom komlošského nárečia.

6 Dezider Zador – významný hudobný skladateľ, pedagóg, muzikant. Bol prvým riaditeľom Užhorodského hudobného učilišťa a od roku 1974 profesorom Ľvovského konzervatória. Námetom jeho hudobných diel boli melódie Podkarpatska.

7 István (Stefán) Marton – významný hudobný skladateľ, pedagóg, muzikant. Zanechal 400 originálnych hudobných skladieb. Najznámejšie sú jeho spracovania rusínskych, maďarských a slovenských ľudových piesní.

8 Dynastia Manajlovcov – Fedor Manajlo (1910 – 1978), jeho syn Ivan Manajlo a vnuk Andrej Manajlo. Významní rusínski maliari. Fedor Manajlo – národný umelec Ukrajiny, jeden zo zakladateľov Podkarpatskej maliarskej školy, ktorá je dnes vo svete umenia vysoko hodnotená. Ivan a Andrej žijú v Maďarsku a aktivizujú sa v kultúrnom živote Rusínov.

9 Rodina Medveckých – Nikolaj Medveckij (1930 – 2007), jeho manželka Edita Medvecká a jej dcéra Agnesa Medvecká – významní rusínski maliari. Nikolaj Medveckij – výtvarník-monumentalista, člen Zväzu výtvarníkov Ukrajiny, zaslúžilý umelec. Jeho najvýznamnejšie výtvarné diela sú s *verchovinskou* tematikou. Známa je jeho galéria portrétov významných Rusínov. Jeho monumentálne mozaiky a vitráže môžeme vidieť na budovách v Petrohrade, Kyjeve, Rovnom, Krasnoperekopsku, Užhorode, Mukačeve, Čope, Budapešti, Viedni.

ša,¹⁰ Anastaza Fedynca (Frucia)¹¹ a iných. V súvislosti s mnohými výstavami vzniklo aj množstvo výtvarných albumov: album A. Hrinčišina (2005), albumy *Atanaz Fedynec, V horách je srdce moje* (2004), *Výtvarníci rodiny Manajlovcov* (2006), *Na počesť 70-výročia od dňa narodenia rusínskeho výtvarníka Atanaza Fedynca* (2006), *Diela výtvarníka Manajla Ivana* (2007).

Od roku 2007 sa výtvarná sekcia rusínskej menšiny v Maďarsku rozhodla organizovať výtvarné plenéry na rôznych miestach Maďarska. Prvý plenér sa uskutočnil v Komloške, druhý je naplánovaný v Pilišsentkereste. Okrem toho, z iniciatívy Celoštátnej rusínskej menšinovej samosprávy v Maďarsku¹² je naplánovaná výstavba drevenej gréckokatolíckej cerkvi v Mariapovči.

Hudobné diela maďarských Rusínov sú charakteristické tým, že na jednej strane zachovávajú klasickú cirkevnú hudbu, no v svetskej oblasti sa snažia o moderný folklór. V týchto intenciách treba spomenúť činnosť sláčikového kvarteta, ktoré nosí meno Antona Hodinku, pod vedením Tibora Bonislavského.¹³ Kvarteto má vo svojom repertoári klasické melódie rusínskych hudobných skladateľov. Okrem toho, najväčší podiel na obrodení ekumenickej hudby má Tomáš Bubno,¹⁴ ktorý nahral v roku 2005 s Byzantským mužským chórom sv. Efrema kompaktný disk. Nachádza sa na ňom Liturgia sv. Ioanna Zlatoústeho, ktorú napísal Joann Bokšaj¹⁵ v roku 1921.¹⁶ Neskôr, v roku 2006 tento chór naspieval ešte jeden kompaktný disk, na ktorom boli zachytené rusínske štedrovečerné koledy karpatského regiónu.¹⁷ V súčasnosti členovia chóru pracujú nad novým materiálom, ktorý dostali od svojich bra-

10 o. Laslo Puškaš – gréckokatolícky kňaz, výtvarník. Autor publikácie *Жизнь епископа Мукачевской Греко-католической епархии мученика Теодора Ромжи (1911 – 1947)*. Najznámejšie jeho práce sú ikony. Mozaika *Capella Communio Sanctorum* sa nachádza v cerkvi Cracovia Jagiewniki.

11 Anastaz Fedynec – významný rusínsky maliar, fotograf, röntgenológ. Laureát prestížnych diplomov a ocenení, člen Zväzu výtvarníkov Maďarska, aktívny člen rusínskej pospolitosti v Maďarsku.

12 Celoštátna rusínska menšinová samospráva – *Вседержавне русинське меншинове самоуправленіє*.

13 Tibor Bonislavskij – hudobník, huslista, pedagóg. Autor monografie o D. Zadorovi a I. Martonovi. Zostavil tiež monografiu o rozvoji hudobného života na Podkarpatsku.

14 Tomáš Bubno – pedagóg, dirigent, zakladateľ Byzantského mužského chóru svätého Efrema, poslanec Rusínskej samosprávy v Kišvarde. Bádateľ v oblasti cirkevnej katolíckej hudby byzantského obradu na území historického Maďarska.

15 Joann Bokšaj (1874 – 1940) – gréckokatolícky kňaz, skladateľ, dirigent, poslanec maďarského parlamentu. Skomponoval 6 liturgii. Popri svojej pastoračnej práci mal aj rusínske politické ambície, bol členom Rusínskej národnej rady, kde so svojimi kolegami-poslancami podporoval snahy Rusínov o autonómiu v rámci Maďarska.

16 BOKSAY, János (Joann Bokšaj): *Aranyaszájú Szent János Liturgiája fénfíkarra./Liturgy of St. John Chrysostom for Male Choir (1921)*. HUNGASROTON RECORDS LTD. 2005.

17 Szent Efrém Fénfíkar./ Saint Ephraim Male Choir BYZANTINE SPIRIT. Orpheia 2006.

tov – Rusínov z Vojvodiny. Súbor pravidelne vystupuje na rôznych festivaloch v rámci Európy – na Slovensku, v Rumunsku, Poľsku, Francúzsku, na Ukrajine, atď.

Pred štyrmi rokmi vznikol pri Spolku rusínskej kultúry (*Общество русинської культури*) v Maďarsku folklórny kolektív „Rusíni“, ktorý v roku 2008 na festivale etnických menšín v Nyíregyháze obsadil prvé miesto. Novou tvárou súboru je Anna Kediková, ktorá je známa ako úspešná sólistka. Za posledné dva roky vďaka podpore rusínskych samospráv v Maďarsku Anna Kediková spolu so svojou sestrou Magdalénou vydali dva kompaktné disky pod názvom Karpatské piesne (*Карпатські співанки*, 2006) a Rusínske koledy (*Русинські колядки*, 2007). V súčasnosti pripravujú maďarsko-rusínske detské piesne.

Rusínske kultúrne organizácie v Maďarsku a ich činnosť

V Maďarsku, ako sme už vyššie uviedli, existuje systém menšinových samospráv: funguje tu Celoštátna rusínska menšinová samospráva a Rusínska menšinová samospráva hlavného mesta,¹⁸ ďalej sú to samosprávy regiónov a okresov. Ich fungovanie podporuje štát. Okrem nich existujú v Maďarsku aj civilné rusínske organizácie: Spolok rusínskej inteligencie Antona Hodinku (*Общество русинської інтелігенції ім. А. Годинки*), Spolok rusínskej kultúry (*Общество русинської культури*), Kultúrny spolok karpatského regiónu (*Общество за культуру карпатського регіона*), ktoré sú členmi Asociácie rusínskych organizácií v Maďarsku (AROM).¹⁹ Najhlavnejšou úlohou týchto organizácií je propagácia rusínskej kultúry a v týchto intenciách organizujú aj svoju činnosť. Tradičnou sa stala konferencia venovaná pamiatke Antona Hodinku, ktorá má už 6-ročnú tradíciu. Celoštátna samospráva spolu so Spolkom rusínskej inteligencie Antona Hodinku každoročne udeľuje šesť ocenení A. Hodinku za aktívnu činnosť pri zachovaní rusínskej kultúry v Maďarsku. Ďalšou, nie menej významnou akciou, ktorú podporuje táto samospráva, Spolok rusínskej kultúry a Kultúrny spolok karpatského regiónu, je Národný sviatok – deň Rusína, ktorý pripadá každoročne na deň 22. mája a oslavuje sa v rôznych regiónoch Maďarska, kde žijú Rusíni (Komloška, Mučoš, Péc, Budapešť, Šárošpatak, Mariapovč). Každoročne sa pri tejto príležitosti koná aj spomienková konferencia venovaná osobnosti Alexandra Duchnoviča. Okrem týchto dvoch základných aktivít sa organi-

18 Rusínska menšinová samospráva hlavného mesta – *Столичне русинське меншинове самоуправління*.

19 V Maďarsku existujú aj iné civilné organizácie, ale ich činnosť je menej známa.

zujú aj ďalšie: hudobné slávnosti, vedecké konferencie s domácou a medzinárodnou účasťou. Pred piatimi rokmi vznikol ženský klub Rusínka (*Рускиня*), hlavnou úlohou ktorého je organizovanie národnobuditeľských večerov, ako napr.: História rusínskeho národného odevu, Charakteristika rusínskej výšivky, Veľkonočné zvyky, Štedrovečerné zvyky a tradície, Predveľkonočný pôst, Rusínske jedlá a mnohé ďalšie.

Publicistika a mediálna sféra

Pre národno-obrodenecký proces Rusínov v Maďarsku je charakteristické vydávanie publikácií o histórii Rusínov, reedigujú sa knihy rusínskych národných buditeľov. Vďaka starostlivosti a výdatnej pomoci Budapešťianskej univerzity (ELTE) a tiež Nyíregyházskej vyššej školy za posledné roky vyšlo mnoho publikácií, ktoré majú v slavistike obrovský význam. Sú to knihy: Attilu Hollósa *Život a dielo Lászla Čopeja*²⁰ (2004), Antona Hodinku *Час гурше гу вода...* (Čas je horší ako voda, 2005), Ištvána Udváriho *Зберька жерел про студії русинського писемства III. Гиадор Стрипський, народописник, бібліограф, языкознаватель, товмач* (Zbierka prameňov k štúdiu rusínskeho písomníctva III. Hiádor Stripskij, národopisec, bibliograf, jazykovedec, prekladateľ, 2007),²¹ Няговские поучения (Ňagovská postila, 2006), *Эмил Балецкий. Литературное наследие* (Emil Balecký. Literárne dedičstvo, Bibliotheca Baltoslavica Budapestiensis), *Эмил Балецкий. Избранные статьи* (Emil Balecký. Vybrané state, 2008) a mnohé ďalšie. Okrem spomenutých sa vydávajú materiály z konferencií, ktoré nesú meno Antona Hodinku – *Изучения русинського языка у Мадяричині и за її гатарами* (Vyučovanie rusínskeho jazyka v Maďarsku a v zahraničí) a tiež dokumenty z konferencie o Emilovi Baleckom. Treba oceniť aj záujem maďarských vedcov, ktorí študujú rusínsku kultúru a históriu, a publikujú o tejto problematike. Známe sú publikácie, ktoré sa zaoberajú históriou Rusínov v Maďarsku, napr.: *Egestas Subcarpathica* autora Józsefa Botlika²² a kniha Andrása Štumfa Benedeka *Сосіды добрі и вишелякі. Русины, gens*

20 Láslo Čopej (1856 – 1934) – filológ. Napísal a zostavil mnoho učebníc napísaných podkarpatským rusínskym jazykom, adaptoval a preložil do rusínskeho jazyka mnoho učebníc. Zostavil rusínsko-maďarský slovník (*Русько-мадярьський словарь*, 1878), autor jazykovednej state Maďarské slová v rusínskom jazyku.

21 Hiádor Stripskij (1875 – 1934) – vedec a literát. Autor mnohých publikácií, národopisných prác, lingvistických štúdií, bibliografií. Historik, literát, etnograf, novinár a prekladateľ.

22 BOTLIK, József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX sz. Történetéhez*. Budapest 2000. Publikácia o histórii juhovýchodných národov karpatského areálu.

*fidelissima*²³. Významnú historicko-geografickú výskumnú činnosť v regióne Podkarpatska vyvíja Šándor Kováč. Známe sú jeho publikácie o Vereckom priesmyku a o Maramoroši.²⁴

Jednými z najznámejších rusínskych periodík vychádzajúcich v Maďarsku sú noviny *Русинський світ* (Rusínsky svet)²⁵, ktoré vychádzajú už päť rokov, a tiež *Русинський календарь – Альманах* (Rusínsky kalendár-almanách), ktorý vychádza osem rokov.

Okrem toho v Maďarsku existujú rozhlasové relácie a televízne programy v rusínskom jazyku. Rozhlasové vysielanie je každý týždeň v utorok od 13.00 do 13.30 na vlnách MR4, televízia vysielala národnostný program pre rusínsku menšinu raz za mesiac – posledný štvrtok v mesiaci v Centrálnej Maďarskej televízii (<http://www.mtv.hu/videotar/?id=25897>). V Budapešti sa každý druhý rok organizujú filmové festivaly. Pred dvomi rokmi boli na tomto festivale prezentované dva krátkometrážne filmy s rusínskou tematikou. Tohto roku sa uskutočnil V. Medzinárodný festival filmov etnických menšín, na ktorom Rusíni obsadili tretie miesto s dokumentárnym filmom *Harfy Svätého Ducha* (*Арфы Святого Духа*), ktorý predstavil činnosť Byzantského mužského chóru sv. Efréma. Od roku 2008 funguje rusínska webstránka na internete: www.rusyn.hu, kde sú najnovšie informácie zo života tejto menšiny žijúcej v Maďarsku.

Vzdelávanie žiakov v materinskom jazyku

V súčasnosti sa vzdelávanie žiakov národnostných a etnických menšín v Maďarsku realizuje podľa programu maďarského vzdelávacieho systému. Základným cieľom vzdelávania národnostných menšín je zachovanie a upevňovanie ich identity. Za dôležité sa považuje výučba vlastivedy, histórie, folklóru, materskej kultúry a umenia, ktoré sú časťou školských učebných osnov. Cieľom výučby menšinového jazyka je to, aby popri všeobecnom vzdelávaní v maďarskom jazyku si maďarskojazyční žiaci mohli osvojiť jazyk konkrétnej menšiny. Na Ministerstve školstva Maďarska, odbore pre etnické menšiny, vypracovali dva typy vzdelávacích programov (tradičný a rozšírený). Pre viacpočetné menšiny boli otvorené národnostné školy, ktorých vzdelávací program je zahrnutý v druhom variante – tzv. rozšírenom programe vzdelávania národnostných menšín. Pretože rusínska menšina v Maďarsku je má-

23 Kniha bola preložená do rusínskeho jazyka Igorom Kerčom v roku 2001. Jej originálny názov je: *Jó szomszédok, rossz szomszédok – A ruszinok, gens fidelissima*.

24 KOVÁSZ, Sándor: *Verecke*. Budapest 2006; KOVÁČZ, Sándor: *Máramarosi bércek kőzött*. Budapest 2007.

25 Noviny si možno prečítať na <http://www.ruszinvilag.hu>.

lopočetnou, je pre ňu vypracovaný tradičný program, to znamená, že žiaci v rámci maďarského vzdelávacieho programu majú aj hodiny rusínskeho jazyka a kultúry. Tento program bol zostavený v spolupráci rusínskych a maďarských špecialistov. Každý rok sa dopĺňa a transformuje v súlade s potrebami výučby.

Hovoriť o vzdelávaní žiakov Maďarska v rusínskom jazyku možno z pozície troch dialektov, ktoré dodnes v Maďarsku prežili. Je to dialekt podkarpatsko-rusínsky, dialekt dedinky Komloška, ktorý je založený na princípe východoslovanských jazykov s používaním slovenských a maďarských slov, a dialekt dedinky Mučon, ktorý je v zásade podobný dialektu báčsko-sriemských Rusínov. Preto sa vyučovanie realizuje s prihliadnutím na tieto jazykové špecifiká.

Komloška. V roku 1994 pod záštitou novovzniknutej Organizácie Rusínov v Maďarsku (ORUMA, organizácia vznikla v Komloške), začalo sa s fakultatívnou výučbou rusínskeho jazyka, neskôr, po vzniku Celoštátnej rusínskej menšinovej samosprávy, bola v Komloške organizovaná prvá nedeľná škola rusínskeho jazyka a kultúry. O 10 rokov neskôr vzniklo Rusínske kultúrne centrum v Komloške, v rámci ktorého sa podarilo spustiť pravidelnú výučbu rusínskeho jazyka miestnych žiakov. Z detí, ktorí prejavili záujem, sa vytvorila jedna trieda, v ktorej sa učia spolu žiaci 1. – 4. ročníka. Vyučovanie rusínskeho jazyka sa realizuje v dotácii štyroch hodín týždenne. Pretože v Maďarsku ešte neboli vydané učebnice azbukou, čítanky pre rusínskych žiakov, v Komloške boli najpriateľnejšie učebnice, ktoré boli vydané na Slovensku (v Prešove), lebo slovenský variant rusínskeho spisovného jazyka je pre obyvateľstvo Komlošky najbližší.

Okrem toho, dôležitým je aj fakt, že odkedy sa začalo vyučovanie rusínskeho jazyka a kultúry, miestni pedagógovia si sami doplnili vzdelanie, aby aj oni boli pripravení na novú situáciu vo vyučovacom procese, a čo je chvályhodné, aj učiteľky materskej školy obohatili svoj výchovný program o rusínsku kultúru (piesne, riekanky, tradície), aby dieťa, ktoré nastúpi do prvej triedy, bolo už na vyučovanie materinského jazyka pripravené. Treba konštatovať, že Rusíni v Komloške udržiavajú a pestujú svoje národné tradície. Počas každých sviatkov (či už cirkevných, alebo kultúrno-národnostných) dodržiavajú starodávne tradície a zvyky, do realizácie ktorých zapájajú aj mladú generáciu.

Mučon. Vyučovanie rusínskeho jazyka v Mučoni sa začalo v roku 1995. Mučon je oproti Komloške väčšia obec (má 3 500 obyvateľov), no paradoxne sa tu rusínsky jazyk zachoval v menšej miere. Preto, aby sa táto situácia

zmenila a zastavilo sa vymieranie materinského jazyka v Mučoni, zaviedli sa v miestnej škole po dve hodiny výučby rusínskeho jazyka týždenne. Mučoňský dialekt má spoločné znaky s vojvodinským rusínskym jazykom, preto mučoňskí školáci sa na hodinách učia z učebníc vydaných vo Vojvodine. Podobne ako v Komloške, aj tu realizujú výučbu zameranú na vlastivedu a ľudové tradície Rusínov.

Budapešť a iné regióny. V Budapešti a iných regiónoch Maďarska Rusíni komunikujú podkarpatským variantom rusínskeho jazyka. Od roku 2002 pri regionálnych a okresných samosprávach existujú nedeľné školy pre deti. Vyučovanie sa realizuje raz týždenne v dotácii po dve hodiny. Žiaci sa učia gramatiku, čítanie, regionálnu históriu, tradície, folklór. Vyučovanie sa realizuje z učebníc na báze podkarpatského variantu rusínskeho jazyka, ktorú používajú Rusíni na Ukrajine. Najlepšie sú tieto nedeľné školy rozvinuté v VI. okrese Budapešti, a tiež v Ďomrove. Žiaci, ktorí navštevujú rusínske nedeľné školy, pripravujú rôzne kultúrne programy, s ktorými vystupujú pri rôznych príležitostiach.

V závere treba konštatovať, že v súčasnosti prvoradou úlohou Rusínov v Maďarsku je kodifikácia rusínskeho jazyka, ktorá je v štádiu príprav.

(Preklad z rusínskeho jazyka: **PhDr. Kvetoslava KOPOROVÁ**.)

Moderná maďarská rusinistika a jej zakladateľ

Ištván Udvari

Michal KAPRÁL

(Nyíregyházska vyššia škola, Maďarsko)

Počas celej svojej histórie Rusíni žili v Uhorskom kráľovstve, takže nie je nezvyčajné, že do XX. storočia bola kultúra tohto etnika sférou záujmu maďarských vedcov. Keď hovoríme o poslednej stovke rokov, najprv musíme poznamenať, že sústreďovanie kultúrneho dedičstva podkarpatských Rusínov pod patronátom konkrétnej inštitúcie sa začalo v roku 1919, keď vznikla historicky prvá na svete rusínska katedra na budapeštianskej univerzite. Na jej čele stál Alexander Bonkalo (Bonkáló Sándor) a treba konštatovať, že jej trvanie v dôsledku nepriaznivej politickej situácie nebolo dlhé. Po druhýkrát, a zasa v čase, keď sa Podkarpatsko na nejaký čas pričlenilo k Maďarsku, v Užhorode vznikla v roku 1941 Podkarpatská vedecká spoločnosť (*Подкарпатское Общество Наук*) – predobraz národnej akadémie. Táto vedecká inštitúcia za krátky čas (za približne viac ako tri roky) svojej pôsobnosti zanechala za sebou kvalitné výsledky svojej práce.¹

Tretí, moderný a dodnes zdá sa mi aj najkvalitnejší posun v rozvoji rusinistiky je spätý s menom skromného profesora z Univerzity v Nyíregyháze Ištvána Udvariho. Tento významný slavista, fachman v oblasti histórie jazyka a kultúry Rusínov XVIII. storočia, v roku 1992 založil a potom aj veľmi usilovne 12 rokov viedol katedru ukrajinskej a rusínskej filológie na miestnej vyššej škole.

Vznik katedry bol na jednej strane pokračovaním vedecko-výskumnej práce v oblasti rusinistiky, ktorú Ištván Udvari začal omnoho skôr, no na druhej strane názvom katedry potvrdil, že akademická obec v Maďarsku má morálnu povinnosť vrátiť sa po dlhých rokoch ku tradícii, založenej miestnymi rusinistami Antonom Hodinkom a Alexandrom Bonkalom. Netajac sa vysokým ohodnotením výsledkov vlastných vedeckých výskumov, ktoré mapujú monarchistické vládnutie v „starých dobrých časoch Maďarska za Márie Terézie“, tento seriózný vedec, v zásade konzervatívny človek vo všetkom, a hlavne vo vede, sa odvážil ako prvý zo súčasných maďarských slavistov vyvrátiť dovtedajší akademický pohľad na písomnú kultúru národa, kto-

1 O výsledkoch tejto vedeckej inštitúcie pozri: КАПРАЛЬ, М.: *Подкарпатское Общество Наук. Публикации: 1941-1944. Словесло и редакция Иштвана Удвари. Выдания второе*. Ужгород 2002, s. 172. O tejto knihe pozri ďalej.

rý dlhé desaťročia od konca druhej svetovej vojny, v časoch sovietskej éry, stotožňovali s národom ukrajinským. Sila ľudskej inercie medzi vedcami pôsobí. Napriek tomu, že ruské tanky už dosť dávno opustili Budapešť, dodnes ešte dochádza k takým omylom, ako napr. že *Ňagovská postila* je označovaná za ukrajinskú písomnú pamiatku, a za najvernejší národ Ferenca Rákociho II. sú považovaní Ukrajinci...

Dlhé roky zhromažďoval Ištván Udvári rusínske kultúrne pamiatky XVIII. storočia, vyhľadával dokumenty epochy Márie Terézie, kľúčového obdobia pre pochopenie histórie rusínskej kultúry ako celku a procesov, spojených s dnešným stúpajúcim záujmom o rusínsku kultúru, ktorý sa spustil po páde komunistického režimu v Strednej Európe. Nie náhodou tento významný slavista inicioval otvorenie a fungovanie katedry ukrajinskej a rusínskej filológie na Nyíregyházske pedagógickom inštitúte Ďörďa Bešéniho v rokoch 1992 – 1993. Veľmi dobre sa totiž orientoval v nejasných peripetiách rozvoja rusínskej spoločnosti, ktorý bol náhle pretrhnutý po 1944 roku. Už v samotnom názve katedry Ištván Udvári zafixoval prirodzené právo samoidentifikácie Rusínov a toto právo utvrdil na pôde oficiálnej vedeckej inštitúcie. Treba podčiarknuť, že tento krok sa Ištván Udvári odvážil urobiť len po prvých nesmelých začiatkoch rusínskej renesancie v štátoch Strednej Európy. Čas potvrdil správnosť jeho intuície, a tento kompetentný vedec na poli histórie národov karpatského priestoru sa osvedčil a významným vkladom prispel k rozvoju rusínskej kultúry na Slovensku, v Poľsku, Maďarsku, čím zahanbil nejedného skeptika hlásajúceho, že Rusíni, ktorí sa vydali na cestu formovania vlastnej národnej identity v čase totálnej globalizácie na to nebudú mať dostatok síl. No už v polovici 90-tych rokov minulého storočia Rusíni paralelne s rozvojom demokratizačných zmien v spoločnosti dokázali stanoviť status quo a neskôr rozšíriť svoje kultúrne aktivity v rámci samostatného rovnoprávneho etnika medzi európskymi národmi. Dnes je to už axióma, že Rusíni sú jednou z autochtónnych národností Maďarska a Strednej Európy ako celku a ich kultúrne tradície sú predmetom výskumov tak, ako aj kultúra a tradície iných národov. Nyíregyházska rusinistika (výskum jazyka, krásnej literatúry, histórie atď. Rusínov Maďarska, Srbska, Slovenska, Poľska a Ukrajiny) má svoje tradície a dosiahnuté výsledky, čo sa najlepšie odráža v publikáciách a samostatných vydaniach katedry. Publikačnými výsledkami z posledného desaťročia, organizáciou vydaní svojich kolegov a zahraničných autorov profesor Ištván Udvári za pomerne krátky čas dokázal zaplniť biele miesta v histórii karpatského regiónu.

Samozrejme, že za to všetko Rusíni môžu ďakovať tomuto človeku, ktorý

nielen že zachránil dobré meno národa, ktorý nikdy nemal svoj vlastný štát. Svojimi publikáciami Ištván Udvári vybudoval dosť čitateľný základ pre budúci rusinistov nielen v Maďarsku, ale pripravil do tlače a vydal faksimile mnohých rusínskych rarít, písaných pamiatok XVII. storočia, ktorými nielen že rehabilitoval slávne meno akademika Maďarskej akadémie vied Antona Hodinku, ale aj vydal práce veľkého rusínskeho vedca a patriota, bez ktorých by sme si dnes len ťažko mohli predstaviť rusinistiku XXI. storočia. Nie menej cennými budú aj ďalšie publikácie vedca v tejto oblasti modernej slavistiky. Dovolím si tvrdiť, že fenomén vedeckých výsledkov skromného profesora z *vidieckej* maďarskej vyššej školy bude pre jeho nasledovníkov dôležitým vkladom, hodným dôstojného ocenenia. Vklad Ištvána Udváriho vyvoláva v niektorých kruhoch slavistov začudovanie, lebo výsledky jeho vedeckých výskumov ešte v čase, keď Ištván Udvári žil, nebolo možné spochybniť.

Osobitnú pozornosť si zaslúži výskum maďarského slavistu na poli modernej rusínskej kultúry. Keď v roku 2004 vedenie Celoštátnej rusínskej samosprávy v Budapešti (po prvýkrát v histórii rusínskeho národného obrodzenia) začalo udeľovať Pamätnú medailu akademika Antona Hodinku za výsledky v oblasti kultúry, nikto ani na chvíľu nezapochyboval o tom, že spomedzi nominovaných „za vedu“ prvým nositeľom tohto čestného uznania bude profesor Ištván Udvári...

Dnes všetci pracovníci katedry, ale aj ostatní rusinisti Maďarska považujú založenie katedry ukrajinskej a rusínskej filológie v Nyíregyháze profesorom Udvárim a jej fungovanie pod jeho vedením až do predčasnej smrti vedca v novembri 2005 za veľmi prezieravý a pre prítomnosť Rusínov aktuálny čin múdreho človeka a vedca.

Výsledky hoci ktorej vedeckej inštitúcie sú v prvom rade predstavené v jej vydaniach. Predstavíme teda publikácie, ktoré majú význam pre súčasnú vedu o kultúre Rusínov. Začneme najprv s faksimilnými vydaniami:

Катихисисъ малый или наука православно-христіанскаѣ сокращеннаѣ. Во благочестное воспитаніе юношества Дієцесіи мункачовскіѣ. Составленнаѣ въ Оунгварѣ. Въ Будинѣ градѣ, Печатано писмены Крал. Всеучилища Пештанскага, 1801. [Reprint 140x200 mm], Nyíregyháza 1997. 204 s.

Букварь языка рускага съ прочіимъ руководіемъ начинающихъ оучитисѣ. Въ Будинѣ Печатано при Кралевскомъ Університетѣ Писмены Славено-Сербскіѣ типографъ, 1799. [Reprint 115x165 mm], Nyíregyháza 1998. 84 s.

Obidve vydania predstavujú veľkú cennosť pre vedcov, zaoberajúcich sa históriou rusínskeho literárneho jazyka, lebo tieto publikácie neboli dlhší čas

dostupné širšej vedeckej obci a sú veľmi jasným dôkazom toho, že už koncom XVIII. storočia fungovali tri štýly rusínskeho literárneho jazyka. Za zmienku stojí fakt, že jazyk, ktorý bol ponúknutý pre „svetské“ potreby, bol veľmi demokratizovaný, to znamená, blízky živej reči obyvateľstva Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie.

Šlabikár (*букварь*), ktorý podľa našich informácií vyšiel od roku 1797 do roku 1850 v siedmich edíciách, sa rozposielal na každú farnosť, ktorá mala viac ako 700 veriacich a v rámci ktorej sa fixovali prvky živej rusínskej reči. Tieto šlabikáre fakticky spĺňali kodifikačnú funkciu, ak berieme do úvahy fakt, aký bol šlabikár autoritatívny vzdelávací dokument pre Rusínov, keďže ho vydávala vtedajšia štátna inštitúcia, ktorá ochraňovala tento národ v rámci Uhorského kráľovstva. Škoda, že tieto progresívne na svoju dobu aktivity v rozvoji literárneho jazyka založeného na báze živej reči (takúto podobu literárneho jazyka predložil generálny kanonik eparchie Ioan Kutka) nemali podporu zo strany elity gréckokatolíckeho duchovenstva v kraji, ktorá zohrávala vedúcu úlohu v rozvoji rusínskej kultúry. Navyiac, takéto demokratizačné tendencie v rozvoji jazyka sa do 30-tych rokov XX. storočia nepropagovali. Nové vydania kníh obsahujú materiály, ktoré sú dôkazom jazykových špecifik a prezentáciou tohto historického pozadia, na ktorom sa obidve vydania zrodili v závere XVIII. st.

ELEMENTA puerilis institutionis in lingua latina. Claudiopoli Typis Academ. Soc. JESU per Andream Feij Anno 1746. НАЧАЛО ПИСМЕНЬ Дѣтемъ къ наставленію на Латинскомъ языкѣ. Повеленіемъ и накладомъ БГОЛЮБИВАГО КУР МИХАЙЛА МАНУИЛА ОЛШАВСКИ Еппа Росейскаго, Мукач. и Марамороскаго над Людми Восточнаго Набоженства во Оуграх... Напечатано въ Коложварской Типографіи лѣта Гѣмъ аѣмъ. [Reprint 95×155 mm], Nyíregyháza 1999. 52+18 s.

Toto vydanie v bohatej histórii Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie ilustruje novú a kvalitnú etapu rozvoja. Prejavila sa hneď po otvorení prvej vzdelávacej inštitúcie na prípravu vlastných duchovných východného (gréckokatolíckeho) obradu v Mukačeve v roku 1744. Ako sa dozvedáme z názvu, inštitúcia bola založená s pomocou jezuitského rádu a kniha bola vytlačená v Koložvári (Kluži) cyrilikou, písmená ktorej boli dovezené z Trnavy. Podľa tradície vtedajšej kníhtlače, na začiatku učebnice bola vytlačená azbuka s rôznymi spojeniami jednotlivých písmen. Druhá časť vydania obsahovala základy teológie (pozri.: *Млтваы, Сѣмволъ православныя вѣры*, a pod.), aritmetiky: „...числахъ“ (arabské a latinské číslice od jednotky po milión). Celý text vydania je vytlačený aj latinskými písmenami (jeden riadok latin-

skými a jeden cirkevnoslovanskými písmenami), čo robilo učebnicu univerzálnou, dávalo možnosť osvojiť si na dobre známych cirkevnoslovanských textoch v dvojtriednom mukačevskom seminári aj latinský jazyk. Cirkevnoslovanský jazyk tejto knižočky nemá v sebe známky miestnych dialektov. Text bol požičaný z nejakého moskovského vydania. O tom svedčí fakt, že na mieste „ѣ“ je všade graféma „е“, poz., latinsko-ruské dvojice „fle-флѣ, sle-слѣ“, pravopis číslanky dvanásť – „двенатцать“. V texte sa taktiež nenachádza graféma na označenie frikatívnej hlásky „г“ („h“).

Утцюзнина, газдуство и прошлостъ южнокарпатськихъ русинувъ. Написанъ еденъ сокрыницыйкъ сирохманъ. [Reprint 125 x 185 mm], Nyíregyháza 1999. 104 s.

Vydanie informuje široký čitateľský okruh o jednej z najmenej známych písaných pamiatok XX. storočia, napísaných živým ľudovým jazykom podkarpatských Rusínov. Autorom tejto pamiatky je významný maďarský a rusínsky vedec-slavista, akademik Maďarskej akadémie vied Anton Hodinka. Táto nevelká knižočka bezpochyby zaujme všetkých, ktorí sa zaoberajú históriou Rusínov, v prvom rade však tých, ktorí pátrajú po historických súvislostiach formovania rusínskeho literárneho jazyka na báze živých nárečí, lebo aktívnym zástancom práve tohto smerovania vo vývoji rusínskeho jazyka bol aj veľký patriot a znalec kraja osídleného Rusínmi – Anton Hodinka. Ako píše v úvodnom texte súčasný vydavateľ, kniha preložená z ruského vydania v Budapešti, Londýne, Paríži..., „mnohými utajovaná, pálená a inak ničená, dnes vstala z popola, ako bájnny fénix, aby nám ukázala, že si treba vážiť každý národ s jeho svojbytnou kultúrou a históriou“.

Няговские поучения. Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Петрова с вводной статьей Ласло Дэжэ. Под редакцией и предисловием Андраша Золтана. Nyíregyháza, LXXIV, 2006. 226 s.

Posledná kniha faksimile bola vydaná v Nyíregyháze už bez Ištvána Udváriho, no nie bez jeho vkladu do tejto publikácie. Práve on pripravil xerokópiu najcennejšej rusínskej písomnej pamiatky – Ňagovskej postily, ktorá bola vydaná najprv v Petrohrade ruským rusinistom Alexejom Leonidovičom Petrovom a ktorá už vtedy bola bibliografickou raritou nielen v Maďarsku. To, čo za svojho života profesor Udvári nestihol, doviedol do logického záveru Andráš Zoltán, ktorý spolu s dlhoročným výskumníkom pamiatok Láslom Deže vydali túto knihu. O jej jazyku a obsahu poviem len toľko, že bola napísaná o 350 rokov skôr ako kniha *Утцюзнина...* Antona Hodinku, ašak tým istým južnomaramorošským dialektom, ktorý si dodnes Rusíni v tej časti Podkarpatska zachovali. A ešte jedná poznámka: iba tieto dve kni-

hy, podľa mňa, stačia na to, aby sa súčasní Rusíni mali o čo oprieť, rozvíjať svoju národnú kultúru, hoci aj v neblahých podmienkach...

Nie menej cennými pre moderných rusínskych lexikografov, hoci z iných vedeckých oblastí, sú vydania Ištvána Udváriho a jeho kolegov, v ktorých sú zobrazené rusínske texty pochádzajúce z minulých storočí, či sú to bohaté materiály urbárov z čias Márie Terézie, alebo dokumenty, ktoré pochádzajú z kancelárie vedúcej (a aj jedinej za celé stovky rokov) rusínskej inštitúcie – Mukačevskej gréckokatolíckej eparchie, alebo aj písomné pamiatky z obdobia „zlatého veku“ rozvoja rusínskej kultúry rokov 1939 – 1944. Vymenujeme ich chronologicky:

Иштван Удвари: Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 6. Nyíregyháza 1999. 127 s.

V publikácii sú predstavené bohaté jazykové materiály z XVIII. storočia. Reformy z čias Márie Terézie sa dosť čitateľne odzrkadlili na mnohých aspektoch života národov karpatského areálu. Písomné záznamy o urbáriálnej reforme sú pritom kvalitným darčekom pre výskumníkov histórie rusínskych dialektov, ktoré boli po prvýkrát v tlačenej podobe kvalitne zafixované v opisoch gazdovských obydľí obyvateľov žijúcich od Maramoroša na východe až po oblasť Spiša na západe. Cenným na tomto vydaní je to, že niektoré urbáre sú vytlačené vo forme faksimile, čo sa stalo po prvýkrát. Publikácia je napísaná krásnym rusínskym jazykom, ktorý sám osebe predstavuje pre rusinistov veľké jazykové bohatstvo.

Удвари Иштван: Збирька жерел про студії русинського писменства I. Кириличні убіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського. Редаговав Ігорь Керча. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 12. Ніредьгаза 2002. 238 s.

V tejto prvej časti edície sú predstavené dokumenty pochádzajúce z obdobia činnosti kancelárie mukačevského biskupa Andreja Bačinského, ktorý zohral rozhodujúcu úlohu v šírení myšlienok osvietenstva na Podkarpatsku. Andrej Bačinský vytvoril v druhej polovici XVIII. storočia predpoklady pre formovanie a rozvoj rusínskej národnej idey a rusínskej elity. V jeho jazykovej redakcii sa prejavili prvky tzv. „jazyčija“, literárneho rusínskeho jazyka, ktorý v sebe zachovával elementy rôznych foriem cirkevnoslovanského jazyka a miestnych živých dialektov. Tento jazyk v rôznych redakciách, a teda s rôznymi odchýlkami fungoval do prvej tretiny XX. storočia. Aj keď je to zvláštne, myšlienky osvietenstva prichádzali k podkarpatským Rusínom z Viedne. Zaujímavým je aj fakt, že aj veľkoruský jazykový vplyv (ktorý naďalej spolu s inými faktormi viedol k formovaniu rusofilskej orientácie

väčšej časti rusínskej inteligencie, ktorá ešte do 40-tych rokov XX. storočia tvrdo presadzovala používanie literárneho jazyka veľ'koruského) sa šírila vo veľkej miere zo západu, odkiaľ (spolu s ideami osvietenstva) prichádzali do kancelárie Mukačevského biskupstva oficiálne dokumenty. Je potrebné podotknúť, že jazyk týchto dokumentov významne ovplyvnil jazyk obežníkov kancelárie Andreja Bačinského, ktoré sa následne posielali do jednotlivých okresov dekanátu (v tom čase ich bolo 60) a odtiaľ na jednotlivé farnosti biskupstva (bolo ich viac ako 700).

Do druhej časti edície, ktorá uzrela svetlo sveta v posledných rokoch života autora, porov. *Удвари Иштван: Собрание источников для изучения русинской письменности II. Епископы Гавриил Блажовский, Мануил Ольшавский, Иоанн Брадач и их время. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 17. Ниредьхаза 2005. 227 s.*, sa dostali analogické dokumenty epochy pred pôsobnosťou biskupa Andreja Bačinského.

Tretiu časť – porov. *Удвари Иштван: Зберька жерел про студії русинського писемства III. Гиадор Стрипський, народописник, бібліограф, языкознаватель, товмач. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 21. Nyiregyháza 2007. 257 s.*, dokončil po smrti Ištvána Udváriho dlhoročný spolupracovník profesora – Igor Kerča, ktorý v úvodnom slove *Posledná kniha profesora Udváriho (Послідна книга професора Удвари)* píše: „*Osud a práce Hiadora Stripského, jedného z mála našich významných osobností, akoby boli potlačené problémami tejto neľahkej doby, ktoré vyplávali za hranice Európy a následkom ktorých Podkarpatsko sa stalo len bezmocnou obeťou politických ambícií svojich expanzívnych susedov. Toto obdobie nepriaznivo poznačilo vývoj a mnohé prejavy moderného rusínskeho jazyka a cítiť to dodnes.*“ Doplním len toľko, že táto publikácia odhaľuje naším dnešným mladým čitateľom zabudnutú postavu významného rusínskeho učenca prvej polovice XX. storočia Hiadora Stripského. V prvej časti publikácie sú uverejnené materiály tohto významného autora. Publikácia sa začala pripravovať už bez zakladateľa katedry, avšak v duchu ním začatej tradície: *Русинський дайджест 1939 – 1944. I. Наука. Научні и научно-популярні тексти з новинок 1939-1944 гг. [Materiály usporiadali a predslov napísal Michal Kaprály.] Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 23. Nyiregyháza 2008, 200 s.* V publikácii sú uverejnené doteraz neznáme materiály Hiadora Stripského, ale aj známych osobností kraja – Irijeja Kontratoviča, Fedora Potušňaka a Petra Mihovku.

Dúfam, že týmito poslednými vydaniaми (ôsma a deviata publikácia), ktoré uvediem, sme prispeli k oslave mena významného maďarského histo-

rika-slavistu Antona Hodinku, ktorému sú tieto knihy venované. Sú to publikácie z rokov 2005 a 2006:

Годинка Антоній: Час гурше ги вода... Русински тексты. [Materiál zozbieral, usporiadal, komentáre doplnil a vstupný text napísal Michal Kaprály. Predslov napísal Ištván Udvári.] Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 16. Nyíregyháza 2005, 199 s.

Годинка Антоній: Як проживали нашѣ духовники. Русинські тексты II. [Materiál zozbieral, komentáre doplnil a vstupný text napísal Michal Kaprály.] Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 19. Nyíregyháza 2006, 166 s.

Ctené meno a dedičstvo najväčšieho rusínskeho učenca XX. storočia, historika, akademika Maďarskej akadémie vied Antona Hodinku (1864 – 1946) bolo dlhý čas nedostupné. Komunistickou vládou bol tento velikán, podobne ako aj jeho národ, dlhé roky zakázaný.

Obidve knihy obsahujú texty Antona Hodinku, ktoré boli väčšinou publikované ešte počas jeho života. Tieto texty ilustrujú snahy rusínskeho autora vydať objektívne svedectvo o histórii Rusínov v ich rodnom jazyku. Dve medzivojnové desaťročia tvrdej jazykovej a ideologickej vojny miestnych rusofilov s ukrajinoфильmi vedec nielen sledoval, ale aj bránil záujmy tretej sily, ktorá bojovala za samostatnosť rusínskeho etnika, formovanie rusínskeho literárneho jazyka na báze živej reči rodákov z Podkarpatska.

Všeobecná kultúrna a vedecká úroveň Hodinku z jednej strany a dobrá znalosť rodného južnomaramoroškého dialektu zo strany druhej, dovoľili tomuto vedcovi opovrhovať skeptickými prognózami jeho súčasníkov vo veci vzniku literárneho jazyka na báze živej reči podkarpatských Rusínov. Maďarský akademik zanechal v materinskom jazyku doteraz nikým neprekonané vzory vedeckých, publicistických a textov krásnej literatúry.

Meno akademika Antona Hodinku znovu otvoril pre súčasníkov práve Ištván Udvári, ktorý ešte v roku 1991 pripravil do tlače knihu tohto vedca pod názvom: *Глаголиця (сбирка всѣхъ глаголувъ пудкарпатсько-русинського языка). Русинсько-мадярський словарь глаголувъ. Въ Ужгородѣ, 1922. [Reprint 160x230 mm], Nyíregyháza 1991*. Neskôr, v roku 1993 spolu s kolegami z Nyíregyházskej Vyššej bohosloveckej školy Svätého Atanáza zorganizoval medzinárodnú konferenciu, výstupom ktorej boli dve knihy: *Hodinka Antal Emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. [Vedecký výskum na počesť A. Hodinku.] Szerkesztette: Udvári István. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia I. Nyíregyháza 1993, 92 s.*

Nie menšiu pozornosť medzi vydaniaми si zaslúžia práce, v ktorých sa

analyzuje lexika literárnych pamiatok. Sú to predovšetkým publikácie významného maďarského filológa Lászlóa Dezsöa: *Дэжэ Ласло. Деловая письменность русинов в XVII – XVIII веках. [Slovník, analýzy, texty v redakcii Ištvána Udváriho.] Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 4. Nyíregyháza 1996, 336 s.*

Tieto materiály, ktoré boli pripravené ešte v 80-tych rokoch XX. storočia, uzreli svetlo sveta v edícii *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* a verím, že budú bohatým žriedlom faktografických materiálov pre vedcov zaoberajúcich sa dejinami rusínskeho literárneho jazyka, historickou gramatikou a lexikológiou. Treba poznamenať, že ešte pred desiatimi rokmi, a znovu nie bez podpory Ištvána Udváriho, bola vydaná aj ďalšia publikácia s podobnou tematikou: *Дэжэ Ласло: Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (словарь и анализ). Дебрецен 1985, 525 s.*

Dôležité miesto v množstve publikácií, ktoré Ištván Udvári inicioval, mnohé sám písal, ale i redigoval má dialektologický slovník, poz.: *Бевка Олекса: Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Мараморошського комітату. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 15. Nyíregyháza 2004, 178 s.* Slovník predstavuje nemalú cennosť pre moderných rusínskych lexikografov. Ako dokumentujú procesy formovania literárnych jazykov, práve slovníky sú dôležitým faktorom v tomto procese. To platí aj pre obrodenecký proces Rusínov, ktorého vyvrcholením je fáza budovania jazyka. Spoločenské procesy v Európe, žiaľ, za posledné storočie smerujú k prirodzenej asimilácii, čo samo osebe zužuje možnosti kultúrnej realizácie menších národov, pričom asimilované národy tak strácajú žriedla pre formovanie svojho literárneho jazyka. Prvými postihnutými v tejto novej situácii sú tzv. „noví mešťania“ (v podmienkach búrlivej urbanizácie ich je za posledných sto rokov nemálo), ale aj obyvatelia okrajových a ostrovných teritórií. Počas posledných sto rokov sa nenávratne stratili ohromné duchovné cennosti, hyenie svojbytná unikátna kultúra nejedného etnika. Tieto dynamické deštruktívne procesy vnútri tradičnej národnej kultúry spôsobujú, že výskumníci sa čím ďalej ťažšie dostávajú k samotnému predmetu svojho bádania.

Intuitívne pociťujú potrebu zachrániť aspoň niečo z „kvalitnej minulosti“ aj nositelia rusínskej kultúry, ktorá je týmito deštruktívnymi procesmi veľmi poznačená. Pri všetkých pozitívach materiálnych hodnôt postindustriálnej spoločnosti sa Rusíni s bolesťou lúčia s vlastným duchovným dedičstvom. Olexa Bevka, dedinský učiteľ z Vyšavskej doliny, okrajovej oblasti rusínskych dialektov južnej časti historického Maramorošského komitátu, ktorý je dnes vyše 80 rokov celkom izolovaným územím v Rumunsku, sa snažil

aspoň na papieri zafixovať rodný vymierajúci dialekt. Názvu za vyše polstoročie starostlivo ním zbieraných lexikálnych materiálov, pripravených do tlače, dominujú clivé slová: *Slovník-pamätník* (Словарь-памятник). Vychádzajúc z úvodného textu, s tragickým osudom svojho dialektu sa autor slovníka, zdá sa, už zmieril...

Pre vedeckých pracovníkov, ktorí sa zaoberajú históriou formovania moderného rusínskeho literárneho jazyka, je vzácna aj ďalšia práca: *Medve Zoltán: Petőfi a ruszin nép nyelvén. Petőfi Sándor kárpátaljai ruszin fordításainak antológiája. Szerkesztette és az előszót írta: Udvari István. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 18. Nyíregyháza 2005, 175 s.*, ktorá obsahuje aj všetky vysvetlivky Sándora Petőfiho o Podkarpatsku za celý čas fungovania rusínskeho literárneho jazyka.

Je dôležité spomenúť ešte jeden vážny fakt k vedeckej bibliografii Ištvána Udváriho a katedry, ktorú viedol. Práve pod jeho vedením sa fakticky sformoval vedecký štýl moderného rusínskeho literárneho jazyka. Vedecké výsledky jeho výskumu jazyka z obdobia Márie Terézie (*Удвари Иштван: Образчики з історії подкарпатських Русинув. XVIII. століття. Изглядовання з історії культури и языка. Užhorod 2000, 336 s.*) sú vydané modernou formou karpatsko-rusínskeho jazyka, ako aj nasledujúce vydania iných autorov, ktoré vyšli s podporou, ale i osobnou účasťou Ištvána Udváriho, poz.: *A ruszinok Mátyás királya./Матяш король Русинув. [Materiál zozbieral, zostavil, doplnil vlastnými článkami, komentármi a slovníkom Igor Kerča.] Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 8, Nyíregyháza 2001, 160 s.*

Publikácia znalca maďarsko-rusínskych kultúrnych kontaktov, básnika a prekladateľa Igora Kerču je z etnografickej sféry, ale aj zo sféry historickej a vlastivednej literatúry, čoho dôkazom je jedna zo známych historických (v poslednom storočí aj legendárnych) postáv maďarsko-rusínskej histórie a kultúry – kráľa Mateja Korvína (1440 – 1458 – 1490). Vydanie obsahuje bohatý folklórny materiál (rozprávky zapísané na Podkarpatsku sú doplnené materiálmi z maďarských, slovenských a ukrajinských zborníkov) z výskumov tejto zaujímavej etapy, o ktorej tak málo vedia dnešní podkarpatskí potomkovia niekdajších poddaných kráľa Mateja, jednej z najuctievanejších historických osobností v ústnej ľudovo-poetickej tvorbe národov, vrátane rusínskeho, pred časom žijúcich spolu v Uhorskom kráľovstve.

Капраль Михаил: Подкарпатское Общество Наук. Публикации. 1941 – 1944 (A Kárpátaljai Tudományos Társág. Kiadványok: 1941 – 1944.) Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 10. Nyíregyháza 2002, 172 s.

V práci sú po prvýkrát predstavené komplexné fakty o vydavateľskej činnosti Podkarpatskej vedeckej spoločnosti (predchodcu národnej akadémie vied) v rokoch druhej svetovej vojny. Nehľadiac na zložitosť doby, boli tieto roky najproduktívnejšími v histórii rusínskej kultúry a môžeme ich smelo nazvať „zlatým storočím“ pre Rusínov. Vo vydaniach bibliografického charakteru sú predstavené periodiká tejto spoločnosti: vedecký časopis *Зоря-Найнал*, literárno-publicistický časopis *Литературна Недѣля*, detský mesačník *Руська молодежь*, kalendáre, bibliografické opisy okolo stovky kníh, ktoré vyšli pod jej záštitou. Táto vedecká spoločnosť, nehľadiac na ťažké vojnové roky, vyvíjala neobyčajne aktívnu činnosť v oblasti rozvoja rusínskej kultúry. V prílohách v knihe sú predstavené jej programové publikácie, množstvo rozšifrovaných pseudonymov a kryptonymov autorov Podkarpatskej vedeckej spoločnosti.

Z plejády vydaní katedry sa vymyká publikácia, ktorej autorkou je *Марія Йоббадь-Жириш: Витайце у нас! 15 лекцій бачванско-сримского руского языка*. Nyíregyháza 1998, 353 s.

Vydanie prvej plnohodnotnej učebnice rusínskeho jazyka pre zahraničných používateľov (v danom prípade pre maďarských žiakov) je svedectvom ďalšieho rozvoja rusínskeho fenoménu, ktorým je moderná báčsko-sriemska rusínska kultúra. Jej dôležitou časťou je aj tento variant rusínskeho literárneho jazyka, ktorý týmto spôsobom demonštroval v maďarskom kultúrnom prostredí svoj vysoký funkčný status lídra v rade moderných slovanských literárnych mikroajazykov.

Zo všetkých Rusínov Rakúsko-Uhorska, ktorí po zvrhnutí monarchie sa stali súčasťou rôznych štátov, najjužnejší predstavitelia toho etnika, nehľadiac na svoj nízky počet (menej ako 20 tisíc, z ktorých podľa sčítania ľudu z roku 1989 – 17 652 žilo vo Vojvodine), dokázali ešte v prvom desaťročí XX. storočia nielen kodifikovať svoj spisovný jazyk, ale aj v podmienkach Autonómnej oblasti Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie významne rozvinúť jeho funkčné sféry (krásna literatúra, periodická tlač, školstvo, veda, náboženská a administratívna sféra).

Takto v krátkosti vyzerá dnešná moderná (postsocialistická) maďarská rusinistika, ktorú sme priblížili na základe uvedených vydaní, pod ktoré sa väčšinou podpísal Ištván Udvári. Aká bude jej budúcnosť, to v mnohom závisí od rozvoja dnešnej rusínskej pospolitosti v Maďarsku.

(Preklad z rusínskeho jazyka: PhDr. Kvetoslava KOPOROVÁ.)

Obsah

Slovo na úvod	3
Rusíni v prelomoch dvoch tisícročí (Stanislav KONEČNÝ)	5
Spolky a organizácie v rusínskom národnom hnutí: tradície a súčasnosť (Kvetoslava KOPOROVÁ)	38
Svetový kongres Rusínov a jeho úloha v národno-obrodzovacom procese Rusínov (Alexander ZOZULÁK)	59
Spolok sv. Jána Krstiteľa v náboženskom a národnom živote Rusínov (Jaroslav POPOVEC)	69
Rusínske mládežnícke hnutie na Slovensku a vo svete – problémy, úspechy a perspektívy (Marek GAJ)	82
Súčasný stav rusínskeho spisovného jazyka na Slovensku (Anna PLÍŠKOVÁ)	95
Vydavateľská činnosť Rusínov po roku 1989 (Alexander ZOZULÁK)	117
K niektorým aspektom rozvoja rusínskej literatúry na Slovensku po roku 1989 (Mária MALCOVSKÁ)	130
Súčasný rusínske profesionálne divadlo (Marián MARKO)	138
Aplikácia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku (František KRAJŇÁK)	147
Vznik Slovenského národného múzea – Múzea rusínskej kultúry v Prešove (Oľga GLOSÍKOVÁ)	163
Súčasnosť a perspektívy Slovenského národného múzea – Múzea rusínskej kultúry v Prešove (Oľga GLOSÍKOVÁ)	167
Rusínsky spisovný jazyk vo vzdelávacom systéme Slovenskej republiky (Anna PLÍŠKOVÁ)	177
Vzdelávací systém Rusínov v Srbsku (Michajlo FEJSA)	192
Rusínske školstvo v Chorvátsku (Natalija HNATKO)	202
Lemkovský jazyk v edukačnom systéme Poľska (Olena DUC'-FAJFER)	217
Rusínske nedeľné školy na Podkarpatsku: úlohy, problémy, perspektívy (Valerij PAĐAK)	232
Kultúrny život a edukácia Rusínov v Maďarsku (Marianna LJAVINEC)	244
Moderná maďarská rusinistika a jej zakladateľ Ištván Udvári (Michal KAPRÁL)	252